

TRANSILVANIA

REVISTA

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

—

Apare în 6 numere pe an, tot la două luni, sub îngrijirea secțiilor științifice-literare.

—

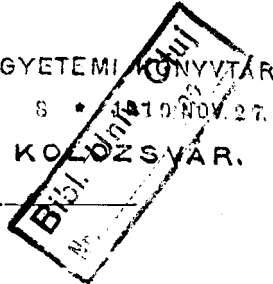
REDACTOR: OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU.

Membri «Asociației» primesc «Transilvania» gratuit. Abonamentul pe un an: 10 cor. în monarhie și 12 cor. în străinătate.

—

Redacția: Sibiu (N.-Szeben), strada Șaguna Nr. 6.

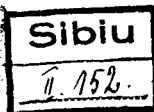
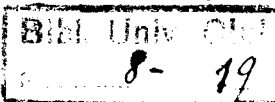
EGYETEMI KÖNYVTÁR
S • 1912 NOV 27.
KÖLÖZSVAR.

—

SIBIIU, 1912.

Editura Asociațiunii.

Cuprinsul:

<i>Vasile C. Osvadă:</i>	Mișcarea cooperativă. Raport către comitetul central al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» în urma încredințării date pentru studiarea mișcării cooperative din Ungaria, România și Bucovina în legătură cu darul de cor. 50,000 a domnului Vasile Stroescu	1— 38
<i>Ioan Bratu, inv.-dir.:</i>	Monografia școlii greco-orientale române din Tilișca	39— 95 ✓
<i>M. Străjanu:</i>	Hermann și Dorothea	96—133
<i>I. Enescu:</i>	Cooperativele sătești	133—147
<i>E. G.:</i>	Bibliografia istorică românească pe anii 1909—1911 . .	147—152
<i>A. B. Necrologuri:</i>	1. Ion Cavaler de Pușcariu.	
	2. Sidonia Muntean născ. Roșu.	152—154
<i>Însemnări:</i>	Pildă de educație economică, Notițe etimologice de Dr. Nicolae Drăganu	155—158

Partea oficială.

Ședința I-mă a comitetului central, ținută la 4 Ianuarie 1912	159—160
Ședința a II-a a comitetului central, ținută la 10 Febr. 1912	161—163
Ședința a III-a a comitetului central, ținută la 23 Martie 1912	163—165

Ilustrațiuni. Fotografii privitoare la monografia școlii din Tilișca.

TRANSILVANIA

REVISTA

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. 1—2.

Ianuarie—Aprilie

1912.

Mișcarea cooperativă.

R A P O R T

cătră comitetul central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” în urma încredințării date pentru studiarea mișcării cooperative din Ungaria, România și Bucovina în legătură cu darul de cor. 50,000 a domnului Vasile Stroescu.

Onorat comitet central,

Urmând încredințării ce-ați binevoit a-mi da, pentru studiarea mișcării cooperative din Ungaria, România și Bucovina, mai ales în vederea darului de 50,000 coroane făcut de marele Vasile de Stroescu, pentru sprijinirea mișcării cooperative și la României de sub coroana sfântului Ștefan — îmi permit să Vă prezint, *ca material de studiu*, informațiile câștigate și în legătură cu aceste modesta mea propunere referitoare la felul acțiunii, pe care o socot eu de potrivită pentru aflarea mijloacelor, prin care și poporul nostru d'aici să împrietinească și să folosească tovarășiile întru rodnică organizație economică — toate aceste cuprinse în următorul

R A P O R T.

Mișcarea cooperativă, dela început nu s'a impus ca o *țintă*, ci a fost chemată să slujască drept *mijloc*, drept armă în lupta economică, ce se dă pentru îndeplinirea trebuințelor.

Dacă azi se găsesc entuziaști cooperatori, cari încearcă să dovedească că numai în cooperație poate fi sălășluită munca cea mai altruistă și înfrățirea cea mai ideală — toți aceștia exagerează la fel cu ceice desbracă cooperația de caracterul ei larg și general și nizuiesc să convingă, că acțiunea cooperativă e potrivită *numai* pentru organizația economică a micilor existențe, ce se recrutează cu deosebire din clasa muncitorilor cu ziua și a micilor agricultori.

Eu găsesc că cooperația este cel mai potrivit *mijloc* pentru rânduirea și îndeplinirea trebuințelor și aspirațiilor prin cari, pe

de o parte se nivelează deosebiri de puteri, în lupta în care sunt marile puteri capitaliste și intelectuale, ca izvor de producție, — pe de altă parte, este un mijloc pentru oferirea prilejului ca micile, ca și puternicile existențe, cari altcum sunt lipsite ori sunt împedecate în folosirea individualității lor, să poată fi, să poată ajunge factori, să se afirme atât cât le este valoarea inerentă în lupta vieții

De sigur că la temelia acestor preocupări sălășluște dragoste, altruism, menajarea cuminte a dorului de progres, în care și Eu-l tău să fie ceva, ca în toate preocupările de ordin obștească. Că în cooperatie altruismul iasă mai mult la iveală — e firesc, în urma împrejurării că aici se lucrează cu *fapte imediate* și nu cu sentimente ori cu combinații fixate pentru ceea ce va să fie.

Am introdus raportul prezent cu aceste mărturisiri de convingere, întâi ca să Vă fie cunoscută prisma prin care am judecat eu, mișcarea cooperativă pentru studiarea căreia m'ați încredințat, iar în al doilea rând ca să Vă pot fixa, că eu nu găsesc potrivit să se imiteze ori să se importe anumite sisteme în formarea de tovărășii, chemate să fie de folos poporului nostru din această țară. Sistemele cooperative existente de sigur ne vor servi ca pilde folositoare, dar cooperatia noastră nu e bine să fie încătușată prin teoriile sistemelor date, în paguba împrejurărilor și trebuințelor noastre specifice, căci ia urma urmelor pe aceste dorim să le servim în primul rând.

Ținta finală la care se tinde prin mijlocul cooperativ — e la fel ori și cât ar fi de diferită îmbrăcămintea ce se dă muncii spre această țintă.

Motorul și mai ales forma cooperativelor diferă dela neam la neam, dela situație la situație. Ca să fiu mai explicit, înregistrez din informațiile câștigate următoarele:

În Ungaria cooperativele existente nici nu sunt pornite din una și aceeași nizință nici n'au aceeași formă de alcătuire. Alături de tovărășii sistem Raiffeisen găsim tovărășii cu temelia în principiul mutualității, tovărășii sistem Schulze-Delitzsch, sistem independent cu responsabilitate limitată, sistem regnicolar cu temelia în legea ungară din anul 1898 art. XXIII. și în sfârșit găsim societăți pe acții cu toate atribuțiile tovărășiilor.

Indemnul pentru alcătuirea tovărășiilor din Ungaria e și m'felurit. Așa de pildă *Sașii*, cari și pe terenul cooperativ, ca ... genere pe cel economic se impun, și-au alcătuit tovărășiile după părerea mea din două motive puternice: unul de păstrare națională, iar altul de dragul și în mândria națională, copiind sistemul nemțesc preconizat de Raiffeisen.

În același timp la temelia cooperatiei ungurești au fost tendințe de politică militantă, — d'aici apoi faptul că cei mai neobosiți apostoli ai cooperatiei ungurești îi dau tocmai organizațiile politice agrare, cu aristocrația în frunte.

Inceputurile făcute din partea Sârbilor și Slovacilor își au temelia în însuflețirea națională, la fel cu cererile ce se întetesc și din rândurile noastre.

Mijloc fiind cooperația de sigur că poate fi întrebuințată pentru diferite scopuri, cum pilde ne ofer tovărășiile socialiste din Belgia sau tovărășiile făcute cu ajutorul guvernului ungar printre ruteni.

Adevăratele și sănătoasele tovărășii însă nu pot stă decât în serviciul organizației economice. Că această organizație economică, la rândul său, ajută sau se conformează chiar cu aspirații politice ori naționale, — această chestiune aici nu ne preocupă.

Noi să nizuim ca prin cooperație să ajutăm și să întregim organizația economică, reclamată de interesele vitale ale popoului nostru din țara aceasta. Și dupăce aceste interese, în urma împrejurărilor specifice și date, diferă foarte mult de interesele altor neamuri, fie acele conlocuitorii noștri, fie cetățenii altor state, e numai firesc ca în întruparea cooperației noastre să ne fixăm *forma* de alcătuire și conducere a tovărășiilor, independent de amănuntele unui sistem deja existent, — așa fel, ca tovărășiile noastre să slujească mai bine interesele *noastre* în împrejurările date.

Intocmai cum interesele noastre diferă de acele ale altor neamuri, și cooperația pentru noi e de o deosebită importanță. Până când cooperația din Anglia și Belgia își recrutează soldații din rândurile muncitorilor de fabrică; până când cooperația din Germania perfecționează organizațiile economice, la noi cooperația e chemată să fie temelia organizației economice a satelor noastre. Și dupăce puterea elementului românesc, durere și așa e numai la sate, pentru noi cooperația câștigă în importanță. Cooperația la noi câștigă în importanță și prin faptul, că în lipsa plutocrației și a grupărilor de mari capitaliști ni se impune numai cooperația, la care pot fi înrolați toți Românii, toți având aceleași interese.

Că temelia organizației noastre economice *la sate* o poate da cooperația, poate să-și câștige convingerea ori care cunosător al satelor noastre, care a avut prilej să cunoască țaranul nostru, cu toate bunele și slabele lui însușiri.

Situația umilă a țaranului nostru, nemulțămirea lui de tot felul, care culminează în plânsori de ordin material, conștiința asupritului, neajutorarea perpetuată prin lipsa cetitului și a scrisului și tuturor premergătoarea dragoste de neam îl predis-pune pe săteanul nostru să primească *cu însuflețire* îndemnul, ca să-și creeze mijloace, ce sunt chemate să-i alimenteze nădejdea la o situație mai bună și cari în scurt timp se vor dovedi că de fapt îi sunt arme prețioase în lupta economică.

↳ Stăpâni pe însuflețire, munca e ușurată și gândul nostru se fixează numai asupra întrebuirii cuminte a acestei însuflețiri.

Demagogia satelor alimentată prin semidoctismul importat prin umblările ori slujbele dela oraș, ca și prin serviciul militar, este pe deaîntregul contrabalansată prin nizuințele celor rămași nealterați, și învinsă prin intelectualitatea și dorul de muncă a preoțimii și învățătorimii noastre, cărora li se îmbie prin coope-rație prilej să stăpânească satul, pentruca să-l ducă la mai bine. Când această stăpânire ar fi înțeleasă și mai ales folosită greșit, — coope-rația crește oameni, cari, la trebuință iau locul celor în drept la conducere, dar cari și-au greșit folosirea acestui drept.

Temerile exprimate de mulți fruntași ai vieții noastre publice, că țaranul nostru nu este încă pregătit pentru acțiunea coope-rativă, trebuie să dispară în fața argumentelor, ce ni se ofer zilnic.

Cu puține excepții ce ni le oferă comitatele Bihor, Sătmar, Sălaj, Ugocia, Hunedoara și Solnoc-Dăbâca — satele noastre au dat dovadă că pot fi înțelegătoare pentru o muncă, ce tinde la ajungerea binelui obștesc.

Dacă s'ar adună de pe la redacțiile gazetelor, de pe la bănci, de pe la particulari, toate scrisorile sosite vreme de un an de prin satele noastre pentru cererea de îndrumări și sprijin pentru for-marea de tovărășii, susțin că aceste scrisori ating cifra de cel puțin o mie.

Remarc că o mare parte a acestor scrisori ascund mena-geri de interese particulare și chiar condamnabile sub raportul binelui obștesc, dar tocmai aici e chemată o conducere co-operativă să influențeze cu minte, toate pornirile, din cari pot izvorî acțiuni bune pentru obștea noastră.

Inceputul organizației noastre economice înfăptuit prin băn-cile noastre va fi numai întregit prin tovărășiile, ce vor fi pro-tegiate de aceste instituții, pe cari le ajută prin faptul că le sal-vează de greul bărbaților de încredere ai băncilor noastre.

Așa privită chestiunea cooperativă ce așteaptă întrupare — eu găsesc că sunt date toate condițiile, că poate să fie înfăptuită și la poporul nostru trăitor în această țară.

Foloasele cooperativelor le apreciază și le știu toți ceice cân-tăresc munca economică fie ca temelie umană, fie ca factor pri-mordial în desvoltarea unui neam.

Poporul simte trebuința și așteaptă numai îndrumarea, ofe-
rind în acelaș timp toate condițiile necesare.

↳ Forțele acestei îndrumări le-am avut și le avem și acum, — atât că trebuiesc organizate în vederea unei acțiuni conștiente și sistematice.

Dovada cea mai grăitoare că am avut aceste forțe ne-o ser-vesc informațiile, din cari știm că atât mișcarea cooperativă din

România, cât și cea din Bucovina a fraților noștri și-a luat primele alimente d'aici dela noi din Ardeal.

D-l inspector al centralei băncilor populare și cooperativelor sătești din București, Dumitrescu-Bumbești, unul dintre primii și cei mai însuflețiți apostoli ai cooperației din România, a avut bunăvoința să-mi comunice că și-a slujit ideia cooperativă prin o informație, ce-a avut, că în satul Perșani din Ardeal, Românii și-au înființat o tovărășie, ce dă roade minunate.

Preotul român Bendeschi din Crasna Ilscă a Bucovinei care a alcătuit prima tovărășie în satul păstorit de d-sa până azi, și-a întărit convingerile cooperative prin scrisul ce i-a ajuns din Ardeal. Pe atunci apăruse traducerea cărții lui Raiffeisen făcută de fie-iertatul Dr. Aurel Brote, directorul băncii de asigurare «Transsylvania».

Cooperația românească atât în România cât și în Bucovina a dat roade multămitoare cu tot birocratismul de o parte și cu toată ușurătatea Centralei dovedită în cealaltă parte — căci înțelegerea și munca satelor românești nu își pierde din importanță, ori cari ar fi roadele reale.

E numai firesc dar că Ardelenii — cum sunt numiți toți Românii din regatul ungar — ei cari au dat alimentul ideii cooperative pentru prima oară poporului românesc, să nizuiască acum pentru înfăptuirea muncii cooperative.

Dacă până acum a întârziat această întrupare poate una dintre principalele cauze a fost credința profesată și apoi munca înfăptuită de fruntașii vieții noastre publice, cari au găsit că înființarea băncilor românești, cu întreg capitalul lor de însuflețire și nizuințe altruiste, trebuie să premerge oricărei încercări de organizație economică pe întreagă linia. Și asta în urma rolului important ce-l au finanțele în complexul luptei și muncii economice.

Ingrijite odată finanțele noastre prin cele peste 150 bănci la temelie cu foarte lămurite ținte, pe cari nu le pot întuneca acțiuni săvârșite sporadic, ce nu conglăsuiesc cu marea problemă legată de aceste instituții, de cari suntem mândri, e de sigur sosită vremea să continuăm munca economică, ce ne reclamă *la sate*.

Aici tovărășiile se prezintă ca cele mai eficace mijloace. Modestele începuturi ce le avem întrupate în cele vreo 150 tovărășii românești, cu toată importanța lor, nu ne prezintă complexul unei acțiuni bine stabilite și unitar îndrumată. Rezultate ale însuflețirii, ale sirguințelor laudabile dar izolate, aceste începuturi mai mult au ajutat marcarea terenului, ce trebuie să-l muncim.

Această marcăre însă ajutată de scrisul și prelegerile cooperative din ultimii ani, au desvoltat interesul, dragostea și înțelegerea pentru munca cooperativă, așa că azi terenul pe deplin pregătit și cu toate condițiile cerute, așteaptă să fie sămănat, ca roade bogate să dea, așteaptă să fie presărat cu tovărășii,

chemate să întregească munca băncilor orășenești și să ocrotească organizația economică în satele românești.

Întrebarea ce se impune este: cine și cum să pornească munca pentru înființarea tovărășilor și prin aceste pentru întruparea acțiunii cooperative, aici, la noi.

Unii au convingerea, că acțiunea cooperativă trebuie încredințată organelor bisericesti, lucrând de jos în sus, dela sate în spre centrele bisericesti. Aderenții acestui fel de rezolvire ar porni acțiunea prin magazine de bucate, prin casse de ajutorare, cari ar fi conduse și chiar administrate prin comitetele parohiale, în cari preotul și învățătorul și-ar putea afirma pe dea întregul activitatea. În felul acesta, zic propunătorii ar fi păzită cooperația să nu degenereze în speculă și să nu fie întrebuițată pentru menajarea de interese particulare, pentrucă prin statute s'ar întrebuițată pentru biserică și în special pentru susținerea școalei, excluzându-se sau cel puțin limitându-se la minim, 3—5% dividendele și orice împărțășire de câștig material din profitul net. Folosele materiale ar fi menajate în cursul anului prin lucrarea însăși a tovărășiei.

Alții găsesc că acțiunea cooperativă numai încredințată băncilor românești fie prin «Solidaritatea» fie prin conducere legată de-a dreptul de singuraticile bănci ar putea aduce roadele așteptate și în primul rând ar putea delătura colizia de interese, ce se pare că s'ar ivi între bănci și cooperative, dar mai ales între cooperative și bărbații de încredere ai băncilor noastre.

După aceștia «Solidaritatea» și-ar forma o secție specială pentru mișcarea cooperativă, se înțelege pemergând acesteia instalarea unui birou special și permanent al «Solidarității». Această secțiune ar înlocui formarea vre-unei Centrale cooperative, după ce ar prevedea toate lucrările fie de agitație, fie de informație, fie de organizație, de control și cele financiare, cari ar fi încredințate Centralei ori Centralelor.

Se militează apoi în aceeași ordine de idei și pentru înfăptuirea hotărârii adunării generale a «Solidarității» ținută la Brașov, prin care se recomandă băncilor, ca fiecare în parte să sprijinească și să inițieze chiar formarea de tovărășii. Ținându-se seamă și de rezervele cuprinse în motivarea acestei hotărâri, băncile noastre să nu ia în mâni întreagă soarta cooperativelor și fiecare independent să formeze în raionul său tovărășii după cum crede de bine și după sistemul pe care îl află mai potrivit așa fel însă, ca lucrarea băncilor noastre să se facă în apropiatul viitor *prin* tovărășii, alcătuite ca executive și mijlocitoare a lucrărilor băncilor noastre.

Sunt apoi bărbați frunțași ai noștri cari au convingerea, că acțiunea cooperativă ar fi mai succesă dacă s'ar raiona după ținuturi, înființând în diferite centre geografice, fie independent, fie în legătură cu băncile de acolo — câte un Centru cooperativ. În felul acesta s'ar impune un astfel de Centru în Cluj, în Șimleu, în Timișoara și eventual în Sibiu, în Orăștie și în Bistrița. Fiecare din aceste Centre cooperative ar lucra independent și doar o legătură morală le-ar aduna reprezentanții din timp în timp la consfătuiri frățești.

Motivarea acestei convingeri se face prin diferențierea ce se spune că există între interesele și trebuințele unui ținut, față de alt ținut locuit de Români. Aceste trebuințe mai mult și mai bine le pot cunoaște conducătorii firești ai ținutului respectiv — decât o conducere centrală și eventual birocratică. În același timp între diferitele centre cooperative s'ar desvolda o întrecere în munca foarte folositoare desvoldării cooperative și s'ar angaja o mulțime de forțe, cari altcum poate ar rămânea în afară de această acțiune.

Mai restrâns e numărul acelor, cari află temelia desvoldării cooperației noastre în căutarea de legături cu Centralele tovărășiilor regnicolare, sprijinite de oficialitatea statului. Motivarea acestora culminează în argumentele, ce sunt temelia și în politica moderată și oportunistă.

Astfel pusă chestiunea eu cred că o rezolvire favorabilă e mult îngrăunată. Căci ce dorim noi să ajungem prin cooperație?

Îmbunătățirea reală a sortii țăranilor și prin ei a satelor noastre, în cari e înmagazinată întreagă forța neamului nostru. Această îmbunătățire ne cere să fie liberată și de prejudeții și de instituții deja existente. Să nu formulăm cooperația, *ca să se potrivească* în cadre de instituții existente. Căci atunci când unele sau altele dintre instituțiile ce le avem sunt în măsură să ajute ca să fie ajutate prin cooperație, căutarea și aflarea de legături și de raporturi se impune dela sine, prin comunitatea scolului urmărit.

Cooperația e necesar să fie alimentată, lăsându-i cea mai largă libertate, care nu e potrivit să fie jignită nici prin birocratismul rece, nici prin rezerve ce ar impune pretinsa concurență.

Spiritul larg ce stăpânește activitatea «Asociațiunii» care nu îngăduie nici patriotisme locale, nici rezerve confesionale, trebuie să fie și stăpânul mișcării cooperative.

Numai acest spirit poate să fie conducătorul moral al cooperației la noi și trebuie să fim adânc recunoscători marelui Vasile de Stroescu, că prin darul său princiar, pe lângă mijloacele materiale, predând darul «Asociațiunii», ne-a marcat și felul de întrupare al cooperativelor.

Protectoratul cooperativelor nu poate să fie decât moral, căci în momentul când asupra mișcării s'ar înstăpâni puterea instituțiilor practice — cu rezervele, cu greul organismului lor, e sigur că în primul rând ar pierde cooperația adevărată.

Libertate deplină pentru cooperație și singura grijă să nu fie anarhie sau să nu se denatureze rostul cooperativ, asta, cred eu, e temelia pe care să edificăm noi.

Că înființările noastre cooperative vor trebui să aibă dela început sprijinul moral și material al instituțiilor și organizațiilor noastre existente, e firesc și e necesar. Cari însă dintre aceste instituții vor avea înrăurița hotărâtoare asupra cooperativelor, acest rol va fi determinat prin felul de a sprijini și mai ales de a înțelege spiritul cooperativ prin instituțiile ce le avem.

Pe cât de neavenit găsesc eu condiționarea dezvoltării cooperativelor de una sau alta dintre instituțiile pe cari deja le avem, pe atât de îndepărtată de atingerea la țintă găsesc și ni-zuința de a aclimatiza anumite teorii formate din viața cooperativelor străine, ca în temeiul acestora să alcătuim după anume sisteme probate, viața noastră cooperativă. Am ajunge la fel cu cei ce doresc să dea viață socialismului german de fabrică, în meleagurile plugărimii din Ungaria.

După cât am putut eu observa cooperația în fiecare țară, la fiecare popor și-a avut începuturi originale și ca pornire și ca țintă și ca mijloace. Câteva pilde vor adevăra aceste modeste constatări:

În Ungaria.

În statul ungar primele începuturi le găsim la Sași. Poporul săsesc dela importarea lui, în vremea regelui Andreiu prin privilegiile speciale, ce le-a primit în cadrele fondului regiu a fost dintru început predestinat pentru viața cooperativă. Instinctul de conservare, sentimentul singurătății în marea de străini a ridicat zidurile de piatră a cetăților și a bisericilor săsești. În lăuntru acestor ziduri satisfacerea trebuințelor i-a îndrumat pe Sași înspre o viață cooperativă, căci cea comunistă eră pentru câțiva aleși jignitoare. Expresia cea mai lămurită a acestei vieți o găsim în «țehurile» meșteșugarilor Sași. Comunitatea intereselor, apărarea comună și mai presus de toate asigurarea bogatelor venite formau temelia «țehurilor», cari, în definitiv erau cooperații cu tot egoismul lor neadmisibil în cooperație.

Conducătorii poporului săsesc însă, de cu vreme au presimțit întorsătura vremilor și nu s'au mai mulțumit cu monopolul meșteșugarilor. În Germania Raiffeisen își începuse deja munca cooperativă și Sașii noștri au fost între primii discipoli raiffeisenieni, înființând băncile lor din Brașov, Bistrița și Allgemeine

Sparkassa din Sibiu, una dintre cele mai ideale societăți pe acții pusă pe deaîntregul în serviciul muncii cooperative.

Prin aceste alcătuiți Sașii și-au compensat pe teren financiar ceea ce au pierdut la 1872 pe terenul industrial prin invaliditatea renumitelor «țehuri» prin cari stăpâneau meșteșugurile din Ardeal.

Faptul că sediul băncii «Allgemeine Sparkassa» coincide cu sediul administrației averilor naționale săsești și cu centrul lor politic, a impus acestei instituții să ia în mână organizația satelor săsești, — la număr sub 200 — și azi atât Centrala tovărășilor săsești de credit cât și Centrala tovărășilor săsești de consum și valorizare se află în Sibiu, sub directa administrație și conducere a băncii «Allgemeine Sparkassa».

Ca orice organizație impusă dela centru în spre periferii și nu cum natural ar fi inversul, și centralele săsești au avut și în parte au și azi neajunsuri și greutăți enorme de învins. Succesul relativ ce-l ajung, în prima linie este a se mulțumi sentimentului de organizație, spiritului de obediență și tactului inerent rasei germanice.

Orice încercare, ce ar trece peste aceste cadre și mai ales peste realele trebuințe ale masselor mari, se isprăvesc și la Sași prin fiasco. Dovadă încercarea de absolută bună credință a distinsului sas dl Dr. Wolff cu consumul central din Sibiu. Sașii au azi la 200 tovărășii, în partea lor covârșitoare tovărășii de credit. Restul tovărășii de consum și valorizare și vre-o câteva lăptării.

Succesul acestor tovărășii rezidă în primul rând în înțelegerea sasului pentru îngrijirea comună a intereselor comune și apoi în binevoitoarea libertate, cu care alătura merge binevoitorul control ce se face prin Centralele săsești tovărășiiilor lor sătești. Nici o tovărășie săsească nu-și caută afirmarea în lărgirea cadrelor, în râvna de a fi puternică prin expansiune. Toate își rationează munca la comuna de sediu, după ce mai bine cunoaște și prin urmare mai bine poate servi interesele unui grup de oameni, cari se cunosc întru toate.

Munca cooperativă săsească e sprijinită apoi prin o vie propagandă intelectuală făcută prin prelegeri, prin broșuri și prin cursuri, fie de contabilitate și administrație, fie pentru împrietinirea cu chestiuni economice și cooperative.

Maghiarii și-au început munca cooperativă abia în anul 1887 — în urmă cu 25 ani.

Atât motorul cât și nizuitorii pentru cooperația maghiară și forma în care s'a pornit, prezintă o originalitate, doar unică în felul ei.

Cooperația maghiară a fost înfăptuită prin contele Alexandru Károlyi, unul dintre cei mai de seamă aristocrați și feudali din Ungaria.

Fire impulsivă și în deplină conștiință a puterii sale materiale și a descendenței sale aristocratice, contele Károlyi n'a fost întotdeauna mulțămît cu rolul și importanța ce i s'a recunoscut în organizațiile agrare a marilor proprietari, între cari primul loc îl ocupă «Asociația regnicolară agrară maghiară» (Országos Magyar Gazdasági Egyesület = OMGE).

Ca să satisfacă dorului de afirmare, contele Károlyi, sosit de curând din Franța, a început la 1886 să agite pentru prima oară la maghiari chestiunea cooperativă. Ca să nu risce prea mult însă, dela început a pus înființarea tovărășiilor sub oblăduirea oficialității și astfel s'au alcătuit în 1887 primele tovărășii ungurești, ce formau «Pest pilis solt-kis-kun-vármegyei szövetkezet»-uri. În acest an au fost alcătuite 10 tovărășii, toate de credit, cari a dat prima formă a cooperativelor maghiare.

Întâmplarea a voit ca contele Károlyi să ajungă în acute diferențe de vederi cu contele Festetics, pe atunci ministru de agricultură ungar, care pusese mâna pe cetățuia feudalilor maghiari, pe asociația «OMGE». Contele Károlyi ca să-și aibă, și după ce a fost majorizat organizarea economică prin care să-și valideze nizuințele de conducător, a înființat cu grabă «Reuniunea agricultorilor maghiari zisă «Magyar Gazdaszövetség», care a desvoltat cu întreagă puterea mișcarea cooperativă maghiară.

În timpul acesta întâile tovărășii de credit înființate cu sprijinul contelui Károlyi în comitatul Pestei au format prima centrală numită «Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete» la anul 1894.

Deja după patru ani mișcarea cooperativă ungurească a fost dată în grija statului și dela această dată, inițiativa particulară izvorită în bună parte din dorul satisfacerii trebuințelor reale a fost înlocuită cu oblăduirea și sprijinul statului. Dieta a votat la 1898 legea specială în temeiul căreia s'a alcătuit «Centrala regnicolară a tovărășiilor de credit (Országos Központi Hitelszövetkezet). Această centrală e înzestrată cu toate privilegiile, cu scutire de dare, de timbre, de patentă etc. și la fondarea ei statul a contribuit cu o quotă de fondator de 2 milioane Coroane.

Noua Centrală a preluat afacerile și tovărășiile centralei numite «Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete» și prin organele administrative s'a muncit și s'a forțat alcătuirea de credit în țara întreagă.

Cu finele anului 1910 tovărășii de credit aparținătoare acestei Centrale au fost în număr de 2270 cu 613,863 membrii, cari au subscris în total quote în valoare de 57,380.000 cor. din cari au solvit 36,465.000 cor. Fondurile de rezervă ale acestor tovărășii au fost de 8,118.000 cor. iar depunerile spre fructificare în sumă de 89,912.000 coroane. Reescomptul și creditul pe care Centrala l-a

pus la dispoziția tovarășilor de credit atinge cifra de 79 milioane coroane.

Din cele 2270 tovarășii de credit: 1999 sunt în Ungaria și 271 în Croația și Slavonia.

Cea mai mare tovarășie de credit e cea din Püspökladány cu 2303 membrii în majoritate angajații dela calea ferată ungară. Cea mai mică e cea din Klanac — în Croația — cu 14 membrii.

În comitatele locuite de Români în total sunt astfel de tovarășii de credit 770 dintre cari 121 în Torontal, 86 în Timiș, 75 în Bihor, 72 în Maramurăș, 67 în Sătmar, și 54 în comitatul Cojocna. Mai puține sunt în comitatele: Sibiiu 2, Bistrița-Năsăud 6, Făgăraș 5, Brașov 7, Alba-inferioară 10.

Temeiul acestor tovarășii îl formează dispozițiile artic. de lege XXIII din anul 1898, care fixează responsabilitate limitată până la de 5 ori valoarea nominală a quotelor subscrise. Membrii pot iscăli și mai multe quote, cari sunt înscrise pe nume și în valoare nominală de cel mult 100 Coroane. Maximul dividendei e limitat la 5%. Conducerea și supraveghierea acestor tovarășii e de obicei și de lege în mâinile funcționarilor administrativi (notari și protopretori).

Faptul, că aceste tovarășii dau împrumuturi numai membrilor, a înlesnit introducerea unui pseudo-cooperatism foarte primejdios pentru mișcarea însași, dupăce solicitatorii de credit, ca să poată ajunge la împrumut se înscriu ca membrii numai din acest motiv. Astfel la aceste tovarășii în partea covârșitoare se recrutează membrii din solicitatorii împrumutelor, cari în majoritate nu-și dau seama nici de alcătuirea nici de natura operației, și așa ajung și rămân simpli debitori cu toată *forma* de cooperatori.

Această anomalie a pricinuit greutățile și chiar perderile însemnate ce-a îndurat Centrala tovarășilor de credit tip. 1898. Și chiar azi, cu toate rezultatele ce se cifrează ademenitor, *aceste* tovarășii au la temelie și în lucrarea lor cel mai debil cooperatism.

Înlocuirea inițiativei și a muncii particulare și independente cu acțiunea birocratică și menajată de oficialitate — își arată slăbiciunile.

Reuniunea agricultorilor maghiari — Magyar Gazdaszövetség — alcătuită de contele Károlyi mai mult din o pornire de retorsiune, încetul cu încetul s'a emancipat de sub acest spirit și azi e cel mai puternic mijloc de propagandă cooperativă, — la maghiari.

Această organizație, dupăce tovarășii de credit au fost adăpostite prin legea din 1898, în același an a înființat prima și cea mai puternică Centrală de consum numită «Hangya»

(«Furnica») la început cu un capital de numai 50,000 Coroane, din care 34,000 Coroane subscrise și solvite de contele Károlyi.

La finea anului 1910, «Hangya» a avut capital de fondare 1.420,000 Cor și capital de quote de 341,000 Coroane, iar fonduri de rezervă 170,210 Coroane. Câștig curat 139,731 Coroane.

Oricât de izbitoare ar fi simpatiile acestor organizații pentru partidul agrar, format din aristocrația maghiară de toate nuanțele politice militante, în serviciul cărora sunt puse, atât «Gazdaszövetség»-ul cât și alcătuirea ei «Hangya» cu rezultatele lor *cooperative*, nu financiare, întrec Centrala tovarășiilor de credit. Și să nu se uite că tovarășiile de consum sunt cele mai avansate organizări cooperative.

În primii doi ani, 1898 — 1900 «Hangya» a avut în țară numai 122 cooperative de consum și valorizare. După 10 ani de muncă la 1908 a avut deja 842 cooperative de consum cu 149 filiale. Cu finele anului 1910 «Hangya» a avut 995 coop. de consum cu 285 filiale, conduse prin Centrala din Budapesta și administrate prin centralele-filiale din Aiud pentru Ardeal și din Nagyszombat și Balassagyarmat pentru părțile de nord ale Ungariei. Numărul membrilor a acestor cooperative de consum a fost la 31 Decembrie 1910 de 156,563 cu 330,238 quote în sumă de 3.818,502 Cor. și cu fonduri de rezervă de 9,824.650 Coroane. Circulația centralei și a tovarășiilor cari îi aparțin a fost în anul 1910 de 38.216,954 Coroane la vânzări de mărfuri, și 34.527,418 Cor. la cumpărări de mărfuri.

Mai multe cooperative de consum în legătură cu «Hangya» sunt în ținuturile rutene și slovacești.

Felul de alcătuire se aseamănă întru toate cu acela al tovarășiilor de credit tip. 1898 natural cu diferențele și întregirile reclamate de natură afacerilor.

Aceste două cele mai mari Centrale, una pentru tovarășii de credit, alta pentru tovarășii de consum, au îmbrăcat caracterul regnicolar și nu mai sunt icoana activității cooperative specifică a poporului maghiar, cu tot spiritul, ce de altfel le stăpânește.

Tot așa nu poate fi socotită drept cooperatie specific maghiară nici Centrala tovarășiilor creștine de puțină însemnătate în raport cu cele două centrale menționate.

Această Centrală e alcătuită și condusă de preoțimea romano-catolică, în serviciul căreia se găsește, ca un puternic mijloc de propagandă confesională.

În total abia i-a mai rămas acestei centrale vreo 200 tovarășii de consum, alcătuite cu deosebire în ținuturile slovacești și în comitatele Sălaj, Sătmar și Bihor.

Capitalul acestei centrale se compune din 2008 quote à 100 Coroane în sumă de 200,800 Coroane. Inventarul mărfii la 31

Decembrie 1910 a fost abia de 258,965 Coroane. Profitul curat de 9,494 Coroane. Spesele administrative, salare și control dau suma enormă de 157,903 Coroane.

Dealtfel aceleași spese administrative în bilanțul centralei «Hangya» întrec suma de 800,000 Coroane din cari numai salarele consumă 450,000 Coroane, dar profitul curat la «Hangya» a fost în 1910 în sumă de 139,731 Coroane.

Pentru îngrijirea procurării de mărfuri și mașini și pentru valorizarea produselor în masse, la anul 1891 aceiași agrari dela «Köztelek» au înființat în Budapesta, la inițiativa conților Aloisiu Andrassy și Emeric Szechenyi, Tovărășia agronomilor maghiari, «Magyar Mezőgazdák Szövetkezete», cu quote de câte 200 Coroane nominal. OMGE a sprijinit această alcătuire cu suma de 100,000 Coroane în quote.

«Mezőgazdák Szövetkezete» a fost plănuită ca Centrală de valorizare și procurare, de preferință pentru marii proprietari. După ce însă vieța de capitală, și dorul de afirmare și conducere în vieța publică leagă fatal interesele marilor proprietari de Budapesta a fost firesc, că noua Centrală să nu găsească teren prielnic pentru înființarea tovărășilor de provincie. Relațiile de afaceri, pe cari această Centrală le-a inițiat și le-a susținut câțiva ani cu Reuniunea agricolă din Timișoara, sub raportul cooperativ sunt de prea puțină importanță.

Azi însoțirea din vorbă lucrează în Budapesta alimentându-și afacerile cu trebuințele marilor proprietari, pe cari le servește cu mult succes.

În organizația însoțirii s'au format următoarele secțiuni: Secțiunea afacerilor cu bucate prin care se îngrijesc valorizările de bucate și procurarea îngrășămintelor artificiale. Secțiunea pentru cultura vitelor, prin care se îngrijește procurarea și importul vitelor de rassă, pentru prăsilă și valorizarea aceloră, precum și îngrășarea sistematică a porcilor. Însoțirea are în Kőbánya îngrășătoare de porci bine aranjate. Prin aceste îngrășătoare se valorizează ciurdele de porci ale proprietarilor membri ori se îngrijește de îngrășarea aceloră, cu deosebire în comisiune. Secțiunea pentru semințe îngrijește de procurarea semințelor de soiu atât pentru câmp, cât și pentru grădini. Secțiunea pentru valorizarea vinului are în grijă pivnițele dela Budafok și plasarea vinului din Ungaria în străinătate. Secțiunea de consum îngrijește procurarea materiilor și uneltelor trebuincioase în agricultură. Tot așa și secțiunea viticolă, pentru viierit. Secțiunea pentru mașini îngrijește cu deosebire procurarea de mașini agricole și pentru industria agricolă.

Și în fine secțiunea pentru asigurări mijlocește și apără interesele membrilor săi în chestiuni de asigurări.

La 31 Decembrie 1910 această însoțire a avut capital de quote în sumă de 862,600 Coroane și 1680 membri, cari sunt proprietarii alor 24% din întreg teritoriul cultivabil al regatului ungar. Fondurile de rezervă au fost de 280,000 Coroane, iar fondul rebonificării după cumpărări a fost de 364,893 Coroane.

Activitatea acestei însoțiri, cu responsabilitate limitată la dublu nominalului de quote și cu restringerea dividendei la 5% a capitalului societar, servește cea mai bună argumentare că cooperația e chemată să servească și interesele marilor proprietari și capitaliști, întocmai cum servește interesele micilor existențe sub raportul bunurilor materiale.

Pentru completarea schițării amintesc aici și «Tovărășia regnicolară a tovărășiilor maghiare» — Magyar Szövetkezetek Országos Szövetsége — înființată deasemenea în cadrele Köztelekului în scopul să întrețină prin cei vre-o 25—30 scriitori cooperativi maghiari agitația intelectuală a mișcării cooperative.

Amintind încă munca cooperativă, ce servește drept mijloc pentru așanumitele: acțiune ruteană, acțiune săcuiască și pentru ajutorarea colonizărilor cu ciangăi, am avea tabloul complet al cooperației maghiare după formă, dar de fapt a cooperației sprijinite de puterea de stat prin guvernele ungare.

Aceste cooperative sunt lipsite pe deaîntregul de adevăratul spirit cooperativ, căci motorul alcătuirii lor e nefiresc, e neavenit, chiar și numai prin faptul că sunt forțate să fie când în serviciul plutocrației, ce le folosește drept mijloc de susținere, când în serviciul politiceii de eghemonie de rassă.

Numai așa se poate explica faptul că această putere cooperativă nu e folosită și nu e cunoscută băștinașului popor maghiar în numele căruia se face.

Poporul *slovac* din nordul Ungariei sub raportul cooperativ e mai la început și decât noi Românii, cu toate că pe deoparte sărăcia ținutului ce-l locuiesc i-a siluit înspre industrializarea ocupațiilor și pe de altă parte de cu vreme li s'a îmbiat pilde de urmat prin frații lor, indeosebi prin Boemi, cari sunt puternici și bine organizați cooperatori. Încercări și începuturi izolate de operație găsim în multe sate slovăcești, cu toate aceste despre vre o organizație ori sistem cooperativ cu marcă slovăcească azi nu se poate vorbi. În organizarea economică și slovacii au dat mai întâi peste mijlocul făurit și susținut prin bănci — per eminentiam financiare. Ieșirile de probă din cadrele financiare în cadre de producție reală nu le-a succes. Acum își impun credința, că, prin o organizare economică în capitala țării, vor putea în-

fluință vieața economică de prin satele slovăcești. În acest scop au în înființare o mare instituție economică în Budapesta poate — pe temeiuri cooperative.

Cu atât mai mult succes real lucrează *Sârbii* din sudul Ungariei, cari dela început au știut să întrețină o vie legătură economică cu frații lor din Croația și Slavonia. Modesta mișcare cooperativă, în care a avut rol principal modestul gazetar sârb Jaša Tomić ajuns pe urmă în conflict cu sine, așa ca să fie nevoit să scrie faimoasa «Nem vagyok többé szamár» — a fost dezvoltată conștient și înțelegător.

Azi cooperația sârbească e de seamă, cu toate că e împărțită în două tabere potrivnice, după mijloacele prin cari spun și susțin că ajung la aceeaș țintă.

Centrala din Budapesta alcătuită în temeiul legii din 1898 și-a aranjat o puternică filială în Zagreb în care a cuprins 271 tovarășii sârbești și croate, cari împreună au avut cu finele anului 1910 — 57,857 membri cu capitale de 5.416,925 Cor. din cari plătite sunt 2.923,000 cor. Depunerile acestor tovarășii au fost de 1.657,200 cor. și fondurile de rezervă în sumă de 674,000 cor. Activitatea și-o extind peste 1107 sate.

Tot în Zagreb au însă Sârbii și «Însoțirea reuniunilor agricole sârbești («Savez Srpskih zomljoradničkih zadruga» (kao zadruga) înființată la 1897 cu quote à 20 coroane nominal. Azi această centrală are peste 290 tovarășii sătești, pe cari le conduce cu multă pricepere. În cadrele acestor tovarășii își găsesc adăpost, sprijin și conducere aproape 200 grupări ocazionale, înființate anume pentru exploatarea unei situații ori a unui sezon, fie ca producțiune, fie ca valorizare ori consum. Acestor grupări ori tovarășii ocazionale, cari se formează și trăesc în cadrele tovarășilor de credit li-se îngăduie rezolvirea celor mai multe lupte și acțiuni economice. Dacă puterea financiară e în mâinile cooperativelor de credit, importanța și activitatea cooperativă o dau de sigur grupările ocazionale, ce se constituie și se desînțează după trebuință în cadrele însoțirilor de credit.

O încercare originală în felul său este «Centrala Raiffeisen» constituită la 5 Maiu 1910 în Timișoara *ca societate pe acții* de tovarășii *nemțesți* (svăbești) din jurul Timișoarei. Centrala aceasta are iscălit un capital de 500,000 cor. din care solvit 250,000 cor. Primul bilanț l-a încheiat cu 31 Dec. 1911, care însă nu ne stă încă la îndemână.

În afară de tovarășiiile aparținătoare centralelor și grupărilor amintite, în regatul ungar mai sunt încă vre-o câteva sute de tovarășii independente, formate parte prin forța trebuințelor, parte pentru satisfacerea de interese locale și chiar personale. În total în Ungaria sunt la 6000 tovarășii, în Croația și Slavonia și Bosnia

1200, deci peste tot la 7200 tovarășii. Numărul institutelor societare de tot soiul se urcă în regatul ungar la 12,000 din cari peste 7000 tovarășii, prin urmăre cooperăția în munca societară e reprezentată în Ungaria cu circa 60%.

În acest puternic organism cooperativ ni-se impune să creăm și să asigurăm loc și rol economic cooperăției românești. Problema de sigur e cât se poate de anevoioasă, dar în condițiile date ni-se pare chiar mai ușoară, decât impunerea și rolul ce s'a asigurat finanțelor românești reprezentate prin băncile noastre. Deosebirea consistă în faptul că de vremece pentru ajungerea la băncile noastre de azi am avut la îndemână 20—30 ani, pentru înjghebarea cooperativelor românești, supremul timp e deja sosit. Accelerarea acțiunii însă cel mult ne poate și trebuie să ne fie un stimulent de muncă, dar nici pe departe nu ne este în defavor, mai ales azi, când la tot pasul ni-se îmbie pilde grăitoare.

Aprecierea în amănuntele, chemate să ne înfățișeze și părțile bune alături cu cele slabe ale cooperăției românești, ar trece mult peste cadrele unui raport de felul celui prezent. Căci părerea mea este, că nouă ni-se impune cunoașterea în toate cutele ei a cooperăției românești și tocmai în vederea acestei trebuințe mi-am dat silința să culeg cât de multe date speciale asupra cooperăției dela noi și dela frații noștri din România și Bucovina.

Dupăce însă prezentarea acestor date nu o găsesc posibilă în cadrele *acestui* raport, fac promisia, că în cursul unui an, dela datul acestui raport voi aranja și voi comentă toate datele ce-mi stau la îndemână pentruca să ofer o icoană, oricât de modestă a *cooperăției românești*. În nădejdea, că buna intenție găsește aprobare la fel cu sentimentul ce-l are ca temelie, mă mărginesc aici să precedez propunerile concrete numai cu o fugitivă *schităre a cooperăției românești*:

Cooperăția românească.

În Ungaria.

Cele mai vechi urme de cooperăție românească le întâlnim în Ardeal. Până la anii 1870 însă aceste începuturi erau adăpostite, lipsite de concepția cooperăției în «Bruderlada» băieșilor din Munții-Apuseni și în «Țăurile» meseriașilor români din Hunedoara, din țara Hațegului și în societatea levantină a negustorilor dela Brașov.

Atât așa-numitele «Bruderlada», cât și «Țăurile» în partea lor cooperativă aveau numai caracterul ajutorării în caz de infirmitate ori caz de moarte a vre-unuia dintre membri, așa că aceste începuturi se mărgineau aproape numai la rolul ce-l au azi Reuniunile de înmormântare și de binefacere.

O acțiune conștientă de cooperatie românească s'a pornit numai pe la anii 1870. Din frământările acestor ani însă nu s'a desprins lămurit calea cooperatiei, ci mai mult nizuința înfrățirii și străngerii capitalelor bănești păzite cu multă grijă pe funduri de lăzi împănate. Necesitatea unui centru prin care să se satisfacă măcar în parte trebuințele de credit ale neamului nostru, a fost agitată mai mult prin fericitul Visarion Roman.

Sprijinite aceste nizuințe de cei mai de seamă bărbați ai neamului, la 14 Martie 1872 s'a înființat în Sibiu primul nostru institut financiar «Albina» în scopul «să ofere economizătorului de florini puțini, ca și capitalistului înlocare asigurată și să promită și economului sârguitor dela țară și din cetate o mijlocire binecuvântată» (Rugămintea pentru aprobarea statutelor institutului «Albina» către ministrul Szlavy cu datul de 3 Noembrie 1870).

Înființarea institutului financiar «Albina», oricât de paradoxal s'ar părea pentru ceice n'au avut prilej să cunoască nizuințele care au pornit acțiunea, a avut la temelie întreg complexul spiritului cooperativ, așa cum putea fi înțeles pe-atunci.

În actele de înființare a institutului «Albina», găsim primele probe că ideile cooperative au influențat și au preocupat munca economică a fruntașilor gândirii românești deja de pe la anii 1870.

Mai mult. Inițiatorii «Albinei» au fost convinși, că numai prin cooperative pot duce la izbândă steagul muncii economice, pe care cu atât idealism și cu atât altruism l-au ridicat. Drept dovadă servească următoarele rânduri, ce le scoatem din «Rugămintea pentru aprobarea statutelor «Albinei»:

«Ca mijloc pentru ajungerea scopului său, institutul va înființa în tot locul, unde există condițiunile recerute, *reuniuni de credit*, cu garanță solidară a participanților după cercuri arondate și le va susține prin sprijinirea sa morală și materială. Aceste reuniuni nu numai vor avea problema de a lucra de sine în cuprinsul lor, prin adunarea de sume mici și prefacerea lor în împrumute simple, ci ele vor fi peste tot chemate de a mijloci comerțului băncii cu poporul țăran, acolo unde lipsesc protocoalele funduare, ele vor fi organele de supraveghiere ale institutului și în tot locul vor avea a procura informațiuni exacte și sigure în privința creditului persoanelor» etc. Și apoi: «Din care cauză, la darea împrumutelor simple (Vorschüsse) mai mari, cum și a împrumuturilor ipotecare, se va cere totdeauna și opiniunea respectivelor reuniuni».

Se explică apoi rolul ce-l are banca în regularea creditului și a numerarului eventual grămadit și în ridicarea rentabilității

capitalului disponibil, ca să fixeze convingerea: «toate aceste se pot ajunge prin unirea reuniunilor de credit».

În conformitate cu principiile fixate și prin prospectul de fondare «Albina» în primii ani de activitate a înființat 17 *reuniuni de credit* și anume în: Sibiiu, Săcădate, Fofeldea, Mercurea, Marpod, Cut, Săsăuș, Țichindeal, Scorei, Nucet, în Ardeal și în Chisătau, St.-Nicolau-mare, Susani, Orșova, Timișoara, Lugoj și Oravița în părțile bănățene și ungurene. Mai târziu toate aceste 17 *tovărășii* au fost unite și fusionate în următoarele șase: Sibiiu, Lugoj, Timișoara, Oravița, St.-Nicolau-mare și Orșova.

Lipsa de cooperatori înțelegători ai acestei munci, heterogenitatea de interese, responsabilitatea nelimitată în o vreme de absolută nepătrundere a spiritului cooperativ, ce lipsește de altcum poate și la centru, au fost unele din principalele motive, că «Albina» la 4 Aprilie 1874 s'a găsit necesită să decidă desființarea tuturor Reuniunilor de credit, încheind această activitate la 20 Martie 1875 când a desființat ultima Reuniune, pe cea din Sibiiu.

Pentru cooperația română, această încercare pentru moment nereușită, a fost hotărâtoare în munca noastră economică — cel puțin ca formă și pe urmă ici coala și ca fond.

Roadele bogate cu care «Albina» documentă importanța muncii economice, ce o săvârșește, ca *societate pe acții* de o parte și de altă parte eșecul primelor organizații — ca *tovărășii*, fatal au îndrumat concentrarea muncii noastre economice în cadrele societăților pe acții, cari cu programul lor larg de muncă au fost indicate pentru centre geografice, pentru orașe. În organizația noastră economică, ce-și are azi expresie în băncile românești, satele noastre au rămas la rolul de izvor de clientelă, căci întreagă activitatea noastră cooperativă e scoasă din *forma* ei originală, e schimbată în societăți acționare cu muncă orășenească, atunci când puterea noastră e la sate și în orașe noi suntem mai mult numeri decât factori hotărâtori.

Din această curioasă și originală prefacere avem situația de azi, în care găsim argumente puternice și pro și contra, când se pune în discuție chestia: dacă băncile noastre pot sau nu să fie considerate drept cooperative, nu de formă, ci după felul cum sunt alcătuite prin însuflețire și prin largul altruism, ce și-l iau ca argument — la înființare.

Fapt e, că nu s'a înființat încă nici o singură bancă românească exclusiv pe temelii comerciale. Toate și-au argumentat necesitatea alcătuirii prin promisia că întră în serviciul binelui obștesc și al altruismului cu temei în dragostea de neam.

Neșesesele primelor *tovărășii* românești a îndrumat acțiunea noastră economică în spre forma societăților pe acții, de obicei cu sediul la orașe.

Din anii 1870—1880 abiã ne-au rãmas *douã* tovãrãșii: «Aurora» dela Nãsãud ñființatã la 1873 și Societatea de ñmprumut și pãstrare din Feldru, ñființatã la 1878.

A doua bancã romãneascã «Furnica» dela Fãgãraș ñființatã la 1883 a abandonat pe deãntregul «mijlocul de lucrare», Reuniunile de credit și a fost alcãtuitã ca societate pe acții.

Sãliștenii au fost mai curagioși și la 1884 au ñființat «Cassa de pãstrare» ca *reuniune*, care deși ñnceputã cu capitale foarte modeste, azi lucreazã cu active de aproape 3 milioane cor. și și-a asigurat loc de frunte ñntre bãncile romãnești.

În anul urmãtor s'au mai ñființat tovãrãșii ñn Ilva-mare, Deva, Perșani și Borgo-Prund.

Au urmat apoi zece ani pe de-antregul lipsiți de orice alcãtuire cooperativã. ñn acest deceniu (1885—1895) cooperația romãnã ñn Ardeal, an cu an și-a fãrãmat justificarea ñn ochii acelorã cari cred cã o organizație economicã e satisfãcutã prin alcãtuiri financiare prin cari *mijlocirea* orașelor primeazã *producția* satelor.

Fatalitatea a voit, ca tocmai ñn acest deceniu de decadență cooperativã, sã se iveascã și sã prindã la noi teren nizuința alcãtuirii de cooperative de consum, cea mai avansatã muncã cooperativã. Sub influența timpului aproape toate aceste «consumuri» au fost alcãtuite capitalist, ca societãți pe acții la orașe și nu ca tovãrãșii sãtești. La 1892 s'a alcãtuit ñn acest fel «Consumul din Blaj», cãruia i-a urmat cel din Fãget, Dej, Sibiiu, Bistrița etc.

Acest al doilea prilej de nesucces a mai izbit ñncã odatã cooperația romãneascã, paralizãndu-o pe alți 10 ani.

În acești zece ani de nouã ñnfrãngere, singurã «Reuniunea romãnã de agriculturã din comitatul Sibiului» a trudit sã desfãșure și sã ținã steagul tovãrãșilor. La 1895 fie-iertatul Dr. Aurel Brote a tradus informațiile date de T. W. Raiffeisen pentru alcãtuirea de tovãrãșii sistem Raiffeisen. Pãnã la apariția acestei traduceri și dupã aceea «Reuniunea agricolã» a ñntreținut o vie agitație cooperativã a cãrei rezultate sunt cele 23 ñnsoțiri de credit sistem Raiffeisen, ñființate ñn comune din comitatul Sibiului și ñn mare parte financiarizate și controlate de Cassa de pãstrare — Reuniune — din Sãliște.

Abiã dupã treizeci de ani, dela 1875—1905, s'a putut observã o conștientã revenire ñn urma cãreia, cu tot numãrul covãrșitor al ñființatelor societãți pe acții s'a reluat agitația mai vie pentru ñmprietenirea poporului nostru cu cooperația, trecutã prin o boalã atãt de ñndelungatã.

Greutãțile trecutului, ñncetul cu ñncetul au fost prevalãte de nãdejtile ñn viitor și cooperația zi cu zi și-a ñnmulțit modesta tabãrã a devotaților sprijinatori. Agitația s'a ñntețit și ñn toate

ținuturile noastre se ridică sfios câte-o modestă tovarășie, de data asta în pământ roditor — la sate.

Rând pe rând fruntașii gândirii românești admit și se pătrund de importantul rol ce le revine cooperativelor. După particulari se mișcă organizațiile de seamă. Asociațiunea, «Solidaritatea» băncilor, consistoarele se înșiruie cu încredere între patronii și spijinatorii cooperației.

În acelaș timp, la sate se agită și se lucrează cu mult zel pentru înființarea de tovarășii. Așa, că azi avem în total 147 tovarășii, în afară de băncile și societățile acționare.

Dintre aceste tovarășii sunt:

69 tovarășii de credit;

34 tovarășii de consum și valorizare;

1 tovarășie de asigurarea vitelor și

43 alte soiuri de tovarășii (lăptării, tovarășii comunale, tovarășii pentru mașini agricole, obștii, tovarășii pentru prelucrarea lemnului și câteva de pășunat etc.).

Întregă această muncă cooperativă însă e mai mult în voia întâmplării, căci îi lipsește orice organizare, orice îndrumare și conducere unitară. În această situație ne găsește darul princiar al marelui Vasile Stroescu, adâncul cunoscător al lipselor noastre și prin urmare generosul sprijinitor al cooperației, chemată în organizarea economică a fiecărui neam, să fie primul mijloc în lupta economică.

În România.

Cooperația e îmbrățișată abia cu douăzeci de ani în urmă. Pe la 1890 se pornesc primele agitații și se fac primele îndemnuri pentru munca cooperativă. Mișcarea e pornită dela sate, având în frunte mai ales învățători, care ridicaseră modestele stegulețe cooperative mai mult din însuflețire și din dorul de-a servi obștea, decât din pătrunderea mișcării cooperative.

În județul Dâmbovița se alcătuiesc primele tovarășii în anul 1893 în comunele Pucioasa, Voinești și Bezdeadul. În acelaș an se înființează tovarășia «Caraimanul» din comuna Breaza-de-sus, județul Prahova, care azi e una dintre cele mai puternice bănci populare, cu active de aproape 1 milion coroane.

Până la 1900 abia s'au înființat în țara întreagă 30 bănci populare, tovarășii de credit, în mediu dar de fiecare an 10—12 tovarășii.

Dintre însuflețitorii operatori mai ales s'a afirmat prin munca sa stăruitoare fostul învățător rural dl. Dumitrescu-Bumbești, azi inspector general al Casei centrale a băncilor populare și cooperativelor sătești din București.

Merite neperitoare pentru consolidarea și dezvoltarea cooperației din România are fostul ministru dl Spiru Haret care s'a

pătruns dela început de puterea cooperativă și ca ministru al instrucției a îndemnat, ba adeseori a impus învățătorilor să fie pioneri ai cooperației. Dl ministru Haret descoperind în dl Dumitrescu-Bumbești un prețios pioner al agitației cooperative l-a luat din comuna Bumbești și i-a încredințat postul de revizor școlar, în care calitate acesta a cutreerat județe de-arândul, îndemnând și ajutând înființarea de tovărășii de credit numite «bănci populare».

În vremea ministerului Haret mișcarea cooperativă eră servită cu deosebire prin învățători și revizorii școlari îndeplineau și munca de îndrumare cooperativă. Se emiteau ordinațiuni în toată regula către învățători, ca să pregătească terenul pentru înființarea de bănci populare. Și până la înghețarea băncii și cele mai mici lucrări erau rezolvite prin Revizoratele școlare. Așa am aflat în comuna Ianca, județul Brăila ordinul circular de Nr. 1194 Septemvrie 1902 dat de Revizoratul școalelor din județul Brăila, prin care se reclamă plata registrului comandat pentru bancă dela o tipografie din Brăila.

Alătura cu învățătorii întru reușita cooperativelor săvârșia o frumoasă acțiune «Creditul agricol» în fruntea căruia stă ca director dl M. C. Haret, fratele dlui Spiru Haret.

În primii zece ani, dela 1893—1903, întreagă mișcarea cooperativă din România poate să fie socotită mai mult ca dibuire, modeste încercări și în special ca pregătire pentru munca largă și asiduă, ce-a urmat dela 1903 încoaci, dela votarea prin cameră și senat a «Legii asupra Băncilor populare sătești și a Casei lor centrale».

Cele 70—80 bănci populare înființate în primii 7—8 ani n'aveau între sine nici o legătură nici o organizație, întocmai ca tovărășiile ce le avem noi aici până acum.

Cele mai multe erau alcătuite cu responsabilitate limitată și câteva cu responsabilitate nelimitată, apropiindu-se de sistemul Raiffeisen. Primele se socoteau alcătuite după sistemul Schulze-Delitzsch.

De fapt însă, în alcătuirea celor mai multe tovărășii nu se ținea seamă de nici un fel de sistem, fiecare eră alcătuită după felul de-a înțelege a bărbatului ce nizuiă ori forță înființarea. Astfel la banca populară din Ianca găsim membrii fondatori, membrii activi, donatori și onorari cu atribuțiile aproape asemănătoare cu cele dela societățile culturale și de binefacere. Capitalele nu se puteau retrage până la desființarea tovărășiei, iar întârzierile cu plata împrumuturilor pe lângă interese erau pedepsite cu amende în bani.

Pentru ilustrarea începuturilor cooperative din România însemn aici *socoata* asupra activității tovărășiei din Janca, județul Brăila, în primul an de gestiune, dela 1 Ianuarie 1902 până la 1 Ianuarie 1903:

Întrate:	Cheltuieli:
Cotizații dela membrii . . . Lei: 689·55 bani	Pt. 2 registre (model etc.) Lei: 124·50 bani
Taxe de înscriere . . . . . „ 29— „	Autenticarea statutelor . . . „ 16·45 „
Dobânzi . . . . . „ 29·90 „	Pt. trimiterea banilor pt. registre . . . . . „ —·90 „
	Sigiliu cu tuș . . . . . „ 7·50 „
	Transportul secretarului la Brăila . . . . . „ 4— „
	Două timbre à 30 bani . . . . . „ —·60 „
	Viza unui journal . . . . . „ 20·30 „
Total întrate Lei: 748·45 bani	Total cheltuieli Lei: 174·25 bani
<i>Recapitulare:</i> Încassări Lei: 748·45; Cheltuieli Lei: 174·25. Rămâne Lei: 574·20 bani	
	Dați cu procente la membrii ca împrumut „ 556— bani
	Rămași Lei: 18·20 bani

Tovărășia are un singur registru «Chitanțier» în care pe avers se induceau împrumuturile și socoțile acelor, iar pe reversul fiecărei coale perforate se induceau procesele verbale, votările de împrumuturi, evidente etc.

O notă nouă a adus dl Dumitrescu-Bumbești, care a avut amabilitatea să-mi istorisească următorul fapt, după mine foarte important pentru cercetările asupra începuturilor cooperației românești.

«Eram învățător în comuna Bumbeștii-de-Jiu, județul Gorj. Mă frământam cu gândul să fac ceva pentru îmbunătățirea sortii țăranilor noștri. Pe la anii 1890 am trecut în Ardeal prin Petroșani și am ajuns până la Deva și la Orăștie. Aici am ascultat însuflețitoarele lămuriri ce mi-le-a dat un bun român asupra minunatelor roade, ce s'au putut ajunge prin însoțirea din Perșani, pare-mi-se de pe la Făgăraș. Mi-am câștigat câteva informații și modelul de statute și întors acasă am propovăduit pilda din Perșani cu neobosită însuflețire. Îmi aduc aminte că în focul însuflețirii, ridicam însoțirea din Perșani la cel mai înalt grad de idealizare, și poate că exageram. Dar oricum ar fi, convingerea mea este că noi și ideea cooperativă ori cel puțin modelul de înfăptuire l-am luat dela d-voastră, dela frații noștri din Ardeal.

Cu votarea Legii băncilor populare, la 1903, cooperația în România a ajuns în drumul unei dezvoltări extraordinare. Prin noua lege toate băncile populare sunt considerate ca societăți comerciale, iar băncile constituite în condițiile legii amintite au personalitate juridică.

Trei ani după votarea legii băncilor, la 1905 erau deja în România 1849 bănci populare cu un capital subscris de Lei: 16.786,096, din care plătiți au fost Lei: 12.665,824.

Prin legea băncilor statul a creat și *Casa Centrală* a băncilor populare, la început adăpostită pe lângă Creditul agricol, deasemenea instituție de stat, iar dela 1 Aprilie 1906 independentă de Creditul agricol, dar rămânând și pe mai departe instituție de stat, atașată ministerului de finanțe.

Cu crearea Casei Centrale, în România cooperația a fost trecută dela inițiativa particulară în îngrijirea statului.

Consiliul de administrație al Casei Centrale îl compun 11 membrii dintre care 8 numiți de ministrul de finanțe, 1 de ministrul instrucției publice, 1 de Creditul funciar rural și 1 de Creditul agricol, aceste din urmă deasemenea instituții de stat. Funcționarii și directorul Centralei sunt deasemenea funcționari de stat, așa că întreagă Centrala și ca birou și ca conducere e exclusiv instituție de stat. Capitalele cu care operează Centrala sunt parte primite prin Creditul agricol, parte capitale acurate prin reescontarea valorilor primite dela băncile populare, după ce Casa centrală n'are capital social propriu.

În felul acesta între Centrală și între tovărășiile de sub controlul și conducerea sa nu este nici o legătură, nici o organizare economică ci numai administrativă. Băncile populare n'au în conducerea Centralei nici un singur reprezentant direct și nici nu contribuiesc cu vre-un capital pentru susținerea Centralei.

Centrala impune în loc să întregească munca cooperativă. Că aceasta greșală în cooperația României, nu s'a răsbunat mai evident, este a se mulțumi pe deoparte multor distinși cooperatori ce se găsesc în birourile și la conducerea Centralei, pe de altă parte marei trebuințe și micilor interese personale, ce-și găsesc satisfacere prin cooperația și așa cum se face.

Când în România se va reveni asupra greșelii menționate și conducerea Centralei, liberată de atotputernicia statului va fi încredințată reprezentanților înfăptuitei cooperații fie direct fie prin federale, vor putea fi delăturate neajunsurile de azi și vor putea fi suprimate pornirile de afaceri în cadrele cooperației. Azi România dispune de valoroase puteri cooperative, cari înfrățiți cu reprezentanții satelor vor putea duce cooperația română la cel mai înalt și mai ideal grad de dezvoltare, cu adevărat cooperativă. Și asta cu atât mai sigur, cu cât bazele pe cari s'a edificat cooperația în România în general sunt dintre cele mai solide și mai sănătoase, desigur luând în considerare trebuințele și împrejurările date.

Și în România începutul s'a făcut prin tovărășiile de credit zise Bănci populare. Cu sprijinul și uneori chiar în cadrele acestor bănci populare, s'au format celelalte feluri de tovărășii, dintre

cari cele mai de seamă rezultate s'au ajuns prin Obștile satești — tovarășii pentru arândarea pământului.

Azi în România sunt peste 2700 bănci populare cari au peste o jumătate milion de membri, cari au vărsat din capitalele subscrise la 60 milioane Lei. Dintre membrii peste 450 mii sunt plugari, vre-o 10 mii preoți și învățători și restul meseriași, comercianți, funcționari și proprietari.

Pe lângă Băncile populare la 30 Iunie 1910 erau în România: 308 obștii de arândare cu 47,448 membrii, cari au vărsat în capitale suma de 1.897,660 Lei. Suprafața pământului luat în arândă a fost de 209,646 hectare pentru cari se plătesc 6.117,659 Lei arândă la an.

Din întreg pământul dat obștiilor, proprietăți particulare au fost 44%, proprietăți de-ale statului 12%, Epitropia spitalului sf. Spiridon 11·5%, Eforia spitalelor civile 7·5%, Casa Rurală 7·5%.

După obști, mai număroase sunt cooperativele de consum cari se cifrează cu 186, având 7903 membrii cari au vărsate capitale de 894,701 Lei și fonduri de rezervă de 86,084 Lei. Prețul mărfurilor vândute a fost de 4.294,071 Lei la an.

Așa zisele Societăți de cumpătare, dar de fapt simple tovarășii pentru arândarea cârciumelor din sat, deși sunt în număr de 69, abia pot fi socotite, în felul cum se conduc, drept muncă cooperativă.

Importante sunt Societățile de păduri 40 la număr cu 1666 membrii cari au vărsat în capital suma de 333,191 Lei și lucrează cu mult succes la exploatarea de păduri.

Dintre celelalte feluri de tovarășii, la număr vre-o 70, amintim: cooperativele de lăptării: 8 la număr cu 412 membrii și cu capital vărsat de 10,289 Lei. Aceste tovarășii au plătit pentru laptele ce li-s'a predat 105,776 Lei.

Foarte importante ca rezultate sunt cele câteva tovarășii de pietriș, șuncărie, tovarășia pentru ouă, apoi cele 15 brutării, 12 exploatări de mașini agricole, 11 grădinării, 6 mori și 8 altfel de cooperative.

În total sub îngrijirea Casei centrale se află azi la 3600 bănci populare și cooperative satești.

Cooperative independente sunt în România vre-o 400 așa că întreaga cooperatie în România are la 4000 instituții.

Organizația și principiile pe cari sunt intemeiate cooperativele din România, — abstrăgând dela Casa Centrală — fac cinste oricărui popor. Depășiri și deplasări în sarcina spiritului cooperativ desigur găsim și în România, dar în general, cu deosebire în împrejurările date, când la țară analfabetismul e încă reprezentat cu 60—65%, atât organizația cât și munca coopera-

tivă e vrednică de toată buna apreciere. În special Obștiile și câteva din celelalte feluri de cooperative și-au asigurat loc de frunte în cooperația lumii întregi.

Ca sistem, cooperativele din România nu urmează pe deaîntregul nici un sistem dintre cele existente. Nota caracteristică și adaugăm foarte recomandabilă este *formarea capitalelor* sociale. Fiecare membru e obligat să subscrie o parte socială de cel puțin 20 Lei și are dreptul să subscrie ca parte socială cel mult 5000 Lei din cari 10% le solvește la intrare, iar restul prin cotizații săptămânale, lunare sau anuale.

Prin limitarea părții sociale dela 20—5000 Lei s'a rezolvat în mod fericit, pe deoparte adunarea de capitale, pe de altă parte chestiunea dreptului de vot, după ce fiecare parte socială dă un singur vot.

Pentru îndemnul subscrierii de capital prin statute se limitează maximul dividendului cu 10%, pe când maximul dobânzii pentru depuneri spre fructificare se limitează cu 6%. De aici explicația că în România capitalele sunt în sume cu mult mai mari decât depunerile.

Responsabilitatea membrilor de regulă e numai până la concurența părții sociale subscrise. Poate fi această responsabilitate și până la maximul de 2—5 ori capitalul subscris. Cooperativele din România își au activitatea restrânsă la una ori cel mult 3 comune.

Băncile populare pot primi donații și cotizații treptate. Funcțiile membrilor din consiliul de administrație, până când banca n'are capital peste 10 mii Lei, sunt gratuite.

Prin legea băncilor se dispune că fondurile de rezervă nu pot fi întrebuințate în operațiile băncilor și cooperativelor sătești. Aceste fonduri trebuie prefăcute în efecte de stat și depuse la Cassa de depuneri și consemnațiuni ori la Banca Națională.

Administrația și operațiile băncilor populare și a cooperativelor sătești din România sunt în mare parte la fel cu administrația și operațiile băncilor noastre și a tovărășiilor, ce le avem în Ungaria.

Casa Centrală exercită controlul și dă îndrumările trebuincioase prin 70 controlori, între cari 13 controlori agricoli și 2 silvicultori, recrutați parte din cooperatorii cu pregătiri anume câștigate de preferință în școlile comerciale, parte dintre conducătorii distinși ai Băncilor populare, de preferință dintre învățători.

La fiecare obște apoi este câte un agronom cu pregătiri speciale numit de Casa Centrală, dar retribuit în sarcina cheltuielilor de administrație a obștei.

Pentru mai imediata îndrumare și pentru consolidarea coope- rației în România de 3—4 ani se agită pentru formarea de *federale* pentru băncile populare din un ținut sau din un județ. Până acum există 7 astfel de federale, care îndeplinesc în ținut, rolul în mic al unor centrale regionale. Acestor federale se pare că le este rezervat în viitorul apropiat un rol foarte însemnat în viața cooperativă din România. Consolidate aceste federale vor suplini și vor întregi munca pe care Casa Centrală cu greu o poate îndeplini.

Cooperativele de consum încă își au federala lor în Bucu- rești, care până acum a ajuns cel mai de seamă succes prin efectuarea vânzării în comun a cerealelor. Amănuntele asupra lucrării acestor federale sunt, nu se mai poate mai instructive.

Unic în felul său este «Biroul de contabilitate și informații al Băncilor populare și cooperativelor sătești din județul Tecuciu» cu sediul în orașul Tecuciu, susținut și folosit de 39 bănci po- porale, din 47 câte sunt în județ.

Cu ajutorul datelor ce i se pun la îndemână lună de lună biroul alcătuiește tablourile sumare și speciale a băncilor orga- nizate, oferind icoană clară. Prin acest birou se dau informații de contabilitate, se îndeplinesc încredințări, se dau sfaturi juridice administrative, sociale etc. E luat în plan ca biroul să cumpere o tipografie în care să se confecționeze tipăriturile necesare co- operativei și eventual să se scoată și o foaie de propagandă și îndrumare cooperativă.

Pentru propaganda cooperativă se folosesc următoarele mijloace: Casa centrală editează și redactează revista lunară «Curierul băncilor populare și a cooperativelor sătești» iar Fe- derala cooperativelor sătești scoate foaia bilunară «Tovărășia». Pentru îndrumarea cooperativă se țin în toată țara prelegeri cu deosebire prin controlorii băncilor și în câteva centre se adună con- ducătorii cooperativelor din ținut, la una ori două luni în așa numitele «Cercuri cooperative» unde discută și raportează che- stiuni și lucrări de-ale cooperativelor.

Pentru administrația bună a cooperativelor se cresc anume contabili sătești din băeți de țaran cu deosebire — în școli și cursuri speciale de contabilitate. Primul curs, cu 2 luni teorie și 10 luni praxă pe la cooperative l-a ținut controlorul Casei Cen- trale Spîniceanu. De prezent sunt două școli de contabili cu în- vățământ de doi ani. Una în Târgu-Jiu sub conducerea d-lui Adrian Dumitrescu-Bumbești și alta în București sub conducerea d-lui Virgil Popescu. În amândouă se primesc băeți dela etatea de 12—14 ani. Diplomele le autorizează Casa Centrală.

Pentru dezvoltarea spiritului de cooperare, pentru servirea chestiunilor sociale și pentru educația poporului, multe dintre tovărășiile din România au aranjat în localele lor biblioteci populare cu sale de lectură, apoi sale de conveniri și petreceri, în care adeseori găsim pianine, gramofone, schiopticoane și chiar cinematografe.

Toate aceste, alăturate la rodnică muncă a tovărășiilor din România, au asigurat bogatele rezultate economice și deosebita dragoste a țaranului, cu care îmbrățișează cooperația, pe care nizuește să o înțeleagă tot mai mult și să o folosească drept armă puternică, în greaua lui luptă de a se impune ca factor în viața publică a statului național.

În Bucovina.

Cu totul altă față prezintă cooperația în *Bucovina*.

Aici până pe la anii 1890 Românii n'au avut nici un fel de instituție economică, nici în formă de bancă de oraș, nici în formă de tovărășie sătească.

Prima instituție economică s'a înființat în Gura Humorului pe la anii 1890 ca *însoțire economică* sistem Schulze-Delitzsch, cu un capital de câteva mii Coroane. După acelaș model s'au mai înființat în anii 1890—1900 câte o Însoțire Schulze-Delitzsch în Cernăuți, în Suceava și Storojineț. Azi se găsesc în întreaga Bucovina 6 astfel de însoțiri, cari după rostul și felul lor de lucrare, ar fi să țină locul băncilor noastre românești d' aici.

Mijloacele cu cari lucrează însă sunt cât se poate de modeste, așa că cea mai mare dintre aceste Însoțiri, — cea din Cernăuți are un capital de quote 73,846 Cor. cu fond de rezervă de 41,700 Cor. și depuneri de 287,383 Cor. Reescontul a atins enorma sumă de 718,744 Cor. iar profitul a fost de 22,530 Cor. Active de 1,417,243 Coroane.

Cam la fel cifrează și însoțirea «Banca română» din Suceava înființată la 1899, azi cu un capital de peste 40,000 Coroane (la 31 Decembrie 1910 Cor. 37,120.—). Bănci, societăți pe acții românești nu sunt în Bucovina. Însoțirile Schulze-Delitzsch sunt independente și de Centrala însoțirilor și de alte organizații economice. Capitalul social se formează prin părtașii (quote) de regulă de câte 40 Coroane cu responsabilitate limitată la odată sau cel mult 5 ori capitalul subscris nominal.

Aceste însoțiri, cu întreaga lor muncă laudabilă nu pot fi socotite decât ca institute financiare, cu prea puțină parte cooperativă. De regulă sunt înființate la oraș și țarării mai mult ca clienți au vre-o legătură cu ele. În timpul din urmă se observă o vie mișcare pentru înființarea de astfel de însoțiri. Această mișcare însă are pe dea întregul toate caracteristicile acțiunii

pentru înființarea de noi bănci la noi în Ungaria. Acelaș motor și aceleași ținte, după cum asemănătoare le este și lucrarea și toate operațiile. Din aceste motive nici nu insistăm mai mult asupra acestor însoțiri, cunoscute la noi.

La 1898 s'a înființat în Bucovina prima tovărășie română sistem Raiffeisen în satul Crasna-Ilschi prin preotul român Bendeschi. Cu un an mai târziu s'au înființat încă două tovărășii de credit sistem Raiffeisen în satele Horodnicul de sus și Stroești.

Până la înființarea Centralei însoțirilor economice române din Bucovina, la anul 1903, în întreagă țara erau înființate 37 tovărășii de credit, mai mult ori mai puțin cu o activitate regulată.

După informațiile primite, alcătuitoarii primelor tovărășii în Bucovina și-au luat informațiile și și-au alimentat dorul de muncă din Ardeal prin foile «Tribuna» și «Foaia Poporului» din Sibiiu.

Pe la anul 1900 în Bucovina a stăpânit opinia publică românească și frumoasa luptă națională susținută de mulți aleși în frunte cu regretatul Dr. George Popoviciu și Iancu Flondor. Vederile largi și spiritul ager a regretatului Dr. Popoviciu a făcut loc între preocupările obștești și chestiunilor economice. Convins că prin cooperare mai bine se pot servi interesele și se pot organiza acțiunile economice, a mijlocit dela cavalerul Iancu Flondor sprijin material pentru regretatul profesor Filimon, care a fost trimis să studieze chestiunea cooperativă. Înarmat cu cunoștințe temeinice și cu o dragoste de neam ideală, regretatul Filimon, reîntors în Bucovina a făcut cea mai puternică propagandă cooperativă. Nizuințele aceste au fost sprijinite de mulți frunțași iar rezultatul a fost că la anul 1903 s'a alcătuit în Cernăuți «Centrala însoțirilor economice române din Bucovina», care a luat în îngrijirea sa cele 37 însoțiri sistem Raiffeisen deja existente.

În fruntea Centralei a muncit regretatul Filimon, până la prea timpuriu urmata lui moarte (1905), ajutat în lucrările de organizare și administrație de ardeleni Nicolae Iancu, azi inspector general al Centralei, Nicolae Moldovan, răposat și Ioan Dejenariu, reîntors acasă. Dealtfel și azi majoritatea funcționarilor Centralei sunt ardeleni (din Ungaria).

Toate tovărășiile aparținătoare Centralei din Cernăuți sunt alcătuite după sistemul Raiffeisen, cu responsabilitate nelimitată și cu quote de regulă de 20 Coroane.

Aquirarea de membri la însoțirile bucovinene se face la fel cu aquirarea acelor la însoțirile ungurești, ce stau în legătură cu «Orsz. Központi Hitelszövetkezet» din Budapesta.

Deosebirea este numai că, pe când membrii însoțirilor dela noi răspund numai cu de 5-ori suma capitalului subscris, pe atunci țaranul român din Bucovina, care se înscrie membru ca să poată împrumută bani, răspunde cu întreaga lui avere.

Cea mai mare însoțire din Bucovina sistem Raiffeisen este cea din Rohozna înființată la 1899. Azi are 1109 membrii cu un capital de 11,690 Coroane și cu active de peste 500,000 Cor. din cari aproape 200,000 Coroane Depuneri spre fructificare. Cea din Suceava are peste 300 membrii.

În legătură cu Centrala din Cernăuți sunt azi la 170 însoțiri de credit dintre cari 139 însoțiri românești sistem Raiffeisen, 25 însoțiri rutene sistem Raiffeisen, 4 însoțiri românești sistem Schulze-Delitzsch, 4 însoțiri cu garanție limitată între cari «Prăvălia românească» din Cernăuți și «Consumul» din Crasna-Ilschi apoi 2 însoțiri pentru exploatarea și construcția de lemn din Câmpulung. Membrii particulari au fost la 31 Decembrie 1910 — 24. Însoțiri de cumpărare și vânzare înființate cu concursul Centralei, dar neatașate Centralei sunt în Bucovina 9 la număr.

Întreg capitalul social al Centralei abia ajunge la suma de 100,350 Coroane. Fondul de rezervă e de 23,653 Coroane, iar Depunerile spre fructificare 212,866 Coroane. Față de aceste Reescontul se cifrează cu 5.364,590 Coroane, iar Creditele în cont-curent cu 1.538,456 Coroane. Profitul curat 18,702 Coroane. Față de această situație dela 31 Decembrie 1910 la 30 Noembrie 1911 — după criză tabloul e următorul:

Capitalul social, părtașiile au scăzut la 97,905 Cor. Fondul de rezervă 23,711 Coroane, Depunerile spre fructificare 57,602 Coroane. Reescont 4.829,548 Coroane și Credite de cont-curent 989,197 Coroane.

Cifrele Reescontului și a Creditelor în cont-curent explică lămurit antecedentele nenorocitei crize dela Centrala tovărășiilor bucovinene. Făcută odată greșala ca Centrala să întreprindă *direct* parțelări de moșii și să gireze afaceri de exploatare riscate și îngreunate prin menageri de interese particulare, a fost fatal să urmeze nenorocita criză pe urmele căreia cooperația în Bucovina a suferit o înfrângere morală, la noi ne mai pomenită, mai ales în urma lipsei de înțelegători cooperatori la conducere.

Nu găsesc potrivite cadrele acestui raport pentruca să mă opresc la amănuntele crizei Centralei din Bucovina. Afirm însă că nu cooperativele satelor sunt responsabile pentru criza dela Centrală, asupra conducerii căreia s'ar putea spune multe observări.

Organizația Centralei bucovinene e următoarea:

Membrii ai Centralei sunt însoțirile cu care lucrează și care sunt obligate să subscrie pentru fiecare șir de 25 membrii câte o părtaşie de 100 Coroane cu responsabilitate limitată la de 30-ori suma subscrisă. Membrii particulari pot fi numai din Cernăuți, excepție fac deputații și membrii aleși în consiliul de administrație și de control.

Menirea Centralei este să țină viie și să îndrume mișcarea cooperativă, să exercite controlul și să mijlocească financializarea pentru însoțirile atașate.

Pentru mișcarea cooperativă s'au încercat excursii, cursuri și chiar editare de foi, toate însă mai mult lăsate au fost în sarcina biroului administrativ.

Controlul se exercită greoiu și foarte rar prin 1 ori 2 funcționari de-ai Centralei, cari sunt ocupați și cu alte agende de birou. Financializarea s'a făcut prin acreditarea însoțirilor la banca cehă «Ustredni banka ceskich sporitelen» și la Banca țării din Cernăuți.

De altcum pentru lămurirea situației însoțirilor din Bucovina însemn aici că atât Centrala cât și singuraticile tovărășii au dela guvernul țării sprijin moral și material, Centrala dela 5—10,000 Coroane anual iar singuraticile însoțiri, ca spese de fondare primesc câte 300—600 Coroane și în schimb sunt sub controlul direct și imediat al guvernului, care în aceiaș formă ajută atât centralele cât și însoțirile germane și rutene, — pentru buna pace între cele trei naționalități.

Oricât s'ar părea de neînsemnat amestecul și ajutorul guvernului, în realitate se simt păgubitor în întreagă cooperația română bucovineană influințele fatal legate de politica militantă.

* * *

┌ Reasumez experiențele câștigate și mai ales completate în urma incredințării cu care m'ați onorat și fixează următoarele *concluzii*:

Cooperația adevărată cere să fie reclamată și nu impusă. Cooperația nu e potrivit să fie înlănțuită prin formele și restricțiile nici unui organism deja existent. În acelaș timp însă cooperația, să caute și să afle legături și chiar protectorate binevoitoare la toate organizațiile și instituțiile românești deja existente, ca astfel să fie întregitoare și completarea organizației noastre economice, la care trebuie să nizuim cu deosebire în situația dată — din toate puterile.

Întruparea cooperației să o liberăm de rezervele sistemelor și să nizuim să le aclimatizăm, formulându-le în conformitate cu trebuințele și împrejurările noastre speciale, acum dupăce băncile noastre, doar ca formă și fel de cooperație se deosebesc de

cooperativele cu largul lor altruism și cu puternicul lor fond românesc.

Din aceste premise, cu considerare la darul marelui Vasile Stroescu și la necesitatea organizației noastre cooperative, îmi iau voie să Vă prezint următoarea

PROPUNERE

pentru întruparea și organizarea cooperației române în legătură cu darul marelui mecenat Vasile Stroescu:

Pentru mai lămurita expunere a acestei propuneri, împart materialul propunerii în trei părți principale:

1. Pregătiri și propagandă.
2. Înființarea tovărășiilor: sistem, conducere, control, felul tovrășiilor, relațiile lor cu celelalte așezăminte economice și financiare.
3. Financiarizarea și raionarea tovrășiilor.

A) Inceputul organizației noastre economice e făcut prin băncile românești existente, prin urmare *completarea* acestei organizații prin tovrășiile sătești, după părerea mea nu se poate face decât căutând și exploatând toate momentele și relațiile, în cari interesele băncilor se completează prin tovrășii și în cari tovrășiile pot avea sprijinul băncilor noastre.

Onorând intențiile fondatorilor primului nostru institut financiar «Albina», cari au privit tovrășiile dela început ca *mijloace de muncă economică*, se impune să reluăm firul acestei lucrări încercate, dar atunci nereușite, se înțelege luând în seamă împrejurările schimbate de azi. Căci și azi se pare, că pusă la fel chestiunea cu intențiile fondatorilor «Albinei» tot atât de puține șanțe de reușită ne-am asigura. Va trebui dar să conformăm acțiunea așa, că, pe de o parte să fie asigurată *independența* acțiunii cooperative, pe de altă parte această acțiune să fie sprijinită de băncile noastre, alătura cu Asociațiunea și cu Consistoarele bisericilor noastre.

În conducerea mișcării cooperative, pe lângă puținii cooperatori ce-i avem, să ia parte câte unul ori doi reprezentanți ai «Solidarității», ai «Asociațiunii» și ai bisericilor gr.-ortodoxe și greco-catolice. În felul acesta dela început cooperația și-ar asigura sprijinul întregii puteri organizate a neamului nostru.

Deși noi azi avem, bun cu rău, la 150 tovrășii ca primul pas pentru organizarea și munca cooperativă, eu nu aflu de absolută necesitate înființarea momentană a unei sau mai multor Centrale cooperative. Și asta mai ales din două motive: în felul acesta am pară afirmarea dorințelor separatiste și, pe de

altă parte, am câștigă vreme, în care praxa ne-ar fixa felul și condițiile de alcătuire a viitoarei ori viitoarelor Centrale cooperative.

Pentru înființarea Centralei sau centralelor ne lipsesc de altfel, în situația dată, chiar și mijloacele materiale, cari să facă posibilă întreținerea cinstită a unui organism complet, cum s'ar impune la o Centrală.

Din aceste motive, propunerea mea este că deocamdată, și asta cât se poate de curând, să înființăm un *Birou Central cooperativ* cu sediul în Sibiu, sub auspiciile Asociațiunii resp. a secției sale economice și având sprijinul frățesc și moral al «Solidarității».

Menirea acestui birou central ar fi:

Întreținerea vie a mișcării cooperative prin scris, prin prelegeri la sate și prin editarea resp. atașarea unui supliment la o gazetă deja existentă, sau a unei reviste modeste ce să apară de cel mult 2 ori la lună. Chestiunea publicației de propagandă cooperativă s'ar putea rezolvi și prin revista «Transilvania» și în cazul cel mai bun prin scoaterea unei foi bisăptămânale la fel cu «Tovărășia» redactată de mine, prin care, pe cele ale ei patru pagine, s'ar putea întreține o prețioasă propagandă populară, atât în folosul cooperației cât și al «Asociațiunii» și al băncilor noastre — reprezentate prin «Solidaritatea».

Dacă spesele de editare, cari s'ar urcă la circa 3,000 Co-roane anual, n'ar fi în cea mai mare parte acoperite prin abonamente, foaia aceasta ar putea fi cuprinsă în cadrele revistei «Transilvania», în care caz n'ar cere nici o jertfă nouă materială.

Prin acest birou s'ar adună și s'ar completa datele statistice referitoare la cooperația d'aici: unde și cum o avem, și unde și cum s'ar putea întrupa cu mai mulți sortți de izbândă. Ca material de propagandă s'ar înregistra și s'ar clasă datele prin cari am aveă tabloul activității cooperative din alte țări și la alte neamuri.

Biroul acesta ar da toate informațiile ce s'ar cere, fie pentru pregătirea, fie pentru înființarea, administrarea și conducerea de tovărășii.

Ca să poată răspunde acestor cereri, dela început s'ar pregăti în birou statute tip pentru cele mai uzitate feluri de tovărășii. Tot așa s'ar pregăti regulamente tip, registre de contabilitate tip, precum și formulare pentru actele de înregistrare, pentru procesele verbale ale adunărilor de constituire și generale, precum și toate tipăriturile necesare administrației interne.

Acest birou ar nizuî, având protectoratele amintite, să folosească în favorul cooperației atât puterile ce sunt la despărțămintele Asociațiunii, cât și puterile de muncă aflătoare în birourile băncilor noastre și în organismele bisericesti.

Pentru tovărășiile existente și ce se vor înființa, biroul ar mijloci legături financiare cu băncile indicate prin situația geografică și împrejurările date, respective ar ajuta financiarizarea ce s'ar face prin anumite instituții.

În fine acest birou ar aranja cursurile cooperative, ce se impun doar ca primul pas în acțiunea cooperativă, a cărei organizare o dorim.

Acest birou precum se invederează ar fi pregătitorul Centralei ori Centralelor cooperative.

Chestiunea existenței legale mai ușor ar fi rezolvită, dacă ar fi atașat acest birou secției economice a Asociațiunii, avându-și sancțiune această atașare în statutele Asociațiunii. Conducerea biroului ar fi încredințată unei comisii speciale exmisă de secția economică cu aprobarea Comitetului central al Asociațiunii, care la rândul său ar cere sprijinul direcțiunii «Solidarității» și al celor două consistoare arhidiecezane.

Din comisia aceasta ar face parte mai întâiu cel puțin 3—4 cooperatori, apoi câte doi reprezentanți ai Asociațiunii, ai Solidarității și ai Consistoarelor în total dar 10—12 bărbați.

Această comisie ar lucra independent, având numai obligamentul să raporteze din timp în timp mandanților săi.

Sub imediata conducere a acestei comisii ar sta cancelaria Biroului Central, în care deocamdată ar putea provide toate agențele un conducător, un funcționar și unul ori doi copişti, după trebuințe. Persoanele potrivite s'ar găsi și în caz de lipsă, acum la început cu toate ocupațiile ce le am, și eu a-și putea provide o parte din lucrările acestui birou. Unul ori doi devotați muncitori inomis ar trebui să fie în permanență în serviciul biroului.

Jertfele materiale reclamate de organizarea acestui birou ar ajunge la suma de 7—8,000 Coroane anual din cari:

Spese de călătorie pentru comisie și pentru funcționari cca 2,000 Cor.; salare pentru funcționarii biroului circa 5,000 Cor.; tipărituri și modele (tip) după subtragerea sumelor intrate pentru tipărițile tovărășiilor înființate, circa 1,000 Cor.

Aceiași membrii ai comisiei și funcționari completați, prin revizorii experți ai Solidarității și prin alți cooperatori, ar împlini și rolul de prelegători ai cursurilor cooperative, calculându-le ca spese de drum cca 2,000 Cor. Așa că întreagă această acțiune cooperativă ar costa anual circa 10,000 Cor., și s'ar impune în felul acesta cel mult doi ani.

Chestiunea *cursurilor cooperative*, eu o aflu ca una dintre cele mai importante probleme, care își așteaptă fericita rezolvire acum la începutul muncii, cu deosebire. Incontestabil, că întreagă

acțiunea cooperativă, gravitând la sate, fireștii apostoli ai acestei acțiuni vor fi preoții și învățătorii noștri, în primul rând. Ca să asigurăm reușita deplină, ca prima preocupare cred că ni se impune să înarmăm cel puțin pe fiitorii preoți și învățători cu necesarele cunoștințe economice, sociale și cooperative. Pentru ajungerea acestui scop mijlocul cel mai potrivit îl aflăm în întreținerea unor *cursuri cooperative în seminarele noastre teologice și pedagogice*.

Ca început, în fiecare seminar cursul ar dura cel mult 6 zile, continuativ sau în grupe de câte 2 zile cu câte 3—4 ore la zi, fixate între sau după orele prelegerilor regulate.

Avem cinci seminare: în Sibiu, în Blaj, în Arad, în Caransebeș și în Gherla, prin urmare întreg ciclul de cursuri ar ține 30 zile cu 90—120 ore de propunere.

Materialul acestor cursuri s'ar împărți în trei grupe:

- a) principii de economie națională și sociologie;
- b) teoria cooperăției, începuturi, sisteme, justificări;
- c) cooperativele în practică: înființarea feluritelor tovărășii, statutele și mijloacele lor, înregistrarea, conducerea, administrația și contabilitatea tovărășiiilor.

Pentru propunerea materialului schițat am ruga pe mai mulți bărbați specialiști.

Cu o potrivită împărțală s'ar putea ajunge ca nici unul dintre prelegători să nu jertfească mai mult ca 2—4 zile.

Spesele de călătorie și întreținere a prelegătorilor, s'ar acoperi pe deplin din cele 2000 coroane, luate deja în socoteală la Biroul central cooperativ.

Am convingerea, că prin aceste cursuri s'ar ajunge înzecit mai mult, decât prin orice altfel de propagandă, după ce din propria experiență m'am încredințat, că tinerii din toate seminarele noastre așteaptă și au o dragoste aleasă pentru chestiunile economice și sociale și în special pentru cooperăție.

Resfirați prin satele noastre, tinerii seminariști de azi vor deveni cei mai înțelegători și însuflețiți cooperatori și, în urmare, muncitori pentru adevărata noastră organizație economică.

B) *Alătura și deodată* cu aceste pregătiri și propagandă, țin că e necesar să se sprijinească și chiar să se inițieze înființarea de tovărășii la sate.

Pentru ușurarea muncii de mai târziu, aceste tovărășii s'ar alcătui în temeiul unor statute-tip, pentruca organizate apoi în cadre centrale să prezinte o uniformitate.

După cum am amintit copiarea și introducerea neschimbată a vre-unui sistem cooperativ existent nu o găsim de cea mai fericită rezolvire. După mine *felul trebuințelor în împrejurările date ho-*

tăresc sistemul cooperativ pe care să-l folosim. În temeiul experiențelor câștigate, principiile pe cari s'ar clădi statutele și prin urmare sistemul cooperativelor noastre ar fi cam următoarele:

1. În tovărășii s'ar primi numai membri convinși și înțelegători ai cooperației, și, în urmare, s'ar împedecă acvuirarea de membri prin siluire, cum se face la însoțirile ungurești și bucovinene, unde solicitatorii de împrumute se înscriu ca membri — siliți de nevoi.

2. Responsabilitatea membrilor să fie limitată până la cel mult de 10 ori suma capitalului subscris.

3. Formarea capitalului cooperativ să se facă la fel cu aceea din România, fixându-se un minim de 20 Cor. și un maxim de 3000 Cor. cu plata în rate fie lunare, fie quartale ori anuale, dar cel mai târziu în timp de 3 ani.

Pentru acvuirarea de capitale, prin statute să se fixeze maximum dividendului la 8%, iar maximum intereselor după depunerile spre fructificare la 6%.

Intrucât legea comercială ungară din 1875, pe a cărei bază s'ar formă tovărășiile noastre, ar fi explicată în defavorul acestui fel de formare a capitalului, — în tot cazul fără temei legal — s'ar fixă quotele (părtașiile) în suma de 20—50 Cor., iar depunerile spre fructificare cari ar fi elocate cu anul, s'ar onoră cu un dividend special de 1—2%.

4. Cercul de activitate a unei tovărășii să fie mărginit de regulă la o comună, dar maximum la un cerc notarial prin cecece s'ar împedecă ispita de a transformă cooperativele în speculații de bancă.

5. Fondul de rezervă să fie prefăcut în efecte și scos din operațiile tovărășiei. Formarea rezervelor să fie obligatorie.

6. Tovărășiile cu un capital sub 5000 Cor. nu pot da marce de prezență și nici salare cu excepția contabilului și a cassierului.

7. În statutele fiecărei tovărășii să se prevadă, că de îndată ce Centrala ori centralele vor fi înființate, sunt obligate să intre ca membre la Centrală și anume, subscriind pentru fiecare 20 membri câte o quotă de 50 Cor. pentru care răspund cu de 10 ori suma nominală. Ca membre apoi să fie obligate a se supune controlului centralei și a-și îngrijii financializarea tot prin centrală.

Până la înființarea Centralei tovărășiile să contribuie la susținerea Biroului central cooperativ, în afară de plata tipăriturilor cu o sumă anuală, ce va varia între 20 și 200 Cor. anual, după mărimea cooperației.

8. În statutele tovărășiilor de credit, — *dar numai la aceste* — să se prevadă inițiarea și financializarea și altor fel de tovă-

rășii respective grupări (tovărășii ocazionale) pentru o anumită acțiune economică (valorizări de bucate, poame, mașini agricole, procurări etc.).

9. Fiecare părtașie, după ce în noua combinație de formare de capital un membru numai una poate avea, dă dreptul la un vot și la un singur vot plenipotențiat, maximul dar două voturi.

Celelalte dispoziții statutare, în conformitate cu praxa de până acum și cu dispozițiile legii comerciale.

Controlul tovarășiilor s'ar face parte prin Birou și apoi Centrală, parte prin funcționarii băncilor cu cari stau în relație de credit și dintre cari cel puțin unul trebuie ales în comitetul de control al fiecărei tovarășii.

Felul tovarășiilor, ce ni se impune să fie înființate, e potrivit cred eu să fie fixat așa: Mai întâi tovarășii de credit, apoi de producțiune (lucrarea lemnului, cariere, lăptării, uscătoare de prune, materii brute etc.) apoi de valorizare (bucate, semințe, vite, productul industriilor etc.) mașini și unelte și în fine, de consum și alte feluri de tovarășii.

Rolul tovarășiilor de credit ar fi în rândul prim scoaterea sătenilor din ghiarele cămătarilor, ce îi jupue cu împrumuturile lor mici dela 10—50 coroane, pentru cari împrumuturi băncile noastre dela orașe nu pot fi la îndemână. Pentru sume mai mari, dela 100 coroane în sus de pildă, tovarășia de credit ar împlini slujba pe care azi o face agentul fiecărei bănci dela oraș. Că operația aceasta s'ar face întocmai ca azi prin agent sau ar fi tranșată prin cont-curent ori credit acordat tovarășiei, e chestie de amănunte.

În felul acesta, cred eu, că, băncile noastre înlocuind agenții prin tovarășii, își măresc bonitatea afacerilor și în același timp, servesc neamul mult mai bine și mai economicește.

De preferință tovarășiiile ar lucra cu banca românească, în ținutul căreia se află, ori dacă asta ar fi imposibil, în fiecare comitat s'ar căuta și s'ar găsi una ori mai multe bănci românești, cari ar lucra cu plăcere cu tovarășiiile noastre de credit. Prin aceasta s'ar promovă foarte mult consolidarea și mai ales *fuziunile* băncilor mici și superflue, ajutându-se resp. grăbindu-se procesul pentru care «Solidaritatea» lucrează în anii din urmă cu atâta zel.

În sprijinirea tovarășiilor la îndemână ne-ar fi despărțămintele Asociațiunii, oficiile protopopești alătura cu băncile și cu ceilalți fruntași ai vieții noastre publice și a celor de pe la sate.

C) Financializarea tovarășiilor s'ar putea face prin urmare în modul arătat prin băncile din ținuturile respective. Întrucât in-

termediul acesta ar scumpi prea mult mijloacele financiare ale tovarășilor, chestiunea ar putea fi rezolvită și în felul următor:

Întreg ținutul românesc cu tovarășiile sale s'ar raiona și financiarizarea s'ar încredința la 2 eventual 4 dintre băncile noastre de frunte, cari și azi îngrijesc reescontul băncilor noastre mai mici.

Sau apoi s'ar căuta capitale românești existente, cari s'ar pune prin Centrală și deocamdată cu ajutorul Biroului central la dispoziția tovarășilor. Astfel de capitale am găsi la Banca generală de asigurare, care prin tovarășii și-ar avea cei mai buni reprezentanți, sau apoi în o parte a efectelor îngrămadite la băncile noastre.

În fine, financiarizarea s'ar putea face prin acreditarea fiecărei tovarășii în cadrele unui credit deschis până la o sumă potrivită, prin una ori alta dintre marile bănci.

Se înțelege, că, întregă acțiunea cooperativă s'ar face treptat și fără nici o forțare, căci niciunde nu se răsună forțarea atât de grozav, ca tocmai în munca cooperativă. Întregei acțiuni i s'ar da deplina libertate și toată grija noastră ar fi numai împedecarea deraierii de pe terenul adevăratei cooperații.

Revenind la partea materială a chestiunii, în legătură cu darul marelui Vasile Stroescu, situația ar fi următoarea:

Acceptate cele spuse în propunerea de față, și admitând, că pregătirile (biroul central și cursurile cooperative) ar dura, în forma aceasta maximul de doi ani, din donație s'ar cheltui în acest scop circa 20,000 coroane. Restul de 30,000 coroane ar fi întrebuințat așa: În conformitate cu donația resp. părerea exprimată de donator cu 10,000 coroane s'ar ajuta înființarea de tovarășii așa fel, că donația resp. Asociațiunea ar subscrie la tovarășiile indicate quote (părtașii) în sumă până la 100—200 dar cel mult 300 cor. Cu suma de 10 mii cor. s'ar putea ajuta la înființarea alor 50—60 tovarășii. Dupăce aceste tovarășii s'ar consolida, capitalul donației ar fi retras, rând pe rând și ar fi investit în alte tovarășii nouă, astfel că, acest capital ar rotă încontinuu întru sprijinirea acțiunii cooperative.

Restul de 20,000 coroane s'ar folosi pentru înființarea Centralei fie în formă de quote, fie în parte ca spese de fondare și organizare. La aceste sume s'ar adăoga quotele tovarășilor existente și a celor următoare, și astfel, în scurt timp am avea Centrală puternică, care ar putea îngriji pe deplin atât de controlul cât și de conducerea și financiarizarea cooperativelor române.

Că la timpul său s'ar alcătui o centrală cu mai multe federale sau mai multe centrale, e o chestie ce se poate fixa atunci.

Ajuns la încheierea raportului meu modest, după ce în expunerile mele, m'am condus numai și numai de idealul, ce eu sunt convins că se poate servi prin cooperatie, Vă rog să primiți acest raport ca material de discuție și după ce Ve-ți fi găsit cele mai norocoase cărări pentru înfăptuirea cooperatiei românești, să-mi dați voie să Vă fiu și eu în această acțiune cel mai modest gregar.

Al D-Voastre devotat

Hunedoara, la 6 Martie 1912.

Vasile C. Osvadă.

MONOGRAFIA ȘCOALEI GRECO-ORIENTALE ROMÂNE DIN TILIȘCA.

I.

Ceva despre comuna Tilișca și locuitorii ei.

La poalele Carpaților sudici, în marginea Ardealului, pe lângă alte comune, se află și comuna Tilișca, care se ține de protopopiatul Săliștei (comitatul Sibiiului).

Ea e așezată printre mai multe dealuri înalte, pe ambele laturi ale unor văi șerpuitoare: «Lunca» și «Valea», cari se împreună laolaltă în mijlocul comunei.

Întinderea comunei e de peste 3 kilometri. Pe dealurile din jurul ei se înălțau odată păduri seculare de fag și stejar, în locul cărora după ce au fost tăiate în decursul timpurilor, au crescut păduri de mestecăn.

Când și sub ce împrejurări s'a întemeiat această comună, nu se știe. Atâta se știe numai, că timpul întemeierii ei e foarte îndepărtat.

Tradiția populară despre întemeierea comunei e următoarea:

Pe râul «Valea», numit și «*Tilișcuță*», — s'au așezat odată în vremuri bătrâne în jurul casei de azi a lui Ioan Opriș de sub Nr. 260, șapte familii, între cari și una, cea mai însemnată, cu numele «*Mănig*». Fiecare și-a făcut câte un bordeiu, iar mai târziu câte o căscioară, unde se adăposteau, ocupându-se la început cu pescăritul și lemnăritul, iar mai târziu cu piuăritul și tăiatul lemnelor în joagăr.

Fiind pe acele vremuri toate dealurile acoperite cu păduri seculare, numai deasupra dealului numit «*Priboiu*» se află o mică poiană, pe care acei locuitori, și mai ales conducătorul «*Mănig*», au închis-o, spre a-și putea face puțin nutreț pentru caprele ce le aveau. Acel teritor s'a numit «grădina lui Mănig», care numire mai e și astăzi încă în gura poporului.

Asemenea se mai află și astăzi câteva familii, cari poartă numele «*Mănig*».

Din acele familii s'au format apoi locuitorii comunei de mai târziu.

Azi acești locuitori sunt toți Români, de două confesiuni. Numărul greco-catolicilor e disparent față de al greco-orientalilor, abia sunt vr'o 60 de suflete.

Numărul locuitorilor aflători în comună la recensământul din anul 1910 a fost de 1990, mai puțini cu 20 ca în anul 1900, iar absenți au fost 700 indivizi, cu 395 mai mulți ca în 1900.

Portul locuitorilor în timpurile mai îndepărtate a fost, la bărbați: cămașe din pânză de fuior, cioareci de pânură de casă din lână bârsană, ținută neagră, lungă până peste genunchi, și tohorci, (cojoace cu lâna în afară), căciula albă de miel, iar vara pălării negre cu fundul lat *tăiat*, și opinci de vacă sau de bou, cu nojițe din lână de capră.

La femei: cămașe de fuior, la cele mai cu stare de bumbac, pe mâneci cu altițe simple; șurțe negre de lână, țesătură de casă; cojoc din piei de oaie purtate cu lâna înlăuntru; pe cap purtau un *sovănel*, iar în picioare opinci de vacă. Mai târziu femeile mai cu stare au început a purta și cisme.

Azi acest port e în mare parte metamorfozat. Luxul, și-a împlântat cu multă putere ghiarale și în comuna Tilișca.

Azi portul e astfel: Bărbații poartă cămașe de giolgiu de fabrică, și numai cei mai bătrâni mai poartă cămașe de bumbac; un pieptar de piele de miel sau de postav vânăt, (albastru) un *laibăr* (roc) scurt, la cei mai bătrâni din materie de casă, iar la cei mai tineri, din postav vânăt de fabrică, altcum foarte trainic și acesta. Unii poartă guler de piele de miel sau de astrahan. Cei mai bătrâni poartă și cojoace. Pe cap poartă căciuli negre de piele de miel și numai puțini, dintre cei bătrâni, mai sunt, cari poartă și acum căciuli albe de miel. Bătrânii și azi poartă opinci pe când tinerețea aproape întreagă e încălțată cu *păpuți* (ghete). La bărbați nu e tocmai mare deosebire între portul din trecut și cel prezent. Femeile l-au modernizat cu mult mai tare, deoarece șurțele de casă se răresc tot mai mult, înlocuite fiind cu șurțe de postav de fabrică. Asemenea între cusăturile cele din trecut și prezent este o mare deosebire. Pe când o păreche de șurțe de casă, cu cusătură simplă, costă 3—4 coroane, o păreche modernă costă 20—40 coroane. Tot astfel sunt iile (cămășile) femeiești cu șirele cele multe de pe mâneci și piept, făcute din giolgiu de cel mai fin și cusute cu mătasă și *sârmă* (fir de aur). Deosebirea între o iie veche și una modernă, în ce privește prețul, e de cel puțin 20—30 coroane. Pe cap poartă femeile cărpe negre de păr sau de mătasă și *sovănel* alb, iar cele mai tinere, în zile de sărbătoare, și *pachiol* alb de mătasă cu fire de sârmă aurită. Cele mai bătrâne se îmbracă cu pieptare și cojoace de piele, pe când cele mai tinere și cu jachete și veste (pieptare) din postav fin vânăt. Jachetele sunt adesea împodobite cu catifea neagră sau astrahan pe la grumazi. Portul de azi, dacă costă cu mult mai mult decât portul vechiu, are însușirea de a fi în parte, mai elegant, mai atrăgător și mai frumos, cu deosebire la femei. Dacă a progresat și portul, ca toate în lume, nu e tocmai rău, câtă vreme se păstrează în cusături motivele românești.

Primejdia e numai în luxul cel scump și neestetice și uneori chiar *imoral-indecent*.

Edificiile particularilor, cu puține excepțiuni sunt clădite din piatră și lemne de brad, ceea ce se explică prin împrejurarea că comuna are în apropierea sa păduri de brad din cari s'a putut procura totdeauna mai ușor material de clădire. Multe din aceste clădiri sunt acoperite cu țigă, cele mai multe însă cu șise (șindilă).

Tilișca a numărat odată 768 de case, de prezent însă, ruinându-se multe și ne mai clădindu-se altele în locul lor, abiã mai sunt 606.

Tilișca e comună mare, avându-și primăria și notarul ei propriu. Alociul comunal în privința materială stă destul de bine. Pe fiecare an se varsă în cassă, numai dela munții și pădurile comunei, suma de circa 10,880 coroane, iar din alte izvoare, precum și din taxele de pășunat, suma de 11,270 cor. Cu toate acestea erogațiunile comunei sunt atât de mari, încât cu greu se va mai putea susține pe viitor fără arunc, de care până acum, nu există.

Partea cea mai mare a *locuitorilor se ocupă* cu economia de vite și de oi, cu ajutorul cărora își îngrijesc moșiile dela munte, altcum destul de sterpe, unde se produc și cereale ca: grâu de primăvară, orz și ovăs, dar mai ales nutreț mult și bun.

Comuna Tilișca a fost în veacurile trecute în urma economiei de oi a locuitorilor una dintre cele mai înfloritoare. Afară de oile, ce se aflau în România, mai pășunau toamna și primăvara pe hotarul comunei peste 40 de mii de oi, cari vara mergeau la pășune în munții — Carpați atât în cei aparținători Ungariei, cât și în ai României — iar iarna, când erã pășune și nu erã zăpadă, pe hotarele multor zeci de sate din Transilvania, până la Murăș.

Împuținându-se, prin multele comasări, teritoriile de pășunat de iarna și devenind ele în chipul acesta enorm de scumpe, iar pășunatul de munte devenind asemenea tot mai scump, de odată cu aceasta, prin spoirea șneapănului, tot mai rău și, mai adăugându-se la toate acestea, și convenția vamală cu România, care tae adânc în existența locuitorilor noștri, — s'au redus turmele de oi în măsură neașteptată, așa că azi abiã vor mai fi în posesiunea Tilișcanilor la 10 mii de oi.* O parte însemnată din locuitorii comunei, văzând greutățile, cu cari trebuie să lupte în țara noastră, au emigrat în alte țări, cu deosebire în Rusia, ocupându-se și aci, cu rezultate foarte mulțumitoare, tot de economia de oi. Crimeea sau «Crâmul», cum zic ei, precum și malurile râurilor: Dnipro, Nistru, Donul și Donețul sunt pline de Tilișcani, cari au acolo peste 20 mii de oi. Puțini Tilișcani, cari se ocupă cu oieritul, sunt și în România. Toți emigranții stau mai bine materialicește decât cei rămași la vatra părintească.

Alții, pe baza cunoștinții de carte și a spiritului de întreprindere, nevoind să-și părăsească țara lor, au deschis prăvălii și cârciume în cel puțin 40 de comune din Transilvania, unde iarăși își câștigă mijloacele de traiu cu mult mai ușor, decât cei rămași în comună.

* La 1722 erau în Tilișca 3507 oi și capre.

Dintre locuitorii rămași acasă o parte însemnată se mai ocupă toamna cu *comerțul ambulant* și cu cărașitul de tot felul de țășături, și de postavuri pentru diferitele haine țărănești. Spre scopul acesta cutreieră cel puțin 2—3 sute sate românești din Ardeal și anume din comitatele: Alba de jos, Târnava mică, Târnava mare și Turda-Arieș, de unde adună țesături, pe cari le aduc cu căruțele lor la piue în Tilișca sau le duc în comunele Orlat și Gurarâului, unde încă sunt piue, ducându-le, după ce sunt gata, iarăși înapoi, primind ca plată de fiecare metru circa 6 cruceri. Unii țărani mai harnici câștigă într'o toamnă 4—5 sute cor. Piue de haine au fost odată pe râurile Tilișcei peste 30, astăzi însă abea mai sunt vre-o 16, dintre cari trei s'au prefăcut în piue de oleiu, la cari își storc sămânța de in și simburii de bostan locuitorii din zeci de comune.

Nu puțin au contribuit la starea înfloritoare a locuitorilor din timpurile trecute cele 15 *mori*, puse în mișcare de valurile ambelor râuri. Locuitorii din peste 30 de sate, începând dela Blaj, își măcinau bucatele lor la morile noastre. Nici una din aceste mori nu eră în posesia unei singure persoane, ci eră a unei societăți constatătoare din 12—15 membri, având fiecare «*dreptul de o zi*». Pe frontispiciul așezământului intern al morii se aflau induse pe o listă numele tuturor proprietarilor, numiți de popor «*megieși*», așa că fiecare știa în care zi îi vine rândul, fiind venitul morii din acea zi al lui. Locuitorii mai cu stare erau părtași la mai multe mori, ba unii aveau la o moară dreptul de 2 sau chiar de mai multe zile. O zi de moară aducea în timpurile cele bune cel puțin 20 până 30 Hl. de grâu și cucuruz pe an, de aceea și erau morile foarte scumpe. Cine dorea să aibă o zi de moară, trebuia să plătească circa 2 mii coroane, spre a ajunge în posesiunea ei.

Ziua de moară eră împărțită în 48 *scafe*. Tot 16 scafe formau un *blid*, prin urmare trei «*blide*» făceau o «*zi*». În cursul veacurilor unii proprietari și-au vândut un «*blid*» sau două din dreptul de «*zi*», așa că au ajuns proprietari de mori și indivizi, cari posedeau numai câte un «*blid*», ba chiar și numai o jumătate de «*blid*» de moară, sau și mai puțin.

Dintre proprietarii (megieșii) mai de frunte ai fiecărei mori se alegeau la anul nou câte doi, respective câte unul, cari în tot decursul anului erau datori a se îngriji de tot ce trebuia la moară, spre a fi aceasta în bună stare. Acești aleși se numeau «*goci*». Ca recompensă pentru osteneala, ce o aveau «*gocii*», venitul dela mori din Dumineci și sărbători eră al lor, nefiind aceste zile socotite între zilele proprietarilor. Venitele «*gocilor*» erau atât de frumoase, încât la anul nou, când își dedeau socoteala despre cheltuelile de peste an, făceau adevărate ospețe, unde se consumau fel de fel de mâncări și zeci de ferii de vin. Aceste conveniri se numeau «*aldămașe*» și la ele luau parte toți proprietarii de moară.

Sute de mii coroane valorau odată aceste mori, cari azi nu mai prețuesc decât foarte puțin. Noue din aceste mori s'au nimicit, una s'a prefăcut în firez de tăiat lemne, iar alta pune în mișcare o mașină de

scărmânat lână. Cauza nimicirii acestor mori și prin aceasta a scăderii venitelor locuitorilor e, că aproape în fiecare comună, de unde se aduceau bucatele în Tilișca spre măcinat, s'a înființat câte-o moară de vapor sau de benzin.

Dau aci și numirea acestor mori, spre a nu se pierde cu timpul din gura poporului.

Acestea sunt următoarele :

1. «Moara de peatră», de present nimicită.
2. «Moara lu Petrese», „ „ „
3. «Moara furcilor», „ „ „
4. «Moara lui Avram», clădirea există, dar nu funcționează.
5. «Moara țiganilor», „ „ și funcționează.
6. «Moara din sălci», există, are și firez.
7. «Moara din unghiu», nimicită.
8. «Moara dintre ape», există, roata pune în mișcare o mașină de lână.
9. «Moara bisericei», există și funcționează.
10. «Moara Pleșii», nimicită.
11. «Moara lui Lal», „
12. «Moara Bârlonci», există.
13. «Moara dintre râuri», există.
14. «Moara nucului», nimicită.
15. «Moara lui Țichil», există.

Toate morile au 2 pietri mânate de 2 roate.

«Moara furcilor» se știe cum a ajuns la numirea aceasta. Cred că e interesant să se fixeze aici istoria acestei numiri.

Spre Nord-Vest dela Tilișca se aflau în veacurile trecute trei comune puternice săsești: «*Apoldul-mare*», «*Apoldul-mic*» și «*Mercurea*». Aceste comune există și azi, dar prin sporirea elementului românesc și prin degenerarea celui săsesc, una din ele, Apoldul-mic, a devenit curat românească, iar celelalte două cu o populație însemnată românească. Locuitorii acestor comune încă erau siliți să-și macine grăunțele lor la morile din Tilișca, care împrejurare le făcea greutăți și multe neajunsuri. Pentru a scăpa de acestea, au stăruiat la mai marii lor din Sibiiu, să decidă strămutarea alviei râului «Lunca», dându-i o nouă direcție spre a curge prin comunele săsești amintite mai sus. Riurild Tiliscei trec prin comunele: Tilișca, Galeș, Săliște, Săcel și Orlat, unde se varsă în «*Cibin*». Aceste comune fiind toate locuite de Români, pe cari conducătorii Sașilor din Sibiiu nu-i puteau mistui, cum nu-i pot mistui nici azi, aceștia au decis abaterea râului din matca, pe care a curs dela facerea lumii, spre a face pe plăcerea conașionalilor lor. S'a și săpat noaua alvie, care există și azi și e chemată «*Iazul Sasilor*» — iar în capătul comunei, la «Moara furcilor» au clădit Sașii niște întărituri groznice pentru abaterea apei. Românașii noștri, cu deosebire din cele 3 comune dintâi, s'au înțeles în ascuns și ce se lucră ziua, noaptea stricau. Văzând Sașii, că nu-și pot

ajunge scopul, au făcut niște furci tocmai lângă moară, spre a spânzura pe Românii prinși la stricarea întăriturilor. Cu toate acestea Sașii nu și-au putut ajunge scopul, deoarece și după ridicarea acelor furci, Românii au continuat cu stricarea zidurilor.

De atunci poartă moara aceea numirea de «Moara furcilor». — Acestea s'au întâmplat prin secolul al 14-lea.

În comună sunt *două biserici*, una greco-orient. și alta greco-cat. În ce privește viața comercială sunt 7 prăvălii, ci căror proprietari sunt toți Români. Sunt patru licențe pentru vinderea de băuturi spirituoase, tot ale Românilor. Avem mai multe soiuri de meseriași și anume: trei fauri, patru pantofari, trei măsari, un rotar, trei bărdași, doi zidari și doi cojocari — de asemenea toți Români mai săraci.

Locuitorii mai săraci, cari nu au moșii, sau și dacă au acestea nu sunt în stare să le asigure existența, sapă cucuruz «în parte», în comunele: Mercurea, Sângătin, Drașov, Spring, de unde își aduc câte 1—2 cară de cucuruz, asigurându-și prin aceasta traiul zilnic.

Principala ocupațiune a locuitorilor este industria de casă: torsul și țesutul de straie, țoale, brâne, șurțe ș. a. Unui călător străin, care s'ar interesa cât de cât de munca femeilor noastre, i-ar crește inima mergând pe stradele comunei și auzind aproape în fiecare casă sbârnăitul suveicii și loviturile dese ale *brâgletor*. Multe zeci de femei se hrănesc și-și susțin familiile aproape numai din venitul acestei mici industrii.

Toți locuitorii comunei, cari pentru câștigarea mijloacelor de existență, sunt siliți a părăsi comuna și țara, duc o viață destul de grea și neplăcută. Și cum să nu fie jalnică viața lor când soții nu-și văd soțiile lor câte 3—4 ani, ba unii și mai mult; părinții nu se pot scâlda în fericirea, de a-și vedea mlădițele — copilașii lor. Și cu toate acestea simțul religios-moral, în general este destul de puternic. Sunt de tot rare cazurile, când soțiile bărbaților emigrați, în absența acestora, să-și calce credința. Bisericile sunt cercetate de credincioși, ca în puține alte comune.

Iubirea locuitorilor duși în țări străine față de glia din satul și din patria lor, este foarte mare. Deși unii petrec în locuri îndepărtate aproape întreagă viața lor, totuși la bătrânețe, când puterile fizice li se sleesc, se retrag la locul natal, unde își așteaptă sfârșitul și unde doresc să moară.

II.

Monografia școlii din Tilișca.

Unul dintre cei mai mari filozofi din vechime, înțeleptul Solon, a zis: «Cunoaște-te pe tine însuși, dacă vrei să-ți poți forma o judecată dreaptă asupra altora».

Aceste cuvinte, devenite maximă, au și azi aceeași valoare și însemnătate și se pot aplica ca și în trecut, atât la persoane, cât și la diferite instituțiuni.

Precum e bine, ba chiar necesar ca un om să-și cunoască mai întâi propriile sale însușiri, bune sau rele, plăcute sau neplăcute, așa e de lipsă ca și un popor să-și cunoască mai întâi originea sa, fazele prin cari au trecut diferiții bărbați cu rol conducător în viața neamului său, eventual și alte calități ale sale din trecut și prezent, dacă vrea să-și poată da pe deplin seamă despre rostul vieții sale și despre adevărata sa chemare.

Acest principiu se poate lua de bază și la descrierea de țări, orașe, comune, persoane, precum și la descrierea diferitelor instituțiuni de binefacere pe terenul cultural, economic, comercial sau social.

În baza acestui principiu voi cercă să schițez în cele următoare originea, fazele prin cari a trecut, și starea actuală a școlii române greco-orientale din Tilișca, atât referitor la edificii, cât și la personalul didactic și mijloacele de învățământ, folosindu-mă în parte de date sigure, întemeiate pe documente scrise, cât și de date auzite și culese din gura bătrânilor din comună.

O fac aceasta, convins fiind, că numai școala, ca cel mai puternic izvor de cultură, este garanța sigură pentru viața și înaintarea unui popor, că numai școala poate ridica un neam la vază, cinste și renume, scoțându-l din întunec la lumină.

Când m'am decis a face aceasta, nu am fost condus nici de interese materiale, nici de vanitate, ci am purces în urma unui impuls de datorință.

Dacă în vre-o privință oarecare nu voiu putea mulțumi îndeajuns pe onorații cetitori, îi rog să nu mi se iee în nume de rău, ci să primească această modestă lucrare cu accia bunăvoință, cu care eu am îndeplinit-o.

Edificiile școlare, învățământul, personalul didactic și mijloacele educative.

1. Resumat istoric despre înființarea școlii și fazele principale, prin cari a trecut.

În comuna Tilișca încă din veacul al optsprezecelea se află o școală, care însă din cauza timpurilor vitrege, n'a fost nici pe departe corespunzătoare cerințelor. Rolul de dascăl îl aveau cantorii bisericești, cari știind cetii cu litere cirile, chinuiau pe pușinii elevi cu învățarea acestora.

Abia pe la începutul veacului al nouăsprezecelea s'au ivit și astfel de cantori, cari pe lângă cetit, știau și scrie ceva cu litere bătrâne, când s'a început apoi și învățământul scripturistic. E de prisos să mai spun, că acești dascăli, neavând pregătirea de lipsă, sporul lor a fost foarte anevoios, ajungând la rezultate mulțumitoare, conform timpului de atunci, numai elevii mai talentați.

Dar pe cum li-a fost pregătirea și știința, așa le-a fost și salariul. Orice servitor al comunei primea o simbrie cu mult mai mare, de cum eră plata învățătorului-cantor; iar când se aflau două persoane în comună, afară de preoți, cari știau numai ceva cetii și scrie, se concureau,

care să lase mai ieftin, căci pe acel timp nici vorbă nu era de a alege pe învățător în mod definitiv.

Acela dintre cei doi, care întrunea simpatia poporului era angajat ca învățător, și purta și titlul de «jupân dascălul». Acesta instrua copiii din luna lui Noemvrie până primăvara, când se ducea zăpada — cam prin luna lui Martie, — din care timp începând, elevii erau folosiți de părinți la îngrijirea vitelor, eventual la alte lucrări economice.

Abia după revoluția din 1848 a început a se stârni și în poporul nostru din comună râvna de a progresa cât de cât și prin urmare de a prețui mai mult școala și pe învățător, salarizându-l și ceva mai bine.

Precum în acele timpuri învățătorul nu corăspundeă cerințelor, așa și edificiul școlar era sub toată critica. Până în anul 1832 nu s'a aflat în comună edificiu de școală propriu, ci se închiria câte o casă privată dintre cele mai de rând, unde se deprindeau elevii în învățarea rugăciunilor, în cetirea cu litere cirile, și mai târziu și în scrierea aceloră.

Prima casă particulară, angajată pentru școală, despre care am putut afla a fost cea de sub N-rul 79, alui Dumitru Lal, care însuși a instruat elevii dela anul 1820 până la anul 1832.

Acest edificiu, precum au fost aproape toate casele de pe atunci, a fost clădit: fundamentul din piatră, pereții odăilor din lemn iar acoperișul de șise. Din întâmplare casa aceasta mai există și azi încă, în ce privește exteriorul, în forma de atunci.

Sala de învățământ dela această școală, are o suprafață de circa 15 m. □, fiind lungimea ei de 5 m. □, iar lățimea de 3 m. Are 3 ferestri, fiecare de 35 cm. înaltă și 25 cm. de lată, înzestrate fiind cu câte o cruce de lemn.

Înălțimea odăii e de 2 metri.

Își poate oricine închipui câți elevi vor fi fost instruați în așa o sală mică și scundă, și cu ce rezultat? Și cu toate acestea bătrânii comunei vorbesc cu respect de câțiva din acești dascăli vechi.

În anul 1832 s'a cumpărat apoi, pe spesele alodiului comunal, casa de sub Nr. 300 dela preotul Dan Miclăuș, care casă mai este și azi și se află în stăpânirea locuitorului Iacob Prică, care a cumpărat-o dela comuna politică în anul 1892.

Edificiul acesta, al cărui chip se vede în anexă e clădit din material solid, piatră și var, cu ziduri foarte groase și acoperit cu țigla. A avut la început 2 odăi cu o tindă între ele, ca loc de intrare în amândouă. Cea din dreapta servia ca sală de învățământ, iar tinda și odaia din stânga le foloseă învățătorul (Ioan Lazăr) ca locuință. Către anii 1857/8 sporindu-se numărul învățătorilor, s'a prefăcut tinda și odaia de locuință a învățătorului în a 2-a sală de învățământ căpătând ambele sale întrări separate din coridor.

Cea mai mare e de 7 m., lungă și 5 m. lată, iar cea mai mică de 6 m. lungă și 5 m. lată. Înălțimea păreților la ambele odăi e de 2·25 m.

Ferestrele, la această clădire, sunt ceva mai mari, decât la primul edificiu școlar. Nici pe departe n'au corăspuns însă nici acestea cerințelor igienice, fiind înălțimea lor de 60 cm., iar lățimea de 40 cm.

Acì s'au instruat elevii până la anul 1865, când s'a pus la cale edificarea unei noaue școale, corăspunzătoare spiritului timpului. Școala cea veche s'a prefăcut în cancelarie comunală.

Dupăce fostul notar comunal, Ștefan Millea, și-a clădit o casă a sa proprie, rămânând prin aceasta casa comunală de sub Nr. 490, unde a locuit până atunci, liberă — reprezentanța comunei a decretat-o pe aceasta de cancelarie comunală, decizând vinderea cancelariei de sub Nr. 300, care prin licitație publică a ajuns în posesiunea lui Iacob Prică.

Dela anul 1852 până la anul 1865, urcându-se numărul elevilor în măsură neașteptată și nemai încăpând în edificiul de școală, au trebuit să se angajeze și alte edificii private. Astfel s'au închiriat casele următoare :

1. Casa lui Dumitru Banciu de sub Nr. 79, care erà atunci alui Dumitru Lal, numit și Mitiu Dascălu. În această casă s'au instruat elevii și înainte de a aveà satul edificiu propriu.

2. Casa lui Simeon Schitea jun. de sub Nr. 451, (casă cumpărată dela Ion Stoica, al cărui tată a cumpărat-o dela Ștefan Prică).

3. Casa lui Toma Nan de sub Nr. 54. Casa aceasta care erà de lemn, cu timpul s'a dărâmat și în locul ei s'a clădit una de zid, acoperită cu țiglă.

4. Casa lui Glasie Drăgoiu de sub Nr. 63.

5. Casa lui Ion Marcu de sub Nr. 185, care pe timpul acela erà proprietatea lui Ioan Găvojde, poreclit «Romănu».

6. Casa lui Toma Barna de sub Nr. 283 și

7. Casa lui Gligoru Donului de sub Nr. 490, cumpărată mai târziu din partea comunei politice ca locuință pentru notar. Mai târziu a servit de cancelarie comunală. Tot pe acest teren se clădește în anul 1910 un nou edificiu comunal pentru primăria comunei.

Toate clădirile amintite mai sus și folosite ca loc de școală, au fost edificii vechi de lemn și acoperite cu șise, având sala de instrucție o suprafață de circa 15—24 m.□, cu câte 3 ferestri, fiecare de 35—40 cm. înaltă și 25—30 cm. lată. Unele din aceste case s'au stricat și clădit de nou, altele s'au renovat, punându-se ferestri noue, mai mari și mai luminoase. Două dintre ele se mai află încă în starea lor de pe vremuri.

2. Edificiul școlar actual. Istoricul clădirii și descrierea lui.

Comuna Tilișca fiind așezată pe 2 văi lungi, dar strâmte, ridicându-se de ambele laturi ale lor dealuri înalte, — casele locuitorilor sunt înșirate pe lângă aceste râulețe atât de aproape unele de altele, încât nu există în toată comuna o curte mai largă de 20 metri. Cele mai multe curți sunt dela 6—12 metri de largi.

Singurul teritor mai larg în toată comuna e acela, unde se află biserica gr.-or. rom. cu cimiterul ei, care e situat tocmai la mijlocul satului, se împreună și râulețele amintite: Lunca și Valea.

Simțindu-se lipsa clădirii unui nou edificiu școlar, corăspunzător din toate punctele de vedere, încă din anul 1852, frunțașii comunei de pe acele vremuri au tot amânat realizarea acestui lucru până în anul 1864, când, pe lângă toată sărăcia, care i-a împiedecat până atunci, acești vrednici frunțași au luat hotărîrea de a ridica un edificiu pompos pentru luminarea tinerimei.

Negăsind alt teren mai potrivit și mai larg pentru acest scop au convenit cu toții să rupă o parte a cimiterului în dosul bisericii și pe acest teritor să ridice edificiul școlar plănuit.

Pe cât de mare a fost însuflețirea conducătorilor pentru realizarea acestui lucru, pe atât de puternică a fost opoziția unei însemnate părți din popor, care, știind că lipsește cu totul capitalul de edificare, se temeă de impunerea unui arunc greu, pe care nu-l va putea suporta.

Prin perfecta înțelegere și buna armonie a foștilor preoți Dumitru Miclăuș și Ioan Iosof, a actualului preot emeritat Petru Iuga sen. și a notarului comunal, venit numai atunci în comună, răposatul Stefan Millea, s'a înlăturat însă atât pedeca aceasta, cât și altele obvenite mai târziu. Acești vrednici bărbați s'au pus pe lucru, au sfătuit și luminat poporul, convingându-l despre necesitatea arzătoare a unei noue școale, precum și despre folosul înzecit de mare al acesteia în asemănare cu aruncul, ce trebuia să se facă pentru clădirea ei.

Aceste pedeci înlăturate, s'a compus planul și preliminarul de spese pentru clădirea unui local mare, cu etaj, exoperându-se totodată și aprobarea acestora atât de cătră forul bisericesc, cât și de cel competent administrativ, așa că încă în vara anului următor, 1865, s'a ridicat edificiul școlar de azi, punându-se în acelaș an și sub coperiș.

În anul următor 1866 s'au continuat lucrările, făcându-se padimentarea și formele exterioare, tinciundu-se apoi și spoindu-se clădirea. S'au făcut pe urmă băncile, catedrele, tablele și celalalt mobilier, așa că în toamna anului 1866 — după ce s'a făcut colaudarea și sfințirea — edificiul școlar s'a predat destinațiunii publice.

Nu puțin merit au avut la efeptuirea acestei însemnate lucrări și protopresbiterul de pe atunci Ioan Hannia, precum și fostul inspector distric-tual (primpretorul cercual) de pe acele vremuri I. Fleischer, care deși

străin de neamul nostru — Sas fiind de origine — a lucrat din toate puterile pentru realizarea acestui lucru.

Edificiul școlar actual s'a ridicat cu spesele alodiului comunal, neavând școala pe atunci nici un fond propriu al ei, iar fondul bisericii abia fiind înființat. Trebuie să scot la iveală însă că nici în cassa alodială nu se aflau la începutul clădirii decât 24 fl. = (48 coroane). Tilișcanii au avut curagiul a se apuca și numai cu această sumă de zidirea unui edificiu destul de pompos, în valoare pe atunci de vre-o 7000 fl. v. a., fără să fi înglodat comuna sau școala în datorie. Dar ce nu face concordia și bunăînțelegere?!

Va întrebă însă cineva, cum s'a putut face aceasta? Iată cum.

Toată piatra și năsipul necesar la clădire s'au procurat și adus de locuitorii comunei în mod gratuit. Și aici au premers preoții Dumitru Miclăuș, Ioan Iosof și Petru Iuga sen. cu bun exemplu, trimițându-și dâșii mai întâi carele lor la lucru. Apoi s'au pus din partea primăriei comunale oameni, cari au spart piatră, alții — mai ales femei — cari au scos năsipul din apă și iarăș alții cari le-au dus cu carăle la fața locului, fără a se plăti cuiva ceva.

Cărămida, în număr de o sută de mii, s'a făcut pe hotarul comunei, plătindu-se pentru mie 2 fl. 50 cr. = (5 coroane). Lemnele pentru arsul cărămizilor s'au adunat prin organele primăriei — în special prin primarul de atunci, Ioan Mănesă, mâna de fer a inteligenței, care și-a câștigat merite neperitoare la edificarea școalei, — luându-se, cât cu voia, cât fără voie, dela fiecare familie, conform stărei ei materiale, câte 2—4 blane (bucați mari de lemne), cu cari apoi s'a ars toată cărămida de lipsă.

Primăria comunei s'a pus apoi în conțelegere cu arândătorii varniței dela Apoldul-mare, învoindu-se ca respectivii arândași să dea comunei Tilișca pentru școală 50 de buți de var, iar în schimb să primească 50 stânjini de lemne de arini din bărcul comunal, pe cari le-au tăiat și așezat în stânjini tot oameni de clacă. Lemnele le-au dus de pe loc respectivii vărari, iar varul dela varniță l-au adus credincioșii comunei, asemenea fără plată.

Zidăritul, lemnăritul și măsuritul — licitându-se — au costat aproape 5 mii floreni v. a., care sumă s'a acoperit, parte din vinderea unor lemne de fag din pădurea comunală numit «*Lăncet*», din care a rezultat o sumă de peste două mii fl. v. a., parte din un arunc după vite făcut în anii 1865 și 1866, contribuind fiecare proprietar de vite cu o taxă anumită, după fiecare vită, solvindu-se chiar și după capre o taxă de 10 cr. de cap.

Din acest arunc s'au încassat în doi ani peste trei mii de floreni, așa că în acest interval s'au achitat din sumele incurse atât întreprinzătorii zidari, cât și cei de lemnărit și măsurit.

Deși comuna politică a contribuit cu o sumă considerabilă la edificarea școalei, totuș încă dela început aceasta a fost declarată de «*școală*

confesională a bisericii gr.-or. române din Tilișca», care caracter îl păstrează și azi.

Acest edificiu cu etaj e așezat cu fața spre miazăzi și e de 20 metri lung și de 8·20 metri lat. Are 4 încăperi, două în parter, două în etaj. Cele de cătră răsărit sunt mai mari, iar cele de cătră apus ceva mai mici.

Una dintre cele două sale mari e de 9·30 metri lungă, 6·44 metri lată și 3·30 metri înaltă.

Din cele arătate mai sus se poate vedea, că toate 4 salele sunt deplin corăspunzătoare pentru învățământ, împlinind toate cerințele legii.

Fiecare din odăile mai mari are câte 5 ferestri: 3 spre miazăzi și 2 spre răsărit, iar celelalte 2 câte 3: una spre miazăzi și 2 spre apus. O fereastră e de 1·80 metri înaltă și 1 metru de lată. Trei din odăile amintite se folosesc ca sale de învățământ, iar una ca sală de conferințe și cancelarie a corpului învățătoresc, precum și ca local al bibliotecii școlare și ca muzeu pentru rechizitele de învățământ.

Chipul ne arată edificiul școlar descris până aci.

3. Curtea și grădina școliei.

a) Curtea.

Terenul pe care s'a zidit edificiul școlar s'a rupt dupăcum am amintit din cimiterul bisericii gr.-or. Nefiind acesta prea mare se înțelege că pentru școală s'a luat numai chiar atâta loc, de cât a fost neapărată trebuință.

Din acest motiv curtea școliei e foarte mică, de abia de 116 m □. În împrejurările acestea elevii folosesc la jocurile lor, pe lângă curtea școlii și strada de dinaintea școliei, precum și hudîța din fața școliei.

Curtea e despărțită de cimiter prin un pălan nou de scânduri de brad cu stâlpi de stejar.

Curtea școlii e pardosită cu piatră de râu, încă din anul 1868.

Spre apus, la o depărtare de 10 metri de edificiu, se află latrina școlară. Aceasta e clădită din zid căptușit atât pe dinlăuntru, cât și pe dinafară cu ciment. Are trei despărțăminte, două mai mari pentru elevi și eleve, fiecare cu câte 15 locuri de șezut, — iar unul mai mic, construit între celelalte două, pentru învățători. Intre școală și latrină se mai află un șopru pentru lemnele trebuincioase de foc.

b) Grădina.

Școala din Tilișca, din lipsa de teren potrivit, n'a avut grădina ei proprie până în anul 1894, când s'a cassat o parte a cimiterului al II-lea, numit «*progadia cea lungă*», aflătoare peste drum de edificiul școlar. Această parte a cimiterului s'a prefăcut apoi în grădină școlară.

Nefiind această grădină suficientă, din cauză că e prea mică, având o suprafață numai de 144 m □, comitetul parohial a apelat la comuna politică pentru punerea la dispoziție a unui teren, spre a-l folosi ca grădină școlară. Apelul făcut a avut rezultat favorabil.

Reprezentanța comunei politice a decis în anul 1896 ruperea unei părți din grădina silvanală, în mărime de circa 300 m $\square$, punându-o la dispoziția învățătorilor pentru instrucția practică a elevilor din pomărit și legumărit.

Până când n'a avut școala grădina sa proprie, în anul 1894, elevii făceau exercițiile practice de pomărit și legumărit în grădini private, așa d. e. din anul 1879 până 1889 s'au făcut acestea în grădina răposatului capelan-învățător Vasile Iosof, care a avut o școală de pomi foarte frumoasă, iar de atunci, parte în grădina notarului comunal Stefan Millea, parte în ale altor privați. Din anul 1894 începând s'au făcut aceste deprinderi în grădina proprie, precum și în cea primită dela comuna politică, iar în anii 1905—1907 s'a folosit ca teren practic al instrucțiunii economice și grădina comunală de pomi, înființată în a. 1904.

Având comuna noastră o climă priincioasă pentru cultura pomilor, în aceste grădini școlare s'a pus mai mare preț pe producerea de altoi din soiurile cele mai alese, așa că în fiecare an, începând cu anul 1897, s'au vândut locuitorilor din comună, precum și străinilor din alte comunel dela 150 până la 350 altoi pe an.

Cu conducerea ambelor grădini școlare a fost însărcinat învăț. Ioan Bratu, care din anul 1899 și-a luat într'ajutor și pe colegul său George Păcurar. Pentru conducerea acestor grădini învățătorii n'au avut vre-o remunerație specială, ci s'au mulțămît cu jumătate din prețul rezultat din vinderea altoilor.

Din anul 1906 au rămas grădinile școlare sub conducerea învăț. George Păcurar, fiind Ioan Bratu ales ca conducător al grădinei comunale de pomi, înființată în anul 1904 în mărime de un jugăr. În această grădină, care în anul 1910 a fost și premiată de d. ministru de agricultură, s'au cultivat cu mult mai mulți altoi, decât în grădinile școlare, așa că azi sunt peste cinci mii de altoi. De trei ani a început a se și vinde din ele. În 1909 s'au vândut 785 bucăți, în 1910 — 396, iar în anul 1911 — 715 buc.

Sâmburii de prăsilă pentru altoi pădureți se adună prin elevii de școală dela teasc, unde se storc poamele. Într'un singur an numai — anul prim — ne-am procurat pomișorii de altoit dela notarul din Săliște, d-nu, I. Chirca.

Venitul altoilor din grădina comunală a încurs în alodiul comunal, iar venitul curat din grădinile școlaei, s'a designat fondului bibliotecii școlare.

Legumele ce se mai cultivau, în măsură mai mică, în aceste grădini, rămâneau în folosul învățătorilor.

4. Avere școlaei și mijloacele de susținere ale ei.

Neavând școala vre-o proprietate sau vreun fond, din a căror venituri să-și poată acoperi lipsurile, învățătorii își primeau salariul direct din alodiul comunal până în anul 1868, când comitetul parohial, făcând un apel la reprezentanța comunală, aceasta a cedat jumătate din veniturile drep-

tului de cârcimărit pe seama școalei, care a fost până în anul 1890, când cu răscumpărarea aceuia din partea statului, aproape singurul izvor și mijloc de susținere a acestei școale.

Venitul acesta la început a fost mai mic, în timpul din urmă însă, înaintea răscumpărării, a ajuns partea folosită de școală până la suma de 2600 coroane pe an.

Dreptul regalului de cârcimărit, 3 din 4 părți, a fost până înainte cu vre-o 40 de ani, al Universității săsești, fiind comuna proprietară numai peste $\frac{1}{4}$ din acest drept. În a. 1875 comunele mărginașe, între cari și comuna Tilișca, au cumpărat cele $\frac{3}{4}$ din dreptul de regal dela Universitatea săsească, obligându-se a achită prețul în timp de 30 ani, solvind pe fiecare an suma de 1,300 floreni.

Conducătorii Sașilor din Sibiiu, cari erau totodată și conducătorii averilor Universității săsești, la încheierea contractului cu comunele românești din chestiune, au pus o clauzulă în contractul de vânzare, că în caz când statul ar răscumpăra prin vre-o lege acest drept de cârcimărit, până nu s'au achitat toate anuitățile din partea comunelor să figureze tot Universitatea ca stăpână proprietară pe regal, având a i-se solvi ei prețul de răscumpărare.

Prevederea Sașilor s'a și adevărit.

În anul 1890 statul a răscumpărat regalele de cârcimărit, fără ca comunele să fi achitat toate ratele prețului de cumpărare. Statul a dat suma răscumpărării nu comunelor, cari au folosit regalele timp de 15 ani, ci Universității săsești. Valoarea regalelor a crescut dela cumpărarea lor din partea comunelor până la răscumpărarea lor de către stat, enorm de mult. Spre pildă comuna Tilișca a cumpărat acest drept cu suma de 14,400 coroane, pe când statul l-a răscumpărat cu suma de 59,000 cor., prin urmare cu un plus de 45,000 cor., care sumă a încurs exclusiv în favorul Universității, mai perzând comunele încă o însemnată sumă în procesul purtat, dar pierdut în aceasta cauză.

În urma acestei întâmplări școala din Tilișca și-a pierdut cel mai puternic izvor de venit. După jumătatea pătrarului de regal cedat de comuna politică, valorată de organele statului în sumă de 9900 cor., și pe care sumă biserica posedă obligație de stat, școala primește interese 408 coroane pe an, o sumă foarte mică în asemănare cu suma de 2600 cor., ce o primea școala înainte de răscumpărare.

Spre a se putea susține școala și mai departe, în anul 1891 comitetul parochial, ca eforie școlară, a decis impunerea unui arunc confesional de două coroane de familie și de 1 cor. de văduvi și văduve. Acest arunc a dat de atunci, în calcul mediu, cam 1000 cor. anual.

Alte izvoare de venit au mai fost:

1. Jumătate din arânda cârciimei comunale, care a variat dela 350—800 cor. pe an.
2. Venitul târgului comunal în sumă dela 100—160 cor.

3. Un ajutor de 600 cor. votat de reprezentanța comunală începând cu anul 1898.

4. Începând din anul 1898 un nou ajutor votat de reprezentanța comunei în sumă de 2000 cor., din care s'au întregit salariile învățătoresți conform art. de lege XXVII din 1907,

Tot în anul 1891, văzând starea critică, în care a ajuns școala noastră, s'a pus baza unui nou fond școlar. Spre scopul acesta s'a întreprins o colectă, care a avut următorul rezultat:

1. Ioan Iosof, fost inspector-revizor la banca de asigurare «Naționala» din București, dela sine și alți contribuenți	660	coroane
2. Petre Gligorescu, mare proprietar și fost inspector silvic în Constanța	200	„
3. Dumitru Drăgoiu, maior de marină în Galați	100	„
4. Dionisie Iosof, inspector silvic în Pitești	64	„

Toți acești contribuenți sunt fiii de ai comunei noastre așezați în România.

Afară de aceștia au mai colectat:

5. Vasile Mosora, comerciant în Galați	60	„
6. Dumitru Hanciu, proprietar și industriaș, Râmnic Vâlcea	60	„

Întreaga sumă colectată e de . . . . . 1144 coroane

S'a aranjat apoi în anul 1892 în favorul școlii noastre o producțiune muzicală-teatrală în Săliște cu concursul întregii inteligențe din Săliște și jur, dela care a rezultat un venit curat de 246 coroane.

Dela producțiunile școlare aranjate în fiecare an în Tilișca, începând cu anul 1890, încă a rezultat un venit curat de peste 2500 cor., așa, că fondul acesta dispune azi de un capital de peste 5000 coroane, care se află deus la «Cassa de păstrare» din Săliște.

Afară de acesta școala mai are un fond înființat cam prin anul 1868, alimentat din donațiile mai multor binefăcători, de cari avem prea puțini în asemănare cu mărimea comunei și cu numărul cel mare al locuitorilor.

Cauza, că prea puțini locuitori donează școlii, e deprinderea de a se donă bisericii, spre a fi puși în pomelnicul binefăcătorilor și astfel a fi donatorul pomenit la anumite ocaziuni în serviciile bisericesti. Mai e apoi și credința, de altcum adevărată, că în caz, că școala ar ajunge în lipsă materială, biserica, ca mamă a ei, îi sare numai decât într'ajutor, spre a o scoate din necaz.

Au făcut donații școlii din Tilișca următorii:

1. In anul 1873 Ilie Prică, Tilișca	cor.	80—
2. „ „ „ Ioan Ciorogariu, sen., ...	„	20—
3. „ „ „ Dr. Dum. Răuciu, adv., Sibiiu	„	40—
4. „ „ „ 1875 Dr. Dum. Răuciu, adv., Sibiiu	„	44—
5. „ „ „ 1876 Petru Bloș, Săliște	„	12—
6. „ „ „ 1893 Paraschiva Drăgoiu, Tilișca	„	20—

7.	În anul 1893	Toma Stoica, Tilișca	cor. 20.—
8.	„ „	1894 Ioana Frăcea, Tilișca	„ 20.—
9.	„ „	1895 Maria Ion Nan, Tilișca	„ 20.—
10.	„ „	1896 Dionisie Stroia, Tilișca	„ 20.—
11.	„ „	„ Ana Stefan, Bratu, Tilișca	„ 20.—
12.	„ „	1897 Ioan Iosof, paroh, Tilișca	„ 100.—
13.	„ „	„ Ilie Stanca, epît., Tilișca	„ 20.—
14.	„ „	„ Constantin Hânsa, Tilișca	„ 400.—
15.	„ „	„ Ana Petru Prică, Tilișca	„ 40.—
16.	„ „	1900 Stefan Milea, notar, Tilișca.	„ 100.—
17.	„ „	1901 Ioanăș Lal, Tilișca	„ 20.—
18.	„ „	„ Vasilie Iuga, Tilișca	„ 20.—
19.	„ „	„ Bucur Popa, proprietar, Săliște	„ 150.—
20.	„ „	„ Bucur Netot, Tilișca, fiind încă în viață	„ 50.—
21.	„ „	1902 Dumitru Crăciun N., Tilișca, care asemenea e în viață	„ 50.—
22.	Cel mai mare donator la fondul școlii a fost însă Ioan Iosof, inspector-revizor la «Banca Națională» din București, care a donat suma de		cor. 2000.—
23.	în 1911	George I. Bratu, Tilișca	„ 50.—

Starea fondului școlar cu finea anului 1910 e de 16,618 cor. 18 fil. plus 737 coroane interese restante.

Acest fond ar putea fi cu mult mai mare, dacă în anumite cazuri de criză de bani, nu s'ar fi acoperit de aici anumite cheltueli.

5. Personalul didactic în trecut și prezent.

Nu știu, dacă a fost vreodată un funcționar public, mai mașter tractat, ca învățătorii în timpurile mai îndepărtate.

Lipsa de cultură a poporului l-a coborât pe acesta atât de jos, încât ori care servitor al comunei eră mai mult prețuit și mai bine plătit decât dascălul.

Nu e de mirat acest lucru, deoarece poporul n'a fost pătruns de roadele binefăcătoare ale învățăturei, n'a știut să aprețieze lumina minții.

Pe cât de slabi salarizați au fost învățătorii noștri în trecutul mai îndepărtat, pe atât de puțin calificați și erau.

Eră destul ca cineva să știe ceva ceti și scrie și cântă bine în biserică, pentruca să poată fi ales învățător. E de observat că poporul nostru, neștiind cât poate prețul un învățător în școală, îl judecă, pe acesta, până bine de curând, după prestațiunile lui din biserică. Dacă cântă bine, eră considerat ca învățător bun, și din contră, să fi fost cineva învățător cât de harnic în școală, dacă în biserică nu putea să mulțamească pe oameni, eră socotit de învățător slab.

Date sigure despre învățătorii, cari au funcționat la școala din Tilișca avem numai din anul 1850.

Din gura poporului însă am aflat, că pe la anul 1820 și cei următori a fost un învățător cu numele *Dumitru Lal*, fiu al comunei, care se numea

și *Mitiu Dascălul*, după funcția ce îndeplinea. După acesta a urmat la anul 1832/3 *Dumitru Miclăuș*, ales mai târziu preot în Tilișca, căruia i-a urmat la anul 1833/4 *Ioan Berghezan* din Bărghiș, servind mai mulți ani. Acestuia i-a urmat *Ioan Macrea* din Săcel, supranumit și «Cefea», din cauză că avea o ceafă groasă, iar după el *Ioan Sgură* din Tilișca, pe care locuitorii comunei îl cunoșteau sub numele de Onea Boani. A fost mare cântăreț. Lui i-a urmat *Nicolae Miclăuș* din Tilișca, apoi *Ioan Iosof* din Galeș, care s'a căsătorit și a ajuns preot în Tilișca.

La anul 1843 existau trei indivizi apți de a funcționa ca învățători în Tilișca și anume: Ioan Iosof, cel amintit mai sus, Ioan Sgură (Onea Boani) mare cântăreț și deci iubit de popor, și Nicolae Miclăuș, fiul preotului cu același nume.

Fiecare din acești trei dorea să fie învățător. Poporul, ca să-i mulțumească pe toți și să nu facă ceartă între ei, a hotărât să-i puie învățători pe toți trei de odată, și anume pe rând, cu săptămâna.

Salarul în sumă de 60 zloți (48 cor.) l-au împărțit în părți egale cei trei învățători.

În anii următori a servit singur Ioan Sgură până la anul 1849, când a murit.

În anul 1850, ridicându-se salarul învățătoresc la suma de 100 fl. v. a., poporul a ales un învățător cu pregătire specială în persoana lui *Ioan Lazăr* din comuna învecinată Galeș, care a servit 14 ani, la început singur, mai târziu însă după ce s'a sistemizat și al 2-lea post, în tovărășie cu *Nicolae Popovici* din Mediaș, *Ioan Sârbu* din Sibiu cu actualul preot emeritat *Petru Iuga* sen., *Simion Gligor*, *Daniil Iosof* și *Candid Bratu*, toți fii ai comunei noastre.

În anul 1865 fiind Ioan Lazăr ales în comuna sa natală, locul dânsului l-a ocupat *Dionisie Miclăuș*, fiul preotului Dumitru Miclăuș. Acesta a rămas în Tilișca, pe lângă colegii dânsului: Daniil Iosof și Candid Bratu, și anul următor. În anul 1867/8 a fost numit în locul lui *Teodor Pop* din Bucerdea-vinoasă. Acesta a stat numai un an, urmându-i în loc *Ioachim Muntean* din Tilișca.

În anul 1870/71 n'a mai funcționat nici unul din învățătorii cei vechi. În locul lor s'au ales alții tineri, în persoana lui *Ioan Necșia* din Bungard și a lui *Dumitru Iosof* din Tilișca, reducându-se prin aceasta numărul învățătorilor dela trei la doi.

Ioan Necșia a servit, cu întrerupere de un an (1873/4), până la anul 1881, când a părăsit comuna, alegându-se în locul său *Vasilie Iosif*, fratele învă. Dumitru Iosof, ambii fii ai preotului răposat Ioan Iosof. Aceștia au funcționat până la anul 1889, când Vasile Iosof a trecut la cele eterne.

Din anul 1883/4 începând — sistemizându-se iarăși al 3-lea post de învățător, — au fost numiți din partea Prea Veneratului Consistor în mod provizor următorii învățători:

In anul 1883/4 *Toma Dragomir*, abs. de ped. din Porcești.
 „ „ 1884 5 *Manasie Iar*, abs. de teol. din Simeria.
 „ „ 1885 6 *Ioan Moga*, abs. de teol. din Sebeșul săsesc.
 „ „ 1886/7 *George Stănesă*, abs. de ped. din Cușterița.
 „ „ 1887/8 *Nicolau Șoldea*, din Boița, iar în
 „ „ 1888, 9, întregindu-se în mod definitiv acel post, a fost ales,
 cu totalitatea voturilor, autorul acestei lucrări.

La postul devenit vacant prin moartea lui Vasile Iosof, a fost numit provizor pe anul școlar 1889 90 *Valeriu Millea*, fiul notarului din comună, iar în a. 1890 1 s'a ales cu unanimitate *Dionisie Iuga*, fiul parohului Petru Iuga senior în mod definitiv. Acesta a servit doi ani, când apoi — părăsind cariera învățătorească — a fost numit în locu-i fratele său, *Petru Iuga*, actualul paroh, care a funcționat până în anul 1896 când a fost ales capelan lângă tatăl său.

În anul școlar 1896/7 a fost numit învățător din partea P. Ven. Consistor al doilea paroh de azi, *Ioan Iosof*, iar în anul 1897 s'a ales în locul vacant *George Păcurar*, absolvent al pedagogiei din Blaj, de naștere din Șard.

După moartea înv. Dumitru Iosof întâmplată în anul 1899, a fost numit provizor pe anul școlar 1899/900 clericul *Terenție Popovici* din Ghimbav (lângă Brașov), care a servit și anul școlar următor. Preoțindu-se T. Popoviciu P. Ven. Consistor ni-a trimis pentru anul școlar 1901/2 pe clericul *Nicolau Comanici* din Veneția inferioară, care în anul următor școlar a fost ales definitiv. Cerându-și acesta concediu pe anul școlar 1903/4 pentru a studia clasele gimnaziale a VII și a VIII a fost înlocuit prin învățătoarea *Eva Negrilă* din Sibiiu. După ce N. Comanici și-a reocupat în toamna anului 1904 postul, și-a cerut pentru anul școlar 1905/6 un nou concediu spre a urmări cursul notarial. În acest timp a fost înlocuit prin absolventul de pedagogie *Cornel Schiau* din Topârcea.

Ales fiind Comanici notar în comuna Gurarâului a părăsit cariera învățătorească, iar în postul vacant pe anul școlar 1907 8 a fost numită de nou învățătoarea *Eva Negrilă*.

Comitetul parohial, voind a întregi acest post în mod definitiv, a publicat concurs încă în cursul aceluia an școlar, ales fiind absolventul de pedagogie, *Daniil Săroiu* din Sibiel, care, pe lângă învățătorii Ioan Bratu și George Păcurar, funcționează și azi.

6. Directorii școliei.

Precum ori și care instituțiune publică își are un conducător, care e dator a răspunde pentru bunul mers al aceleia, așa și școala trebuie să-și aibă conducătorul său.

La școala din Tilișca au funcționat până la anul 1899 ca directori școlari unii dintre preoții din comună. În timpul acela unul dintre învățători, — de regulă cel ce instruă elevii anilor din urmă, — îndeplinea

aproape toate sarcinile directorului, având acesta numai să subscrie diferitele acte și documente referitoare la școală.

Primul director al școlii din Tilișca, despre care am putut afla vre-o urmă în scris în arhiva școlară și parohială, este preotul Ioan Iosof, moșul actualului paroh cu același nume. În registrele pruncilor obligați a cerceta școala de pe anti 1860 și 1861 am aflat subscrierea sa în calitate de director. Câți ani înainte va fi purtat această funcțiune nu se știe, se presupune însă a fi primit acest oficiu îndată după ocuparea postului de paroh la anul 1850, când a înlocuit pe socrul său Dan Miclăuș, despre care încă se vorbește, că ar fi avut conducerea școlii asupra sa.

Ioan Iosof a purtat oficiul de director până în 15 Noemvrie 1866, când fostul protopresbiter de pe atunci, Ioan Hannia, prin rescriptul său de sub Nr. 135—1866 a numit pe Petru Iuga, actualul preot emeritat, de director al școlii din Tilișca.

Motivul principal invocat în acest act, prin care se numește Petru Iuga de director al școlii, este legătura de neam ce există între preoții ceilalți doi: Dumitru Miclăuș și Ioan Iosof, și între doi dintre învățători: Dionisie Miclăuș și Daniil Iosof, fiind acești din urmă fii celor doi dintâi.

Crezând a fi de importanță acest document îl redau în întregime.

Cinstitei preoțimi parohiale în Tilișca.

Aflu de lipsă — din împrejurările și referințele familiare aflătoare între învățătorii comunali și doi din Sântiile Voastre — a face schimbare în persoana directorului local al școlii; și adevă fiindcă P. P. Miclăușan și Iosof, fiecare are pe unul din învățători de fiu, pentruca nu cumva să vină la mijloc împrejurări, în cari iubirea și simțul de tată să prevaleze datorința oficiului îngrijirii și controlării învățătorului ca director școlar; în vitoir oficiul și sarcina directorală să o poarte P. Petru Iuga, carele nefiind cu învățătorii în nex familiar de aproape, se poate privi ca cel mai neutral și fără altă privity decât numai aceea a binelui și folosului școlii; de sine înțelegându-se că prin aceasta ceilalți preoți nu sunt deslegați de datorința ce o au față de școală.

P. Iuga i se recomandă așadar instrucția supremului inspectorat din 1 Iunie 1865 Nr. școl. 26, după care are să conducă școala.

Ce se ține de împărțirea băeților și băetelor în 3 clase și adevă în clasa I a începătorilor, II a celor inițiați în cetire și III a celorlalți, eu încuviințez aceasta așa că

1. despărțământul sau clasa I. să cuprindă băeții și băetele începători și pre cari au fost și anul trecut la școală.

2. despărțământul sau clasa II. să cuprindă pe cei ce întră acum în al treilea și patrălea an al cercetării școlii și

3. despărțământul sau cl. III. pe cari întră în al 5 și 6-lea an al cercetării școlii

De unde se vede că fiecare clasă va avea două despărțăminte, iară în toate 3 clasele, sau 6 despărțămintele, va avea a se învăța obiectele prescise în instrucțiunea din 1862 Nr. școl. 45 pentru clasele I, II și III.

Ajutându-mi Dumnezeu, mă voi convinge în persoană-mi despre sporul făcând în școala din Tilișca și vreau să știe tot omul de acum, că nu voi odihni, până nu voi delatură toate piedecile ce voi afla că și sunt sau în una sau în alta parte din cari școala, în cele din lăuntru va sta în contradicere cu cele din afară.

Sibiiu, 15 Noemvrie 1866.

I. Hannia m. p., prot.

Am reprodus acest act cu stilul, în care a fost compus, dar cu ortografia schimbată, lăsând aceasta prea mult de dorit.

Nu știu ce interes vor fi arătat Ioan Iosof și antecesorii săi — dacă vor fi fost mai mulți — ca directori școlari, știu însă că directorul Petru Iuga, care a purtat această funcție până la anul 1899 și-a dat concursul său pentru binemersul afacerilor școlare. Mi-aduc cu drag aminte de pe timpul când eram și eu elev al acestei școale, de sfaturile și povețele ce ni le dă ori de câte ori cercetă școala, dar și mai bine mi-aduc aminte de când am servit ca învățător sub directoratul său, de bunăvoința cu care se purtă față de noi învățătorii și de sfaturile binevoitoare adresate elevilor.

După abdicarea sa din directorat, comitetul parohial m'a ales pe mine ca director, sub a cărui conducere se află școala din Tilișca și azi.

7. Salarizarea învățătorilor în trecut și prezent.

După cum am putut afla din gura celor mai bătrâni oameni din comună, — căci documente scrise nu se află, decât dela anul 1860 — pe la anul 1820 învățătorul avea simbrie 40 zloți de aramă (cam 32 cor.) pe an. Starea aceasta a ținut până la 1835, când s'a ridicat simbria învățătorului la suma de 60 zloți (48 coroane) anual. De atunci apoi tot cam la 8—9 ani s'a urcat salariul până ce a ajuns în anul 1850 la suma de 100 fl. v. a. (200 coroane).

Sistemizându-se în anul 1857 al doilea post de învățător, ocupat de actualul preot emeritat Petru Iuga sen., cu un salariu anual de 150 fl. v. a. — salarizarea aceasta a ținut, pe lângă unele mici schimbări, până în anul 1862, când s'a sistemizat al treilea post.

În anul școlar 1862/3 au funcționat așadară la școala din Tilișca 3 învățători, cari toți la olaltă aveau un salariu de 320 fl. v. a. pe an și anume:

1. Ioan Lazăr	120 fl.
2. Danil Iosof	107 fl. și
3. Candid Bratu	93 fl.

În anul școlar următor s'a ridicat salariul învățătorului Ioan Lazăr dela 120 la 150 fl. v. a., pe când celorlalți doi învățători li s'au redus cu 40 fl. având ambii laolaltă 160 fl. v. a. Salarizarea aceasta a ținut și în anul următor 1864/5.

În anul școlar 1865/6 s'a redus salariul postului prim dela 150 fl. v. a. la 80 fl. din motivul, că învățătorul Ioan Lazăr a abzis, stabilindu-se în comuna Galeș, iar în locul dânsului Tilișcanii au ales pe Dionisiu Miclăuș, fiul fostului paroh din loc Dumitru Miclăuș, cu un salariu de 80 fl.

Acelaș salariu a fost și în anul următor.

În anul școlar 1867/8 însă, alegându-se în locul lui Dionisiu Miclăuș învățătorul Teodor Pop din Bucerdea vinoasă, Tilișcanii i-au ridicat acestuia

salarul la 250 fl. v. a. pe an, iar celelalte salarii au fost unul de 120 fl. și unul de 80 fl.

În anul următor a venit în locul lui Teodor Pop un fiu al comunei: Ioachim Muntean cu acelaș salar, iar celelalte, fiecare de câte 130 fl. Salarul acesta a rămas și în anul următor 1869/70.

În anul școlar 1870/71 reducându-se numărul învățătorilor dela trei la doi, acestora li s'au dat apoi un salar mai bun, având învățătorul primar 300 fl., iar celalalt 200 fl. Acest salar a ținut și în anii următori 1871/2, 1872/3 și 1873/4, iar în anul 1874/5 s'a ridicat salarul fiecărui învățător cu 25 fl. În anul 1875/6 s'a mai urcat salarul fiecărui învățător încă cu 25 fl., primind acum învățătorul primar 350 fl., iar celalalt 250 fl. v. a.

Această salarizare a ținut și în anii următori până la 1880/81, când salarul învățătorului primar s'a redus dela 350 fl. la 300 fl. Tot astfel s'a urmat până în anul școlar 1883/4, când, simțindu-se necesitatea, s'a reînființat iarăș al treilea post de învățător, urcându-se fiecăruia salarul la 300 fl. (600 coroane) anual.

Acest salar s'a solvit și în anii următori până în anul 1897, când la stăruința inteligenței locale, dar contra unei considerabile părți din popor, s'a acordat fiecărui învățător un relut de cvartir în sumă de 100 coroane pe an.

Ăfară de aceasta autorul acestei lucrări a mai primit, pentru instruirea elevilor în muzica vocală-corală și pentru cântarea în cor a liturghiei cu aceștia, încă o remunerațiune anuală de 100 coroane, începând cu anul 1893/4.

Atât salariile, cât și remunerațiunea, învățătorii și le ridică din fondul școlar prin comitetul parohial, iar din alodiul comunal mai primeă fiecare învățător un relut de lemne de 30 cor. pe an, începând din a. 1894 până în a. 1907, când acest relut s'a detras din partea comunei. De prezent se solvește tot din fondul școlar.

Având în vedere serviciile prestate, comitetul parohial prin concluzul său Nr. 2 din 1906 a votat învățătorului-dir. Ioan Bratu un adaus personal în sumă de 200 coroane, de care beneficiază și azi.

Articolul de lege XXVII din 1907, prin care s'a decis urcarea salarelor învățătoarești dela 600 cor. la minimul de 1000 cor. anual, plus celelalte accidenții, precum aproape în toate comunele românești, așa și în comuna Tilișca, a produs o adevărată revoluție.

Locuitorii comunei Tilișca, deși în partea cea mai mare conștii de foloasele și de roadele școalei, totuși când e vorba de a mări salarele învățătoarești, o parte însemnată din ei emulează, care de care să fie mai contrar unei atari salarizări, mai ales când mai au câte o persoană inteligentă la spatele lor.

Așa s'a întâmplat și cu această ocaziune. Dacă ar fi existat bună înțelegere între conducătorii comunei, ori și ce acțiune contrară s'ar fi putut

paraliză ușor. Durere însă, fiind divergențe de principii și de păreri, s'au ivit în această chestiune frământări și lupte foarte regretabile.

Încă în 29 Iunie 1907 corpul învățătoresc din comună a înaintat comitetului parohial prin prezidentul său, V. Millea, o petiție prin care cerea ca să se conformeze noiei legi școlare și să ridice salariile învățătoarești, încă înainte de anul 1910. Această rugare nici nu a fost prezentată comitetului spre deliberare și rezolvare. Învățătorii n'au mai făcut în această cauză nici un pas, împăcându-se cu gândul de a rămâne tot cu salariile vechi până la 1 Iulie 1910.

Intre aceea s'a întâmplat că Prea Veneratul Consistor arhidiecezan a ordonat tuturor protopresbiterilor să raporteze cari școli se pot susține din mijloace proprii, și cari nu?

Ieșind fostul protopop, Dr. Ioan Stroia la fața locului, a constatat pe baza concluzului comitetului parohial Nr. 45—1907 luat în 7/20 Octombrie, că școala din Tilișca mai are lipsă de cel puțin 2000 de coroane, spre a se putea susține din mijloace proprii. Suma aceasta comitetul parohial a decis să o ceară dela alodiul comunal.

Reprezentanța comunală, întrunindu-se în această cauză, a ales o comisiune care să examineze amănunțit toate izvoarele de venit precum și erogațiunile alodiului. Raportul comisiunii a constatat, că din venitele curente actuale nu se poate acoperi suma de două mii cor., cerută de organele bisericesti școlare, decât numai dacă se iau de bază și venitele de circa 80,000 coroane ce aveau să rezulte din exploatarea pădurilor de brad de peste muntele «*Frumoasa*», de care sumă însă notarul comunal, a zis, că nune putem atinge, având aceasta altă menire.

De-atunci afacerea a rămas baltă până în 14/27 Februarie a anului următor 1908, când membrii reprezentanței comunale au fost convocați pe ziua următoare la ședință, spre a debate, pe lângă alte obiecte și chestia votării unui ajutor anual de două mii de coroane școlii din localitate. Ședința aceasta a fost condusă de primpretorul cercual.

La sfatul primpretorelui Petru Draghits, care într'o vorbire convingătoare a dovedit, că comuna Tilișca este una dintre cele mai bine situate materialicește—ar putea face chiar și un arunc special pentru asigurarea școlii, — reprezentanța comunală a decis cu 17 contra 4 voturi votarea ajutorului anual, cerut de comitetul parohial, în sumă de 2000 coroane, începând cu 1 Ianuarie 1908.

Pe baza acestui conclus comitetul parohial, condus de protopresbiterul tractual Dr. Ioan Stroia, a decis, prin concluzul Nr. 13 din 16 Februarie v. 1908, cu 8 contra 6 voturi, salarizarea învățătorilor conform noiei legi școlare începând cu 1 Ianuarie 1908, pe care timp a fost votată și subvenția. Această decisiune a fost apoi aprobată și de sinodul parohial în ședința sa din 17 Februarie a aceluiaș an.

Ambele decisiuni însă, atât susținerea școlii din mijloace proprii, cât și salarizarea conform noiei legi școlare, s'au făcut pendente de sub-

venția de două mii cor. din partea alodiului comunal, având a se efectua aceste hotărâri numai după ce episcopul bisericii va căpăta dela comună subvenția din chestiune.

Cu aceasta chestia însă nu s'a rezolvat, deoarece concluzul reprezentanței comunale, prin care s'a votat ajutorul de două mii cor. anual, a fost protestat la comisiunea administrativă. După ce acest recurs a fost respins s'a înaintat un al doilea recurs dlui ministru de interne, dar și aici fără nici un rezultat.

În chipul acesta abia după un interval de aproape un an și jumătate s'a rezolvat această afacere, achitând alodiul comunal în toamna anului 1909 competența de pe anii 1908 și 1909 tot din banii primiți pe tăietura brădetului de peste «Frumoasa», — îndeplinindu-se astfel și salarizarea învățătorilor conform hotărârilor luate.

Având în vedere greutatea financiară înv. dir. Ioan Bratu a renunțat atât la remunerația de director, cât și la cea pentru instruirea cântărilor, ambele în sumă de 200 cor. anual, obligându-se însă a îndeplini aceste oficii și pe mai departe tot în felul de până acum.

8. Cercetarea școlii de cătră elevi în trecut și prezent.

a) Școala de toate zilele.

Până la anul 1858 în comuna Tilișca se aflau două școli: una gr.-orientală și una gr.-catolică. Dela acel an însă cea din urmă s'a desființat din motivul, că partea cea mai mare a credincioșilor bisericii gr.-cat. au trecut la biserica greco-orientală, așa că cei rămași, fiind puțini, n'au mai putut să susțină școala, primindu-și și copiii lor instrucția necesară în școala greco-orientală.

Fiind în timpul mai vechiu cercetarea școlii benevolă, în nici un an nu s'au adunat atâția elevi, ca să reclame sistemizarea unui al doilea post de învățător, deși comuna Tilișca a fost și este una dintre cele mai mari din cerc.

Numărul elevilor înainte de anul 1850 n'a trecut niciodată peste 80. În anii următori însă a crescut numărul treptat, din an în an, așa că în anul 1857 a fost trebuință de doi învățători.

Cel mai vechiu document despre elevii obligați a cerceta școala, aflat în arhiva școlară, e din anul școlar 1860/61 și e scris de învățătorul Daniil Iosof cu litere vechi. Din acesta se constată, că elevi obligați la cercetarea școlii pe acel an au fost de toți 292. Câți dintre aceștia au cercetat școala nu se poate ști, deoarece protocoale de clasificățiuni se află numai din anul 1866/7, iar registre de primire deasemenea nu se află.

În anul 1861/2 au fost obligați a cerceta școala 297 copii și copile. Protocolul, în care am aflat acest număr, e scris tot de Daniil Iosof, asemenea cu litere cirile. Protocoalele următoare sunt scrise toate cu litere latine. În anul școlar 1862/3 au fost obligați 296, în 1863/4 au fost 319, iar în 1864/5 au fost 313 copii și copile.

După acestea nu se mai află nici un document despre copii obligați, până în anul 1867.8. Pentru acest an lista dă 285 de copii obligați dintre cari au cercetat școala 172 de inși.

În anul 1868.9 obligați au fost 254, dintre 187 elevi.

În anul școlar 1869/70 au fost copii obligați 278, de fapt însă au umblat la școală 173.

Până în anul 1874.5 nu se mai află nici un document despre elevii obligați, se află însă în protocoalele de clasificățiuni numărul elevilor, cari de fapt au cercetat școala.

Astfel în anul școlar 1870/71 au umblat 184 elevi

iar	„	„	„	1871/2	„	„	162	„
	„	„	„	1872/3	„	„	165	„
	„	„	„	1873/4	„	„	190	„
	„	„	„	1874/5	„	„	197	„

pe când obligați au fost 275 copii și copile. Din anul 1875.6 iarăș nu am aflat nici un document despre copiii obligați, școala au cercetat-o însă, 184 elevi în acel an.

În anul	1876/7	au fost obligați (6—12 ani)	290,	dintre cari au umblat	190	elevi
„	„	1877/8	„	„	„	187
„	„	1878/9	„	„	„	197
„	„	1879/80	nu se află listă obligaților	254,	„	211
„	„	1880/1	au fost obligați (6—12 ani)	334,	dintre cari au umblat	206
„	„	1881/2	„	„	„	193
„	„	1882/3	„	„	„	185
„	„	1883/4	„	„	„	204
„	„	1884/5	„	„	„	205
„	„	1885/6	„	„	„	181
„	„	1886/7	„	„	„	185

Din anul 1887 numărul elevilor în fiecare an a fost:

În anul	1887/8	au cercetat	179	elevi din	244	obligați
„	„	1888.9	„	„	242	„
„	„	1889/90	„	„	238	„
„	„	1890/1	„	„	236	„
„	„	1891/2	„	„	256	„
„	„	1892/3	„	„	255	„
„	„	1893/4	„	„	277	„
„	„	1894.5	„	„	244	„
„	„	1895.6	„	„	234	„
„	„	1896.7	„	„	234	„
„	„	1897/8	„	„	241	„
„	„	1898/9	„	„	251	„
„	„	1899/900	„	„	249	„
„	„	1900.1	„	„	227	„
„	„	1901/2	„	„	239	„
„	„	1902/3	„	„	235	„
„	„	1903/4	„	„	245	„
„	„	1904/5	„	„	246	„
„	„	1905.6	„	„	235	„
„	„	1906/7	„	„	242	„
„	„	1907.8	„	„	230	„
„	„	1908.9	„	„	245	„
„	„	1909.10	„	„	232	„
„	„	1910.11	„	„	236	„

În 24 ani au cercetat 5161 elevi din 5813 obligați

În calcul mediu din 242 de elevi obligați, între 6—12 ani, a cercetă școala, au cercetat-o 215 înși anual. Acest calcul e făcut pe baza proto-coalelor, de fapt însă știu scrie și ceti peste 98% din elevii obligați la școală în cei din urmă 24 ani și aceasta din cauză, că între elevii obligați din fiecare an deși n'au cercetat școala, sunt cei mai mulți de aceia, cari au cercetat 4 sau 5 clase, părăsind comuna după compunerea con-scrierei elevilor obligați pe anul următor școlar.

Între copiii, cari n'au cercetat școala, se cuprind și cei cu defecte, precum și cei ce au părăsit școala în cele dintâi 3 luni dela începutul anului școlar.

Toți elevii școlii din Tilișca au fost Români de confesiunea greco-orientală cu excepțiunea alor 2—7 elevi gr.-cat. Un singur elev, străin de naționalitatea noastră a cercetat școala din Tilișca, și anume un Croat.

Din conspectul prezentat mai sus se poate vedeà, că numărul elevilor la școala din Tilișca stagnează, în asemănare cu numărul elevilor din alte comune. Stagnarea aceasta provine, parte din absența a cel puțin 150—200 capi de familie pe intervale dela 2—7 ani din comună, fiind duși în Rusia, România și America, parte prin așezarea mai multor familii în diferite comune din Transilvania, pentru câștigarea mijloacelor de existență, cu deosebire prin comerciu.

b) Școala de repetiție.

Școala de repetiție în comuna Tilișca s'a înființat sub învățătorul Ioachim Muntean în anul 1869/70.

Aceasta n'a prea fost niciodată la culmea chemării sale din motivul, că băieții cât ce absolvau școala de toate zilele, sau se duceau în țări străine, ca România și Rusia, sau erau folosiți de părinți la economie și mai ales la îngrijirea vitelor, așa că niciodată n'au fost mai mulți băieți decât 15 la școala de repetiție. Aici contingentul cel mai mare îl dau fetițele.

Dela înființare până azi a variat numărul elevilor acestei școle dela 13 până la 107. Mai puțini au cercetat școala în anul 1881/2.

Instrucția s'a făcut la început Dumineca și sârbătoarea, iar începând cu anul 1880 Dumineca și Joia, care erà zi de vacanțe pentru școala cotidiană. Începând cu anul școlar 1905/6, când prin ordinațiune consistorială s'a impus a se țineà vacanțe săptămânale Mercurea și Sâmbăta după ameazi, s'a ținut în aceste jumătăți de zile, precum și Dumineca câte 2 oare prelegere.

Articolul de lege XXXVIII din 1868 prescrie ca fiecare școală, unde numărul elevilor obligați ai școlii de repetiție trece peste 30, să se înființeze — pe lângă școala de repetiție obicinuită — și o școală de repetiție economică. Aceasta, se vede, pentru câștigarea și promovarea mai cu temei a cunoștințelor economice.

Această lege s'a pus în aplicare la școala noastră în anul 1903 în urma ord. minist. Nr. 66,569 din 1902, ales fiind ca conducător al ei învă. dir. Ioan Bratu, pe lângă o remunerație anuală de 100 cor. În anul 1907 însă — neavând cursul de 4 săptămâni prescris de lege — acesta a abzis, înlocuit fiind de învă. George Păcurar, care are acest curs, și care funcționează și azi.

Când cu înființarea acestei școale, comitetul parohial, ca scaun școlar, a decis susținerea ei din mijloace proprii și sub firma școalei confesionale, precum și transformarea școalei de repetiție în școala economică.

Atât înainte, cât și după transformare, religia a ocupat un loc de frunte la școala noastră. Oara de religie se ținea și se ține totdeauna Dumineca după serviciul divin, când se explică mai întâi evangelia zilei, extrăgându-se totdeauna partea morală și învățătura din ea. Pentru întărirea elevilor în iubirea lui Dumnezeu și a deaproapelui și pentru formarea caracterului elevilor se ceteau diferite bucăți de conținut religios-moral, cu deosebire din opul «*Caractere morale*» de Ioan Popea, precum și piese de alți autori.

De când art. de lege XXVII din 1907, a impus ca limbă de propunere în școala de repetiție limba maghiară, această școală a devenit o mare piedecă în calea progresului. Atât învățătorii, dar mai ales elevii, se zăpăcesc văzând cu ochii, deoarece le e imposibil a înțelege materialul în altă limbă, decât în limba lor maternă, și așa, vrând-nevrând, trebuie să se predea materialul mai întâi în limba mamei și apoi numai după aceea, prin o mare pierdere de vreme, să se îmblătească și în limba statului. Unde vom ajunge pe calea aceasta? — nu știu, una însă am experiat-o, anume că din an în an elevii ies din școală tot cu mai puține cunoștințe temeinice și practice și aceasta din cauza limbei maghiare.

Date sigure despre elevii obligați la școala de repetiție nu sunt până în 1887/8, iar despre cei umblători la școală se află din anul 1877/8.

Astfel:

în anul	1877/8	au cercetat	școala	29 elevi
" "	1878/9	" "	" "	42 "
" "	1879/80	" "	" "	42 "
" "	1880/1	" "	" "	33 "
" "	1881/2	" "	" "	13 "
" "	1882/3	" "	" "	40 "
" "	1883/4	" "	" "	14 "
" "	1884/5	" "	" "	50 "
" "	1885/6	" "	" "	21 "
" "	1886/7	" "	" "	33 "

Începând cu anul școlar 1887/8, de când se află și conspectul celor obligați, numărul elevilor școalei de repetiție, atât a celor obligați, cât și a celor umblători la școală a fost în fiecare an astfel:

În anul	1887	8	au cercetat	63	elevi din	87	obligați
" "	1888	9	" "	57	" "	86	" "
" "	1889	90	" "	61	" "	95	" "
" "	1890	1	" "	62	" "	88	" "
" "	1891	2	" "	54	" "	91	" "
" "	1892	3	" "	58	" "	89	" "
" "	1893	4	" "	61	" "	90	" "
" "	1894	5	" "	65	" "	87	" "
" "	1895	6	" "	72	" "	93	" "
" "	1896	7	" "	61	" "	88	" "
" "	1897	8	" "	62	" "	98	" "
" "	1898	9	" "	64	" "	95	" "
" "	1899	900	" "	68	" "	108	" "
" "	1900	1	" "	68	" "	87	" "
" "	1901	2	" "	77	" "	102	" "
" "	1902	3	" "	79	" "	112	" "
" "	1903	4	" "	65	" "	96	" "
" "	1904	5	" "	73	" "	99	" "
" "	1905	6	" "	53	" "	84	" "
" "	1906	7	" "	60	" "	87	" "
" "	1907	8	" "	58	" "	103	" "
" "	1908	9	" "	84	" "	102	" "
" "	1909	10	" "	77	" "	90	" "
" "	1910	11	" "	65	" "	75	" "

În toți anii . . au cercetat 1567 elevi din 2232 obligați

În calcul mediu elevi umblători sunt 65 din 93 obligați, sau peste 70%. De fapt și aici știu ceti și scrie 98%.

9. Manualele de învățământ.

De-ar fi un învățător cât de harnic, cât de priceput, zelos și meșter în predarea materialului de învățământ, dacă vrea să aibă rezultate deplin mulțumitoare, trebuie să aibă și alte mijloace la îndemână, prin ajutorul cărora să ajungă la ținta dorită.

Mijloace, cari contribuiesc foarte mult la mersul învățământului, sunt fără îndoială și manualele de școală,

În timpurile mai vechi, până nu am avut tineri anume pregătiți pentru cariera învățătoarească, nu am avut nici manuale. Cu cât însă am înaintat mai mult pe calea progresului, cu atât acestea s'au înmulțit, așa că azi avem o mulțime de manuale, compuse după diferite metode.

Manualele de învățământ sunt de două feluri: Unele folosite numai de învățători, iar altele de învățători și elevi sau mai ales de elevi.

Ambe soiurile își au importanța lor. Cu deosebire cele date în mâinile elevilor trebuie scrise într'un limbaj cât se poate de ușor, fluent și mult cuprinzător.

Cele mai necesare manuale pentru elevi sunt fără îndoială Abecedarul și Cartea de cetire, pe baza cărora fiecare învățător priceput, cu tact și rutină pedagogică, poate așeza aproape întreg învățământul.

La școala noastră din Tilișca s'a folosit până la anul 1850 așa numita *Bucoavnă*, cu ajutorul căreia se făceau încercările în cetit și scris cu litere cirile. Ea se întrebuință și ca manual de religione.

Cele dintâiu abecedare și cărți de cetire, tipărite cu litere latine și introduse la școala noastră au fost ale lui *Zaharie Boiu*, asesor consistorial în Sibiiu. Acestea au fost apoi înlocuite cu manualele marelui pedagog *Ioan Popescu*, profesor seminarial, pe la anul 1872. Acestea au fost cele mai bune manuale, compuse după principiile pedagogice mai înaintate.

În anul 1906 s'au introdus Abecedarul de *Dr. Stroia*, *D. Lăpădat* și *I. Crișan*; în anul 1907 în clasa a II-a, A doua carte de cetire; în cl. III-a în 1908 a treia și în 1909 a patra, de aceeași autori. În clasele V și VI se folosește și azi cartea de cetire de *I. Popescu*, revăzută și corectată de *Dr. Petru Șpan*.

Alte manuale date în mâna elevilor au fost, din Religie, Istoria biblică, Catehismul bogat și, în vre-o câțiva ani, Istoria bisericească, care în timpul din urmă se învață numai din istorisirea de cătră învățător. Unele din acestea încă au fost tipărite cu litere cirile (d. e. Catehismul bogat). Ele s'au folosit în școala noastră până prin anul 1870, cuprinzând atât întrebările puse de învățător, cât și răspunsurile ce aveau să le dea elevii. Întreaga instrucție predată pe baza acestor manuale se făcea în mod mechanic, și dacă învățătorul nu eră capabil să dea explicările necesare, (astfel de învățători au fost și la școala din Tilișca) se producea în capetele elevilor o adevărată confuziune. Noțiunile erau cu totul palide și se perdeau în timpul cel mai scurt.

Abea prin anii 1885 s'a introdus și la școala noastră Istoria bisericească de *Dr. Ilarion Pușcariu*, compusă în forma de istorisiri. Începând cu anul 1894 ca manual pentru istoria biblică s'a introdus cel de *Ludu și Darius*, care este unul dintre cele mai bune și mai ușoare manuale pentru predarea Testamentului Vechiu și Nou în școalele populare. Din anul 1907 însă nu se mai folosește nici un manual, aflându-se întreg materialul în cărțile de cetire.

Istoria bisericească s'a învățat la școala noastră până în anul 1885 după manuscris. În acel an s'a introdus apoi Istoria bisericească de *Dr. Il. Pușcariu*.

Ca bază la învățarea dogmelor credinței noastre a servit până prin anul 1876 Catehismul cel bogat, tipărit cu litere cirile, de *Moise Fulea*, iar mai târziu alui *Moise Toma*, prelucrat de *Simeon Popescu*.

Pentru învățarea *limbei maghiare* s'au perândat la școala noastră mai multe abecedare și cărți de cetire.

Până în anul 1879 nu s'a propus în limba maghiară. În acel an s'a introdus și la școala din Tilișca Abecedarul lui *N. Putnok*y pentru

anii din urmă, iar în anul 1897 alui *V. Goldiș* și, *Koos* și, din anul 1904, manualele de *Schulerus—Popovici*.

La 1910 s'a introdus în cl. II manualul de *Iuliu Crișan*.

Din *Istoria patriei și Geografie* s'au folosit manualele lui *Dr. N. Pop*, fost profesor în Brașov, iar mai târziu ale lui *I. Dariu*, învățător și dir. tot acolo. Acestea se folosesc și azi.

Alte cărți n'au fost impuse elevilor, decât dacă își procură în mod benevol manualul de *Fizică* alui *D. Făgărășan* sau cel de *Istoria naturală* de *Ilasievici*, ambii profesori în Brașov.

Învățătorii, pe lângă manualele arătate mai sus, se mai folosesc de Cartea de citire alui *Dr. Pop*, de cărțile «*Învățătorilor asociați*», «*Caractere morale*» de *I. Popea* etc. Cu deosebire cea din urmă face bune servicii atât elevilor claselor din urmă dela școala de toate zilele, cât și celor dela școala de repetiție. Aceasta valoroasă carte ar trebui impusă prin ordin consistorial tuturor școalelor noastre, pentru a se citi din ea în oarele de religie cu deosebire în clasele de repetițiune.

Învățătorii școalei noastre au ținut în toate timpurile seamă de progresul în știința pedagogică, abonând sau din averea școalei, sau din alor propriu diferite reviste pedagogice. Așa în anul 1867 și cei următori veneau pe adresa școalei noastre 2 foi pedagogice și anume: «*Magazinul pedagogic*» și «*Foaia învățătorilor poporului*», iar mai târziu: «*Școala practică*», «*Școala și familia*», «*Școala română*». «*Foaia pedagogică*», «*Lumina*» din București și «*Vatra școlară*» Afară de cele 2 dintâi, toate celelalte reviste se află legate în biblioteca școlară și învățătorească.

10. Alte mijloace de învățământ.

Pentruca o școală să corăspundă chemării sale, trebuie să aibă pe lângă învățători harnici și mijloacele necesare de învățământ, cari au menirea de a înlesni instrucția, prin urmare de a promovă progresul în învățatură.

Școala din Tilișca, potrivit timpului și împrejurărilor, a corăspuns aproape totdeauna în această privință.

Aceste mijloace mai însemnate sunt:

1. Trei table negre așezate pe picioare de lemn, procurate în anul 1886.
2. 70 aparate fizicale, dintre cari 5 s'au procurat în anul 1870; 36 în anul 1873, între cari și microscopul, telegraful și caleidoscopul; 12 în anul 1892 între cari și mașina de vapor, ochianul și electrizatorul. Restul s'a procurat în anul 1908 în urma noiei legi școlare (art. XXVII din 1907).
3. 20 tabele din istoria naturală cu diferite animale, plante și minerale procurate în anul 1874.
4. 24 tabele române de citit pentru deprinderea elevilor clasei I în cetirea corectă.
5. 24 tabele de citire din limba maghiară.
6. 12 vederi antice din istoria universală, cu deosebire din vieța Romanilor.

7. Patru hărți geografice și anume: a Ungariei, a Austro-Ungariei, a Europei și a Planiglobului.

8. Globul pământului. Apoi, pentru geografia fizică un teluriu, care ne arată mișcarea pământului în jurul osiei sale, a lunii în jurul pământului și a ambelor acestora în jurul soarelui.

9. Două mașini de comput. Una cu globurile negre și albe, iar a doua cu globurile și frângerii pentru intuirea frângerilor vulgare până la 10. Pentru a face elevilor cunoscut sistemul metric, pe care se bazează toate măsurile din viața practică, ne-am procurat Metrul împărțit până la milimetri, Litrul cu toate măsurile mai mici până la mililitru și Chilogramul cu subîmpărțirile lui până la gram, precum și Litrul de un dm. cubic, pentru a se arăta legătura, ce există între aceste măsuri.

10. 24 modele de desemn.

De prezent — pe lângă cele amintite mai sus — școala noastră mai dispune de următoarele aparate și mijloace de învățământ:

11. Pentru promovarea științelor naturale s'a întemeiat un muzeu, care azi constă din diferiți șerpi aflători prin locurile noastre, între cari și 2 vipere. Acești șerpi în număr de 8, donați de fostul silvicultor cercual Mihail Iltu, se păstrează fiecare exemplar în câte-o sticlă cu spirt bine astupată. Mai sunt apoi 4 pești diferiți, între cari și un frumos exemplar de păstrav, o salamandă, un rac și un fișticar, asemenea păstrate în spirt. Afară de acestea mai sunt 4 paseri umplute: 1 buhă, o țarcă, o potârniche, un corb, donate școlii noastre de pădurarul cercual Mărtin Bratu, în semn de recunoștință pentru hrana sufletească câștigată și primită la această școală.

12. Autorul acestei monografii a făcut o colecțiune de minerale diferite, în număr de 32. Pe lângă acestea a mai contribuit Mihail Iltu cu 2 cristale de cuarț și o piatră cu aur, parohul Petru Iuga jun. cu un frumos exemplar de cristal de munte, iar pădurarul cerc. Mărtin Bratu cu un cristal de munte și o bucată de piatră de zinc. De toate sunt 38 minerale.

13. Se mai află un herbariu compus din 90 plante ierboase, presate și așezate pe foi de carton, precum și o colecțiune de insecte cu un număr de 89 bucăți.

14. În urma noiei legi școlare, dupăce comitetul parohial s'a declarat că susține școala din mijloace proprii, am procurat toate aparatele de învățământ impuse de această lege. Mai multe sunt din ramul economiei. Așa sunt în miniatură: car, plug, grapă, tăvălug, coasă, secere, sapă, lopată, topor, bardă, îmblăcii etc. în număr de 43, toate făcute din lemn (partea care ar trebui să fie de fier, e văpsită cu negru.)

15. Pe lângă acestea s'au mai procurat 12 figuri geometrice de lemn, precum și diferite materii pentru chemie în număr de 46, iar pentru muzică o flueriță și o cheie cu tonul «a».

16. Pentru a se putea demonstra elevilor în mod concret măcar în câțva legătura istorică a poporului nostru cu strămoșii noștri, Romani și

Daci, am făcut o colecție de diferite rămășițe de vase antice, aflate prin săpăturile făcute pe ambele dealuri de lângă comună: «*Căținaș*» și «*Cetate*». Pe dealurile acestea au fost odată castre romane, ale căror ruine și șanțuri se mai cunosc și astăzi. Astfel de obiecte vechi sunt 21.

17. Școala mai dispune și de o colecțiune numismatică, constătătoare din 81 de piese.

18. În anul 1891 am introdus la școala din Tilișca lucrul manual și anume împletitul cu paie și nuele, spre care scop asemenea s'au procurat mai multe unelte, precum: o mașină pentru subțiatul nuelelor, 10 sule pentru înțepenirea lucrurilor de nuele și 10 scânduri trebuincioase la aceste lucrări. Văzând însă, că lucrul de mână se prea bagatelizează din partea tuturor, după 4 ani de instrucție, s'a sistat cu totul.

11. Disciplina școlară.

Școala are în vedere îmbogățirea minții cu tot felul de cunoștințe folositoare pentru viața practică, precum și dezvoltarea inimei elevilor în sens religios-moral, spre tot ce este bun, adevărat și frumos.

Pentru a se putea ajunge acest scop, e de neapărată lipsă statorirea unor norme, după cari are să se conducă fiecare școală și pe cari, atât învățătorul, cât și elevii, trebuie să le observe cu cea mai mare punctualitate, dacă e ca să se ajungă la rezultate multămitoare.

Aceste norme în știința pedagogică se chiamă *disciplină școlară*.

Punctele principale referitoare la disciplina școlară au fost statorite la școala din Tilișca, și în scris, încă din anul 1869, prezentate fiind ca proiect elaborat de învăț. dirigent de atunci Ioachim Muntean și aprobate ulterior de prot. tract. Ioan Hannia; căci iată ce am aflat în protocolul luat în prima ședință din 9 Oct. a anului aceluia:

«Normele privitoare, atât la biserică, cât și la școală, se statoresc prin următorul

«CONCLUZ»:

A) Cu privire la biserică:

§. 1. Sâmbăta și în ajunul sărbătorilor seara conduc învățătorii pe elevii lor în rând bun așezați în biserică.

§. 2. Dumineca dimineața și în sărbători să se adune elevii claselor 2 și 3 (anii 3—6 de școală) de timpuriu în școală, ca în rând frumos să între cu vre-o câteva minute înainte de începerea liturgiei conduși de respectivul învățător de cant în biserică.

§. 3. Cântările liturgice le cântă învățătorul de cant acompaniat de elevii instruați de dânsul spre acest scop. Însă dacă oarecineva ar avea plăcerea de a cânta singur, atunci să o arete aceasta prin un semn, pentru ca să se evite disordinea.

§. 4. Învățătorul de cant designează pe cel, care are să cetească Apostolul.

§. 5. Dispune ca psalmii și răspunsurile mai grele să se exprime de unii și aceiași elevi, atât Sâmbăta, cât și Dumineca seara.

§. 6. Demandă ca cel orânduit pentru răspunsul «Lumină lină» să poarte totodată și sfeșnicul.

§. 7. La finea cântărei «Cuvine-se...» sau a Irmosului respectiv, elevii ies din biserică, păzind ordinea cuviincioasă; asemenea la vecernie după «otrust».

§. 8. În decurgerea timpului, în care se ține serviciu divin cotidian au a se trimite în fiecare zi după amiază din clasa a II-a și a III-a câte doi copii, pentru a azistă la vecernie.

A) Cu privire la școală:

§. 9. În decursul lunilor de iarnă: Noemvrie, Decemvrie și Ianuarie se încep prelegerile postmeridiane la 1 oră și se finesc la 3 ore.

§. 10. Pruncii și pruncele provocați a răspunde, să se scoată afară din bănci, pentruca cu mai mare conștiinciozitate să se poată clarifica.

§. 11. În arhivul școlii au a se păstră ca proprietate a aceleia:

a) «Magazinul pedagogic» și

b) Foaia învățătorescă.

§. 12. La finea anului școlastic cu ocaziunea clasificățiunilor se împart în examen elevilor din clasa a III-a, cari ies din anii de școală, «atestate», cumcă sunt provăzuți cu științele recerute, pentru de a putea fi în vieața socială ca civi compacti.»

Afară de acestea se mai află la pagina 17 statoriți, la propunerea înv. Ioachim Muntean, prin concluzul din 15 Ianuarie 1870, următorii 10 §§.

I. Iubește-ți conșcolarii ca însuși pe tine.

II. Cercetează regulat școala.

III. Fi cu atențiune încordată sub decursul prelegerii.

IV. Fi diligent.

V. Fi pacinic și liniștit.

VI. Nu face rău nimănu și nicăiri.

VII. La sunarea clopoțelului a 2-a oară să te afli în clasă, așezându-te numai decât la locul destinat.

VIII. Întrând apoi învățătorul în sală să te ridici de pe bancă și numai după semnul dat de acesta să șezi. Asemenea și la intrarea și ieșirea vre-unui oaspe cercetător.

IX. Nu săvârși excese nici în școală, nici afară, ci dă cinstea cuviincioasă mai marilor și celor mai bătrâni ca tine.

X. Nu te însofi cu copii străini de școală și răi, că însoțirile rele strică moravurile cele bune.»

La luarea acestor concluze sunt subscriși: Petru Iuga, paroh și director; Ioachim Muntean, Daniil Iosof, Candid Bratu și Avram Acelenescu, cel din urmă învățător în Gales.

Toate aceste norme, cu modificarea unora, se observă și azi.

Pe lângă acestea, ca mijloace pentru susținerea disciplinei, s'au mai folosit și se folosesc și azi:

1. Desaprobarea acelor care greșesc, și lauda celor buni.
2. Dojana aplicată cu bunăvoință și blândețe.
3. Dojana aplicată cu asprime.
4. Scoaterea celor neglijenți și cu purtări rele afară din bancă, unde stau la început în picioare, apoi în genunchi.
5. Oprirea celor răi dela jocurile lor.
6. Oprirea lor timp de $\frac{1}{2}$ —1 oră în sala de învățământ, după orele de studiu.
7. Scrierea lecției neînvățate ca pedeapsă și
8. Pedepsirea corporală.

Acest din urmă mijloc disciplinar, deși e oprit de lege, totuși la țară, unde mulți elevi primesc în casele părinților o creștere foarte slabă, și unde sunt deprinși ca, numai bătuți fiind, să asculte, trebuie aplicat și în școală, dar se înțelege, în cazurile cele mai grave când toate celelalte mijloace nu mai folosesc nimic.

Dacă învățătorul e consecvent și aplică atunci când trebuie mijloacele de disciplină, condus fiind în adevăratul înțeles al cuvântului de simțul de dreptate, apoi în clasa sa va fi totdeauna ordine și va domni buna rândueală întru toate.

Încă dela aplicarea actualului paroh emer. Petru Iuga sen. ca învățător, pe la anul 1857—8, s'a așezat la școală un clopoțel, prin care se dă semnalul venirii elevilor la școală. Acesta se trage la ora $7\frac{1}{2}$ și $1\frac{1}{2}$, iar la 10 ore, când se dimit copiii pentru lipsele trupești, tot prin signalul acestuia se adună elevii iarăși în școală, după ce petrec $\frac{1}{4}$ de oră în liber, jucându-se.

12. Examenele școlare.

Ceeace este secerișul pentru agricultor, aceea sunt examenele școlare pentru elevi și învățători, conținând acestea chintesența întregii instrucții de preste an.

La școala din Tilișca, încă din timpurile cele mai îndepărtate, s'au ținut în fiecare an două examene: unul la jumătate și al doilea, cel mai principal, la finea anului. Acest obicei moștenit dela înaintașii noștri îl păstrăm și azi.

La examenele semestrale participă, pe lângă învățătorii din toate clasele, și preoții locali, prezidentul comitetului parohial, eventual și epitropii.

Aceste examene sunt conduse de preotul mai bătrân sau de prezidentul comitetului, examinând, în clasele inferioare, elevii din fiecare obiect de învățământ, iar în clasele din urmă din studiile mai principale.

Cu acest prilej se adresează elevilor câte o vorbire plină de sfaturi și învățături, îmbărbătându-i la muncă continuă, pentru a face cinste părinților, școlai și învățătorilor.

Cauza, că în timpul mai îndepărtat se țineau examene semestrale, a fost și împrejurarea, că până la anul 1870 instruirea elevilor se făcea în două semestre, unul de iarnă și unul de vară. Semestrul de iarnă începea la 1 Octombrie și se termină în Dumineca Floriilor, înaintea Paștilor. Semestrul de vară se începea a patra zi de Paști și se isprăvea la Sânpetru în 29 Iunie v. În semestrul de vară abia dacă cercetau școala jumătate din elevii, cari cercetau semestrul de iarnă, folosiți fiind elevii mai mari la economia de oi, vite și de câmp. Ba în timpul, când erau doi sau trei învățători în semestrele de iarnă, în cele de vară instrua un singur învățător elevii tuturor claselor. Acest învățător eră apoi și mai bine salarizat.

Examenele anuale au fost totdeauna conduse de protopopul tractual, cu excepțiunea unui singur examen și se țineau din 4 până în 15 Iunie, în cei din urmă 20 de ani. În anii dinainte se țineau examenele și mai târziu și aceasta din cauză, că școala se începea atunci cu o lună mai târziu de cum se începe azi.

Fiecare protopop, ca conducător de examene, își avea obiceiul său. Răposatul Dr. Nicolau Maier lăsa învățătorilor în examen deplină libertate. Puteau aceștia să tracteze ori ce material și să provoace elevii după plac. În cazul acesta un învățător mai isteț putea să dea, și cu elevi mai slabi pregătiți, un examen bun. În urma conferințelor ținute cu ocaziunea examenelor s'a convins, că e de lipsă a designa dânsul materia de tractat, ceace, în anii din urmă ai serviciului său, a și practicat-o în acest fel.

E lucru cunoscut, că în fiecare clasă sunt elevi buni și elevi slabi. Cei buni își însușesc cu ușurință materialul propus de învățător, pe când cei slabi și-l însușesc cu greutate sau chiar de loc. S'a întâmplat la multe examene dela școala noastră, precum știu că s'a întâmplat și la alte școale, că învățătorii examinători — fiind lăsați de protopopul în deplină libertate — au provocat de regulă pe elevii cei mai buni, cari răspundeau și de câte două sau trei ori, rămânând cei mai slabi neîntrebați. Această împrejurare a produs o justă mâhnire și supărare în părinții elevilor neprovocați și prezenți la examen. Următorii protopopi, Dr. I. Stroia și Dr. I. Lupaș, au îndreptat acest neajuns prin aceea, că pe toți elevii îi întrebau pe baza catalogului sau a protocolului de clasificățiuni și absenții.

În comuna noastră examenele școlare sunt considerate de popor ca o festivitate școlară, la care participă cu plăcere aproape toți bărbații și femeile din comună, cu deosebire, dacă acestea se țin în zi de Duminecă sau sârbătoare, așa că sala festivă geme de public.

Când se țin examenele în zi de lucru, poporul e nemulțumit și atribuie această împrejurare influenței învățătorilor asupra șefului tractual, spre a nu se putea auzi răspunsurile slabe ale elevilor, provenite din neîmplinirea datorinței învățătorilor. Inzadar cerci să desminți aceasta, spunând oamenilor, că noi învățătorii nu avem nici o influință asupra protopopului, că programa examenelor se face fără știrea și consultarea noastră, și că

dorința noastră e ca totdeauna acestea să se țină în zi de sărbătoare, — poporul nu ne crede.

Păreră mea este, ca în toate comunele, unde școala se susține din mijloace proprii, să se țină seamă de acest lucru și examenele să aibă loc totdeauna în zi de sărbătoare.

Fiecare examen se încheie prin câte o vorbire din partea conducătorului, vorbire plină de sfaturi și învățături, atât la adresa elevilor, cât și la a părinților.

Sub protopopii mai vechi Ioan Hannia, Moise Toma și Dr. Nicolau Maier, se împărțeau elevilor eminenți cărțile, ca premii școlare. Din cauza acestora s'a produs mult sânge rău în comună, supărându-se unii părinți — mai ales dintre fruntași — ai căror copii au rămas nepremiați. Această împrejurare ne-a silit a sistă pe anii următori împărțirea de premii. În anul din urmă școlar însă, la sfatul dlui protopop, am revenit la vechiul obicei; iar pentru încunjurarea neplăcerilor am decis a premia pe toți elevii promovați, împărțindu-le celor mai buni cărți ceva mai mari și mai de preț, iar celorlalți cărțile din biblioteca «Asociațiunii», spre care scop comitetul parohial, la rugarea direcțiunii școlare, a votat suma de 20 coroane anual.

Cu ocazia examenelor se expun toate lucrările scripturistice de peste an ale elevilor, spre a fi văzute și controlate de șeful tractual și învățătorii delegați.

Pe baza unui vechiu obicei, se mai expun cu aceasta ocaziune, și scrierile de probă din caligrafie ale elevilor din fiecare clasă. Acest lucru se face mai mult pentru părinții copiilor, cari au o deosebită satisfacție, când în examen văd scrisoarea copiilor lor. Toate aceste scrisori de probă se păstrează în arhiva școlară, începând din anul 1867/8.

Fiind examenul anual considerat atât din partea poporului, cât și a inteligenței din comună ca o însemnată sărbătoare școlară, comitetul parohial a votat suma de 20 coroane anual, pentru aranjarea câte unui prânz. La acest prânz iau parte, pe lângă protopopul și învățătorii delegați, toată inteligența și fruntașii țărani din comună.

13. Instrucțiunea și rezultatele ei.

Scopul principal al școalei fiind, pe lângă dezvoltarea și nobilitarea inimei, și îmbogățirea minții elevilor cu tot felul de cunoștințe de folos pentru viața practică, — e necesar pentru priceperea de cătră elevi a lecțiilor predate, ca întreaga instrucție să fie pusă pe baze sociale, avându-se totdeauna în vedere principiul pedagogic: dela concret la abstract, dela ușor la greu și predându-se totul în modul cel mai intuitiv.

Sunt multe cariere în societatea omenească, poate mai grele ca cea de învățător, nici una însă nu e atât de gingașă ca aceasta. E destul o singură frază, sau chiar un singur cuvânt, pentruca să faci confuzie în mințile fragede ale elevilor. În punctul acesta, precum nici învățătorii dela

alte școli, așa nici cei dela școala din Tilișca n'au fost totdeauna la culmea chemării lor. De multeori materialul se ia prea superficial și se tractează cu ușurință.

Precum unui zidar îi trebuie un plan, după care să poată clădi o casă, tot astfel îi trebuie și învățătorului un plan de învățământ, care să conțină întreaga materie de pertractat în cursul unui an școlar.

Și în aceasta privință unii dintre dascălii, cari s'au perondat la școala din Tilișca, au ținut seamă de acest principiu. Așa în anul școlar 1869/70 s'a statorit în conferința didactică din 1 Martie 1870 conspectul materiei, nu care ar trebui să se propună, ci care de fapt s'a propus, — în modul următor:

CLASA I.

Percurgerea Abecedarului până la §-ul 25, iar din comput numărarea orală până la 30—40, iar în scris până la 10.

CLASA A II.

Cetirea din Abecedar până la §-ul 5. Din comput: mental până la 100, iar în scris numai adunarea până la 100. Ambele aceste clase, cari erau sub conducerea unui învățător, au fost inițiate în istoria naturală, geografie, ceva elemente de gramatică și știu rugăciunile.

CLASA A III.

Cetirea până la proverbe, știu ceți cu litere bisericești și străbune. Din religie: Istoria biblică până la «Împărați». Din aritmetică: adunarea și subtragerea (fără de probe) până la mii.

CLASA A IV.

Știu rugăciunile și cele 10 porunci, Istoria biblică până la «Împărați». Cetesc cu litere bisericești din Orogion. Abecedarul l-au parcurs tot. Din comput: adunarea, subtragerea și înmulțirea fără probe. Ambele clase (III și IV) cunosc din gramatică: substantivul. Din istoria naturală: cunosc animalele domestice și ce folos aduc ele.

CLASA A V.

Religie: Catehismul bogat până la pagina 20. Istoria biblică până la pag. 42. Din Cartea de cetire (partea I) până la Nr. 105, pe baza căreia s'a luat gramatica și adevă: cunoașterea substantivului, adjectivului, verbului, numeralului și formarea propozițiilor simple; apoi cunoașterea subiectului și a predicatului. Drepturile și datorințele civile până la pagina (aici e locul gol), omițând pasagiile mai obscure. Din aritmetică: cele 4 specii. Cetirea pe abecedarul germân până la §-ul 15. Inițierea în geografie și istoria patriotică, precum și în istoria naturală.

CLASA A VI.

Religiune: Catehismul bogat până la pag. 40. Din geografia Ardealului cunosc munții, râurile și cetățile mai însemnate. Istoria patriei până la anul 1453 abrupto. Din gramatică: tot ca mai sus și pronumele. Stilistica: compunerea cuitanțelor, obligațiunilor și contractelor în mod simplu și descrierea obiectelor. Istoria naturală: deosebirea celor 3 regne ale naturii. Din fizică: aerul, apa, magnetismul și electricitatea. Germână: scrierea, cetirea în «1-stes Sprach- und Lesebuch» și traducerea până la ș-ul 15 după metoda lui «Achid».

Acest material s'a parcurs în semestrul prim, care s'a încheiat în 5 Aprilie, în Dumineca Floriilor.

Despre materialul parcurs în semestrul II de vară nu se face nicăiri vre-o amintire.

Atâta am aflat în protocolul acelei conferințe. Învățătorii de mai târziu, se vede, s'au ținut de normativul școlar edat de forul nostru superior bisericesc, fără să se mai discute și în conferințele didactice locale.

În anul școlar 1899/900 în ședința din 4 Octomvrie 1899 sub punct 6 s'a luat de corpul inv. din loc următorul conclud:

«Cu privire la materialul, ce e de a se propune în fiecare clasă, conferința decide următoarele:

CLASA I.

Religiune: Șase istorioare morale alese după buna chibzuință a învățătorului. Rugăciunile: Doamne noaptea a trecut, Doamne Tu ne-ai ajutat, Îngerelul, Ziua Doamne s'a sfârșit, Tatăl nostru și Născătoare. Cu privire la sărbători și Dumineci să se explice însemnătatea lor religioasă, mai ales a sărbătorilor mai mari, precum: Nașterea Domnului, Botezul Domnului și Învierea Domnului.

Limba maternă: Intuirea lucrurilor din școală, de acasă etc. Formularea de ziceri, desfacerea lor în cuvinte, silabe și sonuri. Scrierea și cetirea întregului alfabet mic și mare. Apoi explicarea și cetirea pieselor din Abecedarul de I. Popescu până la piesa Nr. 28.

Comput: Toate 4 operațiunile, mental și în scris, cu numerii până la 20.

Cântări: 2 poezii.

CLASA II.

Religiune: Repetiția rugăciunilor din anul trecut, pe lângă scurte explicări; apoi «Sfinte Dumnezeule» și «Pentru rugăciunile». «Istorisiri scurte din Sfânta Scriptură ca: «Facerea lumii», »Adam și Eva», «Cain și Avel», «Potopul lui Noe», «Avram, Isac, Iacob, Iosif», «Israilitenii în Egipt și scăparea lor prin Moise, iar din Testamentul nou: «Nașterea și Botezul lui Isus», «Isus de 12 ani», precum și minunile: «Nunta din Cana», «Fiica lui Iair», «Orbul din naștere» și «Slăbănogul dela lacul Vitezda».

Limba maternă: Repetiția materialului luat în anul trecut. Exerciții intuitive. Continuare în citirea pieselor nepertractate din Abecedar, precum și explicarea, citirea și reproducerea mai multor piese potrivite din a II-a Carte de citire de I. Popescu. Explicarea mai multor poezii din manualul amintit; au să fie apoi și memorizate.

Gramatică: Ființa și lucru. Substantivul, articolul, pronumele și adjectivul. Zicerea simplă. Scrierea dictată și caligrafică.

Comput: Cele 4 operațiuni fundamentale atât verbal cât și în scris cu numerii până la 100.

Limba maghiară: Numirea obiectelor din școală. Formarea de ziceri simple. Descrierea pe scurt a școlii și a casei. Numirea obiectelor din casă. Numărarea până la 10. Învățarea alfabetului mic și mare.

Cântări: «Doamne miluește-ne», «Dă-ne Doamne», «Ție Doamne», «Prea sfântă născătoare de Dumnezeu» și «Binecuvintează», precum și trei poezii lumești, pe care le va alege învățătorul.

CLASA III.

Religiune: Cele învățate cu elevii anului II, apoi rugăciunile: «Prea sfântă Treime», «Împărate ceresc», «Lumină lină» și «Acum slobozește». Din istoria biblică: «Turnul Vavilonului», «Saul și David», «Moise și cele 10 porunci», «Solomon», «Prorocii Iona, Ilie și Daniil», «Bunavestire», «Nașterea lui Ioan Botezătorul», «Cei 10 leproși», «Învierea lui Lazăr», Parabolele: «cu neghina, cu sămănătorul, bogatul nebun, bogatul și săracul, vameșul și fariseul, omul căzut între tâlhari și fiul cel rătăcit». Apoi patimile, moartea, învierea și înălțarea lui Isus. Pogorirea Duhului Sfânt.

Limba maternă: Cele percurse cu anul II, apoi explicarea, citirea și reproducerea pieselor din a II-a Carte de citire de I. Popescu. Explicarea citirea și declamarea unor poezii. Descrierea mai multor obiecte, descrierea unor animale de casă și sălbatice, atât verbal, cât și în scris.

Gramatică: Zicerea simplă și dezvoltată cu părțile ei: subiect, predicat, atribut și obiect. Verbul și conjugarea lui în cele trei timpuri principale.

Limba maghiară: Cele percurse în clasa a II-a. Descrierea amănunțită a obiectelor de casă. Descrierea unor animale de casă: cânele, calul și vaca. Traducerea unor lecțiuni din Abecedar, de Koos și Goldiș. Învățarea unor poezii. Exerciții în vorbire și scriere. Numărarea până la 100. Adiția, subtragerea și multiplicația verbal până la 100.

Comput: Cele 4 operațiuni fundamentale, atât verbal, cât și în scris cu numerii până la 1000. Măsurile metrice de lungime, fluiditate (capacitate) și greutate.

Geografia: Școala, familia, orientarea în spațiu și orizontul. Regiunile principale și secundare ale lumii. Comuna cu hotarul ei, comuna politică și bisericească, conducătorii ei. Locuitorii comunei după confesiune, naționalitate și ocupațiune. Pretura și protopopiatul cu conducătorii lor precum și comunele aparținătoare. Comitatul.

Cântări: Acestea se iau laolaltă cu clasa a II-a.

CLASA IV.

Religiune: Repeșirea materialului parcurs în clasa a III-a, plus: «Judcătorii, Ghedeon, Samson, Eli și Samuel», din testamentul nou «Ispitirea lui Isus», «Activitatea apostolilor pentru răspândirea creștinismului». «Isus în biserică cu Nicodim», «Isus lângă puțul lui Iacob», «Isus în Nazaret», «Pescuitul cel bogat», «Învățătura lui Isus de pe munte», «Alegerea Apostolilor», «Isus cu învățăceii săi pe mare», «Tăierea capului Sf. Ioan», «Isus și flămânzii în pustie», «Schimbarea la față», «Banul de dare», «Isus și tinărul cel avut», «Talanții», «Isus cu Marta și Maria», «Învierea lui Lazăr», «Întrarea lui Isus în Ierusalim», «Prorocia lui Isus» și «Cina cea de taină». Iară din catehism: «Iubirea creștinească».

Limba maternă: a) Cetirea. Deprinderi în cetirea cu accentuarea firească și cu observarea strictă a interpuncțiilor pe baza cărții de cetire de I. Popescu, prelucrată de Dr. P. Șpan.

b) Deprinderi gramaticale, ortografice și stilistice: Repeșirea celor învățate în anul trecut. Substantive concrete și abstracte. Pronumele posesiv, demonstrativ, relativ și indefinit. Numeralul. Verbul și conjugarea lui în timpurile principale, forma activă. Descrierea, verbal și apoi în scris, a unor animale și plante. Declamarea frumoasă și corectă a mai multor poezii.

Limba maghiară: Repeșirea materialului din anul trecut, plus: traducerea deprinderilor din Abecedarul de Koos și Goldiș până la lecțiunea 20, precum și diferite exerciții în vorbire.

Comput: Repeșirea celor învățate în trecut și continuarea până la zeci de mii. Sistemul metric, frângerile zecimale, precum și rezolvarea diferitelor teme din viața practică.

Geografia: Comitatul Sibiiului cu preturile, Ardealul cu comitatele, munții, pasurile și râurile lui. Locuitorii după naționalitate, confesiune și ocupațiune. Ungaria peste tot.

Istoria patriei: Numirea popoarelor din Ungaria și relațiunile dintre ele. Originea poporului român, Dacii și Romanii. Venirea Maghiarilor, Ștefan cel Sfânt, Ioan și Mateiu Corvinul.

Fizica: Însușirile corpurilor și stările lor de agregățiune. Corpurile fluide pe larg. Apăsarea apei. Vasele comunicatoare și înotarea. Aerul. Greutatea, expansiunea și apăsarea lui. Pila lui Heron, foii și sifonul. Proașca de apă.

Istoria naturală: Imperiul animalelor. Descrierea mai multor animale din fiecare grupă și anume din: grupa mamiferelor, paserilor, reptilelor, amfibilor și peștilor.

Desemn: Desemnarea a tot felul de figuri în caete de desemn cu puncte.

Cântări: 5—6 poezii executate în 2 și trei voci, apoi întreaga liturghie asemenea în 2 și trei voci, precum și poeziile religioase: «Astăzi sicut criul cel sfânt», care se cântă în biserică cu ocazia sărbătorii: Întrarea în biserică, «Româtime mult cercată» la Sf. Andreiu, «O ce veste minunată»

la Crăciun și «Dumineca florilor» la Florii. Toate acestea se învață iarăș în 3 voci. Apoi troparul și condacul Nașterii Domnului, troparul Botezului, al Paștilor și al Rusaliilor. Cântările acestea se învață cu elevii claselor IV—VI.

Gimnastică: Exerciții libere.

CLASA V.

Religiune: Cele tractate cu clasa a IV-a. Apoi regii Israilitenilor: Saul, David și Solomon. Prorocii. Iară din Catehism: Dragostea creștinească. Din istoria bisericească: Începutul bisericii creștine. Persecuțiile creștinilor, eresurile. Sfinții părinți: Vasile cel mare, Grigorie și Ioan gură de aur.

Limba maternă: a) Cetirea: Exerciții de cetire cu scopul de a-și lărgi tot mai mult cercul cunoștințelor.

b) Gramatică și stilistică: Zicerea compusă coordonată și subordinată. Vorbirea directă și indirectă. Zicerea contrasă. Toate părțile vorbirii și ale zicerii. Continuare în descrierea diferitelor lucruri din natură. Epistole și transformarea unor poezii în proză — toate acestea și în scris ca lucrări libere atât în școală, cât și de casă.

Limba maghiară: Continuare în traducerea lecțiunilor dela Nr. 20 până la fine, precum și din partea a II-a de aceeași autori până la deprinderea 16. Diferite exerciții în vorbire.

Comput: Cele percurse cu clasa a IV-a. Frângerile vulgare. Transformarea frângerilor vulgare în zecimale, și viceversa. Calculul intereselor simple.

Geografie: Cele tractate cu cursul IV. Apoi Austria cu țările aparținătoare. Austro-Ungaria. Europa cu statele, munții, râurile, insulele. peninsulele și mările, ce o încunjură.

Istoria patriei și universală: Cele tractate cu clasa a IV-a. Luptele Romanilor cu Dacii. Traian. Dacia traiană și aureliană. Constantin cel mare și creștinii. Apoi Arpad, Geza II, Andreiu II, Bela IV, Carol Robert, Ludovic cel mare, Ludovic II, Ioan Zapolya, Rudolf și Sigismund Batori, Maria Teresia, Iosif II. Revoluția din 1784 și George Șincai.

Fizica: Însușirile particulare ale corpurilor: Atracțiunea pământului. Cumpenele, curcubăta, pompa sugătoare și apăsătoare, tulumba, barometrul. Izvoarele căldurei, termometrul, curentul, vântul, conducătorii buni și răi de căldură. Ferberea și evaporarea apei, răcirea și condensarea vaporilor, roua și bruma; negura, norii, ploaia și zăpada. Locomotivul. Lumina și descompunerea ei, curcubeul și magnetismul.

Istoria naturală: Cele tractate cu clasa IV. Apoi insectele și vermi. Din imperiul plantelor: Descrierea mai multor plante din fiecare specie.

Desemnul: Desemnarea liberă împreună cu elevii clasei a VI-a a mai multor obiecte.

Cântări și gimnastică: Ca în clasa a IV-a.

CLASA VI.

Religiune: Nădejdea creștinească. Momentele mai însemnate din istoria bisericii noastre naționale. Încreștinarea coloniilor romane din Dacia și a urmașilor lor. Formarea bisericii române și starea ei sub principii ardeleni. Desbinarea bisericii române în 2 confesiuni și urmările ei. Istoria bisericii noastre până la Andreiu Șaguna. Biografia și faptele acestuia.

Limba maternă: Cetirea ca în anul precedent. Recapitularea și gruparea materialului gramatical parcurs în anii precedenți. Aplicarea cunoștințelor gramaticale. Conjugarea verbelor în toate timpurile și modurile. Exerciții în compunerea de conturi, cuitanțe, obligațiuni și contracte.

Limba maghiară: Repeșirea celor învățate și întreagă partea a II-a de Koos și Goldiș. Descrierea unor animale, plante etc.

Geografia: Cele percurse cu cl. a V-a. Toate continentele și oceanele. Geografia fizică: Rotațiunea pământului și revoluțiunea lui. Cele 5 zone și corpurile cerești.

Istoria patriei și universală: Popoarele antice. Grecii și Romanii. Migrațiunea popoarelor. Mohamedanismul. Descoperiri și invențiuni. Reformațiunea bisericească. Revoluția franceză și Napoleon Bonaparte. Împăratul și regele Francisc Iosif I. Resbelul franco-german și cel oriental. Istoria României.

Constituția: Împreună cu elevii clasei a V-a Administrația politică și justiția. Dietele și ministrii. Constituția bisericească. Statutul organic.

Fizica: Despre mașini. Aerometrul. Despre sunet. Organul auzului și al vederii. Reflexiunea și iuțeala luminii. Oglinzile plane și sferice. Frângerea luminii. Miopii și presbiții. Busola. Electricitatea și fenomenele din natură. Mașina electrică. Telegraful.

Istoria naturală: Cele tractate cu cl. IV și V, apoi imperiul mineralelor și anume: metalele, petritele, sărurile și mineralele arzibile.

Economia: Clasele IV până la VI. Diferitele soiuri de altoiri. Legumăritul și florăritul. Cultura ierburilor măiestrite.

Desemnul și cântările ca în clasa a V-a.

Acest plan de învățământ s'a modificat în anii următori conform cerințelor și planurilor de învățământ edate de forurile superioare.

Care a fost planul orelor și în cari ore ce obiecte s'au predat, nu se știe până la anul 1882.

În dosul catalogului din fiecare clasă de pe anul școlar 1882/3 am aflat planul orelor, compus în modul următor:

Împărțirea orelor

pe anul școlar 1882/3 în clasa I cu 2 despărțăminte (2 ani de școală).

Orele	Luni	Marți	Mercuri	Joi	Vineri	Sâmbătă	Dum.
8-9	Religie	Limba rom.	Religie	Ferii	Religia	Comput	Biserica
9-10	Limba rom.	Comput	Limba rom.		Limba rom.	Limba rom.	
10-11	Comput	Scrierea cal.	Comput		Comput	Limba rom.	
2-3	Unguria	Limba rom.	Unguria		Limba rom.	Unguria	
3-4	Cetirea r.	Cântări	Limba rom.		Scrierea dic.	Cetirea cu litere biser.	

Învățător în clasa aceasta a fost Dumitru Iosof.

Se observă, că pe atunci în Tilișca erau numai 2 posturi învățăto-rești sistemizate. Unul dintre învățători instrua elevii claselor I și II, iar celalalt pe cei din clasele III—VI.

Planul orelor din celelalte clase este următorul:

Planul orelor.

Orele	Luni	Marți	Mercuri	Joi	Vineri	Sâmbătă	Dum.
8-9	Catehism	Gramatica	Catehism	Ferii	Gramatica	Geografia	Biserica
9-10	Cetirea	Geografia	Cetit		Ist. patriei	Catehism	
10-11	Scrisul	Ist. patriei	Comput		Unguria	Cetirea	
2-3	Fizica	Unguria	Geografia		Fizica	Unguria	
3-4	Comput	Ist. naturală	Scrisul		Comput	Ciaslov	

Învățător în aceasta clasă a fost Vasilie Iosof.

Urme complete despre planul orelor nu se mai află, decât de pe câte o clasă, până în anul școlar 1901/2. În ședința corpului didactic din 10 Septembrie 1901 s'a luat sub Nr. 2 următorul concludz:

Conferența decide compunerea planului de ore pentru fiecare învățător în două exemplare, dintre cari unul e a se așterne oficiului pro-topopesc al Săliștei, iar unul a se afișa în clasă pentru folosul elevilor. Acesta e următorul:

Clasa I cu un an de școală:

Religia: Luni, Mercuri și Vineri dela 8—9.

Cetirea: Luni 3—4, Marți 9—10, Mercuri 9—10, Vineri 3—4 și Sâmbătă dela 2—3 ore.

Scrierea rom.: Luni, Marți și Vineri dela 2—3.

Exerciții ortogr.: Marți și Mercuri dela 3—4.

Comput: Marți și Sâmbătă dela 8—9, Luni și Vineri dela 9—10 și Mercuri dela 2—3.

Limba maghiară: Sâmbătă dela 9—10.

Cântări: Sâmbătă dela 3—4.

Clasa II cu anii 2 și 3 de școală:

Religia: Luni, Mercuri și Vineri dela 8—9.

Limba maternă: a) *Cetirea:* Luni, Marți și Sâmbătă dela 10—11, Mercuri dela 2—3 și Sâmbătă dela 3—4.

b) *Scrierea și exerc. ortogr.:* Luni și Vineri dela 2—3, Miercuri și Vineri dela 3—4.

Comput: Marți și Sâmbătă dela 8—9, Luni și Vineri dela 9—10, Mercuri 10—11 și Marți dela 2—3.

Limba maghiară: Marți și Sâmbătă dela 9—10 și Vineri dela 10—11

Geografia: Marți dela 3—4.

Cântări: Luni și Vineri dela 4—5.

Clasa a III-a cu anii IV—VI.

Religia: Luni, Mercuri și Vineri dela 8—9.

Limba maternă: Luni, Marți și Vineri dela 9—10, Sâmbătă dela 10—11, Luni și Vineri dela 2—3 și Mercuri de 3—4.

Limba maghiară: Sâmbătă dela 8—9. Luni și Mercuri 10—11.

Comput: Marți dela 8—9, Mercuri și Sâmbătă 2—3.

Istoria patriei: Luni și Vineri dela 3—4.

Geografia: Marți dela 2—3 și Sâmbătă dela 3—4.

Geometria: Marți dela 3—4.

Fizica: Mercuri și Sâmbătă dela 8—9.

Istoria naturală: Marți și Vineri dela 10—11.

Economia: Marți dela 4—5.

Cântări: Luni, Mercuri și Vineri dela 4—5.

Desemn: Sâmbătă dela 11—12.

Începând cu anul școlar 1907/8, de când s'a pus în folosință legea nouă școlară, s'a schimbat în măsură mare numărul oarelor din fiecare obiect de învățământ. Pentru a se putea face o asemănare între numărul oarelor din fiecare obiect în anul 1882/3, 1901/2 și starea de azi dau următoarea tabelă:

Numărul oarelor din fiecare obiect în anii:

	Religia	L. rom.	L. mag.	Comp.	Geograf.	Istoria pat. și univ.	Ist. nat.	Fizica	Constit.	Geomet.	Econom.	Cânt.	Desemn	Gimm.
1882/3	6	21	5	8	2	2	1	2	La olaltă cu Istoria pat.	La olaltă cu comp	—	1	—	—
1901/2	În anul 1882/3 au fost numai 2 învățători.													
	9	27	7	14	3	2	2	2	—	1	1	6	1	—
1907/8	În anii 1901/2 și 1907/8 și urm. au fost 3 învățători.													
	8	23	26 $\frac{1}{2}$	13	4	1	1	1	1	1	—	4	2	3

Învățătorii cari s'au perândat la școala din Tilișca, în general zis, au arătat mai totdeauna rezultate mulțumitoare în instrucțiune. Au fost însă și învățători slabi fără energie și fără ambițiune, cari, prin rezultatul nemulțămitor în învățământ, au silit pe un protopop să zică la un examen: «Școala e de zid, dar dascălii sunt de lemn». Acest caz s'a întâmplat înainte cu 41 de ani.

Lasă că pe cariera dascălească nu poate să ajungă nimenea la perfecție în cel mai strict înțeles al cuvântului, de-ar avea pe lângă toate cunoștințele, chiar o energie de fier și o voință de uriaș, deoarece s'a dovedit că cei mai mari pedagogi și filozofi, când au vrut să pună în aplicare ideile și principiile dezvoltate de ei, s'au poticnit, ajungând de multe ori la rezultate contrare voinței și dorinței lor.

De când cu ingerința tot mai mare a organelor statului în școlile noastre populare, să observă și la școala noastră o stagnare a învățământului din unele studii. Și nu e de mirare, deoarece, pe când înainte cu 20 de ani în toate clasele după cum s'a văzut în sus se țineau 6 până 7 ore din limba maghiară pe săptămână, acum se prescrie a se ține 26 $\frac{1}{2}$ ore. Cele mai multe ore sunt luate din studiul limbei materne și din matematică, pentru cari însă va trebui în viitor să ne concentrăm toate forțele noastre, fiind acestea cele mai importante și cele mai vitale obiecte de învățământ, dela cari atârnă aproape întreagă cultura poporului nostru dela țară.

Pe lângă toată străduința pusă de învățători la instruirea religiei, spre a sădi, dezvoltă și întări simțul moral în elevi, totuș rezultatele nu sunt destul de mulțumitoare. Constatarea aceasta o fac din dese furturi, ce s'au comis în moșiile dela munte ale locuitorilor, de băețandri dela 16 ani în sus. Aceasta își are și ea explicația sa. Mulți din proprietarii de vite și moșii dela munte, neavând copiii lor proprii, ca să le îngrijească vitele, angajază ca servitori băeți din comunele de peste Secaș, cari n'au nici o școală și nici o creștere morală. Acești tineri cu năravuri rele, convenind cu unii din comună, îi molipsesc și pe aceștia, și nefiind controlați de nimenea, aflându-se aceste moșii la o depărtare dela 5—20 klm. de comună, comit fapte cari sunt în absolută contrazicere cu ideile și învățăturile profesate în școală.

La aceste rezultate poartă vina și inteligența din comună, care mai numai atunci se ocupă cu poporul adult, când interesele sale materiale coincid cu aceasta. Cu deosebire e neglijată partea pe care în viitor va trebui să se pună mai mare preț, dacă dorim ridicarea poporului, și anume: oratoria bisericească.

Ce privește studiul limbei române, trebuie să constat cu durere, că rezultatele acestui obiect de învățământ nu sunt deplin mulțumitoare. Aceasta, parte din vina învățătorilor, cari tractează chestia prea superficial și de multe ori fără un metod sigur, parte din modul de viață al tinereții, care părăsește băncile școlii.

Prima piedecă s'a îndreptat mult în timpul din urmă și speriez că viitorul apropiat o va înlătură cu totul.

Câtă vreme însă economia de oi și de vite va fi un ram principal în comuna noastră, piedeca a doua, va fi cu greu înlăturată.

Rezultatele instrucțiunii în limba maghiară n'au fost, nu sunt și cred, că nu vor putea fi nici în viitor deplin mulțămitoare pentru organele statului și aceasta nu din negligența învățătorilor, cari pentru a nu-și primejdui existența, se trudesesc din destul întru satisfacerea recerințelor legale, ci din motivul, că aproape tot ce câștigă elevii în timp de opt luni și jumătate în școală, pierd în timpul vacanțelor de trei luni și jumătate, ne-auzind în comună dela nimenea nici un singur cuvânt ungurește, fiind comuna Tilișca locuită exclusiv de Români.

Este doar lucru știut că societatea în care petrece omul, e a doua școală pentru el. Cu cât un om convine mai des cu alți oameni mai luminați, cu atât devine mai sigur în vorbirea limbii sale materne și mai stăpân și îndemânatic în convenirile cu membrii societății.

Deși școala din Tilișca a fost considerată de una dintre cele dintâi, din tractul Săliștei, totuș sunt încă mulți locuitori în Tilișca, cari apar în fața lumii fără școală și cam pădureți. Își are însă și această împrejurare explicația sa. Tilișcanii în partea cea mai mare sunt economi de oi. Băeții lor, fac încă, începând dela 12 ani, servicii de ciobani. Dela 15 ani în sus mai nici un băiat nu mai petrece în comună, ci vara pe piscurile Carpaților pe lângă turmele de oi, desfătându-se în murmurul izvoarelor și în freamătul brazilor, iar iarna pe dealurile și câmpiile părții de sud și de mijloc a Transilvaniei până la Murăș unde nu convin aproape cu nimenea și unde trăesc numai în tovărășia gândurilor lor. Trăind astfel mulți dintre ei nu numai că nu progresează, ci din contră pierd aproape totul, — și din cele câștigate în școală le mai rămâne numai cetitul, scrisul și puțină socoteală. Aceasta decurge așa până la etatea de 25—30 de ani, când feciorii vin acasă și, trecuți peste datorințele militare, se căsătoresc. Aceasta e cauza, că mulți Tilișcani sunt mai retrași, mai sfioși și mai lipsiți de îndrăzneală decât locuitorii altor comune. Tot lipsa de cultură socială face apoi, ca ei să aibă o frică și o teamă față de aceia, cari au puterea executivă în comună. Din această cauză ei lucrează de multeori contrar convingerilor lor.

Că școala din Tilișca și-a îndeplinit totuși misiunea sa, dovedește mulțimea de tineri și bărbați, cari, aplicându-se pe cariera comercială, au ajuns în România în condițiuni materiale favorabile, dar mai servește ca dovadă și numărul însemnat de preste 40 de comune din ținutul Transilvaniei, în cari boltașii sunt Tilișcani, cari progresează materialicește cu destulă repeziciune, făcând concurență succesă jidanilor și altor negustori și propagând în acelaș timp și ideea națională într'o formă conștientă.

Afară de aceștia mai avem o mulțime de economi harnici, câțiva meseriași, doi pădurari cercuali cu diplome ș. a. cari și-au câștigat existența bazați aproape numai pe cunoștințele primite în această școală.

Cei mai competenți bărbați, chemați a constata progresul în școlile din tract, sunt protopopii, ca inspectorii confesionali. Aceștia, cu excepțiunea unui singur an, au clasificat totdeauna rezultatul instrucțiunii dela școala din Tilișca ca «foarte bun», amintindu-se aceasta chiar și în unele rapoarte prezentate sinoadelor protopopești.

14. Bibliotecile școlare.

Un mijloc însemnat pentru îmbogățirea cunoștințelor câștigate în școală sunt fără îndoială bibliotecile școlare și parohiale.

Primul început pentru înființarea unei astfel de biblioteci la școala noastră s'a făcut în anul 1870 prin stăruința învățătorului de atunci și a actualului protopop al Agnitei Ioachim Muntean.

Spre scopul acesta corpul învățătoresc din acel an, care constă din membrii: I. Muntean, Danil Iosof și Candid Bratu, a aranjat în 10/22 Maiu 1870 un maial în «*Bărcul cu arini*», cu care ocaziune învăț. I. Muntean a ținut o cuvântare, în care a arătat folosul, ce-l poate aduce o bibliotecă într'o comună, precum și necesitatea de a se înființa una și la școala noastră, invitând pe participanți a contribui cu câte ceva pentru ajungerea scopului, obligându-se și dânsul a pune bază aceleia cu 15 cărți.

Vorbirea aceasta a avut următorul rezultat:

1. Ioachim Muntean, învățător a donat 15 cărți schițate în protocolul ședinței următoare ținute în 20 Iunie 1870. 2. Dimitrie Cunțan, preot și profesor semin. 1 fl, precum și un op: Adunarea cuvântărilor comis. școlari din a. 1863 și 4. 3. Chiril Filipescu, măestru în Sibiu 1 fl. 4. Dionisie Miclăuș, absolvent de teologie «Istoria Românilor» de Tr. Laurian. 5. Dimitrie Miclăuș, paroh în loc, opul «Icoana creșterei rele». 6. Ioan Iosof, paroh în loc, 1 fl. 7. Ioan Ciorogariu jun., proprietar 1 fl. și 8. Avram Acelenescu, învățător, mai târziu notar comunal în Galeș 1 fl.

E vrednic de amintit, că între opurile donate de I. Muntean au fost și două manuscripte produse proprii, și anume «*Ambițiosul*» piesă teatrală, și «*Armand*», novele. Pe cea din urmă la venirea mea ca învățător în Tilișca, n'am mai aflat-o înregistrată în protocolul bibliotecii. Cea dintâi am aflat-o, însă în arhiva școlară.

Cu suma încassată la maialul din 1870 s'au procurat 14 cărți. La acestea s'au mai adăos unele cărți donate de preoții Dumitru Miclăuș și Petru Iuga, precum și altele procurate din averea școlii, așa că la finea anului școlar 1879 s'au aflat în biblioteca școlară 64 de scrieri în tot atâtea volume.

În anul 1882 a donat învățătorul-capelan Vasile Iosof bibliotecii 32 de opuri, între cari patru în limba germană.

În anul 1884 ținându-și despărțământul nostru al Asociațiunii adunarea generală în Tilișca, s'a donat din partea conducătorilor 40 de exemplare din diferite opuri pentru popor.

Dela înființarea bibliotecii până azi au donat cărți pe seama ei următorii:

1. Ioachim Muntean, protopop 24 op. în 26 vol. 2. Vasile Iosof, inv. și capelan 32 op. în 32 vol. 3. Dumitru Miclăuș, preot 4 op. în 4 vol. 4. Dionisie Miclăuș, teolog abs. și inv. 20 op. în 20 vol. 5. Ioan Bratu, inv. dir. 58 op. în 58 vol. 6. Ioan Banciu, stud. abs. de Academ. com. de prezent cassarul Asociațiunii 49 op. în 49 vol. 7. Ioan Iosof, inspector-revizor în București 9 op. în 9 vol. 8. Petru Iuga sen., preot emeritat 19 op. în 19 vol. 9. Dionisie Iuga, notar com. în Rod. 4 op. în 5 vol. 10. Petru Iuga jun., paroh 6 op. în 6 vol. 11. Simion Bratu, fiu de țăran Nr. 32, 13 op. în 58 vol. 12. Dumitru Poiana, doctor med. în București 2 op. în 2 vol. 13. Paraschiva Florescu 10 op. în 10 vol. 14. Ioan Văsănescu, avocat, București 3 op. în 3 vol. 15. Valeriu Millea, notar comunal 2 op. 2 vol. 16. Ioan Sim. Bratu, profesor 2 op. în 3 vol. 17. Ioan Iuga, contabil de bancă 2 op. în 2 vol. 18. Dumitru Bratu, comerciant 1 op. în 1 vol. 19. Ioan Jianu 2 op. în 2 vol. 20. Petre Gligorescu, mare propriet., Constanța 2 op. în 2 vol.

Toți acești donatori sunt născuți în Tilișca, unde și-au primit și prima hrană sufletească. Străini au donat:

21. Ioan Kalinderu, admin. domeniilor Coroanei, București 14 op. în 14 vol. 22. Terentie Popovici, preot în Jacul român 4 op. în 4 vol. 23. Mihail Iltu, silviculor în Kaposvár 2 op. în 2 vol. 24. Daniil Săroiu, inv. în Tilișca 2 op. în 2 vol. 25. Dr. Ioan Lupaș, protopop 2 op. în 2 vol. 26. Dr. Ioan Stroia, protopop 1 op. în 1 vol. 27. Eliseu Gabor, inv. pens. și contabil 1 op. în 1 vol. și 28. Nicolau Comanici, notar comunal 1 op. 1 vol. Suma cărților donate 291 op. 338 volume.

Un avânt mai puternic în sporirea bibliotecii școlare a luat după ce o parte a venitului producțiilor școlare a fost destinat pentru acest scop, procurându-se pe fiecare an dela 20—50 de exemplare.

La sfatul protopopului Dr. I. Stroia comitetul parohial prin concluzul său Nr. 3, ex. 1905 a decis și înființarea unei biblioteci parohiale menită pentru adulți și anume prin scoaterea din biblioteca școlară a tuturor opurilor nepotrivite pentru tinerime.

Cu împărțirea bibliotecii comitetul a însărcinat pe parohul Petru Iuga și pe inv. dir. Ioan Bratu. Biblioteca a constat, la împărțirea ei din 562 opuri în 597 volume. Cu ocaziunea aceasta s'a scos din biblioteca școlară 269 opuri în 276 volume, cu cari opuri s'a pus bază bibliotecii parohiale de azi, rămânând restul și mai departe sub numirea de «bibliotecă școlară». De atunci s'au sporit ambele biblioteci, în mod cam egal, cu cărțile cele mai de valoare, apărute în anii din urmă.

La finea anului școlar 1909/10 biblioteca școlară numără 420 opuri în 480 volume, iar cea parohială 362 opuri în 385 volume. Biblioteca școlară are o valoare de 450 cor. 65 fil., iar cea parohială de 547 cor. 53 fil.

În anul 1906 s'a înființat o a treia bibliotecă și anume: «Biblioteca învățătorilor», care cuprinde exclusiv cărți pentru învățători. Aceasta încă

a ajuns la numărul de 49 opuri în tot atâtea volume și e în valoare de 16 coroane 20 fileri.

Dela înființarea bibliotecii școlare s'au perândat până azi următorii învățători ca bibliotecari: Ioachim Muntean, Ioan Necșa, Vasile Iosof, Ioan Bratu, care e și azi bibliotecarul bibliotecii parohiale și George Păcurar, care de prezent e bibliotecarul celei școlare și învățătoresți.

Cărți de citit din biblioteca școlară primesc numai elevii claselor V și VI, precum și elevii școlii de repetiție; iar din cea parohială orice băbat sau femeie, fecior sau fată, dornici de citit.

Pentru împărțirea cărților sunt designate două zile pe săptămână: Mercuria și Sâmbăta după amiază, eventual și în alte zile, când cere trebuința.

Pentru controlarea elevilor, spre a se convinge învățătorul, dacă de fapt cărțile scoase se și cetesc, se fac anumite probe de examinare. Acela, care nu știe reproduce nimic din conținutul cărții, e dojenit, iar dacă mai obvine un atare caz, i-se ia dreptul de a mai folosi cărțile bibliotecii. Pentru a putea constata acest lucru trebuie, ca învățătorul bibliotecar să știe conținutul cărților celor mai des folosite.

Toți indivizii, cari primesc cărți din bibliotecă, se trec cu numele întreg și cu numărul casei, într'un catalog, unde fiecare are o rubrică. Aci se induce și numărul cărții luate care, după aducerea ei, se șterge.

Conspectul cărților folosite din biblioteca parohială în cei din urmă 6 ani e următorul:

În anul 1905	au luat cărți	18 indiv.	67 opuri
" "	1906 " "	30 "	107 "
" "	1907 " "	20 "	52 "
" "	1908 " "	27 "	130 "
" "	1909 " "	39 "	139 "
" "	1910 " "	83 "	376 "

În toți 6 anii au luat cărți 217 indiv. 871 opuri

Din biblioteca școlară:

În anul 1905	au luat cărți	39 indivizi	131 opuri
" "	1906 " "	136 "	676 "
" "	1907 " "	75 "	226 "
" "	1908 " "	135 "	597 "
" "	1909 " "	115 "	447 "
" "	1910 " "	129 "	724 "

În toți 6 anii au luat cărți 629 indivizi 2801 opuri

După o experiență făcută timp de 23 de ani, de când sunt bibliotecar, m'am convins că tineretul cetește mai mult și mai bucuros povestirile și opurile de conținut istoric, iar adulții mai tineri pe *haiducii* lui *N. D. Popescu*. Numai cei mai înaintați în etate folosesc și cărți economice.

Cărțile bibliotecilor se păstrează sub lăcat în mai multe dulapuri, anume spre acest scop făcute. Fiecare bibliotecă își are catalogul ei, care conține următoarele rubrici: Nrul curent, numele autorului, numirea cărții, numărul volumelor, locul și anul unde s'a tipărit, valoarea, donat, cum-părat și observări.

15. Producțiunile școlare.

Învățătorii trebuie să fie sufletul satelor noastre și, sprijinindu-se reciproc cu preoții, să caute toate ocaziunile pentru emanciparea poporului de sub jugul greu al întunerecului și al neștiinței.

Un mijloc, care contribuie în mod însemnat la dezvoltarea vieții morale și la îmbogățirea cunoștințelor, sunt fără îndoială și producțiunile școlare aranjate pentru popor. Acestea au menirea, pe lângă cele amintite mai sus, și de a câștiga iubirea și încrederea poporului față de școală, care în multe locuri, cu deosebire la noi Români, e privită ca o sarcină și ca un lucru de prisos.

La școala din Tilișca s'au aranjat încă din anul 1869 producțiuni școlare, și anume în ziua hramului școalei (2 Febr.) precum și cu ocaziunea așa numitelor «maialuri». Acestea constau din cântări, declamări și câte un dialog sau o scurtă piesă din viața școlară. Inițiatorul lor a fost Ioachim Muntean. Pentru a eterniza începutul acestor producțiuni atât de frumoase și plăcute, redau în următoarele «Cuvântarea» rostită de acesta la festivitatea patronului școalei pop. gr.-or. române din Tilișca — după program — în 2 Febr. 1869.

Prea stimați Domni!

Iubiți ascultători!

*MOTTO: «Ce e viața noastră în robie oare?
Noapte fără stele, ziua fără soare;
Dar Românul nu vrea câmpuri fără flori,
Zile lungi și triste fără sărbători».*

Așa e, iubiții mei, Românul vrea să aibă sărbători, va să zică zile de acelea, în care să se odihnească și el după multele osteneli ce-l întâmpină în decursul timpului. Și sărbătoarea de astăzi se prăznuiește în toată lumea creștină ortodoxă; iar pentru noi ea are o deosebită însemnătate.

Vă veți aduce aminte nesmintit în ce stare se află comuna noastră până bine de curând în respectul învățământului, neavând o zidire acomodată, care să fi putut servi de locuință deamănă a muzelor. Și iată, că prin zelul neobosit al frunțașilor comunei politice și bisericești nu numai că ne-am avântat la nivelul ce ni se cuvine, ci prin ridicarea actualei zidiri școlare întrecând pe multe din comunele învecinate, dând unora din ele chiar îndemn nobil de emulare, comuna noastră a izbutit prin grandiosul și pomposul ei edificiu școlar a deveni obiect de fală și drept exemplu de model pentru ținutul Săliștii.

Înainte de ce vă voi expune în detalii ce este școala, și ce se învață în ea, îmi permit a vă arăta motivul din care a purces praznuirea zilei de astăzi.

Străbunii noștri Romani, după felul de gândire al păgânismului credeau, că la nașterea fieștecărui prunc sosiau 3 zine, părțe, adecă ființe nevăzute, care judecau asupra vieții nounăscutului. Una ținea furca, a doua torciă firul, iar a treia ciontă cu foarfecile firul vieții. Aceasta însemnă, că preste vieța fieștecărui om priveghiază duhurile cele nevăzute.

Dela nașterea Domnului nostru Isus Christos încoace cu creștinismul s'au strămutat toate credințele și obiceiurile păgâne. În locul celor 3 părțe după tradițiunea bisericii, s'a pus îngerul păzitor, purtătorul de grije, tuttorul sau patronul nounăscutului. El îl povățuiește în toată vieța, îl abate dela rău și-l îndreaptă spre bine în unire cu sfântul, al cărui nume micul creștin îl primește de al său prin baia sfântului botez.

Dar nunumai singuraticii indivizi, ci și oricare instituțiune mai însemnată și cu misiune nobilă și moralizătoare se pune sub ocrotirea unui sfânt. Astfel școala noastră și-a ales sieși de patron praznicul de astăzi. Întimpinarea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Isus Christos, închipuită în icoana ce înfrumșează această sală festivă.

Asămânând deci cele mici și de rând cu cele mari și sublime, îmi vine să afirm, că precum sfinții părinți Iosif și Maria la 40 de zile au adus pe pruncul lor Isus amăsurat legii jidovești la biserică să-l închine prin preot lui Dumnezeu: așa și Dvoastră, ajungându-vă pruncii la vârsta de 6 ani îi încredințați în brațele învățătorului, spre a-i închină științei și învățaturii.

Pentruca aceasta să o puteți face în deplină cunoștință, trebuie înainte de toate să fim în clar cu postulatele școalei, să știm adecă ce este școala?

Școala este o instituțiune pe cât de veche, pe atât de folositoare, ea este temelie pe care omul își clădește norocirea pe acest pământ, este regulatorul care dă direcțiune faptelor omenești, este oglinda nemiloasă în care omul se vede pe sine și cunoaște pe alții după valoarea cea adevărată, ea azi este doamna și stăpâna lumii, care pregătește trupul pentru vieța vremelnică, iar sufletul cu ajutorul bisericii pentru vieța cea vecinică.

Acestea sunt atribuțiunile școalei de astăzi la toate popoarele înaintate în cultură și civilizațiune.

Durere însă, că poporul nostru abea numai de curând s'a putut folosi de binefacerile acestei instituțiuni; căci este lucru îndeobște cunoscut că Românii până la anul libertății 1848 nu numai erau oprii a-și deschide școli pe sama lor după trebuințele lor, ci le eră interzis a se folosi și de școlile străinilor.

Iată cum îl descrie ilustrul istoriograf Ilarian pe țăranul român:

«Țăranii, despoiați de drepturi, de pământ, supti, sărăciți, acoperiți de întunerecul neștiinței, apoi prin oprirea prin lege de a-și da copiii la școală, fără nici un prospect în viitor, nu cugetau alta, decât ca să-și poată

trage vieața de pe o zi pe alta. În urmă nu le mai rămase alta, decât aceea resemnațiune desperată: «așa am apucat»!

Dar acum mulțămită cerului, mulțămită spiritului timpului și de 3 ori mulțămită celor 40,000 cari și-au vărsat sângele în lupta pentru libertate, noi Românii de azi suntem îndreptățiți a avea școlile noastre naționale românești. Să ne și facem dar vrednici de un astfel de drept, și bărbătește cu puteri unite să conlucrăm nu numai la întreținerea, ci și la ridicarea și înflorirea acestora.

Spre a putea îndeplini aceasta, este însă de lipsă ca să domnească între noi toți duhul înțelegerii și al buneii voințe, duhul înțelepciunii, duhul sfatului, al dreptății și al adevărului. Pentrucă, fără înțelegere bună și unire nu este tărie.

Mă veți îngădui ca la acest loc să vă povestesc o istorioară scurtă. A fost odinioară un intepăr și a avut 2 copii. Apropiindu-i-se oara trecerii din vieață, a chemat pe copilași la sine și le-a dat o legătură de nuiiele (vărgele) zicând să le rupă. Cercat-au și unul și altul să le rupă, dar nu li-a succedat. După aceea ia tatăl lor legătura, o desface și le dă pe rând câte o nuiă. În chipul acesta băieții le-au rupt pe toate. Atunci zise tata către băieți: de aici învățați dragii mei, că ținând voi la olaltă, nu vă vor putea birul dușmanii, iar de vă veți desbină, multe rele veți suferi. De aceea zice proverbul latin: «concordia parvae recrescunt, discordia maximae dilabuntur», adică: prin unire și bună înțelegere lucrurile mici devin mari, prin ură însă și răutate se dărîmă și ce este bun.

Să tindem dar unul altuia mână frățește, ca să nu ne afle dușmanii neamului nostru desbinați, și cu puteri unite, cu voie bună, râvnă, zel și energie să conlucrăm cu toții la înaintarea binelui obștesc, la progresarea și înflorirea școlii. Făcând astfel vom fi îndreptățiți a exclamă și noi cu poetul: «dar Românul nu va câmpuri fără flori, zile lungi și triste fără sărbători»; căci fiecare pas spre bine ne procură o zi plăcută de sărbătoare cum e și ziua de astăzi!

Tilișca, 1 Februarie 1869.

Ioachim Muntean m. p.
învăț. diriginte.

Mai târziu sub înv. Ioan Necșa, care încă a fost unul dintre cei mai harnici și mai iubiți învățători, s'a continuat a se aranja atari producțiuni cu ocaziunea hramului școlar din 2/15 Februarie, la «Întimpinarea Domnului». Mi-aduc cu drag aminte de acele timpuri, când și eu mă produceam ca elev cu câte o declamare, sau o cântare, executată solo, eventual cu câte un rol din vre-o piesă. Ce veseli eram, când rezultatul producțiunii eră deplin mulțămitor; cât de însuflețiți erau iubiții noștri învățători, și cum străluceau de bucurie ochii scumpilor noștri părinți, cari totdeauna luau cu drag parte la atari festivități școlare.

Începând cu anul 1869, sub învățătorul și actualul protopop dela Agnita Ioachim Muntean, s'a aranjat an de an câte o producțiune școlară până în anul

1881, când acestea au fost întrerupte timp de 9 ani, pentru a se începe de nou în anul 1890. De atunci în fiecare an s'au aranjat, în primii 4 ani, câte 2 producțiuni, una la Crăciun pentru popor în mod gratuit și una la «Întîmpinarea Domnului» pentru inteligență și străinii din jur, iar în ceșialalți ani câte o producțiune, cu ocaziunea hramului școlar. Un singur an a rămas sterp de producțiuni, anul 1896/7, din unele mici neînțelegeri obvenite în sinul corpului învățătoresc.

Din venitul curat al producțiunii anului 1891, precum și din un mic ajutor dela școală, ne-am compus în anul 1892 o scenă mobilă, cu o cortină de pânză colorată cu câmpul albastru și presărat cu stele aurite. La mijlocul cortinei e pictată o harfă cu o cunună de frunze de laur. De ambele laturi ale harfei, închise de un cerc rotund, se află câte o sentință, una biblică: «Fericii cei blânzi, că aceia veți moșteni pământul», și una culturală: «Școala e arma viitorului». De ambele laturi ale cortinei se află câte un tablou, un înger în mărimea omului, precum și culisele necesare. Această scenă e astfel construită, încât în timp de 10 minute se poate așeza la loc și tot în acel interval se poate desface și scoate din sala festivă, așezându-se spre păstrare la loc sigur.

Programul acestor producțiuni a fost totdeauna compus, pe lângă troparul hramului din cel puțin câte trei cântări executate de elevii școlaei în 2 și 3 voci, din cel puțin două declamări, una de conținut eroic și alta comică, din câte un dialog sau o piesă teatrală jucată de elevi și din câte una sau două piese teatrale reprezentate de corpul învățătoresc cu concursul altor binevoitori și sprijinitori ai școlaei noastre.

Piese teatrale cu adulții s'au jucat:

1. «Cinel-Cinel» de V. Alecsandri, de 2 ori.
2. «Piatra din casă» de V. Alecsandri, odată.
3. «Florin și Florica» de V. Alecsandri, de 2 ori.
4. «Rusaliile» de V. Alecsandri, de 2 ori.
5. «Vlăduțul mamei» de Lupescu, odată.
6. «Uite popa, nu e popa», odată.
7. «Pălăria ciasornicarului», odată.
8. «Arvinte și Pepelea» de V. Alecsandri, de 2 ori.
9. «Paza maicei sfinte» de A. Pop, odată.
10. «Horea» de * * *, odată.
11. «Sărăcie lucie» de I. Vulcan, odată.
12. «Otrava de hârciogi» de A. Pop, odată.
13. «Gărgăunii dragostei» de I. Vulcan, odată.
14. «Țiganul cătană» de E. Suciu, odată.
15. «Hartă răzeșul» de V. Alecsandri, de 2 ori.
16. «Așa a fost să fie» de Țințariu, odată și
17. «Curiozitate femeiască» de M. Baiulescu, odată.

Elevii de școală au predat piesele :

1. «Șoldan viteazul» de V. Alecsandri, de 2 ori.
2. «Preotul ca luminător al poporului» de I. Muntean, de 2 ori.
3. «Șezătoarea» de N. Iosif, de 2 ori.
4. «Curcanii» după Ventura, de 2 ori.
5. «Vivandiera» de V. Alecsandri, de 2 ori.
6. «Surugiul» de V. Alecsandri, odată.
7. «Luarea Griviței» de I. Bratu, de 2 ori.
8. «Soldatul rănit» de I. Bratu, de 2 ori.
9. «Despre lux» de Maria Drăgan, odată.
10. «O șezătoare la țară» de Luncan și Mugur, odată.
11. «Negustorul și nărodul» de A. Pan, odată.
12. «Licuriciul» de Luncan și Mugur, odată.
13. «Învățătorul și poporul» de I. Bratu, odată.
14. «Școlarul leneș» de N. Iosif, odată.

De 20 de ani, afară de membrii corpului învățătoresc, ne-au sprijinit, jucând câte unul sau mai multe roluri următorii:

Doamnele: Ana Iosof și Mărioara Iuga, preotese în loc, Ana Bătuță, soție de notar în Galeș, Mărioara Debu, preteasă în Cincșor, Cornelia Ciuruga, preot. vād. în Șeica-mare, Veturia Mușoiu, soție de notar în Apoldul-mic, Mărioara Andras, soție de amplotat, Ana Iubaș, preteasă în Vețel, Anica Rodean, Elisabeta Banciu și Anica Mihaiu, soții de proprietari din loc.

Domnișoarele: Eva Negrilă, Paraschiva Bratu, Marta Igna, Ana Frăcea, Cornelia și Mărioara Bratu și Maria Iuga. Domnii: Dr. Toma Ienciu, avocat în Pui, Petru Florian, not. dipl. Racovița, Pantil. Bratu, cleric abs. Tilișca, Eugen Muntean, preot în Vărd și rigorosant în drept, German Igna, vice-notar, Ioan Iuga, contabil de bancă, Niculiță Iosof, cleric Galeș; Constantin Iosof, învățător, Mărtin Bratu, pădurar cerc., ambii din Tilișca, N. Mihalovici, adjunct notarial din Bănat, Dumitru Prică, comerciant în Girbom, Ilariu Iosof, comerciant, Lopadia română, Dionisie Iosof, meseriaș, Petru Bunea, student, Petru Opiș și Dumitru Bunea, tineri din loc.

Oaspeții străini sunt invitați prin invitații tipărite, cari conțin totodată și programul festivității școlare. Locuitorii comunei sunt invitați prin preotul de rând în biserică.

Producțiunile școlare sunt totdeauna urmate de o masă comună pregătită de damele inteligente din loc. Aceasta isprăvită, tinerii se retrag în sala de joc, aranjată anume spre acest scop, iar bătrânii rămân mai departe la masă, petrecând și discutând.

Venitul curat al acestor producțiuni a variat între sumele 57 coroane și 115 coroane. Jumătate din venitul curat s'a dat fondului înființat de corpul învățătoresc, iar restul în favorul bibliotecii școlare și parohiale.

Începând din anul 1907 întreg venitul a fost destinat bibliotecilor, pentru sporirea în măsură cât mai mare a acestora.

În cei din urmă 10 ani au dat aceste producțiuni următoarele sume, ca venit net.

Anul 1900	un venit curat de	91 cor. 08 fil.
„ 1901	„ „ „ „	57 „ 26 „
„ 1902	„ „ „ „	74 „ 60 „
„ 1903	„ „ „ „	87 „ 31 „
„ 1904	„ „ „ „	114 „ 92 „
„ 1905	„ „ „ „	67 „ 88 „
„ 1906	„ „ „ „	103 „ 92 „
„ 1907	„ „ „ „	115 „ 17 „
„ 1908	„ „ „ „	115 „ 91 „
„ 1909	„ „ „ „	92 „ 81 „
„ 1910	„ „ „ „	87 „ 12 „
Suma .		1007 cor. 97 fil.

Toate producțiunile au fost bine cercetate, atât de oaspeți străini, cât și de publicul din comună, așa că sala festivă a fost totdeauna fixită. Această împrejurare a îndemnat pe notarul din Fofeldea Aurel Millea să propună, la producțiunea școlară din 2 Februarie, anul 1906, înființarea unui fond pentru lărgirea școlii din Tilișca, spre care scop dânsul a oferit suma de 10 coroane. Acest gest a fost imitat de domnii: Petru I. Comșa, mare comerciant, Dr. Nicolau Comșa medic, ambii din Săliște, Valeriu Millea, notar, Ioan Iosof, paroh și Ioan Bratu, înv. dir. toți din Tilișca, cari au contribuit și ei cu câte 10 coroane, precum și de alții cu sume mai mici, așa că în aceeași seară s'a colectat suma de 141 coroane care s'a depus la «Cassa de păstrare din Săliște», unde se află și azi.

La producțiunile școlare din anul 1890 până până 1910 s'au cântat cu totul 36 de cântări corale, dintre cari unele de 2 sau chiar de 3 ori; s'au declamat 42 poezii, s'au jucat cu elevii 14 piese dintre cari 7 s'au repetat, iar cu adulții 16 comedii și 1 dramă, dintre cari 5 comedii s'au repetat și a 2-a oară.

16. Excursiunile școlare.

Convins de importanța instructivă și educativă a excursiunilor școlare corpul didactic dela școala din Tilișca a organizat câteva excursiuni de studii cu elevii de aci,— afară de excursiunile făcute pe teritoriul comunei de cari se fac cel puțin 10—20 pe an. — la Sibiiu, care e cel mai mare și mai apropiat oraș.

Prima excursiune de acest fel a avut loc în anul 1872 sub conducerea învățătorului Ioan Necșia. Nefiind pe acel timp linie ferată dela Săliște spre Sibiiu, această excursiune s'a făcut cu căruța, luând parte numai băeții cursului din urmă, în număr de 6. Acestora li s'a arătat tot ce aveam noi Românii mai însemnat pe acele timpuri în reședința metropoliei noastre. De aci excursioniștii s'au dus la Bungard, comuna natală a învățătorului lor, unde au stat până în ziua următoare.

A doua excursiune, făcută într'un stil mai mare, s'a aranjat în 1902, cu ocaziunea expoziției române de lucruri, țesături și cusături românești, aranjată de conducătorii reuniunii agricole din comitatul nostru. La această excursiune au luat parte, pe lângă toți trei învățătorii, 85 elevi și eleve, — cei mai mulți în școala de repetiție.

Cu acea ocaziune am vizitat expoziția română din «Casa societății», unde profesorul seminarial Dumitru Comșa ni-a dat toate explicările de lipsă, atrăgând atențiunea, cu deosebire a copilelor, asupra cusăturilor și țesăturilor de casă, cari sunt mai frumoase și mai caracteristice pentru portul nostru național. Am vizitat Catedrala care tocmai eră în lucrare, Tipografia arhidiecezană, Muzeul carpatin și galeria de tablouri din palatul Bruckenthal, precum și Seminarul Andreian, unde din bunăvoința directorului Dr. Eusebiu Roșca, am luat și amiaza. Le-am arătat elevilor și reședința metropolitană, unde din întâmplare se află la o fereastră Exce-lența Sa Metropolitul, privind la lucrările de edificare ale catedralei.

Ultima excursiune s'a făcut în 26 Maiu n. anul 1910, la care au luat parte 65 elevi din anii V și IV, și cam jumătate, din școala de repetiție, precum și toți membrii corpului învățătoresc.

Pentru ajungerea scopului urmărit, în una din ședințele conferenței noastre am decis a apelă la comitetul parohial pentru votarea unui ajutor de bani, ca spese de tren elevilor mizeri, dar inteligenți. Apelul făcut a avut rezultat favorabil, întrucât ni s'a dat un ajutor de 20 coroane.

În dimineața zilei de excursiune încă de pe la orele 2 din noapte se produse în comună mișcare neobicinuită. Pe toate stradele se auziau voci vesele de băeți și copile, cari se îndreptau spre edificiul școlar. Pornirea convoiului, pe jos până la gara Săliștei, a avut loc la 3³/₄ a. m. Nu pot uită însuflețirea și bucuria elevilor, dupăce au ajuns în apartamentul rezervat exclusiv pentru noi și dupăce s'a pus trenul în mișcare. Și nu e mirare, deoarece dintre elevii excursioniști numai 12 au mai făcut călătorii pe linia ferată.

Ajunși în Sibiuu la orele 7 dimineața, ne-am îndreptat spre stabilimentul electric pentru punerea în mișcare a tramvaielor din acest oraș, unde, din cele trei mașini uriașe numai una eră pusă în mișcare. Spunând scopul venirii noastre, directorul acestui stabiliment, cu cea mai mare afabilitate ni-a permis intrarea și examinarea mai de aproape a acestuia dându-ne explicațiile de lipsă în limba germană și română. A pus în mișcare o a 2-a roată pentru formarea electricității de lipsă în prezența noastră, cu care ocazie câteva fetițe s'au înfricoșat puțin. Plini de admirație față de știința modernă, eflux al minții omenești, ne-am îndreptat de aici spre aleiul, ce duce pe dinaintea spitalului civil «Francisc Iosif», pe care asemenea l-am arătat elevilor, spunându-le încă odată pe scurt binefacerile ce le aduc omenimei atari instituțiuni de caritate. Fiind dejă 8 oare trecute am luat dejunul la mesele cofetăriei de pe aleiu, și în pavilionul de muzică de aci. Am vizitat apoi «Muzeul carpatin», care a făcut o pu-

ternică impresie asupra lor. Vederea atâtor animale între cari ursul, crocodilul, ștrutul, cu ouăle lui, păunul, diferiți șerpi din părțile ecuatoriale, melcii și scoicele de mare, vulturii de stâncă, precum și mumiiile egiptene etc. au stors admirația elevilor în măsura cea mai mare.

De aici ne-am dus în piața mare, spre a privi procesiunea de «Joaia verde», aranjată de credincioșii bisericii catolice, a vedea parada și a auzi muzica militară. După acestea le-am arătat elevilor casele băncii de asigurare «Transilvania», precum și casele Consistorului nostru, aflătoare lângă acestea, unde se află instalat și institutul de economii «*Lumina*». Am parcurs apoi strada Cisnădiei până la palatul «Habermann», ajuns și acesta în posesia bisericii noastre.

O frumoasă impresie le-a făcut elevilor «Muzeul Asociațiunii», unde secretarul O. Tăslăuanu, cu cea mai mare bunăvoință ni-a dat toate explicațiile necesare. Arătându-le apoi școala de fete a Asociațiunii, ne-am îndreptat spre fabrica de pâine și derivatele de aluat a lui Iacob Uhl. Fiind proprietarul acasă, ne-a condus și arătat toate mașinile: de frământat, de tescuit, de subțiat aluatul etc., cari sunt puse în mișcare de puterea vaporilor și a electricității. Ne-am suit apoi în partea de sus a fabricii, unde se află mai multe despărțăminte pentru uscarea acelor derivate.

De aci ne-am îndreptat spre cele mai însemnate așezăminte românești din Sibiiu, spre reședința mitropolitană, impozanta catedrală, tipografia arhidiecezană, seminarul «Andreian» și institutul de credit și economii «Albina». Întrând în cea mai frumoasă biserică a neamului românesc de pretutindenea, nu știau elevii ce să admire mai mult, figurile cele mari și expresive ale celor 4 evangheliști, sau chipurile îngerilor din cupolă; frumsețea iconostasului și desemele în stil românesc de pe pereți, ori impozantul candelabru din mijlocul bisericii, — așa că nu se puteau sătură de privirea frumusețelor din această minunată casă dumnezească.

Frumoase impresii a lăsat elevilor și tipografia, unde s'au putut convinge din propria intuiție despre culesul literelor, așezarea lor în diferite forme, mai mari sau mai mici, precum și despre așezarea acestora în mașina de tipar și despre modul de tipărire.

Cel mai însemnat moment pentru excursioniști a fost însă, când au văzut în fața lor pe capul bisericii, chipul blând și impozant al bătrânului nostru mitropolit în grădina reședinței de vară. Nu vor uita niciodată cuvintele și sfaturile părintești primite cu acea ocaziune. Până la adânci bătrânețe le va rămâne în memoria lor figura de patriarh a Exzellenței Sale.

Cu atari impresii întorși dela Sibiiu, m'am convins și mai mult, că excursiunile de acest fel, pe lângă că contribuie la lărgirea și întărirea cunoștințelor, mai sunt un balsam recreator pentru sufletele fragede și nevinovate ale elevilor. Și dacă nu în fiecare an, apoi cel puțin la doi sau trei ani ar trebui făcute excursii de acestea de cătră elevii tuturor

școalelor sătești, dacă vrem să le lărgim cercul cunoștințelor și să le întărim în sufletele lor iubirea de biserică și neam.

Având în vedere binefacerile împreunate cu excursiunile școlare, corpul învățătoresc dela școala din Tilișca a decis în ședința sa din 26 Ianuarie a. c., înființarea «*Fondului de excursiuni*», punându-se bază prin ofertul benevol al membrilor acestui corp: Ioan Bratu și Daniil Săroiu, contribuind fiecare cu suma de 10 cor.

Pentru alimentarea acestui fond, conferența inv. prin concluzul său din 26 Ian. 1911 a decis, ca din venitul curat al producțiunilor școlare, a patra parte să intre în acest fond.

Din venitul producțiunii școlare a acestui an a intrat suma de 20 cor. 35 fil. La aceste venite se mai adaugă suma anuală votată de comitetul parohial în ședința sa din 9 Maiu 1910 prin concluzul Nr. 10, în mărime de 20 cor.

În aceeași ședință, când s'a decis înființarea acestui fond, conferența a designat de contabil și cassar pe membrul ei Daniil Săroiu, având acesta a-și da socoteală la finea fiecărui an.

La finea anului școlar 1910/11, cu ocaziunea examenului, au mai contribuit la «*Fondul de excursiuni*» următorii domni:

1. Dr. Ioan Lupaș, protopresbiter	10 cor.
2. Petru Iuga senior, preot în Tilișca	2 „
3. Valeriu Millea, notar	2 „
4. Mois de Fehéregyház, amploiat judec.	2 „
5. Corpul învățătoresc din Săliște	3 „
6. Ilie Iosof, paroh în Galeș	1 „
7. Constantin Tipuriță, inv. în Vale	1 „
8. Ioan Chiuaru, inv. în Vale	1 „
9. George Ițtu, inv. în Mag	1 „
10. Petru Iuga, jun. paroh în Tilișca	1 „
11. Ioan Iosof, paroh în Tilișca	1 „
12. Ioan Iuga, contabil de bancă în Tilișca	1 „
13. Simion Gligor, primar în Tilișca	1 „
14. Vasile Iuga, epitrop în Tilișca	1 „
15. Savu Frăcea, epitrop în Tilișca	1 „
16. Simion Rodean, epitrop în Tilișca	1 „
17. Pantil. Bratu, cleric abs. și inv. în Tilișca	1 „
18. German Igna, vicenot. în Tilișca	1 „
19. Ioan Negulici, inv. pens. în Tilișca	1 „
Suma	33 cor.

Starea fondului e de 93 cor. 35 fil.

(Va urmă).

HERMANN ȘI DOROTHEA.

Poemă idilică de *Goethe* tradusă în mersul textului original de *M. Străjanu*.

PREFAȚĂ.

Goethe a scris această scurtă epeică în epoca de liniște și seninătate a activității sale literare. La început, în tinerețe, el avu să poarte lupte grele, întâiu cu sine însuși, când a scris romanul *Werther*, apoi cu scriitorii germani din timpul așa numit «al vijeliei» (*Sturm und Drang-Periode*), când a scris împreună cu Schiller *Xeniile*, și a pricinuit o adevărată revoluțiune în literatura germană. Cum ne spune el însuși în autobiografia sa și în *Faust*, care încă este expresiunea vieții sale sufletești, el pierduse credința naivă dar sublimă a copilăriei despre menirea omului în această lume și științele și filozofia materialistă a timpului său nu o puteau înlocui, și nu puteau multămi năzuințele sufletului său și puternicul îmbold de muncă pentru un ideal mare, pe care nu-l mai vedeă. Viața i se părea nevrednică de trăit. Această tristă dispozițiune eră nutrită încă prin cetirea poeziilor aceluși timp, mai ales a celor englezi, cari exprimau mai bine ca toți «această durere morală» a vremii. La acestea se adause apoi și iubirea sa pentru Charlotta de Buff, logodnica pretinului său Kestner, iubire la care nobleța caracterului său îl sili să renunțe. De melancolia, în care căzuse atunci și care-l dusese până la prăpastie suicidiului, scăpă numai prin scrierea romanului său *Werther*, care avu o îrrurire atât de primejdioasă asupra tinerimei germane de atunci, tocmai pentrucă exprimă dispozițiunea morală a celor mai mulți dintre ei.

Dar un spirit uriaș ca al lui Goethe nu putea să rămână în aceasta atmosferă înăbușitoare. El își recâștigă în curând liniștea și seninătatea sa; combătū pe urmă el însuși curentul pesimist, pricinuit prin publicarea lui *Werther*, scriind în contra lui parodia *Triumful sensibilității*, și începū o nouă luptă cu contrarii săi literari. Dar adevărata expresiune a genului său, și, în același timp, a geniului națiunii germane ni-o dă Gothe în *Hermann și Dorothea* și în *Wilhelm Meister*, cari fură primite cu mare însuflețire în toată Germania, și împăcară pe Goethe cu publicul său, pentrucă oglindeau adevărata fire a Germanului.

Inima și dorința lui Goethe de a se împăcă cu cetitorii și adversarii săi se vede și din elegia sa *Hermann și Dorothea*, scrisă pentru a servi ca introducerea a poemei sale epice cu acelaș titlu. În *Xenii* el își vărsase toată mânia în contra nerecunoașterii, nepăsării și trufiei mediocrităților literare, cari îl învinovățiau că el, împreună cu prietinel său Schiller, introduce în poezia și viața germană gustul și spiritul clasicității păgâne a Grecilor și Romanilor, că desprețuește autoritățile științii și dogmele credinței, că vorbește despre lucruri și oameni cu prea multă libertate, că este chiar immoral, mai ales în *Xenii* și în *Elegiile romane*. Și aceste învinovățiri i-le aduceau nunumai vlogul literar, ci chiar și unii oameni virtuoși și binevoitori.

— Dar eu nu recunosc — le răspunde Goethe în olegia sa, — și nu urmez decât comanda și povețele tale, o muză, care-mi renoești tinereța sufletului și mi-o promiți până la sfârșit. Nu la cununi de laur râvnesc eu acum, ci la pacea și fericirea vieții familiare. Doresc să stau de taină cu prietini la câte un păhar de vin; să împletim cununi oamenilor vred-

nici, și mai întâiu aceluia¹ care descoperind obârșia opopeilor lui Omer, a arătat ca existența acestuia este numai un product al închipuirii, și a împărțit cununa lui de poet mai multor inși, cu cari și noi ne putem încumăta la o luptă de întrecere; căci cine ar fi cutezat a se lupta cu zeii, cine cu unul singur?! Și este frumos a fi un omerid, măcar și cel din urmă. De aceea ascultați cea mai nouă poemă, pentru a cărei apreciere doresc bunăvoința și iubirea prietenilor. Prin ea vă introduc în locuințele liniștite ale Germanului, unde omul crește omenește, după legile naturii. Vă înfățișez într'ansa și triste tablouri ale timpului de azi;² nu ca să vă descurajez, ci ca văzând viața oamenilor și a națiunilor, să vă cunoașteți mai bine pe voi înșivă, și să vă deprindeți la o viață mai înțeleaptă și mai nobilă, potrivită cu sănătoasa voastră fire.

Dacă prin cântecul meu v'am stors lacrimi și o 'naltă plăcere
Eu v'am făcut să simțiți, mă 'mbrățișați azi cu drag!»

Și în adevăr, pentru restabilirea armoniei între el și publicul cetitor, Goethe n'ar fi putut alege o poezie mai nimerită atât prin cuprinsul cât și prin forma ei. Cât simțământ a pus Goethe în această poemă, se vede din efectul ce ea a avut asupra lui însuși. «Cu duioșie mi-aduc aminte, zice dna Wolzogen, cu ce adâncă emoțiune ne-a cetit Goethe, cu lacrimi în ochi, cântecul care cuprinde vorbirea lui Hermann cu mama sa. «Ne topim la propriul nostru jărat», zise el la sfârșit, ștergându-și lacrămile.»

Și acelaș efect îi făcea cetirea acestei poeme și mai târziu. El n'o putea ceti niciodată fără o vie emoțiune. Și la bătrânețe, în convorbirile sale cu Eckermann, spunea acestuia în 1825: «Hermann și Dorothea este aproape singura din poemele mele mai mari, care însă îmi mai face plăcere; eu n'o pot ceti niciodată fără o deosebită dragoste».

Motivul acestei poeme, ca al tuturor operelor sale, l-a luat Goethe din o întâmplare adevărată, aflată într'o istorioară de pe timpul luptelor religioase. O parte a locuitorilor din Salzburg trecuseră la protestantism, și din această pricină erau prizoniși de guvernul francez, și fură siliși să emigreze în Germania. În orașul Alt-Mühl, pe unde trecură acești emigranți, se află un bogat burghez german, care îndemnase adeseori pe unicul său fiu la căsătorie, fără să-l poată înduplecă. Intre emigranți se află o fată care plăcu fiului burghez, și el se hotărî a o lua de soție. Informându-se de familie și trecutul ei, află că e din o familie cinstită, că e vrednică și cu purtare bună; dar făcându-se protestantă, fu silită a se despărți de familia sa și a trece în țară străină. Tânărul descoperi tatălui planul său și informațiunile luate despre fată, și-i declară că, dacă nu-i dă învoirea la această căsătorie, n'are să se mai însoare. Tatăl chieamă câțiva prietini și pe preotul comunității, ca prin mijlocirea lor să abată pe fiul său dela hotărîrea luată. Stăruințele lor rămânând zadarnice, preotul sfătuî pe parohianul său, să dea tânărului consimțământul cerut, că poate aceasta e voința lui Dumnezeu atât pentru fericirea fiului cât și a emigrantei. Tânărul pleacă îndată la ceata emigranților, și întreabă, dacă-i place în această țară, și dacă ar voi să rămână în casa părinților săi, să le fie de ajutor. Ea primește cu bucurie propunerea, și-i spune tot ce a învățat, și ce poate face, cum se pricepe la mulsul vacilor, la lucrul câm-

¹ Tr. A. Wolf.

² Tablouri din Revoluțiunea franceză dela 1793, în cântul al VI.

³ Goethe's Gedichte erläutert von Prof. Jh. Wiehoff, p. 362.

pului, și la toată gospodăria casei, și-l asigură, că ea va sluji pe părinții lui cu credință și tragere de inimă. Fiul o aduce și o prezintă părintelui său. Dar când acesta o întreabă, dacă vrea să fie mireasa fiului său, ea-i răspunde, ce nu se așteptă la aceasta, că tânărul i-a cerut numai slujba ei, și ea crede că prin munca sa își va câștiga astfel pâinea în mod cinstit, și nu vrea să fie luată în batjocură. Inșă la stăruințele tatălui și la serioasa dorință a fiului, fata se învoiește cu mulțămire să-i fie soție, și zice că-i va fi scump ca ochii din cap. Tânărul o îmbrățișează și-i prezintă un dar de nuntă, întrebându-o dacă-i aduce și ea ceva zestre. Ea îi întinde o punguliță cu 200 de galbeni.

Aceasta e scurtă povestire a faptului, din care Goethe a plăsmuit mica sa poemă, în 9 cânturi, intitulată cu numele celor 9 muze ale Parnasului antic. Anecdota citată aci formează întreg fondul poemei. Dar ce bogăție de cugetări sănătoase și adânci, ce frumsețe de tablouri ale naturii și ale vieții, și ce ideale figuri a știut el să facă din cei doi tineri! Lângă persoanele din anecdotă poetul a adaus numai tipul admirabil ca inimă și ca inteligență al mamei lui Hermann, luat, probabil, și acesta după tipul mamei lui Goethe însuși; și, în loc de motivul religios al fugei emigranților, el a pus motivul politic al revoluțiunii franceze, dând astfel poemei un fond istoric mai apropiat și mai interesant. Iar intriga, care pune în cea mai frumoasă lumină rara nobleță de inimă a celor doi tineri și adânca iubire ce concepură unul pentru altul, intrigă pe care cumintele preot o știu folosi atât de bine, ca să stoarcă fetei prețioasa mărturisire a dragostei ei pentru Hermann, această intrigă Goethe o motivează în modul cel mai firesc prin inelul de aur, zărit de Hermann în degetul fetei, și prin firea pe cât de solidă și de nobilă, pe atât de sfioasă și delicată a lui Hermann. Acel inel, semnul logodnei, îi însuflă temerea, să nu fie refuzat, dacă-i va descoperi îndată planul său de căsătorie, și oprindu-se la jumătate propunerea, o lasă să creadă cum voiă ea, că o chiamă numai ca servitoare în casa părinților lui. Apoi, drept singura avere a fetei poetul ne-o arată cu o singură legătură subsuoară, care, pe lângă bogatele daruri cu cari o înzestrase natura prețuia mai mult decât toate comorile de aur.

Dar numai din cetirea poemei se poate vedea artistica ei țesătură și dezvoltarea atât de liberă și firească a faptelor. «Această poemă, scrie un istoric al literaturii germane — această istorie sâtească în 9 cânturi, este de o simplitate aleasă, este o morală în acțiune, o icoană a virtuții sub colorile cele mai atrăgătoare... În această liniștită și simplă povestire se simte parfumul epepeilor lui Omer; gustul antic este amestecat aci în cea mai fericită măsură cu simțământul modern. Aci afli o atmosferă curată și senină, simți și vezi natura și, în acelaș timp, atingi idealul. Este o carte sănătoasă și întăritoare pentrucă din întreagă poema respiră cinstea, adevărul și virtutea. Toate sufletele în Germania răspunseră acestei opere desăvârșite prin un strigăt de admirațiune. Schiller, care n'a fost străin de inspirațiunea acestei poeme și care a văzut-o răsărind sub condeul prietinelui său, Schiller o judecă prin un cuvânt adevărat când zice: Oricât de departe ar putea merge Goethe, el nu se va înălța niciodată mai sus.»¹

«Dela drama *Goetz din Berlichingen* și dela romanul *Werther* — zice un profesor german — nici o poezie mai mare a lui Goethe n'a fost primită cu așa generală admirațiune ca *Hermann și Dorothea*. Această

¹ Alfr. Bougeault, Histoire de la litterature allemande, t. I. p. 256—258.

poemă fu tipărită ca o carte pentru popor, pe hârtie groasă, în edițiuni ieftine, și eră cetită pretutindeni, în clasele culte ca și în popor. Neîntrecută stă ea până astăzi în literatura noastră, și va rămâne pentru toate timpurile una din cele mai desăvârșite creațiuni poetice, nemuritoare ca epele vechi. Nu raritatea unui subiect extraordinar ne uimește și ne răpește, nici zugrăvirea caracterelor și pasiunilor eroice, ci adevărul și uimitoarea simplitate, în care vedem desfășurându-se adâncimea și belșugul de viață a sufletului german, înfățișat în modestul pervaz al unui epos burghez. Chiar și în scenele, cari ar fi putut da loc sentimentalității și înfrumșetărilor fantaziei, acestea sunt încunjurate. Poetul lasă subiectul operei sale să-și facă singur efectul. Poetul se ascunde după mersul liniștit al acțiunii, dar avem impresiunea binefăcătoare, că un spirit cu desăvârșire armonios a ales cu grijă fiecare piatră a frumoasei clădiri până în amănunte, și le-a orânduit și așezat într'un admirabil întreg. Cu linii sigure este zugrăvită fiecare scenă, fiecare caracter, și sănătoasa putere de viață, care se află în clasa cultă de mijloc, este pusă pretutindeni în cea mai limpede și mai plăcută lumină, în o formă desăvârșită. Dacă s'ar mai putea cineva îndoii, că Goethe a avut inimă și ochi pentru neamul german, Hermann și Dorothea i-o poate dovedi...»¹

*

Acum parecă văd pe stimabilul cetitor gata să întrebe: Bine, acestea vor fi adevărate despre originalul poemei; dar despre traducerea d-tale ce zici? — Acestei întrebări traducătorul nu poate răspunde, iubite cetitor. Rămâne ca d-ta însuși să judeci, întru cât a fost îndreptățită cutanța lui de a tălmăci o asemenea lucrare, și întru cât a izbutit a redă icoana, în tot cazul mult inferioară, a originalului. În această prefață am voit să arăt numai câteva aprecieri ale criticilor și însemnătatea operei, privită cu drept ca o frumoasă scriere pedagogică, foarte potrivită pentru educațiunea tinerimii.

Traducătorul.

CALLIOPE²

Cântul I.

Nenorocirea și ajutorul.

«N'am văzut piața și stradele așa de pustii niciodată,
Ca părăsit e orașul! ca mort! Poate nici măcar cincizeci
N'au mai rămas pe la casele lor dintre toți orașenii.
Ce e dorința de a ști! Cum aleargă cu toții să vadă
Tristul alaiu al sărmanilor înstrăinați de a lor țară!
E un ceas bun pân' la drumul cel mare, pe unde-au să treacă,
Și pân' acolo aleargă prin praful și arșița verii.

N'aș vrea să văd suferințele acelor buni oameni, sărmanii,
Cari părăsind, cum putură scăpă, frumoasa lor țară
De peste Rin, rătăcesc în fericile sin al acestei
Văi roditoare. Înțelepțește ai lucrat tu, femeie,

¹ C. Gude, Erläuterungen deutscher Dichtungen, p. 68.

² Muza cântecului eroic și a poemelor epice.

Că trimiseși pe băiat cu de ale mâncării și haine,
Ca să le împartă sărmanilor. Cel bogat trebuie să dea.

Ce bine mână băiatul! și cum ține 'n frâu armăsarii!
E frumușică trăsura cea nouă; 'ncăpem numai bine
Patru persoane într'ansa, și vizitiul pe capră.
Azi s'a dus singur băiatul; la colț ce ușor se 'nvârtește!»

Astfel vorbește bogatul birtaş dela «Leul de aur»,
Stând cu soția sa 'n tihnă, sub poartă, 'nainte de pieții.
Iar înțeleapta și mult iscusita femeie-i răspunse:

«Scumpul meu, nu bucuroș dau eu haine purtate, că pot fi
Bune la ceva, și nu le-ai găsi nici c'n bani la nevoie.
Dar azi am dat bucuroasă cămeși ș'am dat țoale mai bune,
Căci auzeam de copii și bătrâni, ce merg goi. Mi-i iertă tu?
Și vestiariul tău însași l-am jefuit; știi halatul
Cel de bumbac căpțușit cu flanelă, cu flori indiane,
L-am dăruit; eră vechiu, ponosit, și afară din modă».

«Pare-mi cam rău» — zise bunul birtaş surizând — după vechiul
Meu indian pestrițat, azi așa ceva nu se mai află.

Bine e totuși; eu nu-l mai purtam. Azi se cere să umbli
Numa 'n surtuc, și 'ncălțat cu botine, și 'n redingotă
Să te prezenți; sunt proscriși azi pantofii și căciulița».

«Uite! — adause femeia — «acolo mai vin câțiva iarăși
Cari au văzut pe străini; ei trecură, se vede, cu toții.
Cât de prăvoase li-s ghetetele; ce 'nferbântată li-i fața!
Toți cu batistele 'n mână se șterg de sudoare. N'ași merge
Pe-așa căldură, să nu văd un așa trist alaiu și să sufer.
Zău, îmi ajunge cu ce-am auzit».

«O astfel de vreme
Pentr'un așa seceriș este rară — urmează birtășul,
Bun gospodar — o s'aducem și grâul uscat, ca și fânul.
Ceriu-i senin, nici un nor cât de mic nu se vede; și vântul
Din răsărit răspândește o răcoare plăcută. E o vreme
Neprețuită! Și grâul acum e răscopt; mâne 'ncepem
A seceră 'nbelșugata recoltă».

Pe când vorbeau astfel,
Cete din ce 'n ce mai dese veneau înapoi spre casă
Peste piață, bărbați și femei. Și de cealaltă parte
Se rentorcea în trăsură ca vântul cu fiicele sale
Și bogătașul vecin, negustorul cel mai de frunte 'n cetate.
În o trăsură deschisă (făcută la Landau). Acuma
Stradele-s pline de vieață. Eră 'mpoporat orașelul;
Se cultivau meserii și negoț, și câteva fabrici.

Astfel șed cei doi soți intimi sub poartă, și s'amuzează
Cu felurite observațiuni despre lumea ce trece.

«Iată» — observă la urmă prea vrednica hotelieră —
 «Iată că vine preotul, și vine cu el și vecinul,
 Apotecarul; ei au să ne spună și nouă de toate;
 Cele văzute ș'acăror vedere nu 'nveselește pe nime».

Cei doi s'apropie și le poftesc bună ziua, ca prietini,
 Iau loc pe băncile cele de lemn, sub portal, scuturându-și
 Pulberea de pe picioare, și ambii-și fac vânt cu batista.
 După saluturi din ambele părți, începù 'ntâiu la vorbă
 Apotecarul, și zise aproape cu supărare:

«Iată ce-s oamenii, în adevăr! și unu-i ca alul;
 Simt bucurie să stea căscând gura, când nenorocul
 Dă peste-aproapele lor! Fiecare aleargă să vadă
 Groaznica flacără pustietoare a unui incendiu,
 Sau pe un biet criminal osândit la pedeapsa cu moarte.
 Și acum eșiră cu toții, să vadă nenorocirea
 Bunilor oameni, goniți din căminele lor; și nime
 Nu se gândește, că poate-o asemenea soarte-l așteaptă
 Astăzi sau mâne. De neiertat ușurință-i aceasta,
 Și este 'n oameni».

Vorbește apoi nobilul și 'nteligentul
 Preot, podoaba acelu oraș, deși încă tânăr.
 Eră pătruns de înalta valoare și însemnătatea
 Sfintei scripturi, ce destăinue soarta vieții umane;
 Și cunoștea și cele mai bune izvoare-ale științei.
 Nu 'nvinuesc bucuros — zise dânsul — naivele 'nbolduri
 Date de mama natură omului! nu totdeauna
 Poate rațiunea ori mintea aceea ce-adesori poate
 O fericită pornire, ce iresistibil ne duce.
 Oare de n'ar fi dorința de a ști cu puternicu-i farmec,
 Spuneți, am ști noi a legilor firei frumoas' armonie?!
 Pentrucă omu-i atras mai întâiu de ce-i nou, apoi caută
 Folositorul cu neobosită silință, și 'n urmă
 Dornic aspiră la binele, ce-l face demn și-l înalță.
 În tinerețe un vesel tovarăș îi e ușurința,
 Care-i ascunde primejdia și ca un leac șterge iute
 Urmele răului și ale durerii, îndată ce trece.
 Bine 'nțeles, prețuim pe bărbatul, ce 'n anii mai maturi
 Din o așa ușurință desvoaltă o minte așezată,
 Și o zeloasă și rodnică muncă în ori și ce stare;
 Binele el îl păzește, și paguba o reparaază.

Nerăbdătoarea hotelieră 'ncepù prietinește:
 Dar ce-ați văzut să ne spuneți; aceasta dori-am eu să aflu».
 «Greu e», — răspunse apăsat farmacistul, să spun cu plăcere
 Cele văzute. Și cine-ar putea povesti oare atâtea

Nenorociri și dureri de tot felul unite într'una?!
 Încă departe, de când coboream spre livadă, văzurăm
 Nouri de pulbere; alaiul trecea din colină 'n colină.
 Nu vedeam încă nimic lămurit. Când ajunserăm însă 'n
 Drumul ce taie livada, eră o 'mbulzeală ș'un vuet
 De călători și de cară. Treceau lângă noi și de-aproape
 In fiecare puteam osebi suferința amară
 A pribegiei și totodată părerea de bine
 Că'n repejune scăpară cu vieața. Eră, vai! o jale
 Ca să privești feluritele lucruri, ce sunt la o casă
 Bine 'nzestrată, și cari un bun gospodar le așază
 Toate la loc potrivit, să le poată lua când voește, —
 Pentrucă nu e nimic ce să nu trebuiască la vreme, —
 Ce trist eră să le vezi acum toate aruncate de-avalma,
 Și 'ngrămădite cu fuga 'n telegi și pe cară: Covorul,
 Țolul și sita peste dulap, în covata de pâne
 Patul, și peste oglindă salteaua.

Omu 'n primejdii,

Cum am văzut și la focul de-acuma sunt două decenii,
 Pierde rațiunea, și ia bagatele, lăsând lucruri scumpe.
 Astfel ș'acum bieții oameni îngreuiară 'n iuțeală
 Boii și caii cu lucruri netrebnice: Vase și scânduri
 Vechi, colivii și cotroane de găște. Pe lângă cară
 Iarăși femei și copii găfăiau sub poveri de pachete,
 Corfe, panere și stioburi cu lucruri de nici un folos. Căci
 Nu bucuros lasă omul nici cel mai mic lucru ce-l are.
 Și 'nainte îndesuită mulțimea pe calea prăfoasă,
 Fără de rând, zăpăcită. Cu vite mai slabe vreunul
 Să mâne 'ncet, iar un altul aleargă cu zor înainte,
 Țipete umplu văzduhul de prunci și femei prăbușite,
 Mugetul jalnic al vitelor; amestecat cu lătratul
 Cânilor și tristul vaiet al celor bătrâni și bolnavi, cari
 Se clătinau pe-așternutul din vârful carălor grele
 Și prea 'ncărcate. La marginea unui costiș, îmbulzită,
 Eșe scrâșnind din văgașă o roată, și dă 'n șanț trăsura.
 Oamenii sunt aruncați în avânt cât colo, c'un țipet
 Îngrozitor, iase, din fericire, fără periclu.
 Cine-i vedeă căzând astfel, nu se 'ndoia c'o să-i afle
 Morți și sdrobiți sub povara de lăzi și de scrinuri; trăsura
 Stă sfărâmată, și oamenii făr' ajutor dela nimeni,
 Căci ceialalți treceau grabnic pe lângă ei înainte,
 Numai de sine 'ngrijiți și târiți de curentul mulțimei.
 Noi alergarăm atunci ș'am văzut cum bătrâni și copii, cari
 Numai cu greu suportau lunga lor suferință ș'acasă,

Se văietau aci jos pe pământ, și gemeau plini de rane,
Înăbușiți de valuri de pulbere și arși de soare.

«Oh» — zise bunul la suflet otelier plin de milă, —
«De i-ar găsi măcar Hermann, sârmanii să-i alineze
Și să-i îmbrace. Eu n'aș vrea să-i văd, căci mă doare vederea
Nenorocirei. De cum auzirăm de-așa suferințe,
Noi ne-am grăbit să trimitem obolul prisosului nostru.
Ca măcar unii să fie 'ntrămați și să-i știm liniștiți. Dar
Nu mai ne-aduceți aminte de aceste jalnice scene,
Pentru că frica și grija, ce mi-e mai urită ca însuși
Răul, se vâra curând în inima omului. Treceți
În salonașul din dos; e retras și 'n veci n'are soare,
Nici nu străbate prin groasele-i ziduri căldura de-afară.
Buna mamiță ne-aduce o butelcă din optzeci și patru
Să ne-alungăm întristarea, și nu bem aci cu plăcere;
Muștele sbârnăind în jurul paharelor.»

Intră cu toții

În o răcoare plăcută. Femeia, pe-o tavă rotundă,
Albă, de staniu, le aduce cu grijă, 'n o fină garafă,
Vin minunat ca cristalul, și cupe anume făcute
Pentru vinul de Rin, cu flori și figuri verzi romane.

Cei trei tovarăși ședea câteși trei la o masă rotundă,
Brună, frumos lustruită și cu picioare solide.
Vesel sunară deodată paharele bravului preot
Și al birtașului. Iar farmacistul sta 'n nemișcare
Și gânditor, cu paharul în mână. — «Curaj!» — îl îndeamnă
Ca un bun prietin birtașul, — «să bem, iubite vecine,
Că pân' acum ne-a păzit Dumnezeu de astfel de rele;
Și să sperăm că și 'n viitor ne-a păzi milostivul.
Cine nu știe că, dela focul cel groaznic, prin care
Ne-a pedepsit așa aspru, mereu ne-a trimis bucurie,
Și ne-a ferit totdeauna, cum își apără omul lumina
Ochilor săi, mai scumpă ca toate-ale lui mădulare.
Nu ne va da al său scut ș'ajutor și de azi înainte?
Numa 'n primejdii vedem cât de mare-i puterea cerească.
Infloritorul oraș, ridicat de curând din cenușă
Cu al lui sprijin ș'atât de bogat înzestrat, să voiască
El să-l dărâme din nou, nimicind ostenelele noastre?

«Să ne păstrăm cu tărie credința și buna simțire», —
Zise lor vrednicul preot, senin și cu glas de blândeță; —
În fericire credința ne face 'nțelepți și statornici,
Iar la năcaz ea ne mângăie dându-ne o dulce speranță».

Hotelierul răspunse cu vorbe 'nțelepte și demne:
«Cum salutăm eu adese 'n uimire ale Rinului unde,

Când reveneam pe-a lui maluri, călătorind în afaceri!
 Imi părea pururea mare și-mi înălță simțământul.
 Nu credeam însă, că țermu-i plăcut în curând o să fie
 Val de-apărare în contra Francezilor, și-albia-i lată
 Șanț, ce desparte pe dușmani,¹ oprindu-i de-a trece hotarul,
 Iată, așa ne păzește natura, și bravii Germani sub
 Scutul puternic al Domnului. Cine-i nebun să se teamă?
 Sunt obosiți luptătorii, și toate vestesc astăzi pacea.
 Fie, ca 'n ora pe când sărbătoarea atât de dorită
 Se va serbă în biserica noastră, și orga 'nsoțită
 De 'nălțătorul sunet de clopote și de trompete
 Răsunătoare, va preamări gloriosul Tedeum, —
 Fie, ca 'n ziua aceea și fiul meu, Hermann, s'aducă
 Pe-a sa mireasă 'nainte altarului, ș'aniversarea
 Astei serbări fericite, ce 'n toate țările fi-va
 Sărbătorită, și pentru mine să fie 'n toți anii
 Zi luminată de bucurie familiei mele!
 Da-mi pare rău c'acest tânăr atât de zelos și de harnic
 Púrurea 'n casă, afară-i târziu și sfios. Intre oameni
 Nu-i place ca să s'arete; și se ferește adese
 Chiar și de fetele tinere. Societatea și danțul,
 Vesel ș'atât de iubit tinerimei, le ocolește».

Astfel vorbì, ș'ascultă, de departe auzind sgomotosul
 Tropot al cailor, Hermann venea înapoi cu trăsura,
 Și 'n fuga mare intră duruind ca un tunet sub poartă.

TERPSICHORE.²

Cântul II.

Hermann.

Când cu figura-i aleasă intră în salon acum Hermann,
 Preotul, întimpinându-l c'o prietinească privire,
 Ii cercetează trăsurile feței și toată purtarea
 Cu agerimea ce lesne găcește din față simțirea,
 Și c'un surâs intim și cu mult înțeles îi vorbește:
 «Imi pari schimbat, pari un alt om! Eu nu te-am văzut niciodată
 Sprinten și plin de vieață ca astăzi. Ești vesel

¹ Sunt unele cuvinte, cari într'un ținut au un accent, în altele altul, d. e. *dúșman* și *dușmàn*, *míjloc* și *mijlóc*, *púrurea* și *purúrea*, *aménință* și *amenință*, *măsură* și *ma-soárá*, *sígur* și *sigúr*, *préot* și *preót*, *usúcă* și *úscă*, *céva* și *cevá*, *bárbar* și *barbár*, *ápoi* și *apói*, ș. a. Pentru înlesnirea versificațiunii am întrebuințat când o accentuare, când alta, după trebuință.

² Iubitoare de danț. Muza danțului și a cântecului în cor.

Și 'nșeninat. Se cunoaște c'ai împărțit astăzi daruri
Celor săraci, ș'ai primit a lor binecuvântare».

«De-am făcut bine, eu nu știu»; — răspunse așezat și cu minte
Tânărul; — «dar ani lucrat din îndemnul inimei mele
Tocmai așa cum vă spun. Căutaseși cam mult, mamă dragă,
Tot alegând printre haine. Până să facem pachetul
Și s'așezăm în trăsură cu grijă vinul și berea,
Întârziaseam. Și când am ajuns eu în drumul de-afară,
Se re'ntorceau, cu copii și femei, orășenii grămadă,
Că bejenarii trecuseră. Eu m'am ținut după dâșii
Dând biciu mai repede cailor în spre cătunul, la care
Au să rămână, precum auzii, de popas peste noapte.
Mân înainte cu zor, să-i ajung pe calea aceasta,
Când dau cu ochii de-un car lucrat din lemne vârtoase,
Tras de doi boi puternici și mari din țară străină,
Pe lângă ei mergea cu pas sigur o tânără fată,
Și cu o lungă vergea cârmuia uriașele vite,
Când le 'ndemnă și când le oprea, și mână cu 'ngrijire.

Când mă văzù, ea veni mai aproape de cai liniștită:
«Nu totdeauna»-mi zise — «am fost noi în stare așa tristă,
Cum dumneata ne vezi astăzi pe drumul acesta. Eu încă
Nu sunt deprinsă a cere străinilor daruri, ce adese
Ei ni le dau fără voie, să scape de cel care cere.
Dar mă silește azi lipsa. Aici în trăsură, pe paie,
Zace femeia lehuza, numai de-acum ușurată,
A unui mare bogat, și pe care de-abiă am scăpat-o,
Când fu aproape să nască, punând-o pe carul acesta.
Noi am rămas înapoi, că-i e greu și de-abiă-și ține vieața.
Pruncul din brațe-i e gol, și puțin pot s'ajute ai noștri,
Chiar de-i ajungem în satul cel mai de aproape, în care
Astăzi gândim să mânem; dacă n'or fi trecut mai departe.
De-ți prisosește vr'o haină de pânză, și ești de pe aicea,
Ai bunătate și dă-o săracilor.»

Astfel vorbi ea.

Slabă și palidă se ridică, de pe paie lehuza
Și mă privi. Iară eu le răspund: «Un spirit din ceriuri,
În adevăr, le vorbește adeseori bunilor oameni,
De presimțesc trebuința s'ajute sârmanului frate.
Pentru că mama, în presimțirea nevoilor voastre,
Iată, mi-a dat aci lucruri, cu cari vă puteți ajuta azi».
Și desfăcând legătura dau fetei cămeșile, pânza
Și haina tatei cea veche. Iar ea mulțămindu-mi îmi zise
Cu bucurie: «Nu crede cel fericit, că se 'ntâmplă
Încă minuni; dar numai la rău se cunoaște adese

Degetul lui Dumnezeu, care arată bunilor oameni
Calea spre bine.»

«Să ne grăbim» — zise fata — «la satul,
Unde sosiră ai noștri și mân peste noapte. Acolo
Am să 'ngrijesc eu de fășii pentru copil și de toate!
Îmi mulțămeste din inimă iarăși și-mi zice rămas bun;
Mân' apoi boii și pleacă cu carul. Eu stam la îndoială,
Să mă grăbesc cu iuții mei cai cătră sat înainte,
Ca să împart și mâncările celoralaltți, ori mai bine
Toate aci să le dau bunei fete, ca să le 'mpartă
Cu chibzuială. Inima iute-mi dictă hotărîrea.
Mân' după ea, o ajung, și de geabă-i zic: «bună fetiță,
Mama mea nu-mi puse 'n car numai rufe, ci câte ceva
Și de mâncare și de beut, este plină lădița trăsुरii.
Am cugetat să le las și pe acestea 'n mânil tale,
Ca să le 'mparți cum vei ști; că, străin, eu le-ași da la 'ntâmplare.

«Voiu împărți cu deplină credință» răspunse fecioara
«Binevenitele daruri; s'or bucură cei în lipsă.»
Eu, deschizând atunci lada trăsुरii, scosei pe 'ndelete
Grelele șunci, și pâni, și butelii de vin și de bere,
Dându-le toate pe rând în mâna străinei fecioare.
I-aș mai fi dat bucuros, dar lada trăsुरii curând se golise.
Ea, așezându-le bine 'ntre paie, plecă mai departe.
Eu mă grăbii înapoi cătră casă cu caii mei sprinteni.

Dupăce Hermann tăcù, guralivul vecin luă 'ndată
Vorba și zise; «O fericit, cine 'n astfel de zile
De turburări și bejenii trăiește 'n căsuța lui singur,
Cine n'are copii și femeie să-i tremure 'n brațe!
Numai acum văd, ce bine e singur: n'ași vreă eu astăzi
Pentru nimic să fiu tată, cu griji de copii și femeie.
Și eu am stat mai adeseori gata să fug, ș'adunasem
Lucruri mai bune, inele și lanțuri de aur, rămase
De fericita mea mamă și ca scumpe moaște păstrate.
Ași fi luat încă multe, vezi bine, ce nu se fac lesne.
N'ași lăsă bucuros eu, firește, nici măcar iarba
Și rădăcinile strânse cu greu, de și-s de puțin preț.
Dar aș plecà liniștit, când aș ști că rândușu-i acasă.
Când ne-am scăpat banii gata și trupul, scăpatule-am toate.
Ca 'naripat fuge omul, când este singur».

«Vecine,» —
Viu ș'apăsat îi răspunde atunci tânărul Hermann, — «departe
De-al dumitale e cugetul meu; eu nu-ți aprob vorba.
Vrednic de cinste e omul ce, și fericit și 'n restriste,
Numai la sine gândește, și nu știe că-alții să 'mpartă

Nici suferințele, nici bucuriile, și nici nu simte
 Nici un indemn la aceasta în inima sa? Eu chiar astăzi
 Ca niciodată mai iute aş fi gata la 'nsurătoare.
 Pentru' o fată cu minte dorește să aib' un protector,
 Iar un bărbat o femeie, să-l mângăie 'n nenorocire.»

«Vezi așa te voesc!» i-a răspuns surâzând al său tată.
 «Rareori am auzit dela tine așa vorbe 'nțelepte.»

«Da, fiul meu, ai dreptate!» adause deodată voioasă
 Buna lui mamă. — «Noi, părinții, ți-am dat un exemplu.
 Pentrucă nu ne-am ales nici noi în vesele zile;
 Ci ne-a unit o oră din cele mai triste a' vieții.
 Luni dimineața, — știu bine, că seara 'n ajun se 'ntâmplase
 Focul cel groaznic ce-a prefăcut în cenușă orașul, —
 Sunt tocmai douăzeci de ani; eră 'ntr'o duminică seara;
 Secetă mare, căldură ca astăzi, și apă puțină.
 Oamenii toți se duseseră 'n haine de sărbătoare,
 La preumblare 'mprejur, pe la mori, și la chefuri prin sate.
 Focu 'ncepù la un capăt și c'o iuteală de spaimă
 A străbătut în curând tot orașul, făcându-și vânt singur.
 Arseră șurile și 'mbelșugata recoltă de grâne;
 Stradele pân' la piață, și casa părinților mei, și
 Asta de aci, fură toate 'n curând mistuite de flacări.
 Lucruri puține scăparăm. Și eu am trecut trista noapte
 Intr'o livadă 'naintea orașului, pusă de pază
 Lângă armare și paturi. Dar mai târziu adormisem.
 Și dimineața, când m'am trezit de răcoare, 'nainte
 De răsăritul soarelui, văd numai fum și văpaie,
 Vetre și ziduri deșerte, ș'o mare jale-mi cuprinde
 Inima. Dar mai pompos ca ori când răsări mândrul soare
 Dându-mi iarăș curaj. Alergai ca să văd macar locul,
 Unde ne-a fost locuința, și de mi-au scăpat pușorii,
 Mai mult la ei mă gândeam, că încă eram o copilă.
 Când mă urcai pe ruinele casei și curții, ce încă
 Mai fumegau, și cu jale priveam la pustiile ziduri,
 Tu veneai de altă parte, să-ți vezi, ca și mine dezastrul.
 Astfel aci ne 'ntâlnirăm noi, triști, ș'amândoi plini de grijă.
 Tu m'ai luat îndată de mână zicându-mi: Lizeto!
 Cum ai venit tu aicea? Mergi că ți-i arde pantofii!
 Ghetele mele-s mai tari și-s pătrunse, că arde molozul».
 Apoi în brațe m'ai scos din ruine, pe poarta aceasta;
 Ea cu frumoasa ei boltă stă, par'co văd, ca și astăzi;
 Din întreaga casă singură ea rămăsese.
 Când m'ai lăsat jos, m'ai sărutat, și eu vream să mă apăr.
 Iar tu, cu vorbe blajine și cu 'nțeles: «Ia privește,

Casa-i ruină», — mi-ai zis. — Rămâi și-mi ajută s'o facem. Am s'ajut și eu părintelui tău la a lui». Eu atuncea N'am priceput, dar când ai trimis pe a ta mamă la tata, Vesela noastră logodnă repede a fost încheiată.

Cu bucurie mi-aduc înc'aminte și azi de grîndișul Ars jumătate, și văd răsărind în cereasca lui pompă Soarele; pentru'acea zi mi-a dat mie soțul și 'n vremea Dărăpănării de atunci dobândii eu pe fiul juneței Mele iubite. Te laud dar, Hermann, că 'n aste vremi triste De pustiiri și răsboiu și tu ți-ai luat hotărîrea Și cu o nobilă 'ncredere vrei să-ți alegi o soție».

«Bun este cugetul fiului», — zice de graba'al său tată, «Ș'adevărată-i povestea, care ne-a spus-o mama, Pentru'asa au fost toate. Înse mai bine-i mai bine. Nu-i nimerit fiecui, ca să 'nceapă din nou a sa vieață Ș'orânduială. De ce să căznească ca noi fiecare? Ce fericit e, cui tata și mamă-sa-i lasă o casă Bine'nzestrată, și el cu pricepere o 'nfrumșează! Tot începutul e greu, înse cel mai greu e al casei. Multe nevoi are omul, și toate din zi 'n zi-s mai scumpe; Trebuie să te 'ngrijești ca să aibi buzunarele pline. Sper, scumpe Hermann, că în curând vei aduce-o mireasă Bine 'nzestrată, căci un băiat bun și vrednic ca tine Merit' o fată cu zestre frumoasă. Și așa e de bine, Când cu o tânără fată, ce-ți place, îți intră 'n casă Și vreo câteva lăzi și panere cu daruri bogate. Nu înzadar pregătește fiicei sale o mamă Mulți ani dearândul multe pânzeturi solide și fine; Nu înzadar îi dă nunul argintării felurite, Și bunul tată-i păstrează rare monede de aur: Ea cu aceste frumoase prezente are odată Să onoreze pe tânărul, care a ales-o din toate. Știu cu ce tihnă trăiește în noua sa casă o femeie Tânără, care 'n odăi și 'n bucătărie-și revede Mobila și văsăria sa proprie, și care-și are Patul și masa 'nvelite cu straiete aduse de acasă. Una săracă e desprețuită la urmă de soțu-i. Când i-a intrat ca o slujnică 'n casă c'o legătură, Slujnică-i este. Bărbații-s nedrepti, dacă trece iubirea.

Da, scumpe Hermann, tu mi-ai umplea bătrâneța de cinstă Și bucurie, dacă 'ncurând mi-ai aduce în casă O norișoară de aproape, din casa cea verde, vecină. Omul e foarte bogat, și negoțul și fabrica-l face Din zi în zi mai bogat; negustorul când nu câștigă?

Numai trei fete sunt, cari își împart între ele averea.
 Cea mare e logodită, o știi; dar mai sunt încă două;
 Căci poate mult n'au nici ele s'aștepte. Să fiu eu ca tine
 N'ași fi întârziat pân' acum, să-mi aduc ca mireasă
 Una din aste trei fete, cum am adus pe mamașă».

Fiiiul răspuse cu minte stăruitorului tată
 «In adevăr, eu ca și dumneata ași fi vrut a-mi alege
 Una din ale vecinului fete; am crescut împreună,
 Și ca copii ne jucam în piață lângă fântână;
 Le apăram de cruzimea altor băieți mai adese.
 Dar e demult de atunci; azi ele sunt mari, stau acasă,
 Cum se cuvine, și fug de copilăreștile jocuri.
 A bună seamă sunt bine crescute! Mergeam câteodată
 Ca un vechiu cunoscut să le văd, cum doriai. Totdeauna
 Inse societatea lor îmi eră neplăcută.
 Ele-mi găseau totdeauna de criticat câte ceva,
 Și trebuia să le-o sufăr: îmi eră prea lung surtucul,
 Prea grosolană materia, sau prea comună culoarea.
 Îmi veni 'n fine gândul, să mă gătesc ca băieții
 De prăvălie, cari vin de s'arată Dumineca 'n vizită, acolo,
 Și se fălesc când e vara cu trențele lor de matasă.
 Dar în curând luai seama, că eu sunt de răs pentru ele,
 Și mă simții atins, mândria mea fu jignită.
 Ceeace încă mai mult mă supără eră faptul
 Nerecunoașterii buneii voințe, ce aveam pentru ele,
 Mai ales pentru cea mică, pentru Minetta. Odată,
 La sărbătorile Paștilor iarăși intrasem acolo
 Imbrăcat cu surtucul cel nou, care acum stă mai bine
 In vestiar, și eram pieptenat ca și alții cu frizer.
 Când intrai chicotiră; dar nu o luasem asupra-mi,
 Mina cântă la clavier și eră și tatăl de față;
 El ascultă încântat și vesel la cântecul fetei.
 Nu 'nțelegeam cuvintele toate din acel cântec;
 Dar auzea... de Pamina adese, ș'ades de Tamino,
 Și ca să nu rămân mut, întrebai despre textul cântării
 Și despre cele două persoane. Cu toții tăcură
 Și surideau; însă tatăl răspuse: «nu-i așa, prietini,
 Tânărul numai pe Adam și pe Eva-i cunoaște?!» Atuncea
 Toți se porniră, și fetele acum rād cu sgomot,
 Rād cu hohot băieții, bătrânul se ține de foale.
 Eu, incurcat, îmi lăsai pălăria să-mi cadă, și răsul
 S'a renoit tot într'una pân' la sfârșitul cântării.
 Plin de rușine și scârbă, eu mă grăbii cătră casă,
 Îmi aninai surtucul în scrin, desbuclai iarăși părul,
 Și de-atunci m'am jurat, ca să nu mai pășesc peste pragul

Casei aceleia. Și am dreptate, că-s rele și proaste.
Numele meu pentru ele e până astăzi Tamino».

«Nu trebui, Hermann, să ții așa lungă vreme mânie
Pe-aste copile, că toate-s copile», zise atunci mama.

«Mina e bună, și totdeauna-ți purtă simpatie.

Și mai deunăzi ea mă 'ntrebă despre tine. Alege-o!»

«Nu știu», — răspunse ei fiul pe gânduri, — «dar scârba aceea
Se 'ntipări 'n mine așa de adânc, că eu niciodată
N'ași mai putea ca s'o văd la clavir și s'aud al ei cântec».

Tatăl se supără și mănios zice aceste cuvinte:

«Nu o să-mi faci bucurie! Intotdeauna ți-am spus-o,
Când plăcerea ta toată erau numai caii și plugul
Ce face o slug' a unui bogat, atâta faci și tu.
N'am eu un fiu, ca să-mi facă onoare și fală 'naintea
Concetățenilor. Mă amăgea cu speranțe deșerte
Mamă-ta, când tu în școală, la scris, la cetit și la studiu
Totdeauna erai înapoi, în ultima bancă.

Astfel, firește! se 'ntâmplă, când unui tânăr lipsește
Orice dorință de a se 'nălța și de a se distinge
De mă 'ngrijă al meu tată, cum ți-am purtat eu de grijă,
Să mă trimită la școală, să-mi țină profesor, acuma
N'ași fi eu numai modestul birtaş dela «Leul de aur».

Fiul se scoală și pleacă, tăcut și încet, cătră ușă,
Fără de sgomot. Iar, în năcazul său, tatăl îi strigă:
«Du-te, 'ndărătnic ce ești! Îți cunosc eu cerbicoșia.
Vezi ca 'nainte de trebile casei, să n'aștepți ocară.
Nu gândi însă, că ai să-mi aduci mie 'n casă ca noră
Vre-o țarancă, o proastă. Am trăit mult printre oameni,
Știu să mă port cu lumea, și să primesc pe oricine.
Nimenea nu pleacă nemulțămît dela mine. Vreau dar
Să am și eu omenie dela o tânără noră,
Care să știe 'ndulci ostenelele mele; să cânte
Și 'n casa mea un clavir; ca cele mai bune persoane
Și mai de frunte 'n oraș cu plăcere să vină la mine,
Cum se adună Dumineca 'n casa vecinului nostru».
Fiul deschide 'ncet ușa și părăsește salonul.

THALIA.¹

Cântul III.

Burgezii.

Astfel se scapă cumintele fiu de vorbele aspre.
Tatăl său însă urmează 'nainte, cum începuse:
«Ceeace nu este 'n inima omului, nici nu s'arată.

¹ Înfloritoarea. Muza comediei.

Greu sper să-mi văd împlinirea celei mai scumpe dorințe,
 Ca să ajungă cu vremea fiul mai bun decât tatăl.
 Ce-ar fi o casă, sau un oraș, dacă nu totdeauna
 Ar stărui cu plăcere tot insul să le 'ntrețină,
 Să le 'noiască și 'nfrumsețeze, cum e 'n țeri străine,
 Și cum vedem în trecut! Să nu se asemenea omul
 Unui burete, ce 'n locul în care a crescut putrezește
 Însăși și piere fără să lase vr'o urmă de vieață!
 Cum vezi o casă, poți ști deodată ce om e stăpânul,
 Și la intrarea într'un oraș îi cunoști dregătorii,
 Căci unde cad în ruine turlle și ziduri, și unde
 Se 'ngrămădește prin gropi murdăria și-s strade murdare,
 Unde cade vr'o piatră și nu-i pusă iarăși la locu-i,
 Unde e putredă grinda și casa așteaptă zădarnic
 Noul ei razem: acolo comuna e rău cârmuită,
 Căci dacă orânduiala și curățenia nu e
 Supraveghiată de sus, cetățeanul ușor se deprinde
 Cu negligența murdară, ca și cerșitorul cu sdrențe.
 Pentru aceea doream eu, ca Hermann să facă de tânăr
 Călătorii, și să vadă orașe ca Strassburg și Frankfurt
 Și dragălașul Mannheim, cu strade curate și drepte.
 Pentrucă cine a văzut orașele mari și curate,
 N'are răpaus până când nu 'nfrumsețează și el
 Al său oraș, cât de mic. Nu laudă oare străinul
 Noile noastre porți, și turnul ce strălucește 'n
 Alba-i coloare? Biserica ce par' că acuma-i zidită?
 Nu vorbește oricine cu laudă de stradele noastre
 Bine pavate, și de canalele cu apă bogată
 Acoperite și bine 'mpărțite, să 'ndestulească
 Și trebuințele și să ne asigure de vr'un incendiu,
 Care se poate azi stinge la prima lui izbucnire?!
 Nu s'au făcut toate acestea de când cu focul cel mare?;
 Eu am fost edil inspector de șase ori în consiliu
 Ș'am meritat aprobarea și mulțămiri călduroase
 Dela ai mei cetățeni pentru zelul și faptele mele.
 Am isprăvit și lucrări începute de oameni de treabă
 Însă lăsate negata. Și astfel prinse plăcere
 Oricare membru al sfatului; azi stârnesc pe 'ntrecute,
 Și șoseaua cea nouă, ce duce la drumul cel mare,
 Astăzi e gata, și-i cu temeiu și bine 'ntărită.
 Mult mă tem însă, că tinerii n'au să lucreze tot astfel!
 Unora numai după găтели și plăceri trecătoare
 Le fuge mintea; iar alții clocesc după sobă pe-acasă.
 Frică-mi-e că din aceștia va fi totdeauna și Hermann.»

Inteligența și buna lui mamă luă 'ndată vorba:
 «Prea ești nedrept totdeauna, tu, tată, cu fiul. Ș'astfel
 Binele, ce tu-l dorești, mai cu greu se 'mplinește.
 Nu totdeauna putem crește după dorința copiii.
 Cum ni i-a dat Dumnezeu, așa să-i iubim; sunt ai noștri.
 Să-i educăm cu 'ngrijire, să nu silim însă firea.
 Unul are un dar, altul altele, și fiecare
 Le folosește cum știe; și nu poate fi fericit și
 Bun decât numai în chipul său fiecare. Eu nu vreau,
 Hermann al meu să fie ocărit; căci știu că e vrednic
 De bogăția, pe care va moșteni-o odată.
 Este un bun gospodar, și este-o pildă frumoasă
 Pentru burghezi și țerani. Și prevăd, sunt convinsă, că 'n sfat el
 Nu va fi cel de pe urmă. Însă dojana și ocară
 În toate zilele, cum ai făcut tu acum, năbușește
 Buna pornire și orice curaj sărmanului tânăr».

Astfel vorbind părăsește odaia și se grăbește
 Să-și regăsească băiatul, și cu duioase cuvinte,
 Cum merită bunul fiu, să-i redea curaj îmbunându-l.

«Ce popor ciudat sunt femeile, ca și copiii!»
 Zise birtașul zâmbind, după ce soția-i eșise.
 «După bunul lor plac ar vrea să trăiască oricare,
 Și totdeauna să fie laudate și măgulite
 Însă rămâne pururea un adevăr zicătoarea
 Celor bătrâni: Dacă nu 'naintezi, dai înapoi. Hotărît e!»

Iar farmacistul, care ascultă gânditor, îi răspunde:
 «Eu întăresc bucuros zicătoarea, cinstite vecine;
 Și totdeauna caut mai binele, dacă acesta
 Nu e prea scump. Dar ce folosesc iscusința și zelul
 De-a 'nfrumuseța în lăuntru ș'afară, când nu sunt parale?
 Foarte adese burghezul e mărginit în mijloace.
 Nu poate face tot ce-i mai bine, și dacă știe.
 Punga-i e mică și trebuințele mari, și mereu e
 Împiedecat. Doară n'ăși fi făcut și eu câte ceva?
 Nu cutez însă de cheltuieli, mai ales în aceste
 Vremi de primejdii. De mult mi-ar fi răs în găteală de modă
 Și biata-mi casă, ș'ar străluci cu ferești maiestose.
 Pot să mă pun însă cu negustorul cel cu avere
 Și care știe și calea să afle cele mai bune
 Lucruri? Priviți numai casa cea nouă din față, ce bine
 Și ce pompos figurează 'ntre verzile câmpuri voluta
 Cea albă! Cât de mari sunt ferestrele, tabla de sticlă
 Ce strălucesc ca oglinzile, și 'ntunecată rămâne
 Înfățișarea celorlalte case ale pieții!

Și după focul cel mare ale noastre erau din toate
 Cele mai mândre: apoteca «La Înger» și «Leul de aur».
 Cea mai vestită eră și grădina mea 'n tot împrejurul,
 Și călătorii se opreau și priveau prin stachetele roșii
 La cerșitorii de piatră și la piticii cei galbeni.
 Cui îi dam o cafea în pompoasa mea peșteră, care
 Astăzi, firește, e plină de praf și-i aproape ruină, —
 O desfătare eră pentru ei, să privească lumina
 Scânteitoare și colorată a scoicelor, puse
 Cu eleganță în rânduri. Uimit eră cunoscătorul
 De strălucirea coralelor și a galenelor albe.
 Nu mai puțin admirată eră pictura din sală
 Unde vedeau cavaleri eleganți și doamne gătite,
 Dându-și cu mâni delicate flori la primblare 'n grădină.
 Dar acum cine se uită la d'astea?! Eu mai niciodată,
 În supărarea mea, nu mai merg azi în grădină. Azi toate
 Altfel se cere să fie, și mai cu gust, cum se zice.
 Bânci de lemn se cer astăzi și 'ngrăditurile albe;
 Totul e simplu și neted; sculptura și 'ntraurirea
 Nu mai sunt astăzi la modă; și lemnul strein costă mai mult.
 Vrere-aș și eu să-mi fac ceva nou, să merg și eu cu timpul,
 Să-mi renoesc mai adeseori mobila; însă mi-e teamă
 Să fac un pas cât de mic. Au pot eu plăti lucrătorii?
 Ași fi voit mai dăunăzi, să 'ntr'auresc iarăș firma,
 Ce 'nfățișează pe îngerul sân-Mihail împreună
 Cu fiorosul bălaur, ce-i stă 'ncolăcit la picioare.
 Dar îl lăsai înnegrit, speriat de prețul prea mare.

EUTERPE¹.

Cântul IV.

Mama și fiul.

Până când cei trei amici petreceau povestind, mama plecă
 Să-și găsească feciorul, mai întâiu lângă casă, pe aproape,
 Unde aveă obiceiul să șadă pe-o bancă de piatră.
 Și negăsindu-l aicea, se duse la grajd, unde dânsul,
 Singur, cu drag îngrijă de armăsarii și caii săi falnici,
 Ce-i cumpăraseră ca mânzi, și nu-i încredea nimănuia.
 «Este 'n grădină»,-i răspunse rândașul. Ea cu grabire
 Trece prin lungile curți amândouă, pe lângă grajduri,
 Pe lângă șurile bine zidite, și intră 'n grădină,
 Care se 'ntinde până sub zidul orașului. Trece

¹ Desfătătoarea. Muza cântecului liric.

Repede, și cu plăcere privește frumoasele plante.
 Drege sprijoanele, pe cari se razemă, prea încărcate,
 Ramuri de meri și de peri, și culege câte o omidă
 Pe căpăținile mari și vârtoase de varză. Se știe,
 Că o femeie activă un pas nu face zădarnic.
 Astfel ajunse la capătul lungei grădini, pân' la chioscul
 Acoperit cu mărunț caprifoiu; dar fără să-și afle
 Nici aici fiul, pe care-l cătase în toată grădina.
 Inșă eră întredeschisă prin fund o portiță, făcută
 Din acel chiosc în zidul cetății, prin o favoare
 Deosebită a unui strămoș, un vrednic burgmaistru.
 Ese pe aci și lesne trecând peste șanțul cetății,
 Ce eră sec, ajunge pe drum la cărarea piezișe
 A viiei sale frumos îngrădite, cu fața spre soare.
 Sue cărarea, și e 'ncântată suind de belșugul
 Strugurilor, că de abia mai putea să-i acopere frunza
 O răcoroasă alee boltită de frunze, cu trepte
 Late de piatră, ducea până de-asupra prin mijlocul viiei
 Și frumsețe de struguri erau atârând de amândouă
 Părțile, albi, și mușcate albastre și roșietici
 De o uriașă mărime. Și toți cultivați cu 'ngrijire,
 Să 'npodobească desertul, în sărbători, pentru oaspeți.
 Cealaltă parte a viiei eră coperită de vițe
 Puse mai rar, și cu struguri mărunți ce dau un vin dulce.
 Oteliera, suind, gustă de pe acum bucurie
 Zilelor de sărbătoare ale toamnei, când tot ținutul
 Eră la culesul vesel de vii și la storsul de struguri,
 Și când se umplu butoaie de must, și se văd seara focuri
 De artificii lucind pretutindeni; și prin un sgomot
 Răsunător se serbează cea mai frumoasă recoltă.

Inșă ea-i tot mai cu grijă, după ce strigă pe fiu de
 Două-trei ori, și de atâtea ori îi răspunde doar echo
 Ingânător din înaltele turnuri ale cetății.
 Îi pareă straniu să-și caute fiul; el niciodată
 Nu se prea depărtă, și-i spunea totdeauna, să cruțe
 Grija și frica de vreun rău simțitoareii lui mame.
 Tot s'așteptă să-l găsească pe drum, căci ușile viiei
 Și cea din jos, cum și cea deasupra, erau descuiate
 Ese acuma pe câmpul, care se 'ntinde departe
 Acoperind dosu 'ntreg al colinei. E câmpul său propriu,
 Și ea se bucură 'n inima sa la vederea frumoasei
 Sămănături, a holdei de grâu cu puternice spice,
 Ce ca o mare de aur acum undulează 'n tot câmpul.
 Pe cărarușa unui răzor ea trece 'nainte

Cu ochii țântă la părul cel mare din vârful colinei,
 Până la care se 'ntinde moșia familiei sale.
 Nu se știe de cine a fost pus acest păr. El se vede
 Din depărtare 'n ținutul întreg, și-i vestit pentru fructe.
 În a lui umbră prânzesc la amezăzi săcerătorii,
 Și subț el își găsesc adăpost păzitorii de vite;
 Sunt aci bănci primitive de piatră și de verdeață.

Nu se 'nșelă 'n simțul ei mama: aci eră Hermann.
 Sta răzemat cu capul pe mâni, și privea 'n altă parte,
 În spre muntele ce mărginește ținutul. Ea merge
 Incetinel cătră dânsul și lin îl atinge pe umăr,
 El atunci iute se 'ntoarce, și ochii-i sunt umezi de lacrimi.

«Mamă»,-i zice uimit, — «mi-ai făcut o surpriză! și-și șterge
 Repede lacrăma, semnul sufletului său celui nobil.

Cum? tu plângi, fiul meu?» — îl întreabă mama mișcată.
 Nu te cunosc în starea aceasta! Eu nici odată
 Nu te-am văzut ca acuma. Ce-ți strânge inima? spune-mi.
 Ce te aduce sub părul acesta? Ce-s aste lacrimi?»

Vrednicul tânăr se reculese și zise: «Acela-i
 În adevăr fără inimă, este cu piept de aramă
 Cine de bieții străini, prigonii azi, nu simte milă.
 Este un om lipsit de simțiri cine 'n zilele acestea
 Nu e 'ngrijat de binele său și de-al patriei sale.
 Ce-am auzit ș'am văzut eu azi, m'a pătruns pân' la suflet.
 Și acum, mă uitam la mărețul ținut, ce se 'ntinde
 Subț ochii noștri, încunjurat de rodnice dealuri.
 Văd auriile grâne, ce așteaptă să fie snopite,
 Și văd belșugul de pomi, ce promit o bogată recoltă.
 Inșă, vai, ce aproape-i dușmanul! Rinul ne este,
 Ce e cu dreptul, un zid, de apărare; dar ce 'nseamnă morții,
 Ce 'nseamnă a râului valuri în fața națiunii ce vine
 Ca vijelia 'nspăimântătoare, ce adună subț arme
 Și pe bătrâni și pe tineri din toate părțile țerii,
 Și năvălește 'nainte năprasnic! Mulțime ce n'are
 Frică de moarte, ce dă dup'olaltă orbiș înainte.
 Ah! și Germanul se 'ncumet' a stă 'n nepăsare pe acasă.
 Speră să scape de catastrofa ce-amenință totul?
 Mamă iubită! îmi pare rău azi, îți spun adevărul
 C'am fost scutit de 'nrolarea subț arme deunăzi. Ce-i dreptul
 Eu sunt singurul fiu la părinți, moșia ni-i mare,
 Și importante și multe sunt trebile noastre. Dar nu e
 Lucru mai vrednic, să stau sentinelă la frontieră?
 Spiritu-mi spune, și simț în suflet o vie dorință,
 Ca să trăiesc și să mor pentru țară, să fiu un exemplu.

O, dac' ar fi tinerimea germană 'ntreagă subt arme
 Și hotărîtă 'naintea străinilor la frontieră;
 Nu ne-ar călca ei vrodată frumosul pământ, ca 'naintea
 Ochilor noștri să pustieasc' avuțiile țerii,
 Să ne trateze ca robi, răpind pe femei și pe fete!

Mamă iubită, ascultă-mă, am hotărît în adâncul
 Inimei mele, să fac chiar acum în minutul acesta
 Ce-mi pare drept și cu minte. Cine prea mult chibzuește,
 Nu totdeauna alege ceea ce este mai bine.
 Iată, eu n'am să mai intru pe acasă. Voiu merge de aicea
 Drept în cetate, și voiu predă luptătorilor țerii
 Brațul și inima asta pentru a ei apărare.
 Spun' apoi tata, dacă în pieptul meu nu trăiește
 Simțul onoarei și nobilul dor de mărire!»

Iar buna

Și înțeleapta lui mamă, cu 'nsemnătoare cuvinte
 Și vărsând lacrimi, ce lesne veneau pe genele sale:
 «Fiiul meu», — zise, — ce schimbare-i în inima ta azi?
 Spune-mi, de ce nu vorbești mamei tale, ca totdeauna,
 Liber, cu suflet deschis, ca ieri în salon, arătându-mi,
 Cari sunt dorințele tale? Auzindu-te acuma un altul,
 Ți-ar lăudă hotărîrea, ș'amăgit de puterea
 Și 'nsemnătatea cuvintelor tale, ar prețui-o
 Ca cea mai nobilă. Eu însă n'o găsesc bună, căci vezi tu,
 Eu te cunosc mai deaproape, și știu că-mi ascunzi azi ce cugeți,
 Alceva e 'n al tău suflet, nu mi te chiamă, o știu eu,
 Toba și trimbița, nici nu dorești să te arăți înaintea
 Fetelor în uniformă. Oricât de brav ești, chiemarea
 Ta sunt trebile casei și îngrijirea moșiei.
 Spune-mi dar sincer, ce te-a 'ndemnat la așa hotărîre?»

«Mamă, te 'nșeli», — serios zice fiiul. — «O zi nu-i ca alta.
 Tânărul crește, se face bărbat, și el se desvoaltă
 Pentru fapte frumoase mai bine 'ntr'o vieță de muncă
 Și liniștită, decât în sgomotul lumii, ce adese
 Pierde pe tineri. Eu sunt și am fost liniștit, dar în pieptu-mi
 Eu port o inimă, care urește adânc nedreptatea
 Și asuprirea. Cele ce văd petrecându-se 'n lume
 Știu să le judec, și munca mi-a desvoltat braț puternic,
 Toate sunt adevărate, o simt, și citez a o spune;
 Dar ai dreptate, o mamă, să-mi desaprobi hotărîrea.
 M'ai priceput, că eu n'am spus întreg adevărul și 'n câtva
 M'am prefăcut; că nu primejdia apropiată
 Mă hotărește să-mi părăsesc părintescul camin, și
 Nici generoasa idee de a fi de folos țerii mele

Și inamicilor spaimă. Erau numai vorbe menite
 Ca să-mi ascundă durerea, ce-mi sfășie pieptul. O mamă!
 Mult te rog, lasă-mă; dacă deșerte dorințe nutrește
 Inima mea, zădarnică meargă ș'a mea vieată.
 Pentru că bine știu eu, că zădarnic se pierde un om singur,
 Dacă n'aleargă toți. ca să apere a țerii onoare».

«Spune 'nainte», — urmează 'nțeleapta lui mamă, da, spune-mi
 Cu de amănuntul întreagă povestea. Știu că bărbații
 Sunt violenți, și iau totdeauna hotărîrea din urmă;
 Și când întâmpină piedeci, ușor îi scot din sărite.
 Mai îndemână e unei femei, ca să afle mijloace
 Și să ajungă la scop pe căi lăturare. Deci spune-mi,
 Ce-i sguduirea aceasta așa de puternică, cum eu
 Nu te-am văzut niciodată. Sângele-ți clocote 'n vine
 Și un plâns arzător îți țâșnește din ochi fără voie».

Bunul tânăr atunci se lasă durerii și plânge,
 Plânge cu hohot la pieptul mamei, și zice cu jale:
 «Vorbele tatei, în adevăr, m'au rănit azi în suflet,
 Și niciodată 'n vieată eu n'am meritat așa vorbe.
 Căci a cinsti pe părinți mi-a fost de copil cea mai scumpă
 A mea plăcere. Și nimenea mai chibzuiți, mai cu minte
 Nu-mi păreau mie decât aceia ce-mi deteră vieța
 Și mă conduseră în întunerecul copilăriei.
 Multe răbdam eu dela ai mei tovarăși de jocuri,
 Fără ca bunele mele simțiri pentru ei să se schimbe;
 De ștregăriile lor, eu adeseori nu țineam seamă:
 Când însă batjocoreau pe tata venind sârbătoarea
 Dela biserică 'n mersu-i de om serios și cu minte;
 Când ei râdeau de cordeaua căciulei și de halatul
 Înflorilat ce-l purtă maiestos și ce-l dederam astăzi,
 Înfricoșat încleștam atunci pumnul, dam iute năvală
 Asupra lor, îi izbeam și-i loveam c'o furie oarbă,
 Făr' să mă uit unde dau. Și cu fețele pline de sânge
 Ei urlau și de-abia se scăpau de trântelile mele.
 Astfel creștui eu, ca astăzi să sufăr atât dela tata.
 În locul altora el se descarcă adese pe mine.
 Când i se 'ntâmplă 'n ședințele sfatului vr'o supărare,
 Eu ispășesc atunci cearta și felurite șicane
 Ale colegilor săi. Dumneata m'ai plâns însa-ți adese.
 Eu sufeream îndemnat totdeauna de conștiința
 Să onorez din suflet pe bunii părinți, ce-s cu gândul
 Numai la binele și fericirea copiilor, iar ei
 Mai bucuroși se lipsesc, ca s'adune lor și să cruțe.
 Ah, dar nu numa 'n faptul să cruți, ca să aibi pentru mâne,

Stă fericirea; nu-i fericire să tot pui grămadă
 Peste grămadă, și țarină iar lângă țarină numai,
 Oricât ar fi de frumos așezate astfel de bunuri.
 Îmbătrânește părintele și 'mbătrânesc cu el fiii
 Făr' a gustă bucuria de azi, și cu grija de mâne.
 Uite 'nprejur la mărețele 'ntinderi de bogăție;
 Colo mai jos e grădina, e viia, sunt grajduri, hambare,
 Un minunat rând de bunuri; dar când privesc după ele
 Casa și subt al ei coperiș văd fereastra odăii,
 Unde așteptam ades luna 'n nopțile cele senine,
 Și dimineața soarele; pentru' avem trebuință
 Ore puține de-un somn sănătos, — când mi-aduc azi aminte,
 Ah! ce pustii îmi par toate, camera, curtea, grădina
 Câmpul măreț ce se 'ntinde pe-aceste frumoase coline,
 Toate-mi par astăzi așa de pustii: eu n'am o soție.»

«Fiul meu», — înțelepțește-i răspunde buna lui mamă, —
 Nu dorești să-ți aduci în car o soție, ce noaptea
 Să ți-o prefacă 'n frumoasă jumătate a vieții,
 Și munca zilei mai veselă, pe cât dorește al tău tată
 Și mama ta. Noi te-am sfătuit și 'ndemnat totdeauna
 Ca să-ți alegi o soție. Dar știi, ș'acum inima-mi spune,
 Că până nu vine ceasul, și până nu afli
 Pe-adevărata soție, alegerea se 'ntârziază;
 Și ce-o amână mai mult este teama c'alegi una falsă.
 Vrei să ți-o spun, fiul meu? mi-se pare că tu ai ales-o.
 Pentrucă inima ta e atinsă și mai simțitoare
 Ca niciodată. Nu mai ascunde, c'o simț și ți-am spus-o,
 Tu ți-ai ales de soție pe fata cea surghiunită.»

«Mamă iubită, așa e» — răspunse cu foc atunci fiul; —
 Ea este. Și dacă n'o aduc azi încă-aici ca mireasă,
 Dacă se duce, și poate pentru vecie voiu perde-o
 Învălmășala răsboiului și 'n migrațiunile triste, —
 Mamă 'ndeșert mai rodesc pentru mine bogatele câmpuri,
 Și 'ndeșert mi-or aduce atunci anii belșugul de fructe.
 Casa 'n care-am crescut și grădina atunci mi-i pustie;
 Ah! și nu m'ar putea mângăia nici iubirea de mamă.
 Pentru' amorul, o simț eu, orice legături le desface,
 Când el încheie pe a sa. Și nu numai fata își lasă
 Tată și mumă atunci când urmează pe alesu-i tovarăș;
 Dar și feciorul, când vede că pleacă singura fată
 Ce-i este dragă din toate, uită de mamă și tată.
 Lasă-mă dar, să mă duc unde soartea mă mână. Căci tata
 Astăzi mi-a spus hotărîrea; și astfel de-acum înainte
 Casa dânsului nu mai este a mea, dacă 'ntr'ânsa
 Nu pot aduce pe fata singură 'n lume dorită.»

Buna și 'nțeleapta lui mamă iar îi răspunde:
 «Ca două stânci își stau doi bărbați împotriva!
 Mândri și ne'nduplecați în cerbicea lor, nu vreă nici unul
 De celalalt să s'apropie cu vr'un cuvânt de 'mpăcare.
 Dar eu te-asigur, o fiule, 'n inima mea eu tot sper
 Să-se 'nvoiască și dânsul s'o iai, deși e săracă,
 Dacă-i cu minte și bună, oricât de aspru 'n iuțeală-i
 A refuzat-o, sărmana. Iute cum e, el adese
 Zice cuvinte ce nu le 'mplinește; și 'ngădăue 'n urmă
 Ce mai 'ntăiu a negat. Dar așteaptă-un cuvânt de blândeță;
 Și cu tot dreptul, e tată! Mânia lui după masă,
 Când el vorbește 'nfocat și când altora nu dă dreptate,
 Știm noi că nu ține mult niciodată. Atunci vinu-i deșteaptă
 Toată iuțeala voinții, și nici nu ascultă pe alții,
 Numai pe sine s'aude și vorbele sale le simte.
 Dar vine seara, și când convorbirile lungi cu amicii
 Și micul chef i-a trecut, e mai blând, și atunci recunoaște,
 Că 'nferbințeala vorbirii a fost nedrept cătră alții.
 Vin' să 'ncercăm chiar acum; îndrăzneala la timp izbutește.
 Apoi avem trebuință de amicii, ce acuma-s cu dânsul;
 Mai ales vrednicul preot o să ne ajute de sigur.»

Astfel vorbi ea înfocată; și de pe banca de piatră
 lute se scoală 'mpreună cu fiul, ce se 'nvoise
 Ca să-i urmeze. Și se cobor de pe deal în tăcere,
 Preocupați amândoi de 'nsemnatul plan nou, ce-și formară.

POLYHYMNIA¹

Cântul V.

Cosmopoliții.

Cei trei amici, farmacistul, preotul și otelierul,
 Încă erau laolaltă, urmându-și vorbirea 'nainte
 Despre aceeași problemă de toate părțile 'ntoarsă.
 «Nu voesc să vă vorbesc împotriva», — le zice preotul
 Înțelepțește și demn cugetând. — «Omul tinde, o știu eu,
 Tot la mai bine; și, cum vedeă, el aspiră la scopuri
 Tot mai înalte, dorește cel puțin nouitatea.
 Nu treceți însă măsura; pe lângă aceste îndemnuri
 Firea ne-a dat și tendința de a stăruî în cele vechi, și
 O 'ndelungată 'ntreprindere ni se preface 'n plăcere.
 Ori și ce stare e bună, în armonie cu firea
 Și 'nțelepciunea. Multe dorește un om, dar puține-i

¹ Muza imnurilor religioase.

Sunt trebuințele. Zilele noastre sunt scurte și soarta
 E mărginită oricărui. Nu judec eu pe bărbatul,
 Care lucrează mereu, și fără de preget străbate
 Curagios toate mările și ale țărilor drumuri;
 Și-i mulțămît de câștigul ce adună mereu împrejurul
 Său și alor săi. Dar vrednic e și cetățeanul cel pașnic,
 Care 'ngrijește cu zel părinteasca sa moștenire,
 Și stăruiește să lucre la vremea sosită pământul.
 Nu schimbă el în tot anul ogorul, și nu grăbește
 Pomii plantați de curând să-și înalțe prea repede ramuri
 Impodobite de flori roditoare. El are răbdare,
 Suflet curat, liniștit și statornic, și judecată
 Drept cumpănită. Incredințează puțină sămânță
 Țarinei, și animale puține înțelege să crească,
 Pentrucă grija lui toată este folosul. Ferice
 Cui i-a dat firea o minte așa cumpănită. Pe toți noi
 Astfel de oameni ne țin. Și ferice e locuitorul
 Unui micuț orașel, ce 'mpreună venitul moșiei
 C'o meserie! Pe acela nu-l mai apasă povara
 Care o simte săteanul restrâns între margini înguste;
 Nu-l zăpăcește nici grija, care o au orașenii
 Prea cu multe dorințe dar cu puțină avere,
 Vrând să semene celor bogați și cu ranguri înalte,
 Cum sunt deprinse mai ales fetele și muieretul.
 Binecuvântă, dar, pașnica fiului aplicațiune,
 Și pe soția cu daruri asemeni ce-și va alege-o».

Astfel vorbea, când iată că intră și mama cu fiul,
 Drept înaintea soțului său ducându-l de mână.
 «Iată!» — vorbi ea, — «adeseori stând noi de vorbă 'mpreună,
 Ne gândeam la vesela zi așteptată, când Hermann
 Iși va alege mireasa, 'mplinindu-ne 'n fine dorința.
 Mintea ne sta când la una, când iarăși la alta din fete,
 Care, în tănuirile noastre de tată și mamă,
 Ni se părea cea mai bună. A venit acuma ziua;
 Cerul acum i-a adus chiar în față mireasa, și dânsul
 E hotărît întru inima sa. Oare nu 'ntotdeauna
 În chibzuirile noastre ziceam: să-și aleagă el singur?!
 Nu voiai tu totdeauna 'nainte, să vezi în el viul
 Dor de a avea soție?! Ceasul acum a venit, și
 El a simțit, a ales azi, ș'a hotărît bărbătește.
 Este fetița aceea străină, pe care a 'ntâlmit-o.
 Dă-i-o; sau, dacă nu, a jurat că nu ia pe alta.

«Tată! pe-aceea mi-o dă», — zise fiul, — «Este curată,
 Fără greș e alegerea asta, inima-mi spune.
 Ea va fi vouă vrednică fiică fără de seamăn».

Tatăl tăcù. Inșă repede atunceà se scoală preotul.
 la cuvântul și zice: «Soartea și 'ntreagă vieața
 Omului, foarte adeseori, dela o clipă atârnă.
 Căci după lungi sfătuiri ori și ce hotărîre e faptul
 Numai al unui moment. Bunul simț numai singur alege
 Ce e mai bine. Și totdeauna e rău ca 'n alegeri.
 Să opăcim acest simț prin nedumeriri laturare.
 Hermann e suflet curat și senin, de copil îl cunosc eu;
 Încă de atuncea el nu 'ntindea mâna la ori și ce lucru.
 Ceeace doreà, îi erà potrivit, și-o ținea cu tărie.
 Nu fi surprins și 'ngrijat dar, că vezi acum, deodată,
 Ce mai de lung timp doreai. E drept că 'mplinirea dorinței
 Nu-i tocmai cum ai fi vrut, căci dorințele adese
 Nu lămuresc ce dorim. De sus vine darul în forma-i
 Adevărată. Nu recunoști acum pe fecioara,
 Care ca cea dintâi a mișcat bunul suflet acestui
 Fiiu înțelept și iubit. Dar ferice, cui prima iubită
 Fără zabavă-i dă mâna, și cea mai scumpă dorință
 Nu se topește 'n inima lui tainuită. O 'nchinăciune
 Adevărată preface de 'ndată în bărbat pe un tânăr.
 Hermann e neschimbător, și mă tem că de-i negi consimțirea,
 Cei mai frumoși ai vieții lui ani vor apune 'n durere».

Iar farmacistul, cărui de mult îi sta vorba pe buze,
 Zice de grabă c'un aer de om gânditor: «Și acuma
 Calea de mijloc e cea mai bună. Incet te grăbește!
 Chiar împăratul Augustus aveà această deviză
 Sunt bucuros să servesc pe iubiții vecini, și puțină
 Mea iscusință s'o pun în folosul lor, mai cu seamă
 A tinerimei, ce are nevoie să fie condusă.
 Dați-mi voie să merg, și să ispitesc eu pe fată.
 Să 'ntreb comuna, 'n care trăiește și e cunoscută.
 Nimenea nu mă 'nșal' așa lesne; știu prețui eu
 Vorbele».

«Bine, vecine», — răspunse cu vorbe aripate
 Fiul; — «să cercetezi. Inșă vreau ca părintele preot
 Încă să-ți fie tovarăș. Bărbați așa vrednici sunt martori
 De toată 'ncrederea. Tată! ea nu e fugar; astă fată;
 Nu e de acelea ce umblă dup' aventuri, ca să prindă
 Prin viclenie pe neispitiții tineri în lațuri.
 Nu. Sălbatica soarte a războiului, ce pustiește
 Lumea și case puternice le-a prefăcut în ruine,
 Și pe dânsa, sărmana, acestea au alungat-o.
 Nu rătăcesc azi bărbați străluciți, din familii înalte,
 Nenorociți, în țară străină? Fug principi sub mască;

Inșiși regii trăesc în exiliu. Tot astfel și dânsa,
Dintre surorile ei cea mai bună, a fost alungată
Din țara sa. Și uitându-și nefericirea, ca însași
Făr' ajutor și lipsită, am văzut cum ajută pe alții.
Mare e nenorocirea și jalea, ce umple pământul,
N'o să răsară și vreun noroc din această restriște?
Și eu, la brațul miresei, a unei soții credincioase,
Să mă răsbun de răboiu, ca și dumneata de incendiu?»

Tatăl atuncea vorbi, arătându-și buna 'nvoire:
«Fiule, cum deslegată deodată-ți e limba, ce lungă
Vreme-ți eră 'nțepenită, și nu se mișcă decât numai
La trebuință?! Fost-a să aflu eu azi ce amenință
Pe oricare tată: ca mama, c'o 'ngăduință prea mare
Să părătească mereu și 'n adins cerbicoasa voință
A unui fiu, și să văd că orice vecin le ia partea,
Când împotriva tatei sau soțului ei dau năvală.
Nu vreau, — și ce ar folosi? — să vă stau tuturor împotriva;
Pentru că văd dinainte 'ndărătnicie și lacrimi.
Mergeți, cercați, și 'n numele Domnului, ca pe a mea fiică
Să mi-o aduceți în casă, dacă s'o uite nu poate».

Astfel părintele. Fiiul exclamă de bucurie:
«Pân' înc'a nu veni seara aveă-vei o vrednică fiică,
Cum o dorește un om înțelept ș'un nobil părinte.
Sper că și ea va fi fericită, pe cât e de bună
Însă nu mai întârziez; înham iute caii;
Duc pe acești buni amici pe urmele celei dorite,
Și am o deplină încredere 'n propria lor iscusință.
Și pân' e a mea, eu n'am să mai văd pe străina fecioară».

Zice și ese. Iar ceialalți chibzuesc între sine
Ca niște oameni cu minte 'nsemnata și grabnica treabă.
Hermann aleargă de grabă la grajd, unde caii săi ageri
Stau liniștiți și rod repede ovăsul și fânul cel moale,
Bine uscat și cosit de pe cea mai frumoasă livadă,
Iute le pune zăbalele albe, trage dârlogul
Prin catarama frumos argintate, și 'nțepenește
Frânele lungi și late; scoate apoi caii în curte,
Unde zelosul lui servitor adusese trăsura,
Cu ușurință mișcând-o de oiște. Lasă lungimea
Tocmai cât trebuie frânelor netede. Pune apoi caii
Sprinteni și vigoroși la trăsura; Hermann ia biciul,
Șede pe capră și mână sub bolta cea mare a porții
Când s'așezară acum prietini în spațioasele locuri,
Repede sboară trăsura și lasă în urmă pavagiul,
Las' a orașului ziduri și strălucitele turnuri.

Hermann o mână 'nainte cătră șoseaua vestită
 Grabnic, și cu deopotrivă iuțea la deal și la vale,
 Când se vedeă acum turnul din sat, și că nu sunt departe
 Casele încunjurate de verzile lor grădini, el
 Cugetă 'n sine că-i timpul, ca să oprească trăsura.

Încunjurată de venerabila umbră a unor
 Tei cu de veacuri adânci rădăcini și înalți pân' la ceriuri,
 Se întindea o largă și verde livadă 'nainte
 Satului, loc prea iubit de plăcere pentru țărani
 Și orașenii de aproape. Subt arbori eră o fântână,
 Lâng' o costișă, la care ajungeai pe câteva trepte.
 Bânci de piatră erau așezate 'mprejurul fântânii,
 Limpede, pūrura viu curgătoare și 'nprejmuită
 Cu un zid scundicel, ca lesne să poți scoate apă.

Hermann aci hotări să oprească trăsura și caii
 La umbră. Așa și făcù și zise aceste cuvinte:
 «Prietini, acum coboriți și vă duceți, ca să cunoașteți,
 Dacă fecioara merită mâna, ce vreau a i-o 'ntinde.
 Eu sunt convins, și nimic nou și rar mie nu o să-mi spuneți.
 De ași aveà singur de a face, repede aș merge 'n comună,
 Și cu puține cuvinte soarta mi-ar fi hotărîtă
 De buna față. Indată veți recunoaște-o din toate,
 Pentrucă nu e nici una să-i samene la frumsețe.
 Iară ca semne vă dau încă hainele ei curățele: O
 Roșie jupă frumos șinorată-i înaltă rotundul
 Sân, și e strânsă c'un negru pieptar peste mijloc.
 Gulerul alb al cămeșii formează o 'ndoitură,
 Ce drăgălaș îi încinge rotunda bărbie; în ovala
 Și eleganta ei față senină se vede un suflet
 Bun și curat. Bogatul ei păr e 'mpletit în cosițe
 Cu ace de-argint întărite. Albastra ei fustă sub jupă
 Pân' la picoare-i atârână cu 'ndoituri număroase,
 Și-i învălește 'n mers, frumos desvoltata-i figură.
 Însă, vreau să vă spui, și vă rog înainte de toate:
 Nu vorbiți fetei și n'arătați scopul venirii aicea;
 Dar întrebați ș'ascultați dela alții tot ce vor spune.
 Când veți află îndestul pentru liniștea tatei și mamei,
 Să vă re'ntoarceți la mine, să chibzuim ce să facem.
 Asta e planul ce mi-l făcui în minte pe cale».

Astfel vorbi el. Și prietini pleacă spre sat împreună.
 Mișună-acolo mulțimea prin șuri, prin grădini și prin case.
 Car lângă car stau de-arândul pe 'ntinsa șosea, și bărbații
 Îngrijesc de cai și de boi, cari mugesc pe la cară;
 Iar femeile spală și uscă la rufe pe garduri,

Și copilașii se joacă și pleoscăie apa la gărlă.
 Cercetătorii trimiși străbat prin mulțimea de cară,
 De animale și oameni, uitându-se 'n dreapta și 'n stânga,
 Doar' vor zări tipul fetei, ce le fusese descrisă.
 Însă din toate nici una nu părea mândra fecioară.

Într'un loc se mărise 'mbulzeala; la niște cară
 Eră o ceartă. Bărbații s'amenințau, și 'ntre dânșii
 S'amestecară țipând și femeile. Repede atuncea
 Vine un bătrân cu pași venerabili la cei ce se ceartă,
 Și dojenindu-i ca un părinte să se împace,
 Larma 'ncetează. «Nu ne-a 'nvățat încă nenorocirea,
 Să ne 'nțelegem în fine», — le strigă, — să fim cu răbdare
 Îngăduind unii altora, chiar când nu fiecare
 Știe să-și măsure faptele?! În adevăr, fericitu-i
 Nerăbdător! Dar pe voi suferințele n'or să vă 'nvețe
 A evita 'ntre voi cearta, trăind în unire ca frații?!
 Îngăduiți unii altora locul în țară străină,
 Și 'mpărțiți împreună ce-aveți, ca s'afflați îndurare!»

Astfel vorbi lor bătrânul și 'ndată tăcură cu toții;
 Și liniștindu-se iar cu bună 'nțelegere așază
 Boii și carăle 'n rând.

Auzindu-i vorbirea preotul

Descoperi în persoana bătrânului liniștea unui
 Jude 'nțelept, și venind mai aproape de el îi vorbește
 Cu 'nsuflețire: «Tată, în adevăr, când poporul
 E fericit și trăește din rodul pământului, care 'n
 Lung și 'n larg se deschide, și când doritele daruri
 Le renoește cu anul și luna; merg atunci toate
 Ca și de sine, și fiecare se crede că este
 Cel mai cuminte și mai virtuos; și trăind lângă olaltă,
 Adevăratu 'nțelept e la rând socotit cu oricare.
 Tot ce se 'ntâmplă atunci, are-un curs ca de sine.
 Când însă nenorocirea ne strică ale vieții
 Drumuri obișnuite, când ne preface 'n ruine
 Case, grădini și câmpii cultivate, și când alungă
 Din locuința iubită pe soț și soție târându-i
 În pribegie, zile și nopți turburate de grije:
 Ah, atunci caută toți între ei pe cel mai cuminte,
 Și el nu le mai spune 'nzadar înțeleptele-i vorbe.

Spune-mi, tată, desigur ești judele acestor tovarăși
 Spiritul cărora l-ai liniștit într'o clipă? Așa-mi pari
 Cum ai fi unul din vechii conducători de popoare,
 Cari le-au condus prin pustii, prigonite, pe căi neguroase.
 Par'c'aș vorbi cu biblicul Jozua azi sau cu Moise».

«In adevăr», — îi răspunde c'o serioasă privire
 Judele, — «vremile noastre s'aseamănă celor mai rare
 Vremi, pomenite 'n istoria sfântă și 'n cea profană.
 Cine a trăit ieri și astăzi în zilele acestea, trăit-a
 Ani îndelungi: așa se 'ndesesc dup'olaltă azi toate
 Evenimentele. Când mă gândesc la trecut, mi se pare
 C'o bătrâneță căruntă mi-apasă spinarea, deși sunt
 Încă 'n puterea vieții. O, noi aceștia putere-am
 Să ne numim asemeni poporului, căruia Domnul
 S'arătase 'n rugul de foc într'o oră de groază.
 Căci între nori și 'ntre flacări ni s'arătă el și nouă».

Preotul vrea să lungească vorbirea, ca să cunoască
 Soarta bătrânului și a lor săi. Tovarășul însă
 Grabnic îi spune șoptindu-i secret la ureche: «Vorbește
 Judelui și-i pomeneste de față. Eu merg ca s'o caut;
 Dupăce-o aflu, îndată vin iară». Preotul aprobă.

El ca spionul aleargă prin șuri, prin grădini și tufișuri.

CLIO.¹

Cântul VI.

Veacul.

Preotu 'ntreabă pe jude de suferințele sale
 Ș'ale poporului său, și de când sunt în pribegie.
 «Da, sunt lungi suferințele noastre», — răspunse străinul;
 Pentrucă noi am beut amarul întregi epoce,
 Și cu atât mai cumplit, că și cea mai frumoasă speranță
 Ne-a nimicit-o. Căci cui nu-i săltase 'n piept inima? Cine
 N'a fost mișcat de mai vii simțeminte și mai curate,
 Când se ivise întâia lucire a noului soare,
 Când auzisem de drepturi ce sunt tuturor comune,
 De libertatea 'nsuflețitoare și de frumoasa
 Egalitate?! Speră să se bucure de-a sa vieață
 Oricare om de-atunci înainte; pareă c'o să fie
 Rupt de-atunci lanțul sugrumător de povară, ce-l ține
 Strâns în mânilor lui interesul și trândăvia.
 Nu priveam toate popoarele 'n zilele acele de criză
 La capitala lumii, cum ă fost ea de mult timp,
 Și mai mult ca ori când acum merită mândrul nume?!
 Nu erau numele acelor bărbați, ai soliei mărețe
 Primi vestitori, asemeni celor mai mari, înălțate
 Până la stele?! Nu creștea fiecărui curajul,

¹ Muza epopeii și a istoriei.

Limba și spiritul?! Și ca vecini noi întâiu simțirăm,
 Însuflețirea. Curând dup' aceea începe războiul;
 Și Francezii s'apropie 'n cete 'narmate. Ei însă
 Numai ca prietini păreau că ne vin, și așa și veniră;
 Căci simțeminte sublime aveau fiecare, și veseli
 Vreau a plantă căzătorii arbori ai libertății,
 Asigurând al său fiecărui, și fiecărui
 Dreptul ocârmuirii de sine. O bucurie
 Sărbătorească a cuprins pe bătrâni și pe tineri, ș'o horă
 Veselă 'ncep împreună în jurul nouălor steaguri.
 Triumfătorii Francezi câștigară de grabă, prin focul
 Entuziasmului lor și prin vesela lor manieră,
 Spiritul nostru întâiu, al bărbaților, și prin un farmec
 Irresistibil pe urmă ale femeilor inimi.
 Sarcina chiar a războiului cu numeroase cerințe
 Nu părea grea, căci speranța ne 'mpodobea viitorul
 Și ne atrăgea privirea spre noi căi de atunci deschise.

O, ce frumoasă e ziua, când mirele și cu mireasa
 Veseli s'avântă la danț, așteptându-și dorita unire.
 Dar mai mareț eră timpul, când cel mai scump bine, ce 'n lume
 Omul dorește, părea că-i aproape și lesne a-l ajunge.
 Limba eră deslegată oricărui; vorbeau cu glas mare
 Tineri, bărbați și bătrâni, ș'aveau simțeminte sublime.
 Însă 'n curând se turbură ceriul. Un rău neam de oameni,
 De-a face bine nevrednici, acopere fructul puterii.
 Se ucideau, apăsau pe ai lor frați și vecinele neamuri,
 Și trimeteau mulțimea de oameni porniți să despoaie.
 Toți chefuiiau pe la noi și răpeau, cei mai mari cu grămada,
 Și chefuiiau și răpeau și cei mai mici dintre ei pe 'ntrecute.
 Singura grijă o aveau, să rămână ceva pentru mâne.
 Nu eră mare dezastrul, și zilnic creștea împilarea;
 Nimenea n'auzea strigătul, ei erau singuri stăpânii.
 Chiar și pe cei mai de pace-i cuprinse atunci întristarea
 Și-o grozavă mânie; și toți le jurau răsbunare
 Pentru batjocuri, văzându-și amar înșelată nădejdea.
 Și se 'ntoarse norocul deodată pe partea germană,
 Și Francezul fugi 'napoi cu marșuri grăbite.
 Noi am simțit mai întâiu a războiului soarte-amară!
 Îvingătorul e mare și bun, sau cel puțin pare că este;
 Cruță poporul învins, ca și cum ar fi al său prietin
 Ce-i mereu de folos și-i dă din averile sale.
 Nu știe însă fugarul de lege. De moarte să scape;
 Mistue repede și făr' altă grijă tot ce găsește;
 Este aprins de mânie, și disperarea lui scoate

Cele mai crâncene fapte din inima-i sălbătăcită.
 Totul răpește; nimic nu-i e sfânt. În sălbatica-i poftă
 Dă năvală 'n femei, și preface plăcerea 'ntr'o spaimă.
 Pretutindenea el vede moartea, crede că gustă
 Cele din urmă clipe, și în barbara-i cruzime
 Îl desfătează vărsarea de sânge, și-l desfătează
 Urletul nenorocirii.

Cu-o furioasă mânie

Se ridicar' atunci oamenii noștri, ca să-și răsbune
 Încercatele pierderi și ca să-și apere restul.
 Toți se 'narmară, văzând și iuțeala fugarului, fața-i
 Palidă și privirea i fricoasă și rătăcită.
 Ne'ntrerupt sun' acum clopotul și fioros dă alarma,
 Furia deslănțuită nu mai cunoaște primejdii,
 Pașnica muncii unealtă se schimbă 'n armă de luptă;
 Și de pe furcă și coasă picură ploaie de sânge.
 Fără de milă cade dușmanul și fără cruțare.
 Pretutindeni vedeai numai furia răsbunătoare
 Ș'a prădătorilor răi slăbiciune vicleană și lașă.
 Măcar de n'ași mai vedeà niciodată pe om în această
 Stare 'nspăimântătoare! E mai puțin fiores' o fiară
 Înfuriată. Să nu mai vorbească de libertate,
 Ca și cum el ar fi volnic să se guverne de sine
 Cât ce se 'nlătură frânele legii, deslănțuită
 Vezi în om toată a firei lui răutate, pe care
 Legea o 'mpinge 'n cel mai adânc unghiu al inimii lui.»

«Prea

Bunule om!» — cu glas apăsat îi răspunde preotul, —
 «Nu-ți bag eu vină, că nu cunoști înc' a omului fire.
 Ai suferit rele multe dela desfrâu-i sălbatic!
 Dar de-ai voi să privești înapoi la zilele triste,
 Singur ai spune, cum ai văzut adeseori însuți
 Fapte de laudă și însușiri minunate, cari însă
 Stau în inimi ascunse; când însă vine pericolul
 Și le deșteaptă, când îl îndeamnă nenorocirea,
 Omul s'arată un înger, un zeu protector pentru alții».

Vrednicul judecător cu surâsul pe buze răspunde:

«Dumneata mi-amintești, cum ades după arderea casei,
 Nenorocitului proprietar îi aducem aminte,
 Că-i mai rămase topit în ruine argintul și aurul.
 În adevăr e puțin, dar de valoare.
 El scormonește cu zor, și se bucură de ce găsește.
 Astfel și eu îmi întorc bucuros cugetările mele
 Cătră puținele zile senine, ce le țin minte.

Nu neg, văzut-am dușmani împăcați, ca să scape cetatea.
 Da, am văzut și iubire de fii, de părinți și de prietini,
 Cum cuteză imposibilul; și am văzut cum un tânăr
 Se preschimbă deodată 'n bărbat, și iar cum bătrânul
 Intinerește din nou, și copilul se face brav tânăr.
 Slabul sex însuși, cum de obicei se numește, arătat-a
 Mult' agerime de minte, nobil curaj și putere.
 Vreau s'amestec, înainte de toate, fapta frumoasă
 Marinimos împlinită de o fată, de o bravă fecioară.
 Ea rămăse 'ntr'un mare conac de moșie la țară
 Singură, numai cu fetele. Căci bărbații eșiră 'n
 Contra străinilor. Curtea atunci fu cuprinsă de o ceată
 De rătăciți fugari, ce dădură năvală la pradă,
 Și nimeresc în odaia femeilor pe neașteptate.
 Când văzură ei chipul frumos desvoltat al fecioarei.
 Și drăgălașele fete, încă aproape copile,
 Fură cuprinși de o sălbatică poftă, și năvăliră
 Ca niște barbari asupra fetițelor înspăimântate
 Ș'a generoasei fecioare. Ea smulge unuia 'ndată
 Sabia ce-avea la brâu, și lovind cu putere-l doboară
 Însăngerat la picioarele sale; apoi liberează
 Fetele cu un curaj bărbătesc, rănind încă patru
 Din prădători, cari însă scăpară de moarte cu fuga.
 Apoi încuie conacul și așteaptă ajutor înarmată».

Când auzi acum preotul lauda fetei, îndată
 Simte că-i crește speranța pentru bunul său prietin;
 Și cugetă ca să întrebe: unde e: nu cumva și ea
 Este părtaşă bejeniei triste 'n mulțimea aceasta?

Dar farmacistul, venind înapoi, s'apropie iute,
 Ciupe pe preot și-i spune șoptind: «am găsit-o;
 Am cunoscut-o din sute după descriere! Vino
 Ca s'auzim mai departe».

Se 'ntoarseră. Judecătorul
 Însă, chemat de ai săi pentru o grabnică treabă, dispare.
 Iar farmacistul și preotul vin și s'opresc la pârlezul
 Gardului, unde spițerul c'un aer șiret îi explică:
 «Vezi fata?» — zice. — «Ea a 'nfășat acum pruncul. Cunosce eu
 Bine halatul cel vechiu și fața de perin' albastră,
 Ce i-a adus-o azi Hermann în legătură. De grabă
 Și foarte bine a folosit ea primele daruri.
 Astea sunt semne vădite; asemenea și celelalte.
 Pentrucă roșia jupă frumos și norată-i înalță
 Sânul rotund, și e 'ncinsă strâns cu pieptarul cel negru.
 Gulerul alb al cămeșii formează o 'ndoitură,

Ce dragălaş îi încinge rotunda bărbie; 'n ovale.
 Și eleganta ei față senină se vede un suflet
 Bun și curat. Bogatul ei păr e 'mpletit în cosițe
 Cu ace de-argint întărite. Acum șede, dar totuși se vede
 Talia-i mândră și 'naltă. Și fusta-i albastră sub jupă
 Pân' la picioare-i atârnă cu 'ndoituri număroase.
 Ea este fără 'ndoială. Vino s'aflăm dacă este
 Și virtuoașă și bună, și gospodină de treabă».

Examinând cu privirea pe fata ce șede, preotul
 Zise: «Nu e mirare că ea fermecă azi pe tânăr.
 Cel mai umblat bărbat rămâne uimit când o vede.
 O, fericit cui natura i-a dat o formă frumoasă!
 Ea-l recomandă în tot locul, nu e străin nicăiera.
 Toți îl văd bucuros și se simt încântați lângă dânsul,
 Când frumșeta trupească o 'nsoțește ș'al inimei farmec.
 Eu te asigur, că tânărul a 'ntimpinat azi o fată,
 Care-i va face senine viitoarele zile ale vieții,
 Și-i va fi o tovarășe vrednică și credincioasă.
 Intr'un așa trup frumos e de sigur ș'un suflet curat; și
 O vigoroasă juneță promite o bătrâneță
 Iarăși senină».

Dar farmacistul răspunse 'ndoelnic:

«Nu m'ași încrede eu lesne aparenței; adese ea 'nșală
 Eu am probat așa de adese vechiul proverb, ce zice:
 Pân' ce n'ai mistuit o găleată de sare cu noul
 Prietin, să nu te încrezi lui ușor. Numai timpul probează,
 De vă uniți amândoi, și de 'n adevăr ți-e și prietin.
 Să cercetăm mai întâi pe la oameni, cărora fata
 E cunoscută, și cari ne pot povesti despre dânsa».

«Laud și eu prevederea!» – răspunse preotul.

«Nu pețim pentru noi! A peți pentru alții e o grijă».

Și ei se duc să 'ntâlnească pe vrednicul jude, ce vine

Dela trebile sale pe stradă 'nainte, — «Spune!»

Zice de grabă 'nțeleptul cu prevedere:

«Noi în grădina cea mare de-aproape văzurăm o fată,
 Care ședeă subt un măr și, la umbră, făcea 'nbrăcăminte
 Pentru copii dintr'o haină purtată, ce-i fû dăruită,
 Cum presupun. Ne plăcû; ni se pare o vrednică fată.
 Spune, ce știi despre dânsa; 'ntrebăm cu un gând onorabil».

Judecătorul, intrând în grădină s'o vadă, le zise:

«Dar o cunoașteți; când povestii de curajul fecioarei

Care, smulgând fugarului sabia, se apărase

Ea și pe soașele sale, aceasta eră. Și priviți-o,

Cât de voinică-i; însă e bună pe cât e de bravă.

Ea îngrijî pân' la moarte pe un bătrân moș al dânsei,
 Care muri de 'ntristare pentru nenorocirea
 Orașelului său și de frica de-ași pierde averea.
 Ea suportă cu curaj și amara durere la moartea
 Incredințatului său, un tânăr erou care 'n primul
 Foc al înaltei idei de a lupta pentru drepturi
 Și libertate; alergă la Paris, unde află 'n scurtă vreme
 Groaznică moarte; pentru' acolo, ca și acasă,
 El eră dușman al tirăniei și al vicleniei.

Astfel judele. Cei doi amici mulțămesc, apoi pleacă
 Preotul scoate o monedă de aur, pentru' argintul
 Ce-l aveà 'n pungă, îl împărțise de câteva ore,
 Când văzû bejenarii trecând în trista lor ceată.
 El întinde aurul judei: «Banul acesta», —
 Zise, — «'mpărțește-l celor lipsiți, și Domnul 'nmulțească-!l»
 Omul nu primî darul: «Noi am scăpat câțiva taleri», —
 Zise, — «și câteva lucruri și haine, și avem speranță
 C'o să ne 'ntoarcem, până a nu mistui încă totul».

Preotul însă-i răspunse, apăsându-i aurul 'n mână:
 «Nime să nu zăbovească a da în zilele acestea,
 Nime să nu se ferească a primî iar, ce dă îndurarea,
 Nu știe nime, cât timp aveà-va ce are astăzi;
 Nime nu știe, cât rătăci-va prin țară străină,
 Lipsă ducând de grădina și țarina care-l nutrește.

«Ei acum!» — zise 'ncurcat farmacistul, — să am la mine
 Bani, ori mulți ori puținî, vi i-ași da, căci din ai voștri
 De bună seamă-s în lipsă. Nu vă las însă nici eu
 Făr' a vă face vr'un dar, să-mi vedeți măcar bunavoința;
 Măcar că fapta-i mai mică cu mult decât e voința».
 Astfel vorbește scoțând din curea o pungă de piele
 Inflorilată, 'n care-și păstrează tutunul; deschide
 Cu eleganță și 'mparte; erau vre-o câteva pipe.
 «Mic este darul», — adause. Iar judele: «Tutunul
 Cel bun e călătorilor binevenit totdeauna».
 Și farmacistul apoi începe să-și laude tutunul.

Preotul îl trage de mână, și-și i-au rămas bun dela jude.
 «Să ne grăbim», — zise, — căci tânărul om ne așteaptă cu grijă.
 Vino să-i spunem solia cea veselă cât mai de grabă».
 Și când sosiră grăbiți înapoi, ei aflară pe tânăr
 Răzimat de trăsură sub tei. Și c'un viu neastâmpăr
 Căii băteau din picioare pisând sub copite verdeața.
 El îi ținea de căpăstru, și stă 'ngândurat, cu privirea
 Fixă 'nainte. Și nu observă pe amici pân' sosiră,
 Ei îl strigară pe nume și-i dederă vesela veste.

Încă departe 'ncepù farmacistul să spună, când însă
 S'apropiară, preotul ia pe Hermann de mână,
 Și 'ntrerupând pe tovarășul său din vorbire, îi zice:
 Fi fericit, iubit tânăr! Ochiul tău luminat și
 Inima-ți dreaptă-au ales foarte bine. Ferice de tine
 Și de juna fecioară! Ea este demnă de tine.
 Vino și 'ntoarce trăsura, s'ajungem de grabă 'n comună,
 Ca să pețim buna fată, și 'ndată s'o ducem acasă.

Tânărul însă nu da semne de bucurie,
 Auzindu-și solia ce trebuia să-i aducă
 Cea mai dulce speranță ș'o bucurie cerească.
 El oftă din adânc și zise: «Venirăm în grabă;
 Dar poate 'ncet ne rentoarcem și cu rușine spre casă,
 Căci de când aștept eu aici, mă cuprinseseră grija,
 Frica 'ndoiala, și toate gândirile negre,
 Ce chinuesc pe un suflet, ce singur iubește.
 Credeți că fata, dac' o pețim, va voi ca să vină
 Pentrucă suntem bogați și ea e săracă, și astăzi
 În pribegie? Dar chiar sărăcia ne face mai mândri,
 Când este nemeritată. Harnică și cumpătată
 Pare a fi fata, și cu acest dar, a ei este lumea.
 Credeți c'o fată de așa frumseță și bune moravuri
 N'a încântat niciodată pe vreun tânăr de treabă?
 Credeți că inima ei a rămas închisă iubirii
 Până în ziua de azi? Dacă mergem în sat așa iute,
 Poate, spre a noastră rușine, ne 'ntoarcem încet cătră casă.
 Îmi este teamă ca inima ei e a vreunui tânăr,
 Și că frumoasa ei mână poate că astăzi e dată.
 Și cu propunerea mea eu voi sta rușinat înainte-i».

Preotul își deschise acum gura să-l mângăie însă
 Prea mult vorbărețul său tovarăș îl întrerupse:
 «Am fi fost îngrijați altădată, firește când lucrul
 Se 'ndeplinește pe 'ncet, după reguli îndatinat.
 Când aleg singuri părinții fiului lor o soție,
 Mai întâi chiamă pe-un prietin de 'ncredere-al casei, pe care
 Îl trimite pețitor la părinții miresei alese.
 Sărbătorește 'mbrăcat, și 'n vre-o Duminecă, — acesta
 Face-o vizită demnului concetățean, după masă.
 Schimbă 'ntâi vorbe de prietini, obișnuite; pe 'ncetul
 Apoi aduce și 'ntoarce vorbirea cu 'ndemânare.
 După un lung încunjur, mai pe urmă, vorbește cu laudă
 Și despre fată, și despre casa al cărei sol este
 Oamenii prevăzători înțeleg intențiunea; și solul,
 Cum e isteț, le pricepe de 'ndată voința, și poate

Da lămuriri mai departe. Și dacă propunerea nu e
Bine primită, nu e supărător nici refuzul.
Când izbutește, atunci pețitorul e totdeauna
Primul în casă la orice serbare familiară.
Mirii și-aduc cu plăcere aminte toată vieața,
Că 'ndemânatica-i mână le 'nfășurase 'ntâiul
Nod al unirii... Însă toate acestea și alte.
Datine bune nu mai sunt astăzi la modă. Pețește
Singur tot insul. Primească cu propria-i mână și corfa,¹
Când i se dă, și stea cu rușine 'naintea pețitei».

«Fie ce-o fi», — zise tânărul, care de abia ascultase
Toate aceste cuvinte, acum hotărît întru sine:
«Vreau să-mi aud soarta singur din gura fecioarei, în care
Eu am cea mai mare încredere, care a avut-o vr'odată
Vreun bărbat în femeie. Ce zice ea, e cuminte
Și este bine, o știu eu. Și de va fi s'o văd astăzi
Pentru ultima oară, vreau să 'ntâlnesc înc'odată
Ochii cei negri și dulcea-i privire deschisă. Și dacă 'n
Veci nu voi strânge-o la pieptu-mi, vreau să mai văd înc'odată
Pieptul și talia, care dorește al meu braț s'o cuprindă;
Vreau să mai văd încă gura, din care un sărut sau *da* m'ar
Face 'n veci fericit, iar un *nu* m'ar sdrobi pe vecie.
Însă lăsați-mă singur. Nu m'așteptați, ci vă 'ntoarceți;
Spuneți tatei și mamei, că n'a greșit fiul, că fata-i
Demnă de ei. Și lăsați-mă singur. Eu pe cărarea
De peste deal pân' la păr și prin via noastră la vale
Sunt mai curând înapoi. De aș putea, ah, aduce cu mine
Îmbucurat și pe scumpa-mi tovarășe. Dar poate singur
Și pe furiș voi veni iar acasă, pe acea cărare
Pe unde vesel de atunci în veci eu n'am să mai umblu».

Astfel vorbi și dete preotului frânele. Acesta
Pune mâna pe ele, se urcă 'n trăsură, ia locul
Pe capră și cârmuie caii cu 'ndemânare.

Dar te 'ndoiai încă cu prevedere, vecine, și ziseși:
«Eu îți încred buciuros, bune prietin, suflet și minte;
Trupul și oasele însă nu-s tocmai bine păzite,
Dacă un preot ia 'n mâinile sale lumeștile frâne».

«Tu», surizând la aceasta, înțeleptul preot, îi zise:
«Șezi numai bine, și să-mi încrezi liniștit mie trupul
Ca și sufletul tău; căci de mult îmi e mâna deprinsă
De a ține frâul, și ochiul de a nimeri căi sucite.
Pentru că 'n Strassburg ne 'ndemânăm a conduce trăsura

¹ A da sau a primi corfa, *den Korb geben oder nehmen*, e un proverb luat dela Germani și întrebuințat la Românii din Transilvania.

Când însoțeam pe baronul cel tânăr afară. Zilnic
Brecul, de mine mânat, eșia duruind pe sub poarta
Răsunătoare, pe drumul prăvos până sub tei în livadă,
Printre mulțime de lume, ce-și trece vieața 'n primblare.

Mai liniștit, se sui și vecinul apoi în trăsură;

Însă ședeă ca și gata să sară cu prevedere.

Și armăsarii, dornici de staul, sburau cătră casă.

Tânărul stete mult timp în loc și privea cum se 'nalță

Și cum se 'mprăștie pulberea; stă cu gândirea pierdută.

(Va urmă).

COOPERATIVELE SĂTEȘTI.

— Felul și însemnătatea lor. —

I. Problemele cooperației.

Sfârșitul veacului al 18-lea ne-a adus atât în vieața socială, cât și în cea economică o schimbare radicală. Pe lângă revoluțiunea franceză, care a șters privilegiile nobilimii, o altă revoluțiune fără șgomot, ascunsă și puternică a dat vieții economice altă înfățișare.

Aceasta a adus-o desvoltarea tehnicei, care a perfecționat căile de comunicațiune, a înarmat industria cu mașinile cele mai perfecte și au înlocuit brațul omeneșc. Curând, în locul micului industriaș, care împreună cu calfele lui lucră în atelier fabricatele de lipsă pentru cercul lui de clienți, se ridică orașe întregi de fabrici, cari prelucrau produsele în mare și inundau piețele cu mărfurile lor. A fost o grea lovitură pentru profesioniști; mulți dintre ei și-au găsit ruina economică în această concurență și-au desființat atelierile și au alergat — ca să nu moară de foame — ca lucrători. Muncitorimea dela fabrici, înmulțită pe deoparte de creșterea populațiunii, pe de altă parte de inundarea păturii țărănești la orașe, a ajuns curând sub totala dependență a fabricantilor, cari le dedeau de lucru. Fiind cererea de lucru din ce în ce mai mare, plata muncii a scăzut foarte mult, oarele de lucru s'au înmulțit până la 14 pe zi, condițiile de trai s'au făcut tot mai grele, până ce părinții s'au văzut siliți să ia în ajutorul traiului și munca copiilor, de multeori nedesvoltați și lipsiți de putere. Astfel familii întregi trăiau pe lângă fabrici, în niște locuințe amărîte și nesănătoase, ceea ce a avut de urmare o înfricoșată degenerare a rasei omenești.

În societatea omenească își face culcuș lozinca individualismului, adecă fiecare pentru sine, celălalt nu te privește. Fiecare a căutat să-și asigure un trai cât se poate de comod nu numai lui, ci și urmașilor săi. Sistemul concurenței libere, ajutat de înaintarea tehnicei, a avut de bună seamă și partea lui cea bună, pentrucă a împintinat mintea omenească la o mai mare activitate, care a realizat progrese enorme pe toate terenele.

Ele însă nu a fost de folos, decât numai pentru unii oameni, mai energici, mai vicleni și mai lipsiți de conștiință. Aceștia ajutați poate și de împrejurări au adunat capitale peste capitale formând o clasă atotputernică.

Cam acelaș proces se întâmplă și cu populațiunea rurală. Aci producțiunea depinde de cei doi factori de căpetenie; de izvorul de producțiune (pământ, capital și muncă) și de valorizarea produselor (căi de comunicațiune etc.) Locul prim dintre aceste izvoare de producțiune îl ocupă capitalul; cu acesta poți să-ți cumperi și celelalte izvoare. Lipsind acest capital de bunăseamă și forța producțiunii scade. Cu descoperirea mașinelor, agricultura precum și alte ramuri ale vieții economice au început să se ridice neasemănat de mult, căci pe deoparte producțiunea s'a mărit în chip deosebit, pe de altă parte s'au îmbunătățit și calitățile. Celor cari le-au lipsit capitalele (creditul etc.) și nu au putut țineă pas cu toate progresele științei, au fost nevoiți să îndure concurența celorlalți, armați cu capitale și cultură. Între aceștia s'a încins o luptă și cum vieța economică cu cea intelectuală stă în raport direct, biruința a fost totdeauna pe partea celui mai bine organizat și care a dispus de mai multe forțe. În urma acestor lupte s'au desființat o mulțime de gospodării țărănești, iar pe ruinele lor s'a ridicat capitalismul, care conduce întreagă vieța agrară. Ca și micii industriași astfel și țărani sunt nevoiți acum să-și caute pâinea cu munca mânilor prin fabrici sau la proprietari mari de pământ, să-și lase căminul părintesc și să emigreze la America.

În acest chip capitaliștii s'au făcut stăpâni pe toate izvoarele de producțiune, au luat în exploatare toate căile de comunicație, au întemeiat trusturi, s'au folosit de toate beneficiile culturii și pe lângă acestea și-au câștigat și puterea politică, pe care o exploatează dupăcum le dictează interesele lor, făcându-și sinecure cu muncă puțină și lefuri mari, aducând legi și încheiând convenții vamale pentru întărirea lor.

Pe lângă dezastrele, ce epoca aceasta a capitalismului în care trăim de câteva decenii, le produce în populațiune, s'au mai alăturat și alte păcate sociale cum sunt alcoolismul, prostituția, epidemiile și militarismul și toate laolaltă ne-au dat acea masă imensă a sărăcimii, care pe zi ce merge ia proporții tot mai îngrijitoare. Astfel găsim societatea omenească despărțită în două clase, în milionari și proletari.

Unii având puterea politică și economică, alții mulțimea în locul unei vieți armonice, între aceste două clase s'a început o luptă, care de multeori a luat un caracter îngrozitor.

Nemulțumirea străbate dela un loc la celalalt, se organizează societăți secrete, cari folosesc teroarea, se înjghebează monstruoase greve și se deslănțuesc revoltele agrare. Frica și îngrijorarea cuprinde întreaga lume și prietenii omenirii muncesc să afle mijloacele prin cari s'ar putea înlătură aceste nemulțumiri.

Toți deopotrivă văd necesitatea unei *reforme sociale* radicale.

Astfel unii luptă pentru lărgirea dreptului de alegător, pentru câștigarea puterii politice și folosirea ei la regularea plăților și ajutorarea sărăcimei, alții în organizarea puterii de consum, în asociațiuni, etc. Unii s'au alăturat sub drapelul roșu al socialismului, alții la comunism, cea mai mare parte însă la stindardul *cooperației*.

Nu cu forța brutală, nici pe căi cu înconjur, ci «prin noi înșine», prin însoțiri se poate aduce o îmbunătățire a sortii celor lipsiți. Cooperativele sunt a se considera, ca un «regenerator al vieții sociale și economice, care trebuie să lupte pentru desăvârșirea morală, intelectuală și economică a celor de jos». Scopul lor este, ca *printr'o acțiune socială de natură privată* să înlăture anumite porniri de exploatare ale capitalismului individual. Ele cer o mai mare egalitate și frățietate, luptă pentru crutare, contra uzurarilor și a falsificătorilor de mărfuri și pentru introducerea unor maxime mai oneste în negoț.

Masele au o putere grozavă. Ele dispun ca producenți și consumatori de articole de o îndoită putere economică. Aceasta dacă se organizează și nu se lasă să fie suptă de capitaliști, formează un zid neînfrânt față de capital. *Organizația aceasta trebuie să țintească acolo, ca atât creditul, întreaga producțiune de mărfuri, cât și consumul lor să se facă pe calea cooperației și pentru acest scop trebuie întemeiate bănci populare, însoțiri de consum, mori, brutării, măcelării, tot felul de fabrici pentru articolele de casă, unelte, locuințe, pentru prăsila vitelor etc.*

Pe când capitalismul caută o îmbogățire individuală, însoțirile au rolul să ajutoreze pe deaproapele, să-l ridice, să-l nobilizeze, instruiască și desăvârșească. Aceste însușiri au dat posibilitatea sistemului cooperativ să cucerească în scurtă vreme aproape toate țările Europei.

II. Din istoricul cooperației.

Robert Owen. Pionirii dela Rochdale. I. P. Buchez și discipolii săi. Schulze-Delitzsch. V. A. Huber. Raiffeisen.

Ideia tovrășiei nu este a se căută în vremile noastre. Ea este tot atât de veche, ca și omenirea, de aceea o dată hotărîta a începutului ei, nu se poate stabili.

Pentru satisfacerea trebuințelor, cari în cursul timpului s'au ivit printre oameni, s'a simțit necesitatea să se ia în ajutor și alte forțe, să se întovărășească unii cu alții, ca astfel și izbânda să fie mai sigură. Astfel întâlnim la popoarele vechi tovrășii de vânat, târlele popoarelor nomade nu sunt altceva decât niște tovrășii în formă primitivă. La Grecii cei vechi întâlnim «Eranos», la Romani «Colegiile». Chiar viețuirea în sate și cătune nu e făcută decât tot de chiagul tovrășiei.

Între tovrășiiile acestea primitive și între cele din ziua de azi a lipsit însă continuitatea, de aceea cooperativele de azi, deși au principiul ajutorării reciproce, totuș sunt a se privi, ca o creație a timpului mai nou, ele sunt fătul tendințelor capitaliste.

Cei dintâi, cari au văzut foloasele acestor tovărășii au fost englezii și Anglia este a se privi ca leagănul mișcării cooperative.

Primele urme din această mișcare, cad prin anii 1825—1830. În revista din Brighton «Cooperator» anul 1828 găsim chiar o teorie a acestui sistem dezvoltată de Dr. William King.

Acela însă, care a dat impuls ideii cooperative, care și-a creat o școală a fost *Robert Owen*.

Om instruat în chestiile economice, căută cu ajutorul ideilor creștinești, să aducă o «schimbare în caracterul și împrejurările de trai ale oamenilor» și ca un apostol cutreeră urmat de discipoli, orașele Angliei și Americii, unde își dezvoltă teoriile sale.

Ideile propovăduite de Owen au fost dintre cele cari au revoluționat mai mult păturile sociale ale țării în care a trăit și mai ales prin felul cum ideea cooperației a prins rădăcini, credem că nu e de prisos dacă vom schița în scurte cuvinte activitatea acestui bărbat.

Robert Owen s'a născut în luna Maiu 1771 în Newton (Anglia), dintr'o familie săracă de burghezi. Tatăl său a fost curelar și având o familie grea, copiii au trebuit singuri să-și facă drumul în viață. Cu 10 ani Robert își câștigă pâinea ca băiat de prăvălie și avea totdeauna vreme să cetească și câte-o carte bună din biblioteca patronului.

Pe vremea aceea autorul lui cel mai iubit a fost Seneca, din care a scos o mulțime de pasagii, pe care și le decopiasse într'un carnet, ce-l purta totdeauna cu el. După câțiva ani a învățat țesătoria, a cumpărat o mică afacere, după care în scurtă vreme a fost chemat ca director al unei mari fabrici. Dreptatea lui și mai ales iubirea față de subalterni, i-a câștigat în toate cercurile simpatii. În New-Lanark se însură cu fata patronului și ajunge proprietar de fabrică. Aci a avut ocaziune să cunoască din temelie viața muncitorimii și poate sub influința lecturilor lui Rousseau, Pestalozzi sau Godwin, a început să lupte pentru o schimbare a educației, a împrejurărilor de trai și a caracterului. După părerea lui, omul e dela natură bun, numai împrejurările și societatea îl strică. În «Noua lume morală» Owen cere o reducere a dreptului de pedeapsă exercitat de stat. «Omul, caracterul și faptele lui sunt un product al împrejurărilor între cari a crescut și trăește. Și aceste împrejurări nu el și-le-a făcut, prin urmare nu el poartă vina pentru greșurile sale. De unde luăm dreptul ca să-l pedepsim». Sub stăruințele lui se aduce o lege în Anglia prin care se interzice fabricanților să primească în fabrici copii sub 10 ani, oarele de lucru sunt reduse și controlul mai sever. Din venitul fabricii sale înființă pentru muncitorii lui diferite școli, săli de lectură, petrecere și biblioteci, le zidî locuințe sănătoase cu preț scăzut și întemeie o societate pentru ajutorarea celor bolnavi și invalizi. El ține că «interesul afacerilor nu este numai să se țină în bunăstare mașinile moarte, cari constau din fier și lemn, ci și cele vii, *mașinile compuse din mușchi și nervi, muncitorimea*, lor să li se dea cea mai mare îngrijire, căci prin aceea le mărește doar puterea de muncă».¹

¹ I. Bösch, Robert Owen pg. 28.

Faima despre instituțiile create de el se răspândi în toată țara, și Owen primea în New-Lanark foarte des vizite de regi, principii, miniștri, savanți și deputați, cari voiau să cunoască personal rezultatele «eminentului filantrop». Prima lui carte apărută în 1813 despre «Nouă vederi asupra societății sau studii despre principiul formării caracterului» (*A new View of Society*) a produs mare efect. A trezit o mulțime de polemici, pe cari le-a combătut atât prin articole, cât mai ales cu graiul viu.

Cele mai mari stăruințe le-a depus Owen pentru intruchiparea ideilor lui comunistice, prin care cerea ca fiecare națiune sau stat să se furnizeze în comunități de câte 3000 de suflete, unde să nu mai fie proprietate privată, ci numai publică, iar munca ce depune fiecare să fie în folosul tuturor. Productele, ce ar rezulta pe urma unei astfel de împărțiri să se folosească pentru trebuințele membrilor ale acelei comunități. În New-Lanark înființă o astfel de comunitate, care ținu câteva vreme, dar care în urma neînțelegerilor se desființă în curând. Cu toate acestea Owen nu-și abandona ideile sale, ci în toamna anului 1824 trecu în America și întemeia în New-Harmony cu o sectă a Rappiștilor o nouă comunitate. Nici cu aceasta însă n'avu noroc, căci după plecarea lui se ivira certe între membrii ei și astfel se desfăcu.

Paralel cu aceste idei Owen dezvoltă o frumoasă teorie asupra mizeriei și a delăturării ei prin organizarea consumenților în cooperative de consum. Plănuia o centrală a cooperativelor, cu filiale în toate părțile pământului, având consumenții aceleași interese în toate locurile. În 1835 înființă în Londra «societatea tuturor claselor și națiunilor» cu două secții una în Manchester și alta în Londra. Ca să câștige și celelalte națiuni pentru această centrală, întreprinse prin Europa o călătorie mai lungă, unde căuta să-și desvolte ideile lui reformatorice oamenilor cu influință din diferite state. Stăruințele lui însă n'au avut rezultat, deoarece pe continent nu se cunoșteau principiile cooperației.¹ Se mărgini numai la țara lui, unde sprijinea începuturile de cooperație unde se iveau ele. În «Economistul», «foaie periodică», cum se numea ea, «pentru lămurirea noului sistem de societate proiectat de Robert Owen și al unui plan de asociere pentru îmbunătățirea sorții claselor muncitoare, rămânând și mai departe în activitatea lor» (*The Economist. A Periodical Paper explanatory of the New System of Society projected by R. Owen and of a Plan of Association for improving the Condition of the Working Classes during their Continuation of their present Employment*), se combate tendința de îmbogățire și schimbul nereal de produse și se cere delaturarea profitului din negoț prin cumpărarea în comun a articolelor de traiu.

După scurtă vreme revista aceasta «Economistul» nu mai putu să apară, însă sămânța aruncată de ea își dădu roadele, căci se înființă o mulțime de cooperative, mai cu seamă de cumpărare în comun. În anul

¹ Vezi: Jahresbericht der I. G. B. pe a. 1910 p. 10.

1824 găsim în Londra o societate de propagandă cooperativă, care la doi ani înființă revista «Cooperative Magazine and Monthly Herald».

La început Owen nu dase multă importanță societăților cooperative, idealul lui pentru care luptă tot comunismul rămase. Și tocmai aceste idei ignorate de Owen a prins rădăcini pe întreg pământul, până când ideile comunistice, respinse de egoismul ce e în firea oamenilor, au fost abandonate și Owen -- cu multă durere -- a trebuit să aziste la delăturarea lor.¹

Nimeni însă n'a știut să intruchipeze ideile cooperative ale lui Owen așa de minunat ca *țesătorii din Rochdale* (cetește Roșdehl).

Iată ce ne povestește istoriograful cooperației engleze G. I. Holyoake (cetește Holiohk) despre acest început:

«Cătră sfârșitul anului 1843, într'o zi neguroasă, întunecoasă, umedă și neprietinoasă, pe care nici un francez n'ar fi dispus s'o admire, într'o zi, cum sunt cam prin luna lui Noemvrie, când lumina zilei dispare iar soarele de scârbă sau disperare nu-și mai dă osteneală să strălucească; se adunară câțiva țesători timizi, flămânzi și fără lucru, care numai trăgeau nădejde de un cămin omenesc, ca să se sfătuiască, ce ar putea face pentruca să-și poată ușură starea lor sărăcăcioasă. Fabricanții aveau parale, negustorii mărfuri, ce ar putea ei să înceapă fără aceste două lucruri. Să-și ajute cu legea săracilor? Asta ar fi însemnat o nouă robie; prin emigrare? Asta ar fi fost o deportațiune, ca pedeapsă pentru crima că ești născut sărac. Ei hotărîră să ducă lupta pentru starea lor pe socoteala proprie. Voiau cum știau ei, să devină înșiși negustori, morari, capitaliști, fără experiențe, cunoștințe și mijloace bănești, voiau să fie înșiși comersanți și fabricanți. Lista de subscripțiune ar fi circulat însă punga nu prea putea să încasseze mult. O duzină de capitaliști liliputani să obligaseră să plătească săptămânal 2 penny (25 bani) de om, o sumă pe care Rotschilzii din Rochdale nu știau cum să o plaseze. După 52 de plăți, acești acționari interesați, n'aveau nici atâția bani în cassă, ca să cumpere un sac de făină și astăzi acești oameni săraci sunt proprietari de mori, magazine cu mărfuri și o prăvălie cu o vânzare anuală de 76,000 L. Plățile în număr în mărime de L 19,389, după raportul pătrarului ultim de an, arată o încassare de L 1,400 pe săptămână.»²

Tot după acest autor, prof. F. Standniger, ne povestește cum au început ei afacerea, pe care o dăm aci în resumatul făcut de dânsul.

¹ Nesuccesele comuniștilor au dat naștere la o epigramă foarte spirituală, care a devenit populară:

What is a Communist? One who hath yearinngs
For equal division of unequal earnings;
Idler or bungler, or both, he is willing
To fork out his penny, and pocket your shilling.

² George Jacob Holyoake: *The History of the Rochdale Pioneers*, London 1907 pag. 2.

«Pe vremea aceea lumea obicinuiă să se adune seara la câte-o consfătuire în sala societății de temperanță sau în sala de conferințe a charțiștilor. Acolo se puse întrebarea: «Cum se poate îmbunătăți mai potrivit soarta poporului?» Cei din societatea de temperanță erau de părerea că singurul mijloc ar fi, dacă nu s'ar mai gustă, nici un fel de beură alcoolică. Chartiștii dinpotrivă pledau, că singurul mijloc ar fi agitațiunea pentru ajungerea poporului la drepturi politice. Socialiștii, aderenții lui Robert Owen dimpotrivă făcuse propunerea, ca țăsătorii se întemeieze o cooperativă.

Ideia aceasta răzbi și în 28 Octomvrie 1844 se înregistrează cooperativa sub numirea «Rochdale Society of Equitable Pioneers». Se câștigase pentru această cooperativă 40 de membrii, iar cvota săptămânală de 2 penny se ridică la 3. În sfârșit se adunase înspăimântătoarea sumă de 28 L. (672 fcs.) și cu acest capital se începù crearea lumii celei nouă. Subterana unui magazin în «strada broaștelor» eră punctul de plecare al operațiunilor acestor pioniri. William Cooper se chiamă casierul, Samuil Ashworth vânzătorul. Mărfurile lor se compuneau din foarte mici cantități de făină, unt, zahar și cereale. Printre comersanții din oraș se lăți vestea, că concurenții lor voiesc să iasă la suprafață și în ziua aceea mulți ochi curioși se îndreptară în strada broaștelor ca să aștepte eșirea dușmanului. Acesta însă, ca și alți dușmani de importanță istorică, nu s'a prea grăbit cu eșirea. În sfârșit un fecior îndrăzneț, pe care-l întrigă urmările acestui joc diavolesc, sări și deschise obloanele prăvăliei, iar câteva minute dup'aceasta întreaga stradă hohotea în răs. Haimanalele, băieții de stradă strigau: «Zău, în sfârșit s'a deschis prăvălia nebunilor de țăsători!» Asta s'a întâmplat în 21 Decemvrie 1844.

De atunci generațiuni de «Doffers» și-au cumpărat urezul și cerealele în prăvălia nebunilor de țăsători! Și încă cereale bune și nutritoare. Ba au îmbrăcat din această prăvălie și câte o flanelă caldă, articole, cari n'ar fi avut o răbdare atât de dârză și cumpănită.

Dar care a fost ținta și planurile acestor țăsători «nebuni» și pe ce căi au căutat ei să o ajungă?

Principiile pe cari se bazează tovarășia pionirilor sunt următoarele:

1. Strângerea unei cvote fundamentale de o Liră sterl.
2. Întemeierea unei prăvălii pentru vânzarea de articole de trai.
3. Zidirea sau cumpărarea de locuințe, pentru membrii.
4. Exploatarea de producțiuni potrivite pentru cei lipsiți de lucru sau cei cu plăți mici.
5. Cumpărarea sau arândarea de pământ pentru exploatare de cătră aceiași fel de tovarăși.
6. Întemeierea unei colonii de sine stătătoare și ajutorarea altora, unde producțiunea, distribuirea, educația și administrația să se facă în comun.

7. Înființarea cât mai grabnică a unui hotel de temperanță într'o casă comună pentru răspândirea cumpătării». ¹

În 1850 tovărășia cumpără o moară, pentru trebuințele membrilor ei mai târziu întemeie o măcelărie, o croitorie și păpucărie, iar în anul 1859, adică după 15 ani cumpărarea și o fabrică de țesut, unde da de lucru la o grămadă de membrii. Le cumpărarea locuințe sănătoase și comode, întemeia mai multe sucursale, așa că astăzi are 14,000 de membrii, terenuri de exploatare, iar venitul anual se urcă peste 1 milion de fcs.

Astfel visul «nebunilor de țăsători», după o muncă răbdurie și plină de devotament, în decurs de câteva zeci de ani, ajunsese să fie realizat într'un chip cum nimenea nu s'ar fi gândit.

*

După economistul Valleroux, cel dintâi, care a agitat ideea cooperativei în Franța, a fost *I. P. Buchez*.

Acesta redactă «Jurnalul științelor morale și politice», care mai târziu își schimbă numele în «l'Européen», unde timp de mai mulți ani își dezvoltă ideile sale asupra acestor fel de asociații cu un «capital social neatingibil și indisolubil.» Ajutat de câțiva prieteni, serile mergea și ținea prelegeri economice muncitorimii, fără nici o remunerare, cu toate că era sărac, ba întemeie o tovărășie (1823), care însă în curând se disolvă. Fiindcă revista sa «l'Européen» n'avea mulți abonați și mai ales între muncitorime nu era de loc cunoscută, pentruca să-și răspândească mai bine ideile lui căută un alt mijloc.

Articolul despre asociații, în care arată muncitorimii cum își poate «îmbunătăți soarta fără violență și fără ajutorul statului», îl tipări pe niște cvarturi de hârtie și-l împărți pe la atelierelor și locuințele lucrătorilor.

Nu mult după aceasta un lucrător argintar cu numele Leroy, se prezintă cu articolul la Buchez, cerându-i deslușiri.

Acesta convins de avantajile unei tovărășii, ajutat cu parale de niște filantropi, întemeie dimpreună cu alți trei prieteni «asociația lucrătorilor bijutieri» («l'association des ouvriers bijoutiers en doré»). Cu micul capital de care dispuneau își cumpărarea uneltele și-și deschiseră un atelier, în care toți erau egali, lucrau în frățietate câte 11 ore la zi, se rugau lui Dumnezeu cetind în toată dimineața câte un capitol din evanghelie, iar Dumineca mergeau împreună la biserică. Atelierul acestor lucrători se mări tot mai mult, ajunsese să poată da ocupație și altor muncitori fără de lucru, cari mai pe urmă puteau deveni și ei membri.

Între muncitorime Buchez câștigă o mulțime de discipoli. Aceștia întemeiară pentru răspândirea ideilor cooperative revista «l'Atelier», care avu o soartă mai bună ca «l'Européen».

Pe coperta acestei reviste se aflau cuvintele:

«Acela care nu voește să muncească, nu-i ertat să mânânce», pentru care motto au îndurat și proces de presă. Vedem deci că și atunci, ca și

¹ F. Standinger: Die Konsumgenossenschaft pag. 44 și 45.

acum, adevărul nu eră suferit. Cărturarii nu erau admiși la foaia lor decât ca membri corespondenți.

Revista deci eră «redactată de lucrători și adresată lucrătorilor». Cu ea voiă să se apere mai ales contra aceloră, «cari sub scutul instruirii îi împingea spre depravare». «Vom atacă pe toți aceia, cari au uitat că morala este, în acelaș timp, cel mai bun sfetnic și cea mai bună igienă pentru cel sărac», scriau ei într'un număr din jurnalul lor.

În curând urmă o tovrășie a croitorilor și a tipografilor. În vremea revoluției dela 1848 găsim 200 de cooperative, toate în cea mai frumoasă desvoltare.

Lovitura de stat din 2 Decemvrie 1851 a fost pentru cooperative un mare dezastru. După o liniște de 10 ani, în mișcarea cooperației a urmat o reculegere, mulțămită căreia Franța ocupă astăzi locul prim, ce privește organizația cooperativelor productive.

II.

Între bărbații, cari și-au câștigat mai mari merite pe terenul cooperației în Germania, în urma activității lor neobosite și mai ales în urma fanatismului cu care propovăduiau în toate părțile ideile cooperative, se cuvine să amintim în primul loc pe *Schulze-Delitzsch*, *Raiffeisen* și *Huber*.

Ei au fost, cari după exemplul lui Owen și al francezului Buchez, au început redeșteptarea spiritului de asociare în masele poporațiunii germane și le-au dat acele instituțiuni, cari nizuiesc spre desrobirea lor. Istoricii cooperației germane și între ei și Dr. Hans Krüger, nu recunosc această influință și o motivează că tovrășiile primitive au existat și la ei. Decât formă definitivă n'au avut și tovrășiile puse pe principiul ajutorării și al administrației proprii, le-au împrumutat, cum împrumută mai toate lucrurile, dela popoarele vecine, unde există o organizație cooperativă destul de frumoasă și o literatură în direcția aceasta înaintată. Chiar datele cronologice în cari s'au întemeiat diferitele tovrășii, ne dovedesc că germanii au început cu mult mai târziu agitația cooperativă.

Fiind cei trei bărbați amintiți destul de populari și la români, vom urmări activitatea acestor apostoli ai cooperației, precum și deosebirea ce există între sistemele lor.

Franz Hermann Schulze-Delitzsch s'a născut în 29 August 1808 în Delitzsch (Prov. Saxonia) dintr'o familie cu trecere, unde tatăl său eră judecător. În 1829 îl găsim la universitatea din Halle, înscris la facultatea de drept. După absolvarea acesteia, pe vremea când tatăl său eră bolnav, Hermann ajunge substitutul lui, iar în 1841 după facerea examenului de stat, ocupă slujba aceasta definitiv. Ca judecător, trăind în mijlocul poporului său, a avut ocazie să-l cunoască bine, să afle toate necazurile și trebuințele lui și nu arareori i-a venit în ajutor prin activitatea lui caritativă, mai ales în anul foametei 1846, care i-a câștigat stîmă și încrederea alegătorilor cercului Delitzsch, oferindu-i aceștia mandatul de deputat în adunarea națională.

În 1851 primi o slujbă în Wreschen (Polonia germ.) unde nu stătă mult, deoarece desele conflicte avute cu ministrul de justiție și mai toate în urma activității lui afară de oficiu îl silii să-și dea demisia. Aname Schulze-Delitzsch ceră un concediu, care i se acordă în condițiuni copilărești și umilitoare, ca să nu-și cerceteze locul natal. Neobservând condiția aceasta, fū pedepsit cu detragerea salarului pe câțva timp, care pedeapsă apoi determină pe Sch.-D. să-și înainteze abdicerea. Încă pe vremea când eră judecător în Delitzsch, înființă o reuniune de ajutorare și înmormântare, cu caracter caritativ, iar mai târziu (1849) prima tovărășie de procurare de materii brute pentru mășari și pantofari, pusă pe principiile ajutorării proprii, prin aceia că stabilise pentru strângerea capitalului necesar o cvotă oarecare, anunță responsabilitatea solidară nelimitată și puse obligamentul pentru strângerea unui fond de rezervă din câștig.

După un an la 1850 întemeie prima societate de credit în Delitzsch, iar în 1851 în Eilenburg prima însoțire de credit, cu responsabilitate nelimitată.

Nu mult după aceasta în Saxonia se mai înființară astfel de tovărășii așa că în 1855 erau șapte la număr.

Publică mereu articole și cărți, ținând conferințe și înființând tovărășii. Astfel între altele scrise: «Cartea pribegiei», câteva note de călătorie, «Cartea de asociare pentru lucrătorii și industriașii germani; la 1855: «Reuniunile de împrumut ca bănci populare», iar în 1858 «Clasele muncitoare și asociația». Din anul 1854 redactă pe lângă «Deutschen Gewerbezeitung» un supliment, care în 1861 își luă numele de: «Junung der Zukunft» iar din 1866 poartă titlul: «Blätter für Genossenschaftswesen». Tot în acest timp cade înființarea agenției, al cărei birou deveni centrul mișcării cooperative, unde se alcătuiă, revidă statute etc.

Cea mai de seamă operă a lui rămâne legea cooperației din 1867, al cărei proiect este făcut de el și unde principiile lui au eșit biruitoare, cum a fost responsabilitatea nelimitată a membrilor.

Numai după moartea lui în anul 1889 s'a admis în lege și alte forme iuridice ale cooperativelor.

Sistemul plănuir de Schulze-Delitzsch nu s'a întruchipat în toate, ci în decursul vremii a suferit multe reforme. El a fost omul practic însă, care totdeauna s'a știut acomoda și astfel a mers înainte. Astfel el credea, că câștigând creditul prin tovărășii, va putea veni în ajutorul industriei și înființând tovărășii pentru procurarea materialului brut și tovărășii, cari să aibă magazine de desfacere, iar pentruca să se poată ține concurența industriei mari, să se întemeieze cooperative productive, unde pentru membrii tovărășiei se vor face articole mai eftine. Dintre toate soiurile de cooperative, cele de credit au luat un mai mare avânt, asupra căroră și Schulze-Delitzsch și-a îndreptat pe urmă, toate privirile înființând: «Allgemeine Verband der auf Selbsthilfe beruhenden deutschen Erwerbs und Wirtschaftsgenossenschaften» (Federala generală a cooperativelor ger-

mane economice și de câștig puse pe baza propriului ajutor), al cărui director a fost până la moarte.

Sistemul lui Schulze-Delitzsch n'a cuprins toate clasele populației germane, ci numai a micilor industriași. Astfel la țară reuniunile de împrumut ale lui Raiffeisen începură să câștige o mare întindere, iar muncitorimea dela orașe, la indemnul socialistului Lassale, rămase cu totul străină de aceste asocieri.

Ferdinand Lassale eră de părerea, că tovarășiiile nu pot fi de folos claselor muncitoare, pentrucă aceea ce vor câștiga ei prin cooperative, la alimente și alte articole necesare in vieață, li se va luà pe de altă parte, prin reducerea plăților (eherne Lohngesetz). Mai departe o aliare a muncitorimii la cooperative n'o credea posibilă, din motivul, că plățile muncitorului sunt așa de mici, încât abia îi ajunge pentru trai, necum să mai plătească cvote la tovarășii. Ele cereau înființarea de tovarășii productive de fiecare branșe, susținute și controlate de stat, unde să fie angajați muncitori împărțiți după ocupații, iar ca să se poată aduce acestea la îndeplinire, voiă ca organizarea muncitorimii să se desvolte într'acolo, ca să pună mâna pe frânele guvernului și astfel să fie posibil să voteze ajutoare pentru tovarășii.

Cu aceste principii ale lui Lassale s'a făcut și o încercare, care însă n'a fost norocoasă, anume la Reichenbach s'a înființat o țăsătorie, susținută de împăratul Wilhelm I, care însă in scurtă vreme și-a încheiat activitatea, având pierderi foarte mari.

Intre Lassale, în urma scrisorii lui deschise și între Schulze-Delitzsch se incinse o strașnică polemică. Schulze-Delitzsch îi arată câte societăți de credit, înființate de micile economii, înfloresc și ajutoră pe cei lipsiți de capitale, Lassale îi răspundeă că Schulze-Delitzsch nu știe face deosebire între industriași și muncitori și aceste societăți de credit sunt asociații burgheze, unde muncitorii vor rămâneă totdeauna departe. Murind in 1864 Lassale se isprăvi și această polemică.

*

Schulze-Delitzsch în activitatea lui a avut câtăva vreme un sprijinitor de mare valoare în persoana profesorului dela universitatea din Berlin *Victor Huber*, a cărui colaborare prețioasă i-a adus mari servicii. Șapte ani dela 1856—63 a lucrat acești bărbați împreună, care interval este a se socoti unul din cel mai roditor în desvoltarea cooperației germane. Activitatea literară a acestui profesor a deschis noue orizonturi în desvoltarea cooperației, în a cărei problemă nu vedeă numai desrobirea economică, ci și alte țante mai indepartate. Cunoscând bine mișcarea cooperativă din alte state, având și o cultură înaltă Huber propovăduia sistemul cooperativ pe calea publicității pe o scară foarte întinsă, reclamă un fel de patronaj in conducerea cooperativelor și cu ajutorul cooperativelor, pătrunse de duhul creștinesc, «o viețuire alcătuită în baza reformelor economice». El cereă admiterea și altor forme juridice pentru cooperative, ca d. e. cea cu responsabilitate limitată, care o credea suficientă pentru unele soiuri de

cooperative; înființarea de centrale și federale pentru dezvoltarea cooperativelor etc. Ba el înduplecă pe Schulze-Delitzsch să admită în sistemul lui șitovărășiile de consum. Deosebiri de vederi și mai ales lipsa de înțelegere pentru ținte mai îndepărtate a lui Schulze Delitzsch, făcând pe acești bărbați să intre într'o polemică, care aduse între ei ruperea tuturor legăturilor. Până azi a rămas cel mai mare scriitor la Germani în direcția mișcării cooperative.

În vreme ce Schulze-Delitzsch își urmărește activitatea lui neobosită pe terenul cooperativei, la satele Raiffeisen lucră cu îndârjire la organizarea economică a țărănimii.

Friedrich Wilhelm Raiffeisen s'a născut în 1818 în Hamm a. d. Sieg și a fost fiul unui primar sătesc. El însuși, după ce o boală de ochi l-a împedecat să-și urmeze cariera de pompier militar, deveni în 1845 primar în Weyerbusch, în 1850 în Flammersfeld și în 1852 în Heddesdorf. Anii 1846/7 au fost ani de mare foamete și în acest timp Raiffeisen a căutat să vină în ajutorul sătenilor, înființând în Weyerbusch o tovarășie pentru procurarea de cartofi, în 1848 în Flammersfeld o «reuniune pentru ajutorarea economilor scăpătați», iar în 1854 a întemeiat «societatea de binefacere din Heddesdorf», care avea de scop pe lângă altele «educația claselor de jos, mai cu seama a copiilor părăsiți, căutarea de lucru pentru muncitori și pușcăriași liberați, precum și ridicarea bunăstării economice a membrilor».

Dupăcum vedem aceste societăți au avut un caracter pur caritativ. Raiffeisen vede în tovarășii nu numai o asociare pentru mulțămirea trebuințelor economice, ci un mijloc de reformă socială, ca pe bazele legii creștinești să se ajute cei săraci și toți să trăiască într'o frățietate; le dăse deci o țință înaltă, dar prea îndepărtată.

Durere nizuințele lui nobile nu au dat rezultatele așteptate, astfel că în 1864 adoptând mai întâi principiile lui Schulze-Delitzsch a înființat o reuniune de împrumut în Heddesdorf, pe urmă din experiențele câștigate în praxă în decursul vremii și-a creat el un sistem de tovarășii, conduse de aceste principii: Limitarea activității cooperativelor asupra unui cerc în care e posibil o cunoaștere personală a tuturor membrilor, de regulă cercul comunei bisericești sau politice. Acordarea de credit numai membrilor; stabilirea mărimii creditului prin adunarea generală; controlul moral și economic al întrebuițării creditului; îngăduirea termenelor lungi de credit; administrarea gratuită din partea direcțiunii, afară de contabil; strângerea întregului profit într'un fond de rezervă și un fond de ajutorare pentru ridicarea bunăstării economice a membrilor; responsabilitate nelimitată stabilită pe baza proprietății de pământ a membrilor.

În 1868 erau pe valea Rinului 41 de însoțiri de acestea, iar în 1869 cam la 70. Toate aceste cooperative întemeiară în 1877 la Neuwid federala cu numele: «Generalanwaltschaftsverband» după principiul centralizării, care de câțiva ani s'a mutat la Berlin și poartă numele: «General-

verband laendlicher Genossenschaften für Deutschland». Directorul prim al acestei federale a fost Raiffeisen.

Dintre publicațiile lui Raiffeisen amintim: «Reuniunile de împrumut în legătură cu tovărășiile de consum, vânzare, viierit, lăptării, asigurarea vitelor etc.»; «Instrucțiuni pentru administrarea și contabilitatea reuniunilor de împrumut»; «Scurt îndreptar pentru întemeierea reuniunilor de împrumut»; «Reuniunile de împrumut», conferință.

Ca și Schulze-Delitzsch astfel și Raiffeisen credeă că va strânge toate cooperativele din Germania sub federala condusă de el, dar nici unuia nu i-a succes, ci stăruințele unui al treilea director de federală cu numele Haas, a putut, după multă trudă să le adune sub un coperiș.

Schulze-Delitzsch nu vedeă cu ochi buni desvoltarea reuniunilor de împrumut ale lui Raiffeisen și de multeori a căutat să le împedece, ceea ce a adus cu sine, după o polemică urmată, o totală înstrăinare între acești doi bărbați.

Cele mai esențiale deosebiri între sistemul lui Schulze-Delitzsch și al lui Raiffeisen după Dr. Otto Lindecke sunt următoarele:

«Cooperativele de credit își aleg cercul de activitate cât se poate de mare și din principiu primesc ca membri reprezentanți ai tuturor claselor sociale; caselle de împrumut își mărginesc cercul lor asupra locuitorilor dela țară dintr'un sat sau comună bisericească. Pentru adunarea unui capital pentru afacere, cooperativele de credit nu s'au îngrijit numai pentru înființarea unui fond de rezervă, ci membri pe lângă astea trebuiau să subscrie și cvote. Fondul de rezervă, afară de taxele de primire, se formează în prima linie din detașarea unei anumite părți din câștigul anual. De obicei se dă pentru acest scop numai partea cea mai mică, pe când cea mare se împarte ca dividende la membrii, în măsura cvotelor plătite deja. Caselle de împrumut n'au avut la început organizația cvotelor și distribuirea profitului, pentru că Raiffeisen le socotea de egoiste și lacome după câștig, ele formau mai mult un fond de rezervă, unde se vărsa întregul câștig, de cele mai multeori foarte mic, așa că membri n'aveau pretenția asupra dividendei, în schimb nu erau obligați la subscrierea de cvote sau la plătirea vreunei taxe de intrare. Raiffeisen se puse pe punctul de vedere, că responsabilitatea nelimitată, satorită pe proprietatea de pământ a sătenilor, pe lângă fondul de rezervă, constitue o bază de credit și siguranță destul de suficientă pentru creditorii. Fondul de rezervă al casselor de împrumut au fost în conformitate cu ideile creștinești ale lui Raiffeisen, el formă o avere societară de neîmpărțit, care în caz când tovrășia se lichidă, eră administrat de centrală, până când se întemeia o nouă tovrășie în localitate. Prin oprirea împărțirii voia să se delătore pericolul unei desființări a tovrășiei, care ar fi rezultat în urma unei hotărâri a membrilor de a împărți banii. În organizația amintită Schulze-Delitzsch învinuia cu deosebire lipsa cvotelor, și îi și reuși, să le facă obligatoare, prin crearea legii de tovrășii.

Cele mai multe casse de împrumut, au stabilit în urma aceasta mărimea cvotelor foarte mică, astfel că azi sunt tovarășii cu cvote numai de 10 Pfenigi, mai des de 10 M.

După introducerea obligătoare de cvote, o parte a casselor de împrumut au purces la împărțirea de profit, totuși prin fixarea unei limite maxime, într'atât, întrucât se fixase o dividendă care nu întrecea procentul ce-l plăteau datorășii tovarășiei la împrumute.

Multe casse de împrumut voiau să excludă și mai departe o împărțire de profit, ceea ce s'a sprijinit prin adausul de lege din 1896, care recunoaște o totală excludere a împărțirii de profit de îndreptățită.

Cassele de împrumut raiffeiseniene ale federalei din Neuwied¹ sau exclud total o împărțire de câștig, sau o limitează considerabil.

Legea tovarășiilor, după propunerea lui Schulze prevede intenționat formarea unui fond de rezervă «care are să acopere pierderea, care ar rezultă în vr'un bilanț», așa dară un fond de rezervă pentru pierderi, care în cazuri date nu rămâneă neatingibil. Ce privește acest fond, statutele trebuie să conțină anumite reguli, după cari are să se formeze, mai cu seamă asupra părții care se detașează din profitul anual și suma minimală a fondului de rezervă, pentru ajungerea căreia se fac vărsămintele. Cassele de împrumut și după intrarea în vigoare a acestor ordinațiuni au persistat asupra înființării unui fond indisolubil, pe lângă fondul de rezervă pentru pierderi care eră prescrist. Acest fond, care eră creat pentru scopuri comune, poartă de-atunci numele de «fundațiune». Pe când prin a doua lege de tovarășii din 1889 eră încă problematic dacă acest fond se poate îngădui legalicește, prin adausul susnumit din 1896 aceasta s'a admis.

Alte deosebiri constau în aceea, că cooperativele de credit proced după principii pur comerciale, prin aceea că acoardă împrumute numai cu o garanță reală și cu termine scurte după principiul băncilor mari, ca termenul banilor împrumutați să nu fie mai lung ca acela de unde ei s'au împrumutat. Cassele de împrumut dimpotrivă acoardă împrumute parte pe câte 10 ani sau și mai mult și de multeori fără observarea acestui principiu, care lucru deasemenea eră criticat de Schulze. Mulțămită limitării cercului de activitate și prin aceasta cunoașterii precise a tuturor condițiilor economice și personale ale membrilor, aceste tovarășii puteau lăsa o mai mare libertate principiilor cooperative decât cooperativele de credit; pe lângă «baza de credit» ei luau în considerare și felul întrebuițării lui (dacă eră demn de el). Cooperativele de credit se mărgineau strict numai la afaceri de bani, cassele de împrumut mijloceau prin secții separate procurarea și valorizarea de produse agricole și de articole trebuincioase, după vederile lui Raiffeisen ele trebuiau să formeze punctul mijlociu și baza tuturor problemelor cooperativelor ale locuitorilor din sat. Slujbele casselor de împrumut, abstrăgând pe a contabilului, erau posturi de onoare

¹ Din anul 1905 s'a mutat la Berlin.

neplătite, pe când toți funcționarii și membrii consiliului de administrație dela cooperativele de credit erau salarizați.

Fiindcă Raiffeisen numai cu greu s'a lăsat de ideile caritative, pentru ca să se alăture de principiile comerciale ale lui Schulze, va trebui să aibă o deosebită satisfacție, că a găsit pe lângă principiile unei organizații economice cooperative independente, un mijloc care să îngăduie pe lângă principiul ajutorării proprii și o atașare a ideilor lui anterioare».¹

(Va urmă).

Bibliografia istorică românească pe anii 1909—1911.

I. Cărți și broșuri.

- Acte și documente relative la istoria renașterii*. X. K., București, 1909.
- A.(lbini) B.(ianu). *Politica românilor din Ungaria, trecut, prezent, viitor*, București, 1909.
- Antim St., *Fundamentul chestiunii sociale în România*, București, 1909.
- Antonescu Teohari, *Columna Traiană*, Iași, 1910.
- Babeș Emil., *A budapesti görög-oláh egyház-község*, Budapest, 1909.
- Bălan I. v., Ghidiu.
- Bals G., v., Ghica.
- Bănescu N., *Un capitol din istoria mănăstirii Starețul Nevnil*, Vălenii-de-munte 1909.
- *Vieața și scrierile marelui Vornic lordache Golescu*, Vălenii-de-munte 1910.
- Bianu I., v., Albini și Hodoș N.
- Bogdan I., *Letopișetul lui Azarie*, București, 1909.
- Buzilă St., *Monografia comunei Sântiosif*, Bistrița, 1910.
- Cantemir D., *Descrierea Moldovei*, București, 1909.
- Cartoian N., *Alexandria în literatura românească*, București, 1909.
- Caterly James (Gh. Stirbey), *Românii* (trad. E. Lovinescu), București, 1909.
- Cernăianu D., *Biserica și Romanismul*, București, 1909.
- Crețu Gr., *Tipografiile din România dela 1801 până azi*, București, 1910.
- Cziple Sándor, *A mármarosí püspökség kérdése*, Gherla, 1911.
- Dăianu E., *Prinos canonicului Dr. Augustin Bunea*, Cluj, 1910.
- *Baronul Vasile L. Pop*, Cluj, 1910.
- Diculescu C. C., *Din corespondențele episcopului Melhisedec*, București, 1909.
- *Propaganda papistă și întâmplările bisericesti de azi*, București, 1909.
- *Vechimea creștinismului la Români*, București, 1910.
- *Din istoria bisericii române din sec. XV.*, București, 1910.
- Dobrescu N. *Istoria bisericii române din sec. al XV.*, București, 1910.
- Docan N., *Studii privitoare la numismatica Țării Românești*, București, 1910.
- Drăganu N., *Limba și istoria*, Sibiu, 1909.
- Firu N., *Date și documente cu privire la Biserica ortodoxă din Oradea-mare*, Arad, 1909.
- *Date și documente cu privire la istoricul școalelor române din Bihor*, Arad, 1910.

¹ Dr. O. Lindecke: Die landw. Genossenschaftsbeweg. p. 26, 27, 28, 29.

- Furnica D. Z., *Din istoria comerțului la Români, mai ales băcânie*, București, 1908.
- Gârboviceanu P., *Biserici cu averi proprii*, București, 1910.
- Georgevici Vl., *Europa și Balcanii, I. România*, București, 1910.
- Gherea-Dobrogeanu C., *Neoiobăgia*, București, 1910.
- Gherghel I., *Zur Frage der Urheimat der Rumänen*, Viena, 1910.
- Ghibu O., *Ziaristica bisericească la Români*, Sibiiu, 1910.
- Ghica-Budești, N. și G. Bals, *Mănăstirea Probota*, București, 1909.
- Ghidiu A. și Bălan I., *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1910.
- Golescu D., *Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1824—6*, București, 1910.
- Grecianu St. A., *Istoricul unei bătrâne moșii boeresti: Grecii*, București, 1910.
- Grigorovitz E., *Cum a fost odată?*
- Hamsea A., *Din vieța pastorală a mitr. Șaguna*, Sibiiu, 1909.
- Hodoș N., *Bibliografia românească veche, 1508—1830*, București, 1910.
- Hurmuzachi E., *Documente privitoare la istoria Românilor*, (tomul XIII), București, 1909.
- Iarnik I. U., *Drumul pe care am mers*, București, 1909.
- Iorga N., *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre*, (Anal. Acad. Rom.), București, 1910.
- *Doamna lui Ieremia-Vodă*, (Anal. Acad. Rom.), București 1910.
- *Francisc Rákóczy II. și Români*, (Anal. Acad. Rom.), București, 1911.
- *Un călător Italian în Turcia și Moldova*, (Anal. Acad. Rom.), București, 1911.
- *Răscoala Seimenilor împotriva lui Matei-Basarab*, (Analele Academ. Române), București, 1910.
- Kirileanu Gh. I., *Călătoria la munte din 1833 a spătarului Gane*, București 1909.
- Lazar V., *Die Südrumänen der Türkei und der angrenzenden Länder*, București 1910.
- Lecca P. I. *Domnițe și jupânese române*, București, 1909.
- Longinescu S. G. *Pravila lui Vasile Lupu*, București, 1909.
- Lovinescu F. v., *Caterly*.
- Lupaș I. *Vieța și faptele mitropolitului Andr. Șaguna*, Sibiiu, 1909.
- Mangra V. *Ierarhia și mitropolia bisericii române din Transilvania și Ungaria*, Arad, 1908.
- *Șaguna ca organizator constituțional*, Sibiiu, 1909 (în scrierea comemorativă despre Șaguna).
- Marinescu A., *Țara Severinului sau Oltenia*, (Anal. Acad. Rom.), Buc. 1910.
- Mateiu I., *Preoțimea românească ardeleană în veacul al XVII-lea*, Sibiiu, 1911.
- Minea I., *Relațiunile politice dintre Țara-Românească și Ungaria pe timpul lui Ludovic I*, București, 1911.
- Moecsonyi A., *În memoria mitropolitului Șaguna*, Sibiiu, 1909, în scrierea comemorativă.
- Mrejeregin L., *Cuza-Vodă, Piatra-Neamțu*, 1909.
- Năsturel P. V., *Luptele dela Ogretin și Teișan*, (Anal. Acad. Rom.), Buc., 1910.
- Nestor I., *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV. XV. XVI. Jahrhundert*, Gotha 1910.
- *Die moldaurische Anspruche auf Pocutien*, Viena, 1910.
- Netzhammer R., *Aus Rumänien*, Cöln, 1909.
- *Clădirea bisericii române unite din București*, Einsiedel, 1909.
- Panu G., *Cercetări asupra stării țaranilor în veacurile trecute*, tom I, Buc., 1909.
- *Amintiri dela «Junimea» din Iași*, tom. II, Buc. 1910.

— O încercare de mistificare istorică sau cartea dlui R. Rosetti, «Pământul, Sătenii și stăpânii», Buc., 1910.

Păcățian T. V., *Cartea de aur*, Sibiu, tom. V, 1909. tom. VI, 1910.

Păclișan Z. *Biserica și Romanismul*, Cluj, 1910.

Papahagi P., *Scriitori aromâni în sec. XVIII-lea*, Buc., 1909.

Pârvan V., *Die Nationalität der Kaufleute im Römischen Kaiserreiche*, Breslau, 1909.

— *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, Buc., 1911.

Poboran G., *Istoria orașului Slatina*, Slatina, 1909.

Popescu St. I., *Câteva observațiuni referitoare la decadența Catolicismului și la uneltirile lui în Rom.*, Craiova, 1910.

Puia V., *Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova în jumătatea întâi a veacului XIX.*, Valenii de Munte, 1910.

— *Din istoria vieții monahale*, Vâl. de Munte, 1911.

Pușcariu Il., *Din anii ultimi ai vieții mitr. Șaguna despre boala și moartea lui*, Sibiu, 1909. În scrierea comem.

Rosetti R., *Un proces de sacrilegiu din 1836 în Moldova*, Buc., 1909.

— *Arhiva Senatorilor din Chișinău*, tom. II, (Mem. Acad. Rom.), Buc., 1911.

— *Conflictul dintre guvernul Moldovii și monăstirea Neamțului*, (Anal. Acad. Rom.), Buc., 1911.

Rațiu I., *Blajul*, Blaj, 1911.

Roșiu I., *Icoane din luptele Bisericii*, Blaj, 1911.

Rusu A., *A papok nösülése a gör. kath. román egyházban*, Budapest, 1910.

Simon N., *Vasile Neacșu, viața și faptele lui*, Năsăud, 1909.

Stan V., *Centenarul Șaguna și opinia publică românească*, Sibiu, 1910.

Stanca S., *Timoteiu Cipariu*, Petroșeni, 1910.

Șterca-Șuluțu I. de cărpiniș, *Continuare din broșura Adaus în partea VI-a a memoriului*, Sibiu, 1910.

Tanovicean I., *Marele Spătar Ilie Țifescu*, Buc. 1911. (Anal. Ac. Rom.)

Ursu I., *Uno sconosciuto storico veneziano del sec. XVI.*, Venezia 1910.

Xenopol A. D., *Sociologul și Socialismul*. (Anal. Acad. Rom.), Buc., 1911.

— *Istoria partidelor politice în România*, tom. I II Buc., 1911.

,, *Un răspuns detractorilor lui Șaguna*, Sibiu, 1910.

II. Studii și articole în publicațiile periodice.

A. B., *Desvoltarea bisericii românești*, (Trans. 1910, IV).

Alexics G., *Influența culturii germane între români*, (Noua Rev. Rom., 1911, VI:5).

Antonovici I., *Un manuscris din mănăstirea Bisericiani*, (Rev. p. ist. arch. și fil. 1909).

Arbure L. C., *Despre averea familiei Cantemir în Rusia*, (Rev. p. ist. arch., și fil. 1910).

Bănescu N., *O misiune a lui Miron Pompiliu*, (Conv. Lit. 1909, XII).

— *Începuturile școlii centrale a Craiovei*, (Conv. Lit., 1910, Oct., Nov).

Bârseanu A., *Episcopul Ioan Popasu*, (Conv. Lit. 1909, III).

— *La jubileu de 50 de ani al Asociațiunii*, (Trans., 1911, IV).

Bianu I., *† A. Bunea*, (Conv. Lit., 1910, Ian.).

Bobescu I. B., *Curtea domnească, garda domnească și ridicarea la rangurile boierești înainte de Regulamentul organic*, (Rev. p. ist. arch. și fil., 1909).

Bobescu I. B., *Mecanismul de guvernare al Țării Românești înainte de Reg. Organic*, (ibid).

Bogdan I., *O broșură recentă despre locuințele românilor în evul mediu*, (N. Rev. Rom. 1911, 16/I).

Bogdan N. A., *Curtea Domnească din Iași din vremuri și de acum*, (Arh., 1909, XII).

- Borgovanu V. G., *Material pentru monografia comunei Ilva-Mare*, (Trans., 1911, I).
- Brote E., *Şaguna şi Curtea imperială*, (Trib., 1909, 14—21 Octomvrie).
- † Bunea A., *Necrolog în Rev. p. ist. arch. şi fil.*, 1910, I, Trans., 1900, V, Conv. Lit., 1910, I. századok, 1910, I.)
- Burada T. T., *Teatru în Moldova*, (Arh. 1909, II—IV, IX—XI, 1910, I—X, 1911 I—VI).
- *Priveşti şi datini strămoşeşti în Moldova*, (Arch., 1909, V—VIII).
- *Românismul în Turcia Europeană*, (Arch. 1910, II).
- Capidan Th., *Constantin Ucuţa şi începuturile de mişcare culturale la aromâni*, (Conv. Lit. 1909, VII—VIII).
- *Megleno-românii*, (ibid. 1910, Febr.).
- Cernăianu C., *Răspuns unui recenzent*, (Conv. Lit. 1910 Ianuarie).
- Clinciu I., *Din trecutul Branului*, (Trans., 1910, VI).
- Crefulescu, *Inscripţiile Mănăstirii Neamţu*, (Art. 1909, II—IV, VI—XII, 1910, I—VIII, 1911, I—VI).
- Dăianu E., *Dr. S. Ramonţai*, (Conv. Lit., 1910, Martie).
- Densuşianu N., *Răsboiul din 1330*, (Caz. Trans., 1909, no, 227—236).
- Diamandi V., *Meşoviteanul Floca şi privilegiile obţinute de el*, (Conv. Lit., 1910, Iunie).
- Dobrescu N., *Rolul bisericii în trecutul românesc*, (Conv. Lit., 1909, VI).
- *Reprezentanţii a două curente în biserică la începutul sec. al XVI*, (ibid. 1910 Febr.).
- Documente istorice*, (Trans., 1910, I).
- Dumitrescu A. T., *Legăturile de vasalitate dintre Principatele Române şi Imperiul Otoman*, (Rev. p. ist. arch. şi fil., 1909).
- *Actele Pietralilor din Vâlcea, Vlădica Climent al Râmnicului*, (ibid).
- *Despre oraşul Floci*, (ibid. 1910, II).
- *Excursiune istorice*, (ibid.).
- Evolceanu C., *Doamna Elena Cuza*, (Conv. Lit., 1909, I).
- Filitti I. C., *Scrisori inedite ale cav. de Gentz*, (Conv. Lit., 1911, V—VI).
- *Jurnale inedite ale obşteii extraordinare adunări de revizie a Regul. Organic al Moldovei*, (Rev. p. ist. arch. şi fil., 1909).
- *Documente din epoca Regulamentară*, (ibid., 1910).
- I. de Gagyî, *Regulatio diocesis Transilvanicae disunitae anno 1805*, (Trans., 1911, I—III).
- Gherghel I., *Cercetări privitoare la istoria Comanilor*, (Arch., 1910, III).
- Ghimbănescu Gh., *Geneza ideii de unire*, (Arch., 1909 I).
- *Brezla Armenilor din Roman*, (ibid., X, XI).
- *Din istoria vecinătăţii în Moldova*, (ibid., XII).
- *Două documente din a. 1827*, (ibid., 1910, III).
- *Un manuscris vechiu românesc din sec. al XVII*, (ibid., 1910, IV—VI).
- *Apa Elanului. Cantemireştii şi Cureştii*, (ibid., 1911, IV).
- Ghibu O., *Contribuţii la istoria şcoalelor noastre*, (Trans., 1911, I, III).
- Ghika V. I., *Cartea, ce ne priveşte şi omul, ce ne interesează*. (Conv. Lit., 1909, XII, 1910, I, VI).
- Ghiurescu C., *Tractatul lui Cantemir cu Austriacii*, (Conv. Lit., 1910 Febr.).
- *O carte despre politica externă a lui Petru Rareş*, (ibid., 1910, Maiu).
- Goilav Gr., *Armenii ca întemeetori de oraşe în partea de răsărit a Europei*, (Rev. p. ist. arch. şi fil., 1909).
- Gorovei A., *Din trecutul nostru judecătoresc*, (Arh. 1910, IX—X).
- Grămadă I., *O nuntă domnească*, (Viaţa Rom., 1911, III).
- Grigoro vitza E., *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, (Arh. 1910, II—IV, VII).
- *Schitul mare din Pocuţia*, (Arh. 1910, IX, X).

Iașul, vechea capitală a Moldovei, (Trib. 1909, 23 Sept.).

Ionescu Gh., *Tipografia dela Episcopia Buzăului*, (Rev. p. ist. arh. și fil. 1909)

— *Tipografia Episcopiei dela Râmnicul-Vâlcea*, (ibid.)

— *Institutul Albina din Iași*, (ibid. 1910).

Iorga N., *Alex. I. Cuza înainte de unire*, (Trib. 1909, 1910).

— *Învățămintele din viața și domnia lui Cuza-Vodă*, (N. Rom. Lit. 1909 Iunie).

— *Cu privire la suirea pe tron a lui Alex. Lăpușneanu*, (ibid.)

Karácsonyi-Tulbure, *Arborele Genealogic al voievozilor din Țara-Românească*, (Conv. Lit., 1910, Nov.—Dec.)

Kogălniceanu E. M., *Vlad I, voivodul Basarabiei*, (Rev. p. ist. arh. și fil. 1910, II).

— *Improprietățile țărănești în România 1864—81*, (Gaz. Trans., 1909, 141—5)

Kretzulescu: *Lămuriri și întregiri cu privire la familia lui Mihai-Vodă Viteazul*, (Rev. p. ist. arh. și fil. 1909).

— *Codex Kretzulescu*, (ibid. 1910, I—II).

Lăpedatu Al., *Pretinsa mistificare a unui jurământ istoric în Țara Românească la 1790*, (Conv. Lit., 1910, Febr.)

Litzica C., *Caracteristica societății bizantine*, (Conv. Lit., 1910, Ianuarie).

Lupaș I., *Episcopul Gh. D. Teutsch*, (Trans. 1909, I.)

— *Trei scrisori dela sfârșitul sec. XVIII*, (ibid. II.)

— *Edictum Tolerantiae* (ibid. 1910, VI.)

— *Acte privitoare la lupta Anastasiei Șaguna pentru apărarea copiilor săi și a credinței strămoșești*, (ibid. IV - VI).

— *Înființarea «Asociațiunii» și conducătorii ei*, (ibid. 1911, IV.)

Maiorescu T., *Cuza premergătorul lui Carol*, (Conv. Lit., 1909, I.)

Marțian N., *Napoca-Poroliso*, (ibid. 1909, IV.)

Mateiu I., *Preoțimea românească ardeleană în veacul al XVII-lea* (Trans., 1911, I—II).

Mehedinți S., *Perspective asupra Dunării și țărmului vecin al M. Negre până la Carol*, (Conv. Lit. 1909, IV.)

Micu E., *Din istoria culturală a Românilor din Austro-Ungaria*, (Trans., 1910, I—II).

— *Materiale de documente istorice privitoare la istoria episcopiei lenopolitane*, (Trib., 1909, Nr. 28—29).

Minea E., *Relațiunile politice dintre Țara Românească și Ungaria pe timpul lui Ludovic I.*, (Conv. Lit., 1910, Dec.)

— *Mironescu Vl., Nota de călătorii făcută prin Bucovina*, (Arh. 1909, V—XI).

— *Privire retrospectivă asupra trecutului nostru paralel cu al vecinilor, răspuns la «Kulturarbeit des Deutschtums in Rumänien de E. Fischer*, (Arh. 1911, V—VI).

Nădejde I., *Privilegiul masculinității*, (Viața Rom. 1911. I.)

Năsturel General., *Originea boerilor Năstureli*, (Rev. p. ist. arh. și fil. 1909).

— *Genealogia Năsturelilor*, (ibid. 1910 I—II.)

— *Biserici și Mănăstiri din Oltenia* (Crețești, Recica, ibid. 1910. II.)

Nicolaescu St., *Documente istorice cu privire la Radul Vodă dela Afumați 1522—9*. (Rev. p. ist. arh. și fil. 1909).

— *Letopîșotul Țării Românească*, (ibid. 1910. I—II).

Onciul D., *La 24 Ianuarie*, (Conv. Lit. 1909. I.)

— *Ideea dinastică în dezvoltarea statului român*. (Conv. Lit. 1909. IV - V.)

Pap I., *Episcopul Leményi*. (Națiunea 1911. nr. 2 - 6).

Patriarhul de Carloviț. (Trib. 1909, nr. 15.)

Perek I., *Prarila lui Govora*, (Rev. p. ist. arh. și fil. 1910. I - II.)

Petiția sinodului din 1860 către Cuza Vodă. (Trib. 1909. 7 Nov.)

Popescu Sp., *Despre rostul bisericii române în trecut*. (Conv. Lit. 1909, XI.)

— *Observațiuni critice asupra Bisericii din Bălteni*. Rev. p. ist. arh. și fil. 1909).

— *Mănăstirile și bisericile întemeiate de Ștefan cel Mare*, (ibid.)

- Popoviciu I., *Monografia comunei Șeghiste*. Trans. 1911. III.)
Procesul pentru mănăstiri, Trib. 1909 Nr. 9—10.
 Puiu V., *Din istoria culturală bisericească a românilor din Basarabia*. (Conv. Lit. 1910. Sept.)
 Rădulescu A., *Din trecutul moșnenilor arefeni* (Conv. Lit. 1910 Aug.)
 Rășcan P., *Zece Maiu*, (ibid. 1909. VII.)
 Rațiu I., *A. T. Laurian*. (Trans. 1910 V.)
 Reprivity istorică asupra formării legii românești. Vlah și Cara-Vlah. Tel. Rom. 1909 nr. 117—9.
 Ronzaud H., *Napoleon III. și România*. (Noua Rev. Rom. 1911. 13 Febr.)
 Rosetti Radu., *În jurul unui hrisov*. (Viața Rom. 1909 Aprilie).
 — *Regretabil*. (ibid. 1909, VI.)
 — *Răspuns la o agresiune*, (ibid. 1910, I.)
 — *Pentru adevăr și dreptate*, (ibid. 1911. V—VI.)
 Rosetti Th., *Amintiri din timpul unirii*. (Conv. Lit. 1909. I.)
 Russo D., *Găteala de nuntă a unei elegante*. (Conv. Lit. 1911. I.)
 Sadoveanu., *Cuza Vodă*. (Viața Rom. 1909. Febr.)
 Șaguna, (Gaz. Trans. 1909. nr. 214—8.)
 Stoica Gh., *Șaguna, câteva amintiri*. (Trib. 1909, 17 Octomvrie).
 Tanoviceanu I., *Începuturile ciasornicării în Moldova*. (Rev. p. ist. arh. și fil. 1909).
 Tocilescu Gr., †, (ibid. 1910).
 Xenopol A. D., *Unirea*. (Arh. 1909. I.)

comp. de I. Gagyi.

NECROLOGURI.

1. Ioan cavaler de Pușcariu.

«Asociațiunea» noastră a avut nefericirea a pierde în timpul din urmă pe câțiva dintre membrii cei mai vrednici ai săi. Intre aceștia a fost și venerabilul bătrân Ioan cav. de Pușcariu, jude curial în penziune, membru al «Academiei române» și membru onorar al «Asociațiunii», răposat în 24 Decemvrie v. 1911 (6 Ianuarie n. 1912) în etate de 88 de ani. La înmormântarea răposatului, întâmplată în Bran, unde venerabilul decedat și-a petrecut ultimii ani ai vieții sale, în ziua de 28 Decemvrie v. (10 Ianuarie n.), prezidentul «Asociațiunii» a rostit următoarele cuvinte:

Jalnică familie,
 Întristată adunare,

Intre număroasele corporațiuni, care jlesc la sicriul aceluia, care a fost până înainte cu câteva zile *Ioan cavaler de Pușcariu*, este și «Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român». Și anume jalea ei este cu atât mai adâncă, căci dânsa deplânge în adormitul în Domnul pe însuși urzitorul său intelectual.

Eră pe la mijlocul veacului trecut. Poporul nostru din această țară căută pe toate căile să vindece ranele, ce i le lăsase un trecut nenorocit, și să ajungă pe celelalte neamuri din patrie, mai favorizate de noroc. Prin școli, prin biserici și prin diferite întocmiri sociale părinții noștri se nizuiau să contribue la desvoltarea intelectuală, morală și materială a neamului, din care făceau parte.

În timpul acela de nobile frământări pentru progres se auzi un glas din părțile de miazăzi ale țării, care grăi astfel: «Știți voi, fraților Români, cum ar putea ajunge neamul nostru mai sigur la lumină?... Însoțindu-ne cu toții, aceia, cari purtăm la inimă dorul de a vedea smuls din întunec și din sărăcie un popor vrednic de o soarte mai bună, și înființând o mare tovarășie, închinată literaturii române și culturii poporului românesc. Să jertfim cu toții obolul nostru, ca astfel cât mai curând să întemeiem «Partenonul român», unde tinerii să audă pe bătrâni vorbind românește, unde fiecare dintr'înșii să-și aducă pârga silințelor sale pe terenul mănos al științei și al literaturii, și unde să se încurajeze și să se îndrepte unii pe alții, lucrând împreună!»

Eră glasul călduros și înțelept al lui Ioan Pușcariu, pe atunci pretore în comuna Veneția din ținutul Făgărașului.

Și glasul acesta avu răsunset la toți bărbații luminați și doritori de lumină din acea vreme.

În curând cei mai de frunte dintre dâșii, între cari nemuritorii Arhierei Andreiu baron de Șaguna și Alexandru Sterca-Șuluțu, se adunară și se chibzuiră, cum ar putea aduce la îndeplinire sfatul înțelept al pretorelui făgărășan.

Rezultatul acestor chibzuiiri a fost înființarea «Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român», în numele căreia îndrăznesc a roști aceste cuvinte.

Dar răposatul în Domnul nu s'a mulțumit numai a da ideea și a contribui la întăptuirea acestei însoțiri culturale, ci i-a fost totdeauna un prietin și un sfătuitor devotat. În adunările ei generale, cu deosebire în anii dintâi, adeseori se auziă glasul lui înțelept, îndemnând pe membrii ei la muncă neobosită, la jertfe pentru binele obștesc, și cu deosebire îndreptându-le privirile spre cercetările istorice, cu care el însuși se indeletnicia cu atâta plăcere și cu atâta devotament.

Cu o hărnicie vrednică de admirat și care nu l-a părăsit până în zilele din urmă ai frumoasei sale vieți de patriarh, dânsul adună fără preget «date istorice privitoare la familiile nobile române din patrie», dintre care partea cea mai mare au văzut lumina zilei sub auspiciile Asociațiunii, voină să dovedească prin aceste date, că neamul nostru nu e venetic în această țară, ci că are rădăcini adânci în acest pământ strămoșesc, pe care l-a apărât cu sângele său veacuri nenumărate și de care, prin urmare, are dreptul a se bucura ca ori și care alt neam, cu care ursita a hotărât a vieții împreună.

Chiar și la adânci bătrânețe mult regretatul răposat, la sicriul căruia ne aflăm, n'a pregetat a lua parte timp de mai mulți ani la lucrările secției noastre istorice, învrednicindu-o adeseori și îmbărbătându-o cu sfaturile sale înțelepte.

Eră deci o datorie elementară a însoțirii noastre culturale a-și aduce aminte, cu prilejul adunării sale jubilare semicentenare, de acest vrednic bărbat și a-și arăta recunoștința sa față de dânsul, alegându-l membru de onoare al său și astfel onorându-se însași pe sine.

Dar nestrămutatele legi ale firei nu ne îngăduiră a ne bucura multă vreme, după acest înălțător moment din viața noastră culturală, de acela, la care căutam cu toții cu respect și cu recunoștință și pe care-l priviam ca pe un Mentor al însoțirii noastre.

Și iată, astăzi ne aflăm în fața sicriului lui mut, gata a-l incredința pământului negru și rece, din care răsar toate și în sânul căruia, după o

rânduială nestrămutată și nepătrunsă de mintea omenească, se întoarce, după câțeva vreme tot ce viează în această lume.

Înainte însă de a ne lua pentru totdeauna rămas bun dela dânsul, să-i mulțumim din inimă pentru tot binele ce l-a revărsat în jurul său, câtă vreme l-am avut între noi.

Ca pomul, cântat de dânsul într'una din lucrările sale poetice mai reușite, sub ramurile căruia s'a jucat odinioară copilul bălăiu, cu a cărui floare s'a împodobit junele iubitor, din fructele căruia a gustat și s'a răcorit bărbatul întors dela muncă, și la umbra căruia s'a odihnit bătrânul obosit de povara anilor, — așa a fost în vieța sa răposatul în Domnul.

Un pom roditor a fost el, de ale cărui fructe s'au bucurat nu numai cei mai de aproape ai săi, ci întreagă marea noastră familie românească. Mulțămirile noastre cele mai adânci să-l însoțească în locașurile veciniei!

2. Sidonia Muntean născ. Roșu. În 1 Ianuarie n. a. c. a răposat în Sibiu, în etate de 52 ani, *Sidonia Muntean născ. Roșu*, văduva fostului subjude din Câmpeni *Dumitru Muntean.*, una din femeile cele mai vrednice și cu sentimente mai nobile ale societății noastre românești. Inima nobilă a mult regretatei răposate se poate vedea mai bine din fapta, cu care și-a încheiat vieța sa, anume din dispoziția, ca aproape întreagă averea sa, și adevărat *suma de 40,000 coroane*, să treacă în posesiunea «Asociațiunii», ca fundațiune care să-i poarte numele, având să se capitalizeze această sumă timp de 10 ani, iar după aceea venitul ei să se întrebuinteze spre scopurile culturale ale Asociațiunii. Prin fapta aceasta nobilă Sidonia Muntean se așează alături de cei mai mari binefăcători ai instituțiunii noastre culturale, și numele ei se va pomeni din neam în neam, împreună cu al fericitei Ioana Bădilă și al celorlalte suflete înalte și curate, cari s'au știut încălzi pentru binele neamului întreg, ajutându-l în nizuințele sale de înaintare.

Despre mult regretata răposată dă dl Dr. V. P., care a avut prilej a-i cunoaște relațiile familiare, următoarele date biografice:

«D-na Sidonia Muntean s'a născut în 21 Martie 1859 în opidul Alba-Iulia, unde a fost botezată conform ritului gr.-oriental. Părinții ei, măcelarul Vasile Roșu și soția sa Elisaveta, au murit de timpuriu, și mica Sidonia, dimpreună cu o sorioară mai mare, rămânând orfane, au fost crescute cu o deosebită îngrijire în casa avocatului Nicolae Barbu din Alba-Iulia, a cărui soție le-a fost mătușă. Măritându-se sorioara ei după medicul Dr. Balint din Roșia montană, Sidonia s'a mutat și ea la sorioara ei. În acelaș timp petrecea adeseori în casa prefectului Simeon Balint — numit de Moți: «Tata Moș» — unde se adunau frunțașii Moșilor. Acolo l-a cunoscut pe Dumitru Muntean, subjude la judecătoria de ocol din Câmpeni, cu care s'a căsătorit în anul 1879.

Căsătoria a fost una dintre cele mai fericite. Doamna Sidonia a fost nu numai o soție bună, credincioasă, cu o cultură superioară și o econoamă excelentă, ci eră îndurătoare față de săraci, o creștină bună, care își iubiă mai presus de toate neamul său românesc.

Înainte de asta cu zece ani a murit prea iubitul ei soț. Ajungându-o soarta amară de văduvie, singura mângâiere ce i-a rămas, a fost nestrămutată și nemărginita ei iubire față de neamul românesc, pe care a dovedit-o în voința ei din urmă, jertfind aproape întreaga ei avere pe altarul culturii românești».

În veci amintirea ei!

A. B.

ÎNSEMĂRI.

Pildă de educație economică. E indiscutabil că intențiile multora dintre oamenii, cari vreau să lucreze pentru înaintarea economică a poporului, sunt bune, dar cei mai mulți nu știu cum să lucreze, ca pe urma ostenețelor lor să se arete și roade. «Asociațiunea» noastră, de pildă, aproape de un deceniu se străduiește prin prelegerile populare aranjate cu ajutorul despărțămintelor, să vină în ajutorul țăranimii. Aceste prelegeri au și avut rezultate îmbucurătoare în unele părți, dar în cele mai multe au rămas numai vorbe aruncate în vânt. Pricina de căpetenie e că prelegerile n'au fost practice, că oamenii, cari au încercat să dea sfaturi poporului n'au căutat să-i arete și în practică cum și ce trebuie să facă pentru a-și îmbunătăți situația economică. De câteori nu s'a vorbit, de exemplu, țăranilor ca să-și trimită copiii la meserii, ca ei înșiși în timpul liber, mai cu seamă iarna să profeseze vre-o meserie. Dar prea puțini s'au îngrijit să le arete și practic folosul meșteșugurilor, aranjând cursuri sistematice. Unul dintre acești puțini e d-l primpretor Drăghici din Săliște. D-sa în cercul său se îngrijește ca educația economică și industrială a țăranimii să se facă practic, după cum rezultă din documentele de mai la vale pe cari ni-le-a pus la dispoziție d-l protopop al Săliștei, Dr. Ioan Lupaș. El publicăm, în nădejdea că ele vor îndemna și pe alții să urmeze pilda aceasta bună.

Proces verbal

luat la 9 Martie 1912, oarele 10 a. m., în localul de instrucție al cursului industrial de rotărie, aranjat de autoritățile superioare în comuna Gurarâului, cercul Săliștei.

— Prezenți subscriși. —

OBIECTUL:

La ordinul prețorial Nr. 896/911 și îndrumarea verbală a d-nului primpretor al cercului este constatarea duratei cursului din chestiune, cine a fost concrezut cu conducerea, cine a instruit, câți ascultători au frecventat cursul, ce lucrări s'a îndeplinit, cu ce fel de material s'au lucrat, pe ale cui spese s'a procurat, ce trecere a

aflat lucrările la obște și cari dintre frecvențanți s'au distins prin sârguința.

Pentru luarea în seamă a lucrurilor confecționate, la însărcinarea primită din partea d-lui primpretor al cercului, I. not. com. împreună cu membrii primăriei și ai reprezentanței comunale precum și inteligența locală s'a întrunit în curtea cancelariei comunale unde au fost expuse toate acele lucruri, cari în decursul timpului s'au pregătit din partea celor ce au cercetat cursul sub conducerea maestrului instructor.

În urma revizuirii făcute s'a constatat:

1. Cursul s'a început în 5 Februarie a. c. și s'a terminat azi în 9 Martie 1912.
2. Instructor a fost Iohann Müller, măestru calificat din comuna Cristian.
3. Cursul a fost frecventat de 18 locuitori din comună.
4. Conform conspectului alăturat s'au confecționat 1 strun pentru pregătirea butucilor la roatele de car. Aceasta rămâne proprietatea comunei, se va păstra și folosi la cursurile cari se vor mai aranja, 1 scaun de măsurit, 33 roate nouă de car, 14 roate de car s'au reparat, 20 roate nouă pentru plug și căruțe mici, 19 dricuri de car de dinainte, 8 dricuri de car de dinapoi, 1 pod de dric de dinapoi, 5 osii de car, 1 plug nou, 1 rudă de car, 1 grapă, 2 dricuri de roțițe mici, 2 furci, 1 plug reparat și 2 poduri de căruțe mici.

Prețul lucrurilor confecționate face conform conspectului peste tot 670 cor. 40 fil.

5. Materialul din care s'au pregătit lucrările l-a procurat în cea mai mare parte înșiși participanții la curs, iar o parte mai neînsemnată l-a pus comuna la dispoziție, și comuna s'a îngrijit numai de localul de instruire și de locuința instructorului, precum și de încălzitul și luminatul acestora.

6. În general publicul din comună și ceice au luat parte la luarea în seamă a obiectelor lucrate, a fost satisfăcut de rezultatul obținut cu acest al 2-lea curs de rotărie.

7. Lucrările făcute afară de strun care e proprietatea comunei, rămân proprietatea acelor ce le-a făcut.

Cu ocaziunea luării în seamă a lucrurilor confecționate, măestru instructor a pus

Consemnarea

lucrurilor confecționate în Gurariului cu ocaziunea cursului II. de rotărie din 15 Februarie—9 Martie 1912.

Nr. curent	Numele frecventantului	Nr. cusei	Soiul obiectelor confecționate														Prețul obiectelor	Observare									
			strun	scaun de măsărit	roată de car nouă	roată de car încălțată	roată, mică nouă	dric de car înainte	inapoi	pod de dric	ostii de car	plug nou	rude de car	grapă	dric de roțile	furci			plug se-parat	pod de carțmic	Cor.	fil.					
			9	8	H	9	8	9	8	9	8	9	8	9	8	9			8	9	8						
1.	Ilie Brad	572	1	—	2	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	82	40	
2.	Iacob Topârcean .	38	—	—	5	2	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	40	
3.	Dumitru Căteiu . .	34	—	—	3	2	2	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49	—	
4.	Ioan Zav	562	—	—	5	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49	—	
5.	Ioan Constantin . .	575	—	—	4	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	—	
6.	Vasilie Conțiu . . .	57	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44	40	
7.	Vasilie Demian . . .	554	—	—	3	—	2	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	64	20	
8.	Ioan Roajda	35	—	1	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	37	—	
9.	Petru Măntoiu . . .	325	—	—	—	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	42	—	
10.	Petru Brad	459	—	—	3	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34	60	
11.	Ioan Ihora	410	—	—	1	1	2	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	38	—	
12.	Ilie Muntean	89	—	—	2	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	—	
13.	Avram Conțiu	372	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	—	
14.	Ioan Loloiu	382	—	—	—	2	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—	
15.	Dumitru Hanzu . . .	327	—	—	—	—	—	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	40	
16.	Petru Demian	216	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	—	
17.	Ilie Hanzu	49	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Suma	—	1	1	33	14	20	20	7	1	5	1	1	1	2	2	1	2	—	—	—	—	—	—	—	670	40

Gurariului, în 9 Martie 1912.

Primăria comunală:

Conțiu m. p., primar.

Decei m. p., notar I.

întrebări celor ce au luat parte la curs, și din răspunsul acestora publicul asistent a primit impresia, că frecvența cursului și-au câștigat dexteritatea corăspunzătoare și sunt în clar și cu măsurile ce trebuie observate la confecționarea deosebitelor obiecte, ba sunt în stare să dea și altora explicațiunile de lipsă. Prin aranjarea acestui al 2-lea curs de rotărie în comuna Gurariului, s'a atras și mai mult luarea aminte a locuitorilor, că dâșii prin însușirea cunoștințelor de a confecționa lucruri trebuincioase la economia lor, pot în timp de iarnă, când de altcunum lucrările de câmp stagnează, să lucreze și să câștige de așa, ca timpul de iarnă să fie bine folosit în folosul singuraticilor. Constatând rezultatul mulțămitor, l. not. com. dă expresiune mulțămitei sale măestrului conducător pentru străduința ce și-a dat-o, iar frecvențelor cursului pentru râvna arătată, și cu plăcere va raportă despre buna reușită a cursului al 2-lea aranjat în comuna Gurariului autorităților mai înalte. Parohul local Ioan Manta mulțamește îndeosebi în numele frecvențelor autorităților competente pentru aranjarea acestui al 2-lea curs de rotărie și mai cu seamă d-lui primpretor al cercului pentru deosebitul interes ce l-a arătat întotdeauna față de progresul pe teren economic a populațiunii rurale, și se roagă de a stării ca astfel de cursuri să se mai aranjeze în comuna Gurariului, după ce oricine s'a putut convinge despre folosul ce-l aduc astfel de cursuri. Cu aceasta terminată luarea în seamă a rezultatului cursului aranjat în comuna Gurariului pentru confecționarea de obiecte economice, protocolul prezent s'a încheiat și subscriș.

D. u. s.

<i>Aurel Decei</i> m. p.,	<i>Comanicu</i> m. p.,
I. not.	II. not.
<i>Ioan Manta</i> m. p.,	<i>Emilian Stoica</i> m. p.,
parohi gr.-or.	director școlar.
<i>Vasilie Contiu</i> m. p.	<i>Ioan Ihora</i> m. p.

*

Notițe etimologice. *A plasa.* În numărul din urmă al «*Convorbirilor literare*» (XLVI—1912, Nr. 2, p. 143—4). D-nul *Dr. Sextil Pușcariu* dă între altele și etimologia verbului + *a plasa*, pe care-l crede de «un prețios element latin, care s'a pierdut din

limbă și n'a fost... relevant până acuma», și-l derivă din lat * *applausare* în loc de *applaudere*, derivat din forma participială *applausum*. Întâmplarea a făcut să mă ocup și eu în vara trecută cu etimologia acestui cuvânt, pe care l-am întâlnit în un codice de pe la sfârșitul veacului al XVI-lea, care afară de textele bogomilice — complete! ale *Codicelei Sturdzan* mai cuprinde între altele și predica de Paști — credem — copiată de Coresi și ucenicii lui în *Evangelia cu învățătură* din 1580—1581. Studiul făcut asupra acestui codice în urma unor împrejurări neatârătoare de mine nu l-am putut tipări.

Cuvântul de care e vorba se găsește în cartea citată a lui Coresi la pag. 133 a exemplarului Academiei și, după cum ne spune d-l *Pușcariu*, 124 a celui din Brașov în următoarea propoziție pe care o dau întocmai după codicele amintit, păstrând și interpuncțiunea, dar despărțind cuvintele scrise cu *scriptio continuă*: «și toți împreună să cântăm lui și [să] plăsem cu mâinile și să străgăm lui Dumnezeu în glas de ves[e]lie». Este invederat, cum relevează și d-l *Pușcariu*, că aici se citează psalmul 46, al cărui început în *Psaltirea scheiană* (ed. *Bianu*, București, 1889, pag. 146) e: «Toate limbile se plăsede su mărul, strigați D-zeului cu glas bucurie», iar în cea dela 1577 a lui Coresi (ed. *Hașdeu*, București, 1881, pag. 123) tot așa, numai cu schimbările obicinuite lui: «Toate limbile să plăseze cu mâinile, strigați zeului cu glas bucurie». E adevărat apoi că în *Biblia* din 1688 corăspunde acestui text: «Toate limbile bateți cu mâinile, clicuiți lui Dumnezeu, cu glas de bucurie», iar *Vulgata* are: «Omnes gentes, plaudite manibus; iubilante Deo in voce exsultationis»; acestea — și mai ales aceasta din urmă — însă nu sunt hotărătoare pentru noi, căci traducerea textelor husite nu s'a făcut din latinește, ci din slavonește. Dar însăși textele noastre vechi ne lămuresc pe deplin cu privire la originea slavă — nu latină — a verbului *a plasa*. Se mai află adevărat acest cuvânt în ps. 97 al *Psaltirii scheiane* și cea citată a lui Coresi, în cea dintâi (o. c. pag. 319): «Răurele plasa-voru cu mâinile depreună», iar în a doua (o. c. pag. 268): «Răurele plasa-voru cu mâinile depreună». Acestui

text în *Biblia* din 1688 îi corăspunde: «Răurile bate-vor cu mâna deodată», iar în *Vulgata*: «Flumina plaudent manu». Dar în *Psaltirea voronețeană* (*Ov. Densușianu, Studii de filologie română*), București 1898, p. 27) aflăm: *slăta-vor cu mărul depreună*. Prin urmare «*a plăsa*» = 'a săltă' șe derivă din sl. (srb., slov., ceh. *plesati* = p. sl. *pleⁿsati* 'a săltă, a jucă, *óřzěitai*, saltare'. Această etimologie, la care am ajuns în urma comparației textelor noastre vechi, o aflu acum și în fascicolul 19, apărut în zilele trecute, al *Dicționarului român-germân* al lui *Tiktin* (p. 1182). Pentru lămurirea înțelesului cuvântului el adaoge: «vgl. zur Bedtg. poln. *plaⁿsac reⁿkami*, czech. *plesati rukama* «mit den Händen klatschen».

Dar — ca să mai aducem un exemplu — chiar și *Dosofteiu* în *Psaltirea* sa în versuri tradusă după cea polonă a lui *Kochanowski* (ed. Bianu, Buc. 1887, p. 153) încă ne conduce la originea slavă a verbului *a plăsa*, căci psalmul 46 îl traduce:

«Limbile să salte
Cu cântece nalte
Să strige'n tărie
Glas de bucurie», etc.

Cuvântul *a plăsa* trebuie să fie unul din multele slavonisme rămase în textele noastre vechi dela traducătorul maramureșan husit. Unii dintre copiiști l-au păstrat, alții l-au înlocuit. Însuși Coresi în cazul amintit îl păstrează, altădată însă reproducând același început al psalmului 46, în

aceeași *Evanghelie cu învățătură* (p. 204 a exemplarului Academiei), scrie: «toate limbile bateți cu mâinile, strigați lu dumnezeu cu glasú de bucurie».

Cât privește forma *să plăsemú* în loc de *să plăsămú*, cum am așteptă, e o greșală care a putut să fi străbătut în o copie anterioară cărții citate a lui Coresi, pe care a întrebuințat-o și Coresi ori ucenicii lui, nu numai fiindcă copistul n'ar fi înțeles cuvântul *a plăsa*, ieșit din uz pe timpul și în regiunea sa, și l-ar fi schimbat după forma uzuală *batem*, ci și fiindcă *ă* în textele noastre vechi se confundă foarte adeseori cu *e*, mai ales după *s* și după alte consonante înrudite cu acesta: *să* — *se* (Cf. textul citat din *Psaltirea scheiană*), *Dumnedzău* — *Dumnedzeu* — *Dumnezeu*; apoi *cătră* — *cătră* — *cătră* și *către*, *către*, *mă* — *mă* — *me*, etc

Etimologia D-lui *Pușcariu* însă nu ni se pare verosimilă nici din punct de vedere fonetic: * *applausare* ar fi trebuit să ne deie românește — înainte de afereza lui *ă* — * *aplosa(re)*, ori o formă mai veche: * *aplăusa(re)*, cf. *răposa(re)*, + *răpăusa(re)* < *repausare*, nu * *aplăsa(re)*, și din aceasta în urma aferezei: *plăsa(re)*.

În urma constatărilor de mai sus trebuie să încheiem această notiță exprimându-ne părerea de rău, că ingeniosului nostru filolog, D-lui *Pușcariu*, de astădată nu i-a reușit să înmulțească încă cu unul numărul elementelor latinești ale limbii române.

Dr. Nicolae Drăganu.

Partea oficială.

Sedința I-mă a comitetului central, ținută la 4 Ianuarie 1912.

Prezident: *Andrieu Bârseanu*. Notar: *Oct. C. Tăslăuanu*. Membri prezenți: *Ioan Agârbiceanu, Dr. Ilie Beu, Dr. Vasile Bologu, Dr. Ioan Borcia, Ars. Bunea, Partenie Cosma, Octavian Goga, Nic. Ivan, Dr. Liviu Leményi, Dr. Ilarion Pușcariu, Romul Simu*, cassierul *Ioan Banciu* și conf. agr. *Aurel Cosciuc*.

Fundațiuni: (2—3 Nr. 33 și 5—1912). Fericita *Sidonia Munteanu* a lăsat Asociațiunii spre scopuri culturale o fundațiune de 40,000 coroane.

— Bursa de 300 cor. din fundațiunea *Ioan* și *Zinca Roman* s'a votat lui *Traian N. Damian*, elev în cl. IV. la gimn. din *Brad*.

Donațiuni: (4 Nr. 1—1912). Fericitul *Nic. Densușianu* a lăsat următoarele scrieri Asociațiunii: 1. «Istoria poporului Român», aproape tipărită. 2. «Capitanii mari ai Românilor». 3. Răspunsuri la chestionarul istoric-arheologic și diferite însemnări istorice. 4. Correspondența sa. 5. Revoluția lui Horia. Comitetul central a primit această donațiune și a autorizat prezidiul să iee următoarele dispoziții: 1. Lucrarea «Istoria poporului Român» să apară sub auspiciile Asociațiunii și să se încheie un contract cu casa de editură *Göbl-Rasidescu*, în care acesta să recunoască dreptul de proprietate al Asociațiunii asupra cărții 1. ediția primă să se cedeze casei de editură, care să se oblige că după scoaterea cheltuielilor de tipar, jumătate din venitul curat îl va da Asociațiunii. 2. «Capitanii mari ai Românilor» să se vândă ministerului de instrucție sau de război din România. 3. Răspunsurile la chestionarul istoric-arheologic și însemnările istorice să se ofere «Academiei Române». 4. Correspondența lui Densușianu să se păstreze în secția manuscriselor a Bibliotecii Asociațiunii. 5. «Revoluția lui Horia» să se retipărească mai târziu, când Asociațiunea va dispune de mijloace.

Prelegeri populare: (5 Nr. 1946—1911). În circulara adresată despărțămintelor pentru aranjarea prelegerilor populare, pentru cele mai bune patru prelegeri model, ce se vor înainta biroului, s'au pus în vedere premii de câte 50 cor. Prelegerile vor fi censurate de secțiile științifice-literare și suma de 200 cor. se va acoperi din fondul Gh. Barițiu.

Despărțăminte: (6 Nr. 1977—1911. *Aiud --Teiuș*). În urma dimisiunii d-lui director *Ioan Maior*, conducerea desp. s'a încredințat d-lui *Dr. Emil Pop*, avocat în *Aiud*, vicepreședintele comitetului cercual (*șed. comit. cerc. din 21 Dec. 1911*).

— (7 Nr. 4—1912) *Beclean*. I s'a votat K 100 pentru aranjarea prelegerilor populare (*șed. comit. cerc. din 26 Dec. 1911*).

— (8 Nr. 1898—1911) *Caransebeș*. Se decide dismembrarea despărțământului și d-nul *Dr. Samuil Vladone*, avocat, se încredințează cu înființarea desp. *Bozovici*, d-nul *Dr. Ioan Popovici*, adv. cu înființarea desp. *Orșova*, iar d-l *Andrieu Ghidiu*, protopop, cu înființarea desp. *Teregova*.

— (9 Nr. 1942—1911) *Indol*. A hotărât să țină prelegeri populare și în primăvară să convoace prima adunare cercuală (*șed. comit. cerc. din 5 Dec. 1911*).

— (10 Nr. 1892—1911) *Murăș-Oșorhei*. Cu ocazia adunării cercuale din *Band* s'a ținut o prelegere poporului (*adun. cerc. din 24 Sept. 1911*).

— (11 Nr. 1910—1911) *Năsăud*. Pentru ținerea prelegerilor se votează suma de 100 cor. (*șed. comit. cerc. din 4 Dec. 1911*).

— (12 Nr. 1915—1911) *Panciova*. Cu ocazia adunării cercuale din *Satul-nou*, s'a ales director d-l *Damian Popescu*, prot. în *Ocea*, iar d-l *Patrichie Râmneanțu* a ținut o prelegere despre alcoholism (*adun. cerc. din 10 Dec. 1911*).

— (13 Nr. 1976—1911) *Sătmar-Ugocia*. A decis înființarea unui atelier de industrie casnică în *Moftinul-mic*, spre acest scop a destinat suma de 150 cor. (*șed. comit. cerc. din 23 August 1911*).

Conferențiarul agronomic: (14 Nr. 1893—1911). D-l Aurel Cosciuc raportează că dela 25 Noemvrie până la 11 Decemvrie 1911 a ținut în 12 comune din desp. Brad și Deva prelegeri, în 22 Dec. a ținut o prelegere în Marpod (desp. Nocrich), iar în 31 Dec. în Turnișor. Cheltuielile de drum s'au urcat la 90 cor.

Școala civilă de fete: (15—21 Nrii 1872 - 1911, 2 1912, 1903—1911, 7—1912, 1923—1911, 1902—1911, 1940—1911. D-șoarei Elena Petrașcu i se promite o rentă anuală în caz de retragere din postul de directoare a internatului. — «Gramatica maghiară și cartea de cefire pentru cl. III civ.» s'a terminat de tipărit. — Se comandă aparatele trebuincioase pentru laboratorul de fizică. — Cu ocazia jubileului școalei s'a adunat suma de 2133 cor. 10 fil., care s'a adăugat la fondul școalei. — Cheltuielile particulare ale elevelor interne pe 1910/11 au fost: intrate 15,972 cor. 81 fil. și eșite 15,972 cor. 81 fil. — Manualele de învățământ editate de Asociațiune s'au dat în comision cu 25% Librăriei arhidiecezane, loco.

Muzeu și Bibliotecă: (22—23, 25—27 Nrii 1990, 1974, 1973, 1967, 1882 - 1911). D-nul Dr. T. C. Brediceanu a predat spre păstrare 17 tablouri. — D-na Olimpia Dr. Tisu născ. Damian dăruiește: 7 ștergare de culmi, 1 culme și 2 furci de tors din ținutul Bradului. — D-l Dr. Liviu Tilea din Toplița-rom. mai multe obiecte dela expoziția de industrie casnică a desp. Reghin. — D-l Oct. C. Tăslăuanu a adunat din Rășinari 86 de cancee și 25 blide, cheltuind suma de 122 cor. 60 fil. — D-l Iosif Mitra, stud. cl. III. gimn. Beiuș, dăruiește o monedă de argint din an. 1694 și două bancnote din 1848.

Cărți cumpărate: (30 Nr. 1950 - 1911). S'au cumpărat 60 broșuri «Din Carpați» de Teodor Romul Popescu.

Cărți dăruite: (31 - 34 Nrii 1950, 1983, 1937, 1960 - 1911, 3 - 1912). S'au dăruit cărți: d-lui Nicolau Russu, preot în Veseud; d-lui Victor Ungur, preot în Vulcan; d-lui George Ciupe, preot în Baba (desp. Lăpușul-ung.); d-lui Alexa Pop, protopop în Sanislău.

Membrii noi: (36 Nr. 36—1912). Cassierul Asociațiunii raportează că s'au înscris următorii membrii:

a) *Membrii pe viață:* 1. Pavel Boldea, protopop, Sibiiu, desp. Caransebeș, ultima rată de 100 cor. 2. Teofil Crișan, preot, Părul, desp. Caransebeș, 20 cor. 3. Mihail Stoia, preot, Brad, desp. Brad, ultima rată de 80 cor. 4. Augustin Hamzea, arhimandrit, Hodoșbodrog, 200 cor.

b) *Membrii ordinari:* 1. Ioan Gligor, preot, Betlen-sânmiclăuș, desp. Blaj. 2. Ioan Gligore, notar, Veneția-îni. 3. Nicolae Roșca, jurist, Veneția-inf. 4. Matei Matei, jurist, Veneția-inf., toți 3 din desp. Făgăraș. 5. Alexandru Pop, preot, Belethăza, desp. Lipova. 6. Baziliu Anghel, preot, Dateș, desp. Murăș-Ludoș. 7. Ioan Radeș, funcționar la fil. Albina, Murăș-Oșorheiu. 8. Alexandru Oltean, preot, Medișfalău. 9. Ioan Pastor, preot, Mădăraș. 10. Victor Tuian, preot, Nierășteu. 11. Nicolae Hărșan, preot, Oroiu-de-Câmpie. 12. Ioan Florian, preot, Mădăraș. 13. Tit Oprea, calfă de com., Murăș-Oșorheiu. 14. Irina Vulcu, Murăș-Oșorheiu. 15. Anastasia Huza, Murăș-Oșorheiu. 16. Ioan Fleșeriu, Săbad. 17. Partenie Mateiu, Coronca. 18. Vasile Harșa, Milășel. 19. Melentie Pop, Oroiu-lăcuiesc. 20. Dănila Vlad, Băla. 21. Iuliu Nistor, Murăș-Oșorheiu, — toți 15 desp. Murăș-Oșorheiu. 22. «Mărgineana», institut de credit, Poiana. 23. George Bărbat, notar, Poiana. 24. Ioan Vlad, hotelier, Poiana. 25. Nicolae Muntean, oier, Poiana. 26. Ioan Tănase, inv., Poiana. 27. Ilie Tănase, inv., Poiana. 28. Ilie Georgescu, inv., Poiana. 29. Nicolae Șerb, inv., Poiana. 30. Romul Vraciu, inv., Poiana. 31. Ioan Buzdug, inv., Poiana, — toți 10 desp. Mercurea. 32. Nicolae Vlad Stejar, preot, Jina, desp. Mercurea. 33. Ioan Manta jun., preot, Gurariului. 34. Dionisiu Aron, Gurariului. 35. Dumitru Cabadaieff, pictor, Săliște, — toți 3 desp. Săliște.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu m. p.,
secretar.

Ședința a II-a a comitetului central, ținută la 10 Februarie 1912.

Prezident: *Andrei Bârseanu*. Notar: *Oct. C. Tăslăuanu*. Membri prezenți: *Ioan Agârbiceanu, Dr. Vasile Bologa, Arseniu Bunea, Parteniu Cosma, Nicolae Ivan, Dr. Ilarion Pușcariu, Dr. Ioan Rațiu, Romul Simu, Nic. Togan și cassierul Ion Banciu*.

Fundațiuni și Donațiuni: (42—45 Nrii 235, 69, 31 și 183—1912) Se aprobă vânzarea casei din Dej aparținătoare *fundațiunii P. Murășanu* și se confirmă primirea sumei de 2425 cor. 14 fil., prețul ei de vânzare. — In contul *fundațiunii G. Filip* s'a plătit notarului public *Dionisie Santha* din Tâșnad suma de 60 cor. 11 fil. — S'a achitat darea pentru realitățile *fundațiunii Avram Iancu* în sumă de 17 cor. 41 fil. — D-șoara *M. Cunțan* lasă după moarte toate scrierile ei Asociațiunii, care va avea să îngrijească de editarea lor.

Bustul Gh. Barițiu: (46—47 Nrii 91 și 301—1912). D. *Oscar Spaete* prezintă fotografiile machetei ce a conceput-o, care se aprobă. — Academia Română și membrii ei au subscris pentru bustul lui *Gh. Barițiu* suma de 1,590 Lei.

Scoala de meserii și agricultură din Munții-Apuseni: (48 Nr. 30—1912). D-nii *Dr. Zosim Chirtop* și *Dr. Laurențiu Pop*, avocați, cred că această școală, în lipsă de mijloace materiale, nu se poate înființa. Se încredințează desp. *Abrud-Câmpeni* să lucreze un proiect de organizare a numitelor școli.

Retribuția secretarilor: (49 Nr. 17—1912). Secretarii vor fi retribuiți cu începere dela 1 Ianuarie 1912, pe lângă salariul lor de câte 3,000 cor., anual, cu câte 800 cor., bani de cvartir și cu un adaus cvinčenal de câte 10% după salariul fundamental de câte 3000 cor.

Despărțăminte: (50 Nr. 143—1912). *Abrud-Câmpeni*. I se votează ajutorul de 100 cor., pentru prelegerile populare. (*șed. comit. cerc. din 22 Ianuarie 1912*).

— (51 Nr. 199—1912) *Beclean*. A înființat 3 agenturi și a ținut prelegeri populare. I se dăruiesc câte 3 ex. din toate publicațiunile populare ale Asociațiunii.

— (52 Nr. 204—1912) *Bistrița*. S'au luat dispoziții să se țină conferințe pentru intelectuali și prelegeri populare (*șed. comit. cerc. din 20 Noemvrie 1911*).

— (53—54 Nr. 163, 259—1912) *Bocșa*. Cu ocazia adunării cercuale din *Fizeș*, *I. Ioan Marcu* a ținut o prelegere despre «biceciurile bune și rele ale poporului nostru», iar *d-l Alexandru Ogerlaci*, preot, despre «Însemnătatea și folosul viilor». Desp. în cursul anului 1911 a desfășurat o activitate mulțumitoare. A votat 20 cor. pentru busturile *Gh. Barițiu* și *M. Eminescu*. (*adun. cerc. din 27 Dec. 1911, șed. comit. cerc. din 3 Febr. 1912*).

— (55—56 Nr. 258, 141—1912) *Ceica*. I se votează ajutorul de 100 cor. pentru prelegerile populare și i se dăruiesc câte 5 ex. din toate publicațiunile populare. Fondul cultural al desp. de 28 cor. s'a depus la institutul «*Drăganul*». (*șed. comit. cerc. din 24 Ianuarie a. c.*).

— (57 Nr. 22—1912) *Cincu-mare*. D-l *Ioachim Munteanu*, protopresbiter, a ținut în *Cincu-mare* la 11/24 Decemvrie 1912 adunarea de constituire a noului despărțământ. Director s'a ales d-l *George Conta*, preot.

— (58 Nr. 112—1912) *Cluj*. I se votează ajutorul de 100 cor., pentru prelegerile populare.

— (59 Nr. 259—1912) *Dej*. Și-a stabilit programul de activitate pe 1912. În comuna *Mihăești* s'a ținut o prelegere populară. (*șed. comit. cerc. din 11 Ianuarie 1912*).

— (60 Nr. 220—1912) *Gherla*. S'au ținut prelegeri populare în șase comune. În *Hesdate* și *Silivaș* s'au înființat agenturi. (*șed. comit. cerc. din 29 Ianuarie a. c.*).

— (61 Nr. 70—1912) *Măhaciu*. D-l *Gavriil Pop*, protopop, raportează că în 29 Noemvrie 1911 a ținut în *Inoc* adunarea de constituire a desp. *Măhaciu*. Director al despărțământului s'a ales d-l *Gavriil Pop*. D-l *Dr. Valer Moldovan*, adv., a ținut o prelegere despre Asociațiune și s'a înființat o bibliotecă populară în *Inoc*. I s'a votat

ajutorul de 100 cor. pentru prelegerile populare. (*adun. de constituire din 21 Noemv. 1911; șed. comit. cerc. din 24 Ianuarie 1912*).

- (62 Nr. 208—1912) *Sălciuma*. Despărțământului Sălciuma s'au anexat următoarele comune: Brăzești, Sartăș, Ofenbaia, Muncel, Lupșa și Sasadița (din desp. Abrud-Câmpeni). Cer anexarea comunelor Ponor și Valea Geogelului, aparținătoare desp. Alba-Iulia (*șed. comit. cerc. din 26 Februarie a. c.*).
- (64 Nr. 116—1912) *Săliște*. A comandat un schiopticon. I se votează un ajutor de 100 cor. pentru prelegerile populare.
- (65 Nr. 223—1912) *Vișeu-Iza*. Secretarul administrativ face un raport despre împrejurările între cari a decurs înființarea desp. Vișeu-Iza. Se încredințează biroul să stăruie pe lângă Rss. Vicar Tit Bud ca să înființeze un desp. al Asociațiunii în Sighet.
- (66 Nr. 276—1912) *Zernești*. Se votează ajutorul de 100 cor. pentru prelegerile populare.

Agenturi: (67 - 69 Nrii 42, 234 și 162—1912). S'au înființat agenturi în următoarele comune: Bucium, desp. Făgăraș, Poiana-Sărată, desp. Treiscaune, Breaza, desp. Făgăraș, acestei din urmă i s'au dăruit publicațiunile populare ale Asociațiunii.

Școala civilă de fete: (70 Nr. 267 -1912). În sem. I. din 115 eleve câte au fost înscrise, nu s'au clasificat două, una fiind bolnavă, iar una retrăgându-se.

Diapozitive: (71 Nr. 261 -1912) Conform deciziei secțiilor științifice-literare s'au cumpărat dela d-l T. R. Popescu, 72 de diapozitive, în sumă de 352 cor., privitoare la «O excursie din Sibiiu la R.-Vâlcea».

Muzeu: (72 79 Nrii 260, 166, 111, 110, 82, 84, 187 1912). Colecțiunile Muzeului s'au înmulțit cu următoarele obiecte: 114 fotografii vederi din regiunea Sibiiu—Turnu-Roșu, cumpărate dela T. R. Popescu, cu 285 cor. — 13 fotografii de porturi, cumpărate dela Adler din Orăștie în preț de 26 cor. — hârburi vechi romane aflate în hotarul comunei Sebeșel, dăruite de d-nul Vasile Zdrenghia, înv. Sebeșel. — trei cărți vechi: molifelnic necompl., Extract din teologia dogmatică, Catavasier, dăruite de d-l Nic. Hința, preot în Sebeșel. — vestimente, hărți geografice, dăruite de d-na Victoria Dr. Filipan, Bistrița. — 53 obiecte etnografice dăruite de d-na Eugenia Sânzian n. Pop, Hațeg. — d-l Enea Hocman, Sibiiu, transpune suma de 50 cor. colectată la balul tinerimii din Sibiiu.

Cursorul: (81 Nr. 246 -1912). I se urcă retribuția dela 80 la 100 cor. lunar.

Membrii decedați: Ioan cavaler de Pușcariu, septenvir în pensiune, Bran, membru onorar al Asociațiunii. Nicolae Dima, proprietar, Hunedoara și Dr. Alex. Pop, medic în Blaj, ambii membrii fondatori ai Asociațiunii. Nicolae Tincu, preot în Ghirvet, membru pe viață.

Membrii noi: Cassierul raportează că s'au înscris următorii membrii:

- a) *Membru fondator*: 1. Costi Popovici, Brașov, desp. Brașov, achitând suma de 400 cor.
- b) *Membrii pe viață*: 1. August Blasian, adm. domen., Beiuș, desp. Beiuș, achitând 200 cor. 2. Izidor Barb, preot, Păgida, desp. Aiud, achitând 200 cor. 3. Dr. Ioan Iacob, adv. Dusești, desp. Ceica, achitând 200 cor. 4. Iustinian Harșa, profesor, Mălășel, desp. Teaca, achitând 100 cor. 5. Dr. Costi Popoviciu, avocat, Beiuș, desp. Beiuș, achitând 50 cor.
- c) *Membrii ordinari*: 1. Nicolae Jumanca, major în pensiune, Caransebeș. 2. Dr. Stefan Chiriloviciu, adv., Ilia, desp. Dobra. 3. Iguate Szabo, protopop, Nagyléta, desp. Sătmar-Ugocia. 4. Dr. Cornel Papp, adv., Vezend. 5. George Pteanc, înv. pens., N.-Károly. 6. Demetriu Bandis, paroh, Szamos-Krössó. 7. Vasile Tămaș, paroh, Păfalva. 8. Liviu Sălăgian, paroh, Oláhgyűrtis. 9. Petru Cupcea, paroh, N.-Károly. 10. Cornel Gița, paroh, Réztelek. 11. Iosif Nistor, paroh, Alsóhomorod, — toți 8 din desp. Sătmar-Ugocia. 12. Dr. Ioan Titieni, cand. de adv., Cincul-mare, desp. Cinc. 13. Hariton Prescurea, proprietar, Cincul-mare. 14. George Conta, paroh, Cincul-mare. 15. Dionisiu Stănuleț, înv., Cincul-mare. 16. Dr. Petru Titieni, cand. de adv., Cincul-mare. 17. Vasile Mărginean, adv., Cincul-mare. 18. Ioan Pascu, Cincul-mare.

19. Nicolae Bugneriu, înv. gr.-or., Cincul-mare. 20. Nicolae Niculiciu, înv. gr.-cat., Cincul-mare. 21. George Fleşariu, major pens., Toarcla, — toţi 9 în desp. Cincul-mare. 22. Dr. Aurel Szabó, adv., Felsővisó, desp. Vişău-Iza, împreună cu următorii 13 membrii: 23. Dr. Petru Vajda, adv., Felsővisó. 24. Dr. Gavril Iuga, adv., Felsővisó. 25. Dr. Ilie Kindris, adv., Felsővisó. 26. Mihail Iuga, preot, Középvísó. 27. Ioan Birlea, preot, Jod. 28. Vasile Maximian, preot, Izsaszacsal. 29. Ioan Tarţa, preot, Izsaszacsal. 30. Vasilie Duna, teolog, Gherla. 31. George Petrovai, preot, Sajómező. 32. Dănilă Laiţiu, preot, Felsővisó. 33. Dr. Iuliu Popp, jude, Felsővisó. 34. Mihail Hotea, preot, Sălişteasa-sup. 35. Gregoriu Ciple, înv., Jod. 36. Sterie Stinghe, înv., Braşov, desp. Braşov. 37. Constantin Albuleţ, comerc., Padinajua, Buzeu, România. 38. Terenţiu Popoviciu, cassier de bancă, Beiuş, desp. Beiuş. 39. Nina Popoviciu, Beiuş, desp. Beiuş. 40. Ilie Floaşu, comerc., Mercurea. 41. Danil Stroia, proprietar, Mercurea. 42. Nicolae Simulescu, cassar, Mercurea. 43. Nicolae Dobrotă, paroh, Poiana. 44. Ieronim Puia, înv., Mercurea, — toţi 5 din desp. Mercurea. 45. Ioan Danciu, înv., Kövesfanác. 46. Teodor Şovrea, preot, Kövesfanác, — amândoi în desp. Hida-Huedin. 47. Alexandru Golea, preot, Nánhegyes. 48. Ioan Moga, înv., B.-Dobrosd. 49. Ioan Sabeu, preot, Száldobágy. 50. Dimitrie Vuşcan, preot, Serges. 51. Ioan Papp, preot, Hollod. 52. Petru Tămăian, preot, Szombatság. 53. Iustin Popoviciu, preot, Szombatság. 54. Pantelie Bugariu, înv., Tasádfő, — toţi 8 din desp. Ceica. 55. Valeriu Turdean, preot, Copăcel, desp. Făgăraş. 56. Vasilie Trifa, preot, M.-Micleşti. 57. Macaveiu Cutean, înv., M.-Micleşti, amândoi în desp. Abrud-Cămpeni. 58. Ioan Cotuţu, ofiţer, Dogmezó, desp. Beclean. 59. Stefan Rebrean, preot, Chiuză. 60. Lazar Papiu, preot, Kékesujfalu. 61. Vasilie Târgoveţ, înv. pens., Sajomagyaros. 62. Gregoriu Magheruşan, preot, Curtuiuş, — toţi 4 în desp. Beclean. 63. Nicolae Petru de Lemény, preot, Görgény-Szent-Imre, desp. Treiscaune-Ciuc. 64. Laurian Voda, preot, Mezőörményes. 65. Ioan Negrea, înv., Mezőörményes, amândoi în desp. Teaca. 66. Paul Teochar, contabil, Beiuş, desp. Beiuş. 67. Eufrem Ţigu, înv., Pocola. 68. Mihail Gaşpar, protopop, Boksánbánya, — amândoi în desp. Bocşa.

Extras din procesul verbal al şedinţei.

Oct. C. Tăslăuanu m. p.,
secretar.

Şedinţa a III-a a comitetului central, ținută la 23 Martie 1912.

Prezident: *Andrieu Bârscanu*. Notar: *Oct. C. Tăslăuanu*. Membri prezenţi: *Dr. Ilie Beu, Dr. Vasile Bologa, Parteni Cosma, Nicolau Ivan, I. F. Negruţiu, Gavril Precup, Dr. Ilarion Puşcariu, Dr. Ioan Raţiu, Dr. Octavian Russu, R. Simu, Dr. Vasile Suciu, Nic. Togan* şi cassarul *Ioan Banciu*, iar la desbateră obiectelor de sub Nr. 97 a participat şi d-l *V. C. Osvadă*.

Cooperativele săteşti: (97 Nr. 541—1912). D-l V. C. Osvadă, în urma încredinţării comitetului central, prezintă un raport amănunţit despre mişcarea cooperativă din Ungaria, România şi Bucovina şi face mai multe propuneri cum s'ar putea propaga ideea cooperativă la noi şi cum s'ar putea înfiinţa cooperativele săteşti cu ajutorul donaţiunii de 50,000 cor. a d-lui V. Stroescu. Comitetul central numeşte o comisie compusă din d-nii I. F. Negruţiu, Victor Tordăşianu, V. C. Osvadă, I. I. Lăpădatu, C. Popp, Fabiu Toma, Oct. C. Tăslăuanu, Romul Simu, Adrian Oţoiu şi Iuliu Enescu, care în termen de patru săptămâni va avea să prezinte propuneri concrete în ce priveşte realizarea acţiunii cooperative cu ajutorul donaţiunii V. Stroescu.

Biblioteca populară a „Asociaţiunii“: (99 Nr. 628—1912). Comitetul central ia act cu aprobare de raportul secretarului administrativ despre starea «Bibliotecii populare a Asociaţiunii» şi în special despre încheierea socotelilor Bibliotecii la sfârşitul anului

1911, cu o pierdere de K 4253. Dă deplină libertate secretarului administrativ a lua pentru viitor dispozițiile ce le va crede de cuviință în toate chestiunile privitoare la Biblioteca populară.

Fundațiuni: (100—102 Nrii 326, 411 și 299—1912). Din *fundațiunea Dr. Ioan Nichita* s'au împărțit următoarele ajutoare: Școalelor din Hotvan K 200, din Sâncrai K 300, din Socaciu K 160. Bisericii din Hususău K 100 și celei din Crasna K 229. În total K 989. Cu reprezentarea «Asociațiunii» la pertractarea lăsamântului *Dr. Gr. Sândeian* se încredințează d-l avocat Dr. Lucian Borcia. Pentru inventarul averii fericitei testatoare *Sidonia Munteanu* se achită K 1672.

Despărțăminte: (103 Nr. 479—1912) *Abrud-Câmpeni*. S'a cumpărat un schiopticon pe seama despărțământului. Cu pregătirea proiectelor și propunerilor privitoare la înființarea școalelor de meserii și agricultură din Munții-Apuseni se încredințează d-nii R. Furdul și Iosif Gomboș (*șed. comit. cerc. 26 Febr. a. c.*)

— (104 Nr. 407—1912) *Alba-Iulia*. Înaintează lista prelegerilor populare ce se vor ține în 1912.

— (105—106 Nr. 364 și 601—1912) *Aiud-Teiuș*. I-se votează ajutorul de K 100 pentru prelegerile populare, i se dau 100 de broșuri pentru a le împărți între popor. Conducerea desp. s'a încredințat viceprezidentului d-l Dr. Emil Pop (*șed. comit. cerc. din 20 Ianuarie 1912, adunarea cerc. extraordinară, ținută în Aiud la 7 Martie a. c.*)

— (107 Nr. 283—1912) *Beiuș*. I-se votează ajutorul de K 100 pentru ținerea prelegerilor populare și se dăruiesc câte 8 ex. din toate publicațiunile populare ale «Asociațiunii» (*șed. comit. cerc. din 3 Februarie a. c.*)

— (108 Nr. 577—1912) *Brad*. În cursul iernii a ținut 5 conferințe cu proiecțiuni de schiopticon. În comuna Scroafa preotul Gavril Simedrea a instruit 36 de analfabeți (*șed. comit. cerc. din 6 Martie 1912*).

— (109 Nr. 542—1912). *Brașov*. A ținut conferințe pentru intelectuali și prelegeri pentru popor. A fixat un premiu de 50 Cor. pentru un econom, care va fi făcut o groapă model de gunoiu. A abonat «Libertatea» și «Poporul român» pentru 17 țărani (*șed. comit. cerc. din 1 Febr. 1912*).

— 110 Nr. 306 1912). *Bucium-Jibou*. Dl Vasile d. Pop, protopop, se încredințează cu convocarea adunării de constituire a desp. Bucium-Jibou, care se va compune din comunele cercurilor adm. Bucium și Jibou și din 3 comune învecinate aparținătoare desp. Hida-Huedin.

— (111 Nr. 475—1912). *Ciachi-Gârbău*. Adunarea de constituire a noului despărțământ s'a ținut în Gârbău, la 21 Februarie a. c., sub prezidenția dlui Victor Gael, care a fost ales director al despărțământului.

— (112 113 Nr 491 și 372 1912). *Cluj*. În internatul Petran s'au primit 20 de studenți (*șed. comit. cerc. din 1 și 27 Febr. a. c.*).

— (117 Nr. 313 1912). *Lugoj*. I-se votează ajutorul de 100 cor. pentru ținerea prelegerilor populare și se dăruiesc câte 4 ex. din publicațiunile populare de cari dispune Asociațiunea. (*șed. comit. cerc. din 23 Ianuarie a. c.*)

— (118 Nr. 431 1912) *Marghita*. A înființat două agenturi și două biblioteci populare în comunele Voivozi-Cuzap și Ghetea, în cari s'au ținut și 2 prelegeri. Pentru 10 comune s'a abonat «Libertatea» și «Poporul Român». I se votează desp. ajutorul de 100 cor. pentru ținerea prelegerilor populare și i se dăruiesc câte 5 ex. din publicațiunile populare ale Asociațiunii (*șed. comit. cerc. din 10 Febr. 1912*).

— (119 Nr. 462 1912). *Mercurea*. I se votează ajutorul de 100 cor. pentru ținerea prelegerilor populare.

— (120 Nr. 461 1912). *Murăș-Ludoș*. I se votează ajutorul de 100 cor. pentru ținerea prelegerilor populare.

— (121 Nr. 555—1912). *Murăș-Oșorheiu*. I se votează ajutorul de 100 cor. pentru ținerea prelegerilor populare.

- (123 Nr. 376—1912). *Sătmar-Ugocia*. Dl Adrian Lupanu, cleric în Gherla, se autorizează ca, împreună cu trei colegi, să cuturee satele din despărțământ, să țină prelegeri populare și să înscrie membrii ajutători.
- (124 Nr. 384—1912). *Sebeș*. În vara anului 1911 a ținut 21 de prelegeri în 9 comune. Pentru fondul casei naționale din Sebeș a adunat 785 cor. I se votează ajutorul de 100 cor. pentru ținerea prelegilor populare (*șed. com. cerc. 14 Aug., 17 Noiembrie, 22 Dec. 1911 și 6 Febr. 1912*).
- (125 Nr. 515—1912) *Sibiiu*. I se votează ajutorul de 100 cor. pentru ținerea prelegerilor populare.
- (126 Nr. 429—1912). *Șimleu*. I se votează ajutorul de 100 cor. pentru ținerea prelegerilor populare și i se trimit 28 colecții din biblioteca populară a Asociațiunii pe 1911 (*șed. comit. cerc. din 23 Ianuarie a. c.*)
- (127 Nr. 426—1912). *Teaca*. I se votează un ajutor de 50 cor. pentru ținerea prelegerilor populare.
- (128 Nr. 388—1912). *Tinca*. Adunarea de constituire a noului desp. s'a ținut la 15/28 Februarie a. c. sub conducerea dlui avocat Dr. Andreiu Ille, care a fost ales director al despărțământului. Dela membrii s'a încasat suma de K 694.

Urcare de salare: (129 - 130 Nrii 514 și 512). Arhivarului R. Simu i se urcă retribuția cu începere dela 1 Ianuarie 1912 dela 1800 la 2000 cor. pe an. Profesorilor și profesoarelor dela școala civilă de fete a Asociațiunii, cu începere dela 1 Ianuarie 1912 li se votează: 1. Profesoarei Eugenia Tordășianu și Dr. Eleonora Leményi bani de cuartir câte 600 cor. pe an, iar dnei văd. Elena Borcia cor. 400. În total 1600 cor. Apoi adausuri personale (de scumpete): 1. Directorului Dr. V. Bologa, 15% dela K 4000 = K 600. 2. Profesorului Victor Stanciu 15% de K 2200 = 330 3. Profesoarei Eugenia Tordășianu 15% dela K 2800 = 420. 4. Profesoarei Dr. Eleonora Leményi 15% dela K 2200 = 330. 4. Profesoarei văd. Elena Borcia 15% dela K 1320 = 198. 6 Directoarei Elena Petrașcu 15% dela K 2400 = K 360. 7. Dșoarelor E. Pitiș, A. Broșteanu și E. Broșteanu, 15% dela 1452 = împreună K 217'95. Total K 4055'95.

Agenturi: (131 - 137 Nrii 373, 554, 321, 322, 331, 336 și 404 - 1912). S'au înființat agenturi în Porumbacul-inferior, Sârmașul-mare, Grid-Cristur, Banloc, Telec, Galați, Ucea-de-sus, Ucea-de-jos și Cerbu, cărora li-se trimit cărți populare și revista «Transilvania».

Secțiile științifice literare: (138 Nr. 361—1912). Desp. Cluj propune să se înființeze o nouă secție pentru științele de drept și de stat. Se dă spre studiere secțiilor.

Școala civilă de fete: (139—142 Nrii 262, 535, 528 și 609—1912). Delegat inspector al școlaei se numește d-l Andreiu Bârseanu. Corpul profesoral a înființat un fond Dr. Liviu Leményi, care se urcă până acum la K 100, cu scopul de a ajuta elevele sărace. S'au luat dispoziții pentru suplinirea regretatului profesor Dr. Ioan Borcia.

Muzeu: (143—147 Nrii 579, 340, 517. 488—1912). Colecțiile Muzeului s'au sporit cu următoarele obiecte: 4 monede austriace de argint și 10 de bronz dela Mateiu Rădulescu din Săliște. 2 icoane în rame dela Justin Ardelean, compactor în Arad. Fotografia lui Kájoni dela Dr. G. Alexici. 30 monede austriace dela Iosif Drăgoiu, preot în Globu-râu. «Albina» dăruiește pe seama Muzeului 1000 cor.

Biblioteca V. Stroescu: (48 Nr. 327—1912). Tinerimea universitară din Cluj a decis înființarea acestei biblioteci, pentru augmentarea căreia în fiecare an se pun la dispoziția desp. Cluj K 250, din %, donațiunii de K 10,000 a d-lui Stroescu.

Răscumpărarea felicitărilor de Anul nou: (150 Nr 1947 - 19. 1) din răscumpărările felicitărilor de Anul nou s'a încasat suma de K 478, care se va întrebuița pentru înzestrarea Muzeului.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu m. p.
secretar.

Anunț.

Biblioteca populară a „Asociațiunii”
— pe anul 1911. —

- Nr. 1. *De demult*, povestire istorică de Dr. I. Lupaș.
- Nr. 2. *Floarea soarelui*, legendă de Stefan Cacoveanu.
- Nr. 3. *Din vieța sfinților*.
- Nr. 4—5. *Harap alb*, poveste de Ioan Creangă.
- Nr. 6. *Cultura pământului*, de A. Cosciuc.
- Nr. 7. *Cântece din bătrâni*, Cartea I, de V. Alexandri.
- Nr. 8. *Povestiri*, de I. Pop-Retegănuș.
- Nr. 9. *Alexandria*, Cartea I.
- Nr. 10. *Alexandria*, Cartea II.

Și pe deasupra

Calendarul „Asociațiunii” pe anul 1912.

Se află de vânzare, numai cu prețul de 2 Cor.

A se adresa la Biroul «Asociațiunii» în Sibiiu-Nagyszeben, str. Șaguna Nr. 6.

Aviz.

Onoratele Direcțiuni ale despărțămintelor sunt rugate să binevoiască a stăruî cu ocazia prelegerilor populare să înscrie cât mai mulți membri ajutători ai «Asociațiunii», cărora li se trimit 10 broșuri și un Calendar, în schimbul taxei de 2 Cor.

Totodată rugăm pe toți ceice nu ne-au înapoiat listele de abonament la Biblioteca populară a «Asociațiunii» să ni le trimită fără întârziere.

Biroul Asociațiunii.

